

การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง :

ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด

COMMUNITY MANAGEMENT OF COMMON-POOL RESOURCES ACCORDING TO
THE PHILOSOPHY OF SUFFICIENCY ECONOMY: A CASE STUDY OF
COMMUNITIES IN TRAT PROVINCE

ดุชนิพนธ์

ของ

ณัฐรุจ ทรัพย์อุปถัมภ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

พฤศจิกายน 2566

การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง :

ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด

COMMUNITY MANAGEMENT OF COMMON-POOL RESOURCES ACCORDING TO
THE PHILOSOPHY OF SUFFICIENCY ECONOMY: A CASE STUDY OF
COMMUNITIES IN TRAT PROVINCE

ดุษฎีนิพนธ์

ของ

ณัฐรุฎติ ทรัพย์อุปถัมภ์

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

เสนอต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

พฤศจิกายน 2566

ใบรับรองคุณวุฒิ

เรื่อง

การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง :

ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด

Community Management of Common-pool Resources According to the Philosophy of Sufficiency Economy: A Case Study of Communities in Trat Province

ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์

คณะกรรมการสอบคุณวุฒิ

[Signature]

ประธานสอบคุณวุฒิ

(ศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม)

[Signature]

ประธานที่ปรึกษาคุณวุฒิ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมพล สุวรรณภู)

[Signature]

กรรมการที่ปรึกษาคุณวุฒิ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขวัญศิริ เจริญทรัพย์)

[Signature]

กรรมการสอบคุณวุฒิ

(อาจารย์ ดร.พรทิวา อาชีวะ)

ได้รับอนุมัติจากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

[Signature]

คณบดีคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชวงค์ อุบลี)

วันที่.....เดือน 27 พ.ย. 2566 พ.ศ.....

ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์. (2566). การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด. ดุษฎีนิพนธ์ ปร.ด. (สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน). จันทบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

คณะกรรมการที่ปรึกษาดุษฎีนิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.คมพล สุวรรณภูมิ ค.ด. (พัฒนศึกษา)	ประธานกรรมการ
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ ปร.ด. (การพัฒนาธรรมาภิบาล)	กรรมการ

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด 2) ศึกษาเงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด และ 3) นำเสนอรูปแบบในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดตราด วิธีวิทยาการวิจัยที่ใช้ในการศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวสหวิทยาการแบบสหสาขาวิชา ซึ่งประกอบด้วยเทคนิควิจัย ได้แก่ การวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์ ประวัติศาสตร์ จากคำบอกเล่า การสัมภาษณ์เจาะลึกและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

ข้อค้นพบจากการวิจัยพบว่า การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมี 3 ลักษณะ คือ 1) การจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงสถาบัน 2) การจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงอรรถประโยชน์ 3) การจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ทั้ง 3 ชุมชนใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้อย่างเป็นรูปธรรมทั้ง 5 ด้าน ตามคุณลักษณะของสามห่วงสองเงื่อนไขและมีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอม 8 มิติ โดยมีเงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน 10 ด้าน คือ 1) การมีจิตสำนึกที่ดีต่อทรัพยากรร่วมของชุมชน 2) ทุนชุมชน 3) กระบวนการมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพ 4) การมีข้อกำหนด กฎ กติกาและข้อตกลงร่วมในการจัดการ 5) กลุ่ม องค์กรและเครือข่าย 6) การจัดทำแผนโครงการและกิจกรรม 7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ 8) การยึดหลักธรรมาภิบาลและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ 9) ผู้นำที่มีความรับผิดชอบ 10) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรภายนอก

ผู้วิจัยได้นำเสนอรูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยประกอบด้วยคุณลักษณะ ดังนี้ 1) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยุติธรรม

2) การกำหนดขอบเขตพื้นที่และขอบเขตทรัพยากรร่วม 3) การมีข้อกำหนด กฎ กติการ่วมกัน
ในชุมชน 4) การมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม 5) การมีนิเวศวิทยาทางจิต 6) การมีส่วนร่วมของชุมชน
7) การมีกลุ่มและองค์กรที่มีโครงสร้างชัดเจน 8) การเชื่อมโยงกิจกรรมอนุรักษ์และพัฒนาอย่าง
องค์รวม 9) ผู้นำชุมชนมีคุณธรรมและเสียสละ 10) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน
11) การประสานงานที่ดี 12) การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ 13) การใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหาร
จัดการ 14) การทำงานร่วมกันเป็นภาคีเครือข่าย 15) การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

คำสำคัญ: รูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วม, เงื่อนไขการจัดการทรัพยากร, การจัดการป่าไม้ชายเลน

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

Natthawut Sap-upatham. (2023). **Community Management of Common-pool Resources According to the Philosophy of Sufficiency Economy: A Case Study of Communities in Trat Province.** Dissertation Ph.D. (Interdisciplinary of Sustainable Development) Chanthaburi: Rambhai Barni Rajabhat University.

Dissertation Advisors

Assistant Professor Dr.Khompol Suvarnakuta Ph.D. (Development Education)	Chairman
Assistant Professor Dr.Kwansiri Charoensup Ph.D. (Good Governance Development)	Member

Abstract

This research aimed to: 1) study the characteristics of the community common-pool resources management of the mangrove forest among 3 communities in Muang and Laem Ngob Districts, Trat Province according to the philosophy of sufficiency economy, 2) study the significant conditions facing these communities, and 3) propose a new model for community common-pool resources management following the philosophy of sufficiency economy. The research was conducted on the basis of multidisciplinary and interdisciplinary qualitative research design, consisting of research techniques including: documentary research, interviews, oral history, in-depth interviews as well as participatory and non-participatory observation.

The findings from the study revealed that there were 3 characteristics of community common-pool resources management of the mangrove forest which were: 1) institutional common-pool resources management, 2) utilitarian common-pool resources management, and 3) ecocultural common-pool resources management. All three communities employed the philosophy of sufficiency economy in a tangible manner in 5 aspects according to the characteristics of 3 loops and 2 conditions, consistent with all 8 dimensions of the common-pool resources theory of Elinor Ostrom. There were 10 aspects of important conditions for community common-pool resources management: 1) good conscience towards community common-pool resources, 2) community capital, 3) good quality

participatory process, 4) mutual rules, regulations, and agreements, 5) groups, organizations, and networks, 6) preparation of project plans and activities, 7) local wisdom and learning process enhancement, 8) adherence to good governance and living together in peace, 9) responsible leaders, and 10) support from external agencies and organizations.

The researcher proposed a model for community common – pool resources management of the mangrove forest according to the philosophy of sufficiency economy consisting of the following characteristics: 1) fair utilization of resources, 2) regulations of area boundaries and common-pool resource boundaries, 3) having common requirements, rules, and regulations in the community, 4) consciousness for the public, 5) mentality ecology, 6) community participation, 7) creation or modification of groups and organizations with clear organizational structures, 8) holistic connection of activities, conservation and development activities, 9) moral and self-sacrificing community leaders, 10) creation of a collaborative learning process, 11) effective coordination, 12) peaceful coexistence, 13) good governance principles in management, 14) collaborative work efforts with networks, and 15) support from outside agencies.

Keywords: Common-pool Resources Management Model, Resources Management Condition, Mangrove Forest Management

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

กิตติกรรมประกาศ

การจัดทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ประสบผลสำเร็จได้ดี เพราะมีผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหลายภาคส่วนที่ได้ให้ความเมตตา ให้การสนับสนุนและให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีที่ได้ให้การสนับสนุนทุนการศึกษาตลอดการศึกษาระดับปริญญาเอก และผู้ให้การสนับสนุนทางวิชาการ คือคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ที่มี ศ.ดร.สมศักดิ์ สามัคคีธรรม ผศ.ดร.คมพล สุวรรณภูฏ ผศ.ดร.ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ อาจารย์ ดร.พรทิวา อาชีวะ ที่มีเมตตาต่อข้าพเจ้าในการเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการและช่วยแก้ไขข้อบกพร่องของวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ข้าพเจ้าขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.คมพล สุวรรณภูฏ อาจารย์ที่ปรึกษาหลักที่เป็นครูอยู่ข้างเคียงคอยให้คำปรึกษาและชี้แนะแนวทางรวมถึงให้กำลังใจในสถานการณ์ต่าง ๆ ช่วยแก้ไขงานวิจัยจนสำเร็จ ลุล่วงด้วยความเมตตาและ ผศ.ดร.ขวัญศิริ เจริญทรัพย์ อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่เป็นครูรุ่นใหม่ที่น่าสนใจ ศิษย์คอยให้กำลังใจและช่วยเหลือตลอดช่วงของการดำเนินการวิจัยและหลังการวิจัยเสร็จสิ้น รวมถึงให้คำแนะนำเกี่ยวกับองค์ความรู้งานวิจัยเพื่อความสมบูรณ์ของเนื้อหา

ขอบคุณคณาจารย์ทุกท่านในหลักสูตรสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนที่เมื่อพบเจอกันจะคอยเฝ้าถามด้วยความเป็นห่วงใยเสมอ และอาจารย์พิเศษทุกท่านที่ได้มอบความรู้ใหม่ ๆ ให้แก่ข้าพเจ้า สิ่งที่จะขาดไม่ได้คือขอขอบคุณเพื่อน ๆ นักศึกษาปริญญาเอก รุ่นที่ 1 ทุก ๆ คนที่ได้อดทนเรียนมาด้วยกัน คอยช่วยเหลือแบ่งปันประสบการณ์ความรู้ซึ่งกันและกันรวมถึงคอยให้กำลังใจต่อกันด้วยดีเสมอมา

ความสำเร็จที่ยิ่งใหญ่ในวิทยานิพนธ์นี้คือครอบครัวที่อบอุ่นที่มี ดร.ชลกานดา นาคทิม ภรรยาสุดที่รักและลูกสาวที่น่ารัก ด.ญ.ชลณัฐ ทรัพย์อุปถัมภ์ ที่คอยให้กำลังใจ ให้การดูแลใส่ใจ สุขภาพและคอยให้ความช่วยเหลือในทุก ๆ ทุกอย่างด้วยดีเสมอมา สุดท้ายต้องขอขอบคุณตัวเองที่มีกำลังใจ มีร่างกายและสุขภาพที่เอื้ออำนวยให้จบการศึกษาและสามารถทำให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้มุ่งหวังไว้

หากวิทยานิพนธ์เล่มนี้มีคุณค่าและประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชุมชน ท้องถิ่นและสังคม ข้าพเจ้าขอขอบคุณค่าและความดีงามในข้อมูลนี้คืนไปสู่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ทุกท่าน โดยเฉพาะกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ผู้นำชุมชน สมาชิกกลุ่ม ประชาชนชาวบ้านและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องทุกคน หากมีความผิดพลาดประการใดของการวิจัย ข้าพเจ้าขอน้อมรับแต่เพียงผู้เดียว

ณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปถัมภ์

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(1)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(3)
กิตติกรรมประกาศ	(5)
สารบัญ	(6)
สารบัญตาราง	(8)
สารบัญภาพ	(9)
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญของปัญหาวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์	8
1.3 ขอบเขตของการวิจัย	8
1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	8
1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ	9
1.6 ความคิดนำในการวิจัย	10
บทที่ 2 แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	12
2.1 แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	12
2.2 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน	26
2.3 แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม	41
2.4 แนวคิดทุนทางสังคม	59
2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	69
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	74
3.1 แนวทางในการวิจัย	74
3.2 วิธีการวิจัย	74
3.3 เทคนิคการวิจัย	76

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิจัย	79
4.1 การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราด	79
4.2 การวิเคราะห์ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามแนวคิดของ เอลินอร์ ออस्टรอม	141
4.3 ปัจจัย เงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	151
บทที่ 5 สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	158
5.1 สรุปผลการวิจัย	158
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	167
5.3 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย	179
บรรณานุกรม	180
ภาคผนวก	189
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก	190
ประวัติย่อผู้วิจัย	192
ประวัติย่อผู้วิจัย	193

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
2.1	เปรียบเทียบภาวะผู้นำแบบฝังกับแบบตักแตน	23
4.1	แสดงลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (CPR) ของเอลินอร์ ออสตรอม	142
4.2	แสดงลักษณะร่วมของแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (CPR) ของเอลินอร์ ออสตรอมของชุมชนในจังหวัดตราด	149

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1.1	ความคิดนำ	11
2.1	หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามห่วง สองเงื่อนไข	19
2.2	แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน	25
2.3	ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนำไปสู่ความยั่งยืน	39
2.4	กระบวนการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่นำไปสู่ความยั่งยืน	40
2.5	กฎต่าง ๆ ที่มีผลกระทบโดยตรงต่อสถานการณ์ของการกระทำ	53
2.6	สถานการณ์ของการกระทำที่อยู่ในระบบนิเวศ-สังคมที่กว้างกว่า	58
5.1	แสดงรูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	178

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความสำคัญของปัญหาวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในกระแสการพัฒนาของโลกนับตั้งแต่พ.ศ. 2515 ที่องค์การสหประชาชาติ (United Nation) ได้จัดให้มีการประชุมสุดยอดว่าด้วยสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ (Human Environment) ณ กรุงสตอกโฮล์ม ประเทศสวีเดน โดยได้ร้องขอให้ประเทศทั่วโลกได้มีการคำนึงถึงการใช้ทรัพยากรบนโลกที่มีอยู่อย่างจำกัดและการใช้อย่างมีประสิทธิภาพ เวลาต่อมาในปีพ.ศ. 2526 องค์การสหประชาชาติจึงได้จัดตั้งสมัชชาโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาขึ้น (World Commission on Environment and Development) หรือที่เรียกว่าสมัชชาบรันด์แลนด์ (Brundtland Commission) และได้มีการเรียกร้องให้พลเมืองของโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อมและข้อจำกัดของธรรมชาติ รวมทั้งยังได้นำเสนอต่อที่ประชุมแห่งสมัชชาว่ามนุษยชาติสามารถที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้นมาได้

กระแสของการพัฒนาที่ยั่งยืนเริ่มมีความสำคัญมากยิ่งขึ้น เมื่อองค์การสหประชาชาติ (UN) จัดการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (United Nation Conference on Environment and Development : UNCED) (Earth Summit) ณ กรุงริโอ เดอจาเนโร ประเทศบราซิลในปีพ.ศ. 2535 ผลของการประชุมทำให้ประเทศสมาชิกทั้ง 178 ประเทศ รวมทั้งประเทศไทย ได้ร่วมลงนามรับรองแผนปฏิบัติการ 21 (Agenda 21) ด้วย ซึ่งถือได้ว่าเป็นแผนแม่บทด้านการพัฒนาของโลก ที่ประเทศสมาชิกจะต้องมีความตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อมและจะต้องให้ความสำคัญในการที่จะร่วมกันปกป้องและรักษาสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืนให้เกิดขึ้นในทุกประเทศทั่วโลก ส่วนประเทศไทยก็ได้รับเอาแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนมาร่วมดำเนินการเพื่อพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะการจัดทำแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (2550-2554) ได้บรรจุแนวทางการพัฒนาประเทศที่มุ่งไปสู่ความยั่งยืน โดยได้ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเป็นการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนขึ้นมาจนถึงระดับภูมิภาคและระดับประเทศ

การพัฒนาของประเทศไทยจากอดีตที่ผ่านมาที่ได้เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 (2504-2509) และใช้ต่อเนื่องมาจนกระทั่งแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (2540-2544) ก่อให้เกิดการตั้งคำถามขึ้นมาว่ามีหน่วยงานใดบ้างที่คำนึงถึงผลของการพัฒนาประเทศว่ามีการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมหรือไม่ มีความสอดคล้องกับทรัพยากรของชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดหรือไม่ และได้เกิดบทสรุปสุดท้ายว่าการพัฒนาที่ผ่านมามีความทันสมัยแต่ไม่พัฒนาเพื่อให้เกิดความยั่งยืน จนกระทั่งได้มีการจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ

ฉบับที่ 9 (2545-2549) สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) จึงได้มีการ อัญเชิญแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economic Philosophy : SEP) ของ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) มาเป็นปรัชญาชี้นำทาง เพื่อการพัฒนาประเทศ ด้วยการส่งเสริมการพัฒนาให้มีแนวทางในการดำเนินงานไปในทางสายกลาง (Middle Path) และให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่มีดุลยภาพมุ่งเน้นเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ที่มีความเกื้อกูลและไม่เกิดความขัดแย้งซึ่งกันและกัน โดยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญา ที่ชี้ให้เห็นถึงแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตนของประชาชนในทุกๆระดับ ทั้งในการพัฒนาและ บริหารประเทศโดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้ถูกนำมาใช้ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศตั้งแต่ระดับ ฐานราก คือประชาชน ชุมชน องค์กรไปจนกระทั่งระดับบนสุดคือภาครัฐ ได้มีการขับเคลื่อนมาตั้งแต่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (2545-2549) จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แห่งชาติฉบับปัจจุบันคือฉบับที่ 12 (2560-2564) ผลจากการขับเคลื่อนปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ทำให้ชุมชนในหลายพื้นที่ประสบความสำเร็จและเกิดศูนย์การเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงขึ้น ได้รับการยอมรับว่าเป็นชุมชนต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง เกิดศูนย์การเรียนรู้กระจายตัวอยู่ทั่วประเทศ ในหลาย ๆ พื้นที่ เช่น ภาคเหนือ ชุมชนบ้านบัว ตำบลบ้านต๋อน อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ภาคอีสาน ชุมชนบ้านเตย ตำบลกระเปือยใหญ่ อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา ภาคกลาง ชุมชนบ้านเป็ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด และภาคใต้ ชุมชนบ้านน้ำทรัพย์ ตำบลแก่งกระเจาน อำเภอแก่งกระเจาน จังหวัดเพชรบุรี เป็นต้น

สิ่งสำคัญของการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ปฏิบัติก็คือ ความพอเพียง ในการดำรงชีวิต ซึ่งเป็นเงื่อนไขพื้นฐานที่ทำให้คนไทยสามารถพึ่งพาตนเองและดำเนินชีวิตต่อไปได้ อย่างมีศักดิ์ศรี ภายใต้อำนาจและความมีอิสระในการกำหนดชะตาชีวิตของตนเอง มีความสามารถ ในการควบคุมและจัดการตนเอง เพื่อให้ตนเองได้รับการสนองต่อความต้องการด้านต่าง ๆ รวมทั้ง ความสามารถในการจัดการปัญหาต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ซึ่งทั้งหมดนี้ถือว่าเป็นศักยภาพพื้นฐานที่คน ไทยและสังคมไทยเคยมีอยู่แต่เดิม อันจะนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาในที่สุด (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2558 : 1) โดยคำว่าความพอเพียงนี้ หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็น ที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวดีพอสมควร เพื่อให้สามารถจัดการกับความเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอก และภายในได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสภาวะที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ดังนั้นการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้จำเป็นที่จะต้อง คำนึงถึงขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สามารถสงวนรักษาไว้ใช้ประโยชน์ได้อย่าง ยาวนานและส่งต่อไปยังคนรุ่นอื่นต่อไป ทั้งนี้เพื่อยังคงไว้ซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ

ความหลากหลายทางชีวภาพและคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้สามารถเป็นฐานการผลิตของระบบเศรษฐกิจและการดำรงชีวิตของมนุษย์ได้อย่างต่อเนื่องตลอดไป

ปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและคุณภาพสิ่งแวดล้อมของประเทศกำลังเสื่อมโทรมและกลายเป็นจุดอ่อนในการที่จะรักษาพื้นฐานของการผลิต การบริการและการใช้ชีวิตได้อย่างยั่งยืน มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติจำนวนมากเพื่อนำมาพัฒนาประเทศ ส่งผลให้เกิดการกร่อนสลายอย่างต่อเนื่อง ทรัพยากรป่าไม้ ดิน ทะเลได้ถูกทำลายลง ความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศถูกคุกคาม ในขณะที่ความเสี่ยงต่อการขาดแคลนน้ำอุปโภค บริโภคในอนาคตเริ่มปรากฏให้เห็นชัดเจนมากขึ้น การจัดหาพื้นที่มีอยู่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของภาคส่วนต่าง ๆ ได้อย่างเพียงพอ เป็นต้น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สืบเนื่องมาจากการจัดสรรที่ไม่เป็นธรรม ผลประโยชน์ทับซ้อน การเข้าถึงทรัพยากรที่เป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ ทั้งที่ดิน ป่าไม้ น้ำ ทรัพยากรชายฝั่งทะเล ทรัพยากรแร่ธาตุและอื่น ๆ ยังไม่ได้ถูกกระจายหรือจัดสรรให้แก่ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ได้อย่างเท่าเทียมและยุติธรรม ซึ่งมีสาเหตุมาจากความไม่เสมอภาคในสิทธิและอำนาจ การจัดการทรัพยากรจึงได้นำไปสู่ความขัดแย้งและก่อให้เกิดข้อพิพาทในระดับพื้นที่ระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชนและหลาย ๆ กรณีนำไปสู่การใช้ความรุนแรง (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560 : 45) ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีแนวโน้มจะเกิดบ่อยครั้งมากขึ้นและมีความรุนแรงมากขึ้น เช่น โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ของรัฐและเอกชนจำนวนมากที่ไม่ได้รับการยอมรับจากชุมชน ที่เห็นว่าโครงการดังกล่าวมีแนวโน้มที่จะทำลายศักยภาพของฐานทรัพยากรในท้องถิ่นและจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต สุขภาพและคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่วนสถานการณ์ในปัจจุบันประชากรโลกได้เพิ่มอัตราสูงขึ้นอย่างรวดเร็วส่งผลกระทบต่อความต้องการในการบริโภคมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นจึงทำให้เกิดการแข่งขันและแย่งชิงทรัพยากรกันมากยิ่งขึ้นอีกด้วย (วงศ์ตระกูล มาเกตู, 2558 : 2) ดังที่กล่าวมาจึงจำเป็นที่จะต้องมีการจัดการกับความขัดแย้งด้วยการสร้างธรรมาภิบาลและความเสมอภาคให้เท่าเทียมสำหรับการเข้าถึงการจัดสรรแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรอย่างเป็นธรรมเพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำดังกล่าว

จากข้อจำกัดและความล้มเหลวในการจัดการทรัพยากรโดยภาครัฐ จึงทำให้แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมกัน (Common-pool Resource Management : CPR) ได้รับความสนใจและถูกพัฒนาขึ้นมาและได้นำไปปรับประยุกต์ใช้ เพื่อการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรมากขึ้น เช่น ความร่วมมือระดับท้องถิ่นโดยรัฐและชุมชนในการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนท้องถิ่น การสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐในโครงการเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ เป็นต้น ประเด็นสำคัญของการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนก็คือการส่งเสริมให้ประชาชน ชุมชนและท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด เช่น การกำหนดกติการ่วมกัน การวางแผนและนโยบายการใช้ประโยชน์และการดำเนินงานในทุกขั้นตอน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดการยอมรับและสามารถนำไปปฏิบัติร่วมกันได้ ดังนั้นการจัดการทรัพยากรร่วมจึงเป็น

การลดปัญหาการแย่งชิงและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรสาธารณะ จึงกล่าวได้ว่าแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมเป็นแนวความคิดที่สำคัญในการลดความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนลงได้ ทั้งนี้ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมาจะเป็นไปในลักษณะที่ขัดแย้งกัน กล่าวคือรัฐเข้ามาแทรกแซงการจัดการของชุมชนและมีบทบาทเหนือชุมชนในการจัดการด้วยการใช้ระบบสิทธิแบบเด็ดขาด (Exclusive Right) และเป็นการจัดการในรูปแบบรวมศูนย์อำนาจเพื่อประโยชน์และความมั่นคงเป็นหลัก หน่วยงานรัฐผู้ที่มีอำนาจจะสามารถดำเนินการที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรให้มีผลผูกพันทางกฎหมายได้ ทั้งในแง่ของความสัมพันธ์กับทางเอกชนและความสัมพันธ์กับการใช้อำนาจในทางมหาชน ถือว่าเป็นการผูกขาดอำนาจในการจัดการทรัพยากรที่รัฐมีบทบาทเป็นผู้นำภายใต้เครื่องมือและกลไกที่รัฐสร้างขึ้น โดยเชื่อว่าการจัดการทรัพยากรจะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ถึงแม้ว่าจะมีความพยายามในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามลักษณะและความเหมาะสมของแต่ละพื้นที่ รวมไปถึงความแตกต่างของฐานทรัพยากรแล้วก็ตาม แต่ทว่าแนวทางและกลไกกลับไม่มีความไม่สม่ำเสมอ ก่อเกิดความแตกต่าง เหลื่อมล้ำและหลากหลายในกระบวนการผลจากการดำเนินงานการจัดการทรัพยากรที่ผ่านมาซึ่งประสบความสำเร็จ สามารถสงวนรักษาทรัพยากรไว้ใช้ประโยชน์ได้ และการจัดการที่ล้มเหลวโดยมีการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยทำลายล้างเกิดการร่อยหรือเสื่อมโทรมของทรัพยากรอย่างกว้างขวาง (อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์, 2557 : 1-2) แนวทางเดียวกันถ้าหากจะกล่าวถึงชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ใกล้ชิดกับทรัพยากรก็จะมีจัดการทรัพยากรกันเองตามจารีต ประเพณี มีองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ในการดูแลรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรที่แม้จะมีได้มีอำนาจตามกฎหมายในการจัดการทรัพยากร แต่กลับพบว่ามีความสำเร็จในการสงวน รักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรไว้ใช้ประโยชน์ได้อย่างต่อเนื่อง

การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนเกิดขึ้นได้ภายใต้กระบวนการจัดการของคนภายในชุมชน ซึ่งเป็นวิถีปฏิบัติและเป็นการปรับตัวของการจัดการทรัพยากรภายในชุมชนเป็นการช่วยลดปัญหาความยากจนและความเหลื่อมล้ำทางสังคมของคนในชุมชนให้รอดพ้นจากการถูกแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่เป็นแนวทางหนึ่งในการรักษาพื้นที่ดิน น้ำ ป่าและความสมบูรณ์ของทรัพยากร อีกทั้งยังเป็นกลไกสำคัญที่เป็นช่องทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การอนุรักษ์ การฟื้นฟูให้ทรัพยากรของชุมชนมีความสมบูรณ์เพิ่มขึ้นและมีการใช้ทรัพยากรและผลผลิตได้อย่างรู้คุณค่าเพื่อความมั่นคงแห่งชีวิตของคนในชุมชน เมื่อคนในชุมชนมีความเป็นอยู่ดีขึ้นจึงไม่ใช่เหตุผลจำเป็นที่ชาวบ้านต้องอพยพย้ายถิ่นฐานอย่างไม่มีหลักแหล่ง ประเด็นที่สำคัญประการหนึ่งคือการเพิ่มขีดความสามารถให้กับมนุษยชาติได้เรียนรู้และตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องสมดุลกับธรรมชาติและสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข (พัชรินทร์ โชคศิริ, 2560 : 2) ซึ่งสอดคล้องกับการประชุมของสภาป่าไม้โลก (The World Forest Congress) ที่มีมุมมองว่าไม่มีใครมีความรู้เกี่ยวกับป่าได้ดีไปกว่าชนพื้นเมือง เนื่องจากชนพื้นเมืองเป็นผู้ที่อาศัยอยู่ในป่า ป่าจึงเป็นทุกสิ่งทุกอย่างสำหรับ

พวกเขา นับตั้งแต่เป็นแหล่งอาหาร เป็นบ้าน ที่อยู่ ที่พักผ่อน เป็นห้องสมุดขนาดใหญ่สำหรับการเรียนรู้ ฯลฯ วิถีชีวิตของพวกเขาจึงผูกพันกับป่าอย่างแยกไม่ออก ส่งผลให้ชาวพื้นเมืองโดยทั่วไปมีความรักและหวงแหนป่า รวมทั้งมีประเพณี วิธีการปฏิบัติที่สะท้อนถึงวิธีการอนุรักษ์ป่า แนวคิดดังกล่าวนี้ได้นำไปสู่การสนับสนุนให้ชนพื้นเมืองมีสิทธิเป็นผู้จัดการป่าหรือเรียกว่าการจัดการป่าไม้บนพื้นฐานของชุมชน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2560 : 2)

แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมเป็นแนวคิดที่มีความน่าสนใจอย่างยิ่งในสังคมไทย ซึ่งจากการสำรวจแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมที่ผ่านมา พบว่ามีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมอยู่ 2 แนวคิดที่ได้อธิบายถึงความเป็นไปได้ในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนให้ประสบความสำเร็จ คือ 1) แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economic Philosophy : SEP) ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชบรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ที่ทรงชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรไทยมาโดยตลอด พระองค์ได้ทรงเน้นย้ำถึงแนวทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ เพื่อให้สามารถรอดพ้นจากภัยพิบัติทั้งปวงและดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงนำไปสู่การพัฒนาที่สมดุล มีคุณภาพและยั่งยืนภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และสถานการณ์เปลี่ยนแปลงต่าง ๆ โดยหัวใจหลักสำคัญของแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทางสายกลางในลักษณะของสามห่วง (ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน) สองเงื่อนไข (ความรู้ คุณธรรม) และ 2) แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-pool Resources Management : CPR) ของเอลินอร์ ออสโตรม (Elinore Ostrom) ผู้ที่ได้รับรางวัลโนเบลสาขาเศรษฐศาสตร์ในปี 2009 โดยเธอต้องการที่คัดค้านแนวคิดกระแสหลักที่มองว่า การจัดการทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพนั้นจะต้องเป็นทรัพยากรของเอกชนหรือมีฉะนั้นก็เป็นของรัฐ เนื่องจากมีผู้รับผิดชอบชัดเจน ซึ่งตรงกันข้ามกับทรัพยากรร่วมที่ขาดผู้รับผิดชอบและผู้ใช้ต่างก็ตักตวงผลประโยชน์จนทำให้ทรัพยากรร่วมเสื่อมโทรมไม่ยั่งยืน ด้วยเหตุนี้แนวคิดกระแสหลักจึงไม่เห็นด้วยกับการที่จะปล่อยให้ทรัพยากรร่วมถูกทิ้งอยู่ในชุมชนโดยไม่มีเจ้าของที่จะรับผิดชอบอย่างชัดเจน ซึ่งเอลินอร์ ออสโตรมได้ยืนยันว่าทรัพยากรร่วมของชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนสามารถจัดการได้ โดยได้กำหนดกติกาเอาไว้ 8 ประการ คือ ประการที่ 1 การกำหนดขอบเขตให้ชัดเจน (Boundaries) จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ 1) ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์ (User Boundaries) และ 2) ขอบเขตของทรัพยากรร่วม (Resource Boundaries) ประการที่ 2 ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ (Congruence) จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ 1) ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น (Congruence with Local Conditions) และ 2) ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษา (Appropriation and Provision) ประการที่ 3 การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน (Collective Choice Arrangements) ประการที่ 4 การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล (Monitoring) จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ 1) การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร (Monitoring Users) และ 2) การสอดส่องดูแล

สภาพของทรัพยากร (Monitoring Resource) ประการที่ 5 การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ (Graduated Sanctions) ประการที่ 6 ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ (Conflict Resolution Mechanism) ประการที่ 7 สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้น จะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ (Minimal Recognition of Rights) ประการที่ 8 การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย (Nested Enterprises)

จังหวัดตราดเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคตะวันออกของประเทศไทย มีพื้นที่ 2,836.85 ตารางกิโลเมตร ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำชายฝั่งทะเลตะวันออก มีทรัพยากรที่เป็นแผ่นดินและพื้นน้ำ ประกอบด้วย เทือกเขา ป่าไม้และที่ราบลุ่มที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก มีลุ่มน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์ และพื้นที่ราบชายฝั่งทะเลรวมถึงท้องทะเลอ่าวไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีทรัพยากรป่าไม้ชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์มากเป็นอันดับสองของประเทศไทย หากพิจารณาข้อมูลป่าไม้ชายเลนในจังหวัดตราดจะมีเนื้อที่ป่าชายเลนตามมติคณะรัฐมนตรี จำนวน 98,488.01 ไร่ มีเนื้อที่ป่าชายเลนคงสภาพจำนวน 59,708.55 ไร่ (คลังความรู้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2565) ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ที่พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับทรัพยากรธรรมชาติและทรงห่วงใยเรื่องทรัพยากรป่าไม้ของประเทศมาโดยตลอด ดังพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2534 ความว่า (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2563 : 1)

“ป่าชายเลนมีประโยชน์ต่อระบบนิเวศของพื้นที่ชายฝั่งทะเลและอ่าวไทย แต่ปัจจุบันป่าชายเลนของประเทศเรากำลังถูกบุกรุก และถูกทำลายลงโดยผู้แสวงประโยชน์ส่วนตน จึงควรหาทางป้องกัน อนุรักษ์ และขยายพันธุ์เพิ่มขึ้น โดยเฉพาะต้นโกงกาง เป็นไม้ป่าชายเลนที่แปลกและขยายพันธุ์ค่อนข้างยาก เพราะต้องอาศัยระบบน้ำขึ้นน้ำลงในการเติบโตด้วย จึงขอให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้อง คือ กรมป่าไม้ กรมประมง กรมชลประทาน และกรมอุทกศาสตร์ร่วมกันหารือพื้นที่และชุมชนที่เหมาะสมในการทดลองขยายพันธุ์โกงกางและปลูกป่าชายเลนกันต่อไป”

จากแนวพระราชดำริดังกล่าวจังหวัดตราดและหน่วยงานราชการต่าง ๆ ในจังหวัดตราดจึงได้ริเริ่มโครงการพัฒนาและบำรุงป่าไม้จำนวนมาก

นอกจากนี้จังหวัดตราดยังอยู่บนเส้นทางการพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridors : EEC) ซึ่งมีแนวโน้มที่จะก่อให้เกิดการขยายตัวด้านการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างสูงในอนาคต เพื่อให้สอดคล้องกับแนวทางพัฒนาดังกล่าว จังหวัดตราดจึงได้กำหนดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัด โดยมีเป้าหมายการพัฒนาจังหวัด คือตราดเมืองมั่งคั่ง ชุมชนมั่นคง

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมยั่งยืน โดยกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดเอาไว้ 3 ประเด็น คือ 1) การพัฒนาความมั่นคงทางเศรษฐกิจจากฐานการท่องเที่ยว การเกษตรครบวงจร การบริการ การค้าชายแดน เชื่อมโยงกับอาเซียนและนานาชาติที่เติบโตเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 2) การเสริมสร้างความมั่นคง ความสงบเรียบร้อยและเสริมสร้างชุมชนเข้มแข็ง ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3) การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้มีความอุดมสมบูรณ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน (แผนพัฒนาจังหวัดตราด พ.ศ. 2561-2565 (ฉบับทบทวน) พ.ศ. 2563) ทำให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาในเชิงพื้นที่ (Area Based) ด้วยแนวทางเขตพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Development Zones : SEDZ) ในอดีตที่ผ่านมาพบว่สาเหตุปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าชายเลนในจังหวัดตราดมาจากสาเหตุหลัก ๆ คือ 1) การเพิ่มขึ้นของการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ 2) การเพิ่มขึ้นของแหล่งท่องเที่ยวโฮมสเตย์ 3) การถือครองที่ดินผิดกฎหมาย 4) การขยายตัวและพัฒนาตัวเองของแหล่งชุมชน 5) การบุกรุกป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์เพื่อเกษตรกรรม 6) การลักลอบตัดไม้ในป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ (สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน, 2565) ปัจจุบันจังหวัดตราดได้มีการดำเนินการพัฒนาพื้นที่ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ชุมชน ด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น มีการจำแนกเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าชายเลนชัดเจน การอนุญาตใช้พื้นที่ป่าชายเลนป่าชุมชน การปลูกป่าตามนโยบายรัฐ การจัดทำเขตพิทักษ์ป่า โครงการรักษสัตว์น้ำ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้มีการเฝ้าระวังการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนโดยหน่วยงานรัฐและชุมชนอีกประการหนึ่ง

ปัจจุบันจังหวัดตราดเป็นจังหวัดหนึ่งที่ประสบความสำเร็จอย่างมากเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมโดยชุมชน ความสำเร็จดังกล่าวนี้ส่งผลกระทบต่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง มั่นคงและยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เช่น มีการทำประมงพื้นบ้านเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ เชิงวัฒนธรรม โดยยึดหลักการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเพื่อพัฒนาความเป็นอยู่ของชาวบ้านอย่างยั่งยืน มีการจัดการวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างเชื้อชาติและศาสนาที่มีทั้งชาวพุทธ ชาวมุสลิม ชาวจีนที่สามารถดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขบนฐานทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน โดยเฉพาะด้านสิ่งแวดล้อมที่มีกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ชายเลนจนกระทั่งมีความสมบูรณ์มากที่สุดภายในภาคตะวันออก

ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้ผู้วิจัยมองเห็นประเด็นที่มีความน่าสนใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราด จึงทำให้เกิดคำถามขึ้นว่าลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราดควรมีรูปแบบใด มีเงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำได้จริง ซึ่งประเด็นดังกล่าวจะเป็นคำถามการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยคาดว่าผลการวิจัยจะเป็นการเติมเต็มความรู้และสร้างองค์ความรู้ใหม่จะเป็นประโยชน์ต่อการนำไปปรับประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนแห่งอื่น ๆ ให้เกิดประสิทธิผลอย่างยั่งยืนอีกด้วย

1.2 วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1.3.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ของการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราด โดยมีการกำหนดพื้นที่ในจังหวัดตราด จำนวน 3 ชุมชน ประกอบด้วย 1) ชุมชนบ้านเป็ดใน ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมืองตราด 2) ชุมชนบ้านท่าระแนะ ตำบลหนองคันทรัง อำเภอเมืองตราด และ 3) ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว ตำบลน้ำเชี่ยว อำเภอแหลมงอบ

1.3.2 ขอบเขตด้านช่วงเวลาของการวิจัย

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2563 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2566 ส่วนของเขตด้านช่วงเวลาของการวิจัยนั้นผู้วิจัยได้แบ่งช่วงออกเป็น 3 ช่วง คือ

ช่วงที่ 1 ก่อนพ.ศ. 2504 ช่วงระยะเวลาก่อนที่จะมีการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1

ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2504-2539 ช่วงระยะเวลาการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 ถึงการสิ้นสุดการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 7

ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน ช่วงระยะเวลาตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 จนถึงปัจจุบัน

1.4 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. คาดว่าจะได้องค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนจากการสังเคราะห์ชุมชนตัวอย่างตามแนวคิดแบบสหวิทยาการ
2. คาดว่าจะทำให้เกิดความรู้และเข้าใจความเป็นจริงในบริบทของการพัฒนาทรัพยากรร่วมทั้งด้านความสำเร็จ ความท้าทายและเงื่อนไขที่สำคัญ เกิดการเรียนรู้ในรูปแบบที่สร้างขึ้น รวมถึงนำไปปรับประยุกต์ใช้ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ท้องถิ่น และสังคม

3. คาดว่ารูปแบบที่ได้จะนำไปใช้เป็นแนวทางของหน่วยงานรัฐ เพื่อสร้างนโยบายการพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นที่มีอยู่

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

ทรัพยากรร่วม หมายถึง ทรัพยากรป่าไม้ชายเลนที่อยู่ในการดูแลของชุมชนในจังหวัดตราด คือ ชุมชนบ้านเปร็ดโน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมืองตราด ชุมชนท่าระแนะ ตำบลหนองคันทรอง อำเภอเมืองตราด และชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว ตำบลน้ำเชี่ยว อำเภอแหลมงอบ

การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน หมายถึง การมีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ปกป้อง ฟื้นฟู อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนในจังหวัดตราด

CPR หมายถึง การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสตรอม

SEP หมายถึง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

การจัดการทรัพยากรร่วมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) หมายถึง การใช้ ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) มาประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน

เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง วิธีการดำรงชีวิตของผู้คนที่อยู่ในชุมชน โดยมีระบบเศรษฐกิจ ที่ตั้งอยู่บนทางสายกลาง

ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียน ตนเองและผู้อื่น

ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจที่เป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัย ที่เกี่ยวข้องตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

ภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในชุมชนและสามารถป้องกันวิกฤติที่เกิดขึ้นได้ในอนาคต

ความรู้ หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้านเพื่อประโยชน์สำหรับการนำไปปฏิบัติ โดยมีความรอบคอบและความระมัดระวังเป็นพื้นฐาน

คุณธรรม หมายถึง การปฏิบัติตนด้วยการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต เช่น มีความสุจริต มีความขยันหมั่นเพียร อดทน เสียสละ เป็นต้น

สมดุล หมายถึง โครงสร้างการผลิตที่มีความสมดุลมีการผลิตที่หลากหลายโดยใช้ทรัพยากร ที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด ซึ่งเป็นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม

ยั่งยืน หมายถึง ความพอเพียงอย่างต่อเนื่องในทุกด้านโดยเฉพาะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นิเวศวิทยาทางจิต หมายถึง การมีแนวความคิดที่เน้นการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันกับสิ่งแวดล้อม ต้องการเห็นคนในชุมชนร่วมมือกันพัฒนาทรัพยากรร่วมโดยยึดหลักคุณธรรม จริยธรรม

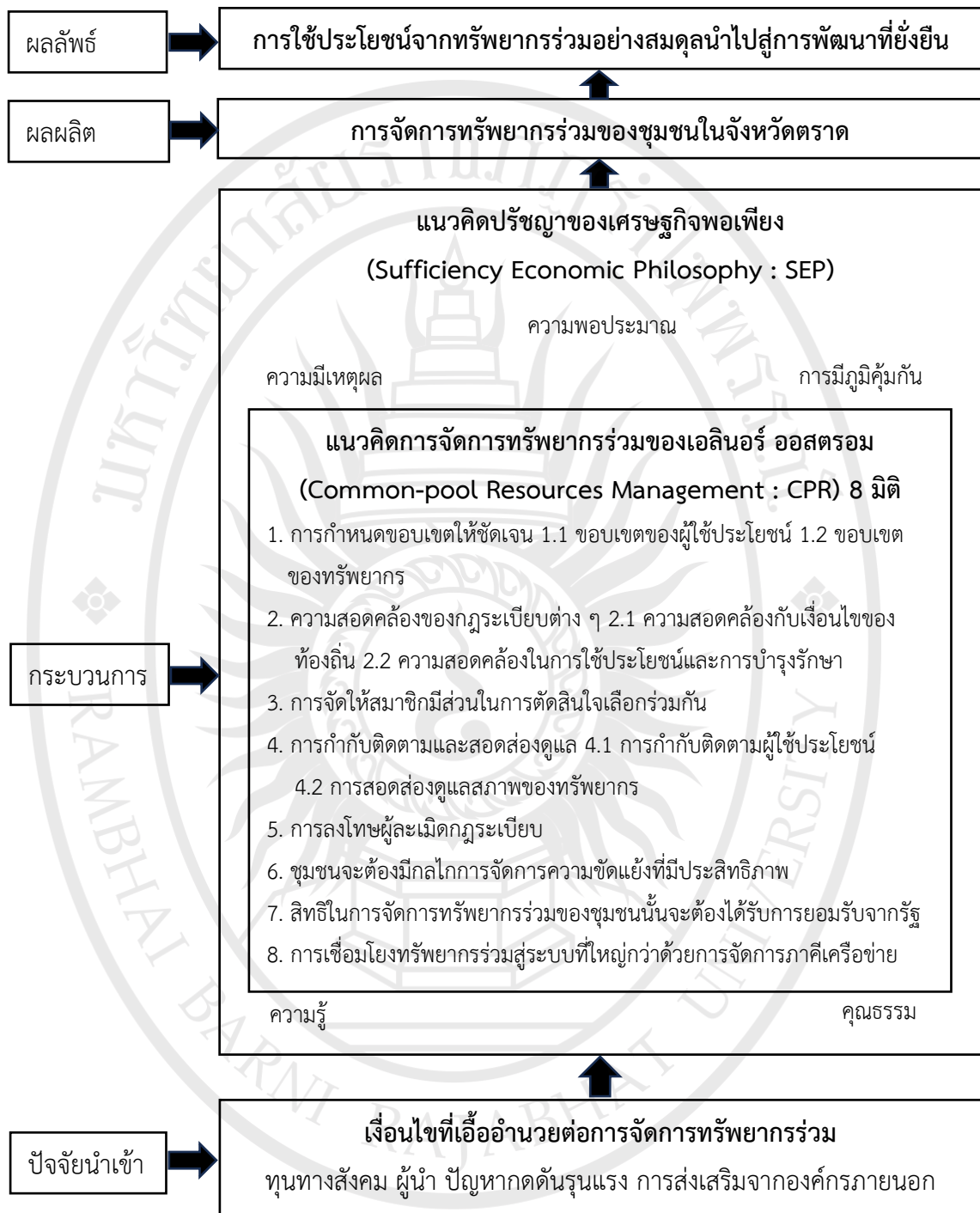
จิตสำนึกสาธารณะ หมายถึง การมีจิตใจและความรู้สึกที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว มีความเข้าใจเห็นคุณค่าและมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของทรัพยากรร่วม

ภาวะผู้นำ หมายถึง การมีอุดมการณ์สามารถเป็นผู้นำทางความคิดในการพัฒนา เป็นผู้นำที่มีคุณธรรมหรือมีหลักศานาควคุมจิตใจ เช่น การมีเมตตา มีความเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นต้น

การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสโตรม (CPR) หมายถึง หลักการ 8 มิติในการจัดการทรัพยากรร่วม ประกอบด้วย 1) การกำหนดขอบเขตให้ชัดเจน แบ่งเป็น 2 ด้าน คือ ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์และขอบเขตของทรัพยากรร่วม 2) ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่นและความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ และการบำรุงรักษา 3) การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน 4) การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล แบ่งเป็น 2 ด้าน คือ การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์และการสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร 5) การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ 6) ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ 7) สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ และ 8) การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย

1.6 ความคิดนำในการวิจัย

ผู้วิจัยได้สร้างกรอบความคิดนำในการวิจัย เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยได้นำแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ สามห่วง ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกัน และสองเงื่อนไข คือ ความรู้ คุณธรรม มาใช้เปรียบเทียบกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรม (Elinor Ostrom) ตามหลักการออกแบบกติกา 8 มิติ คือ การกำหนดขอบเขตให้ชัดเจน ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย จากนั้นจึงทำการสังเคราะห์ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อนำเสนอรูปแบบในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดตราด สามารถแสดงความคิดนำในการวิจัยตามภาพที่ 1.1

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ภาพที่ 1.1 ความคิดนำ

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสำรวจองค์ความรู้ แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากการศึกษาเอกสาร รายการงานวิจัยและอินเทอร์เน็ต เพื่อเป็นฐานความรู้ในการวิจัย สามารถสรุป เป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
- 2.2 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน
- 2.3 แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม
- 2.4 แนวคิดทุนทางสังคม
- 2.5 งานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economic Philosophy : SEP) เป็น กรอบการตัดสินใจในการดำเนินชีวิตที่มุ่งไปสู่ความเจริญก้าวหน้า พร้อมกับความสมดุลและยั่งยืน โดย คำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผลและการมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี บนพื้นฐานของคุณธรรม และความรู้รอบในด้านต่าง ๆ หากนำไปใช้ในการบริหารจัดการตัวเอง ครอบครัว ชุมชน สังคมและ ประเทศชาติตามภารกิจต่าง ๆ แล้วย่อมสำเร็จประโยชน์อย่างสูงสุด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศรรามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ที่ได้ทรงมีพระราชดำรัสชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิต ให้แก่พสกนิกรชาวไทยด้วยปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมานานกว่า 40 ปี โดยมุ่งเน้นการดำเนินชีวิต อยู่บนทางสายกลางไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไปและเมื่อภายหลังได้เกิดวิกฤติการณ์ทางเศรษฐกิจขึ้น พระองค์ก็ได้ทรงเน้นย้ำถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้มาโดยตลอด เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไข ให้พสกนิกรและประเทศไทยรอดพ้นจากวิกฤติการณ์ต่าง ๆ สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืน ภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์และการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เทคโนโลยี สุขภาพอนามัย เป็นต้น ทั้งนี้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ ตลอดเวลา เป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัย และวิกฤติเพื่อความมั่นคงและยั่งยืน

2.1.1 ความหมายของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ได้พระราชทานไว้ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2517 เป็นต้นมา พระองค์ได้ทรงเน้นย้ำ

แนวทางการพัฒนาบนหลักการพึ่งพาตนเอง เพื่อให้เกิดความพอมีพอกิน พอมีพอใช้ของคนส่วนใหญ่ โดยใช้หลักความพอประมาณ การคำนึงถึงความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวและทรงย้ำเตือนประชาชนคนไทยไม่ให้ประมาท แต่ให้ตระหนักถึงการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอนที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ รวมถึงการมีคุณธรรมเป็นกรอบในการปฏิบัติและการดำรงชีวิต ทั้งหมดนี้เป็นที่รู้จักกันดีภายใต้ชื่อว่าหลักเศรษฐกิจพอเพียง โดยพระองค์ได้ทรงใช้คำต่าง ๆ เช่น การพออยู่พอกิน พอกินพอใช้ อยู่ดีกินดี พอประมาณ พอสมควร พอเพียงและเศรษฐกิจพอเพียง เป็นคำที่ทรงตรัสเตือน เพื่อเป็นการปูพื้นฐานให้เห็นภาพอันเป็นที่มาของการเกิดปัญหาทางเศรษฐกิจในช่วงปีพ.ศ. 2540 โดยพระองค์ทรงให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงเอาไว้ ดังเช่นพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2540 ดังนี้

“ความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่าทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เองอย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้ แต่ขายในที่ที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก” (สำนักราชเลขาธิการ, 2541 : 631)

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2542
ปรากฏ ดังนี้

“ถ้าไม่มีเศรษฐกิจพอเพียง เวลาไฟดับ... จะทั้งหมดจะอย่างไร หากมีเศรษฐกิจพอเพียงแบบไม่เต็มที ถ้ามีเครื่องปั่นไฟก็ใช้ปั่นไฟ หรือถ้าโบราณกว่าก็ใช้จุดเทียน คือมีทางที่จะแก้ปัญหาเสมอ ฉะนั้นเศรษฐกิจพอเพียงนี้ก็จะมีเป็นขั้น ๆ แต่จะบอกว่าเศรษฐกิจพอเพียง นี้ให้พอเพียงเฉพาะตัวเองร้อยเปอร์เซ็นต์เป็นไปไม่ได้ จะต้องมีการแลกเปลี่ยนต้องมีการช่วยเหลือกัน...พอเพียงในทฤษฎีหลวงนี้ คือให้สามารถที่จะดำเนินงานได้” (สำนักราชเลขาธิการ, 2542 : 47)

พระราชดำรัสของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่ทรงตรัสให้แก่พสกนิกรต่างที่ ต่างเวลาในหลาย ๆ ครั้งนั้น อภิชัย พันธเสน (2549 : 78) ได้ทำการจำแนกความหมายแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่หนึ่ง อธิบายว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่อยู่เหนือแนวคิด เศรษฐศาสตร์เป็นภูมิปัญญาไทยเป็นทุนทางสังคมของประเทศ เนื่องมาจากปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรมชุมชนและเป็นพื้นฐานของระบบเศรษฐกิจในสังคมไทย ซึ่งเป็น

วัฒนธรรมของคนส่วนใหญ่ทั้งประเทศ เป็นปรัชญาแนวคิดที่ประยุกต์นำหลักศาสนามาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ลดปริมาณความอยาก (Want) ลงมาสู่ระดับที่สามารถพึ่งตนเองได้

กลุ่มที่สอง อธิบายว่าแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีส่วนประกอบสำคัญสามส่วนที่เกี่ยวข้องกันและจะขาดส่วนหนึ่งส่วนใดไปไม่ได้ คือความพอดี ความเสี่ยงและการพึ่งตนเอง คือ

ความพอดี ในทรรศนะของนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้จะมีลักษณะใกล้เคียงกับดุลยภาพในสาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ แต่จะเป็นดุลยภาพที่เป็นพลวัต ปรับตัวอยู่ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับสถานะและความเหมาะสมของแต่ละบุคคล

ความเสี่ยง เกี่ยวข้องกับความพยายามในการลดและกระจายความเสี่ยง เพื่อให้เกิดความพอดีอย่างยั่งยืน

การพึ่งตนเอง คือความพยายามในการที่จะเพิ่มขีดความสามารถในการควบคุมปัจจัยเสี่ยงที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนและลดต้นทุนในการแลกเปลี่ยน (Transaction Cost) ไม่ให้สูงเกินไป

กลุ่มที่สาม ให้ความเห็นว่าแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่มีความสอดคล้องกับเศรษฐกิจกระแสหลัก เพราะเป็นการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจภายใต้ข้อจำกัดของรายได้ (Budget Constraints) และอยู่ภายใต้การบริหารการกระจายความเสี่ยงอย่างสมดุล มีการแลกเปลี่ยนอย่างมีประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้ได้ให้ข้อสังเกตว่าการพึ่งตนเองอาจทำให้สูญเสียโอกาสที่จะได้รับประสิทธิภาพจากการเน้นความชำนาญเฉพาะอย่าง ดังนั้นการพึ่งตนเองในทรรศนะของนักเศรษฐศาสตร์กลุ่มนี้จึงหมายถึง ความสามารถในการควบคุมปัจจัยเสี่ยงต่าง ๆ เพื่อลดความเสี่ยงลงให้ได้มากที่สุดและเห็นว่าแม้จะมีการติดต่อค้าขายกับภายนอกและต่างประเทศหรือการใช้เทคโนโลยีจากต่างประเทศ หากสามารถควบคุมและรู้เท่าทันก็ยังถือว่าเป็นการพึ่งตนเองเพื่อให้เกิดความพอเพียง ประกอบกับการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เน้นถึงการให้น้ำหนักแก่ความเสี่ยงด้านล่าง (Downside Risk) ที่จะช่วยให้กลุ่มที่มีอำนาจต่อรองต่ำสามารถเผชิญกระแสจากการเปลี่ยนแปลงสถานะแวดล้อมได้อันจะส่งเสริมให้ระบบเกิดเสถียรภาพมากขึ้น

กลุ่มที่สี่ เป็นกลุ่มที่ให้ความคิดเห็นอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินชีวิตและการพัฒนาประเทศบนพื้นฐานความเป็นอยู่อันควรตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับประเทศ

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในทรรศนะของสุเมธ ตันติเวชกุล (2544 : 69) มองว่าเศรษฐกิจพอเพียงในฐานะระบบเศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตนเองอยู่ได้ (Relative Self-sufficiency) ในระดับพื้นฐาน โดยไม่ต้องรื้อนจึงจะสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงต่อไปได้ ความสามารถในการอยู่ได้ในระดับพื้นฐานนั้นจะต้องยึดแนวทางการเดินทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) เป็นหลักในการดำรงชีวิต เพื่อสร้างความสามารถในการพึ่งตนเอง ประกอบไปด้วยหลักการพึ่งตนเอง 5 ประการ ดังนี้

1. พึ่งตนเองทางจิตใจ คนที่สมบูรณ์พร้อมจะต้องมีจิตใจที่เข้มแข็ง มีจิตสำนึกว่าตนนั้นสามารถพึ่งตนเองได้ จึงควรที่จะสร้างพลังผลักดันให้มีภาวะจิตใจอีกเข็มต่อสู้ชีวิตด้วยความสุจริต แม้ว่าอาจจะไม่ประสบความสำเร็จบ้างก็ตาม มิพึงท้อถอยท้อแท้ให้พยายามต่อไป

2. พึ่งตนเองทางสังคม เสริมสร้างให้แต่ละชุมชนในท้องถิ่นได้ร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นำความรู้ที่ได้รับมาถ่ายทอดและเผยแพร่ให้ได้ประโยชน์ซึ่งกันและกัน

3. พึ่งตนเองได้ทางทรัพยากรธรรมชาติ คือการส่งเสริมให้มีการนำเอาศักยภาพของผู้คนในท้องถิ่น สามารถแสวงหาทรัพยากรธรรมชาติหรือวัสดุในท้องถิ่นที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งส่งผลให้เกิดการพัฒนาประเทศได้อย่างดียิ่ง สิ่งดีก็คือการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งมีมากมายในประเทศ

4. พึ่งตนเองได้ทางเทคโนโลยี ควรส่งเสริมให้มีการศึกษา ทดลอง ทดสอบเพื่อให้ได้มาซึ่งเทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศและสังคมไทยและสิ่งสำคัญสามารถนำไปใช้ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม

5. พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึงความสามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงินก็ยังมิขาด ปลา ผัก ผลไม้ ในท้องถิ่นของตนเอง เพื่อการยังชีพและสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปด้วย

หากพิจารณาถึงหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามหลักวิชาทางด้านเศรษฐศาสตร์ ก็จะประกอบด้วยการผลิต การจำหน่ายและการบริโภค จึงถือว่าเป็นวิธีการเลี้ยงชีวิตแบบรู้จักพอ ด้วยการพยายามผลิตสินค้าขึ้นมาเองให้พอเพียงสำหรับคนครอบครัวได้กินได้ใช้ ถ้าหากผลิตเหลือกินเหลือใช้จึงขายออกไป หากผลิตได้ไม่พอก็ต้องซื้อบ้างมิได้มุ่งผลิตเพื่อขายอย่างเดียว แต่ต้องคิดที่จะผลิตสินค้าและบริการเพื่อตนเองได้บริโภคด้วย นอกจากนี้การผลิตและการบริโภคก็ต้องอยู่ในหลักของความพอดี รู้จักพอในการผลิตและการบริโภค ในขณะเดียวกันนั้นก็ต้องร่วมมือกันในกลุ่มหรือสหกรณ์และให้ประสานงานกับเอกชนภายนอกด้วยเพื่อทำกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้แข็งแรงขึ้น

ชัยอนันต์ สมุทรวณิช (2542 : 9) มีมุมมองว่า ความพอเพียงมิได้มีความหมายในแง่เศรษฐศาสตร์เพียงด้านเดียว แต่ทว่ามีความหมายในเชิงปรัชญา จริยธรรม คุณค่าและปทัสถานทางพฤติกรรมสำหรับการดำเนินชีวิตในทุก ๆ ด้านอีกด้วย นอกจากนี้ปรัชญาแห่งการพัฒนาที่เน้นทางสายกลางยังเป็นมัชฌิมพัฒนา คือเป็นความพอเพียงที่มีพลวัตและมีแง่มุมทางด้านปรัชญา ด้านเศรษฐศาสตร์ คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมไปถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอกและสามารถพึ่งพาตนเองได้ ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการที่จะนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน ที่สำคัญต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต

และมีความรู้ที่เหมาะสม ดังนั้นจึงเป็นแนวทางการพัฒนาทางสายกลางแห่งความสมดุล อาจเรียกว่า เป็นปรัชญามัชฌิมพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ก็ได้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้ร่วมกับองค์กรที่มีความสนใจเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ มาประชุม เพื่อทำการรวบรวม ประมวลและสังเคราะห์แนวพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ปรากฏในวาระต่าง ๆ เพื่อทำการร่างเป็นข้อความและ/หรือค่านิยมของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และนำมาใช้เป็นแนวคิดใหม่ในการพัฒนาประเทศ จากนั้นจึงได้กราบบังคมทูลถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เพื่อทรงพิจารณา และพระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าพระราชทาน พระบรมราชานุญาตให้ใช้ข้อความเนื้อหาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไว้ ดังนี้

“เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของ ประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐทั้งในการพัฒนาและ บริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้มีความ ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่ต้องมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ต้องอาศัยความรอบรู้ ความ รอบคอบและความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและ การดำเนินการทุกขั้นตอน โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่รัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มี สำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริตและให้มีความรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความ อดทน มีความเพียร มีสติ มีปัญญาความรอบคอบ เพื่อให้มีความสมดุลและพร้อมต่อการ รองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมจาก ภายนอกได้เป็นอย่างดี” (จिरายู อิศรางกูร ณ อยุธยา และปริยานุช ธรรมปิยา, 2562 : ง)

ข้อความที่ให้ความหมายเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวข้างต้น ถือว่าเป็น ข้อความที่ถูกนำไปใช้เป็นแนวทางการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 เป็นต้นมา และเป็นแนวทางปฏิบัติของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ รวมทั้ง ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตในสังคมและประเทศชาติ

สรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมองได้สองด้าน คือด้านวัตถุวิสัยและด้านจิตวิสัย กล่าวคือมองอย่างวัตถุวิสัยจะเป็นการมองภายนอกของกายภาพ คือจะต้องมีกินมีใช้ มีปัจจัยสี่ เพียงพอกับความต้องการหรือมีความพอสมควรตามอรรถภาพของตนเอง ใกล้เคียงกับคำว่าสามารถ พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ส่วนความหมายด้านจิตวิสัยหรือจิตใจภายใน คือเป็นเรื่องของจิตใจ

และความรู้สึกของมนุษย์ คนจะมีความรู้สึกเกี่ยวกับความเพียงพอไม่เท่ากัน บางคนมีเป็นล้านก็ไม่พอ บางคนมีนิดเดียวก็พอแล้ว ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้นจึงเป็นการเพียงพอทางจิตวิสัยหรือด้านจิตใจที่อยู่ภายในตนเอง

2.1.2 องค์ประกอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือนสิ่งที่มาจุดประกายให้เกิดความตื่นตัว ร่วมมือร่วมใจ คิดค้นแสวงหาและทำความเข้าใจทั้งในระดับความคิดและปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมที่เหมาะสมกับสภาพความเป็นจริงของสังคมไทย ส่วนในระดับความคิดจะเป็นหลักการแห่งความยั่งยืนของสังคมในความหมายที่เป็นอุดมการณ์และเกณฑ์คุณค่าเช่นเดียวกับอุดมการณ์ประชาธิปไตย เสรีนิยมและสังคมนิยม ฯลฯ เป็นหลักการอุดมการณ์คู่ขนานปฏิสัมพันธ์กับอุดมการณ์ต่าง ๆ เป็นแกนกลางของคุณค่าและจิตสำนึกใหม่ กระบวนทัศน์ใหม่และวัฒนธรรมการเรียนรู้ใหม่บนพื้นฐานของหลักการสังคมที่เป็นรูปธรรมที่จำเป็นต่อการปรับเปลี่ยนแนวคิดและทิศทางของการปฏิรูปการพัฒนา โดยมีพื้นฐานอยู่ที่เกษตรกรรมและการพออยู่พอกิน พร้อมด้วยกระบวนกรเรียนรู้เพื่อยกระดับไปสู่เกษตรยั่งยืน โดยมีไรร่นาระดับครัวเรือนเป็นหน่วยพื้นฐานที่กระจายออกไปเป็นเครือข่ายกว้างขวางยิ่งขึ้นตามลำดับ (เสนห์ จามริก, 2542 : 32)

ในระดับหลักการหรืออุดมการณ์เศรษฐกิจพอเพียงกระตุ้นให้เกิดการทบทวน รื้อฟื้นหลักทฤษฎีเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ขึ้นใหม่ ดังนี้

1. นิยามความหมายเชิงเศรษฐกิจซึ่งโดยสาระมีความหมายเพื่อสนองความต้องการภายใต้ความจำกัดของทรัพยากร มิใช่เป็นเพียงเรื่องของธุรกิจเพื่อแข่งขันช่วงชิงแสวงหากำไรสูงสุดเท่านั้น
2. รื้อฟื้น ทบทวน แยกแยะระหว่างการพัฒนาที่หมายถึงการยกฐานะของคนส่วนใหญ่หรือทั้งหมดกับการเจริญทางเศรษฐกิจที่มุ่งแต่เพียงการสร้างตัวเลขและอัตราการเจริญเติบโตโดยไม่ได้คำนึงถึงการกระจายไปสู่คนส่วนใหญ่ของประเทศ
3. ทบทวนเรื่องคนและคุณค่าของคนที่มีโอกาสเรียนรู้และพัฒนาขีดความสามารถ
4. การทบทวนความเข้าใจเรื่องกองทุนที่ควรรวมความไปถึงคน ธรรมชาติและระบบนิเวศที่เป็นทุนของชีวิตและสังคมด้วย
5. ตลาดเสรี จะต้องถูกตีกรอบของสำนักแห่งธรรมะ
6. วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานการเคารพและยอมรับในคุณค่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และธรรมชาติ
7. การบริโภค ที่จะต้องอยู่ในขอบข่ายของความจำเป็นและคำนึงถึงคุณประโยชน์ต่อชีวิตและความยั่งยืนของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม
8. วิธีการพัฒนาเศรษฐกิจจะต้องเป็นไปบนความสมดุล (Balance) และความเสมอภาคเพื่อการพึ่งตนเองและพิทักษ์รักษาระบบชีวิตนิเวศ

นัยยะที่สำคัญของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือการกลับไปฟื้นจิตวิญญาณมนุษย์สู่ชีวิตเศรษฐกิจที่แท้จริงอันประกอบด้วยมนุษย์กับธรรมชาติที่เป็นแก่นสาร เศรษฐกิจพอเพียงจึงไม่ได้เป็นระบบที่แปลกแยกหรือสวนกระแสสังคมแห่งความจริง แต่เป็นส่วนหนึ่งของความพยายามถ่วงดุลอำนาจของตลาด ปลดปล่อยทางจิตสำนึกและกระบวนทัศน์ ฟื้นฟูวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ เปลี่ยนแนวคิดและทิศทางการพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองและพัฒนาตนเองของคนในชาติ

แนวคิดทฤษฎีทางด้านเศรษฐศาสตร์ที่ตั้งอยู่บนรากฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยการวิเคราะห์ความสอดคล้อง ความแตกต่างของความหมายและองค์ประกอบด้วยวิธีการจำแนกวิเคราะห์ตามหลักวิธีทางตรรกศาสตร์ ซึ่งผลการวิเคราะห์ได้ข้อสรุปว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีองค์ประกอบด้านต่าง ๆ อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ที่สามารถใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนารอบทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ โดยองค์ประกอบของการวิเคราะห์ได้จำแนกออกเป็น 5 ส่วน ดังนี้

1. กรอบแนวคิด ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ชี้แนะแนวทางการดำรงอยู่และการปฏิบัติตน (Economic Life Guiding Principle) โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา เป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัต (Dynamic) มุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤต เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

2. คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางปฏิบัติในทางที่ควรจะเป็น (Normative Prescription) สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ในทุกระดับ (Scalable) โดยมีแนวคิดทางสายกลาง (Middle Path) เป็นหัวใจสำคัญของกรอบแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งทางสายกลางในที่นี้จะหมายถึงวิธีการ (Means) หรือการกระทำที่มีความพอประมาณบนพื้นฐานของความมีเหตุผลและการสร้างภูมิคุ้มกันที่จะนำไปสู่การพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง

3. คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมกัน ดังนี้

3.1 ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับสมดุลง การใช้จ่าย การออมอยู่ในระดับที่ไม่สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนเองพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง

3.2 ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้นจะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยเป็นการพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนจนการคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ

3.3 การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวเตรียมใจให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

4. เงื่อนไข การตัดสินใจและการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้นจะต้องอาศัยทั้งความรู้และคุณธรรมเป็นพื้นฐาน กล่าวคือ

4.1 เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ดังนี้

4.1.1 ความรอบรู้ คือการมีความรู้เกี่ยวกับวิชาการอย่างรอบด้านในเรื่องที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์พื้นฐานสำหรับนำไปปฏิบัติอย่างพอเพียง การมีความรอบรู้ทำให้มีการตัดสินใจที่ถูกต้อง

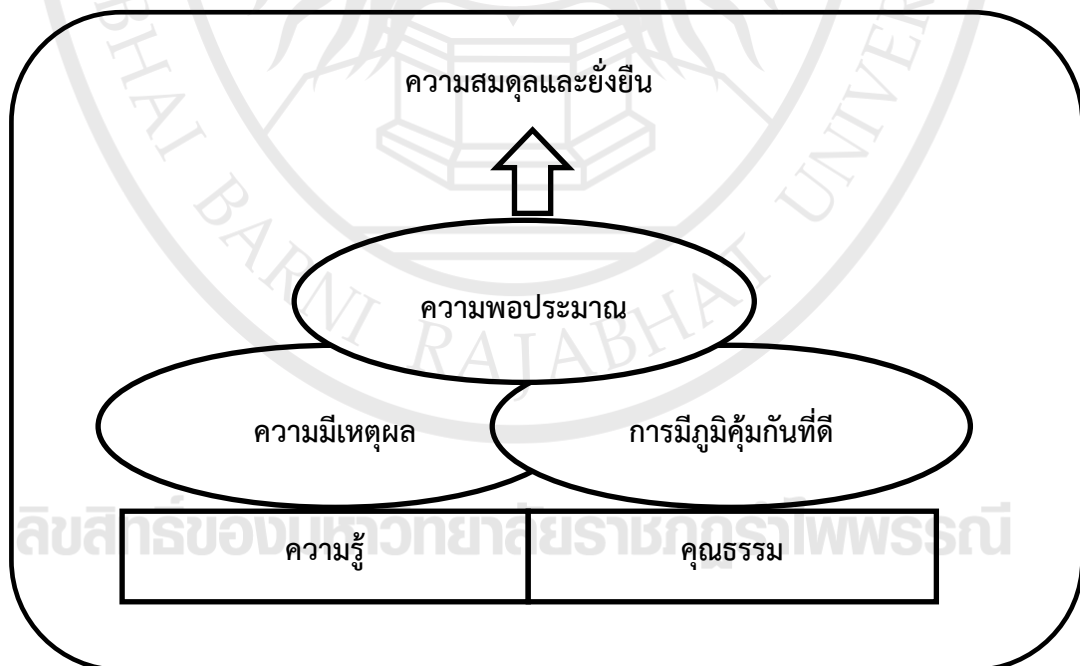
4.1.2 ความรอบคอบ คือมีการวางแผน โดยสามารถที่จะนำความรู้และหลักวิชาการต่าง ๆ มาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันสัมพันธ์กัน

4.1.3 ความระมัดระวัง คือความมีสติและการตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในการนำแผนปฏิบัติที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักวิชาต่าง ๆ เหล่านั้นไปใช้ในทางปฏิบัติ

4.2 เงื่อนไขคุณธรรม เป็นสิ่งที่จะต้องเสริมสร้างให้เกิดขึ้น ประกอบด้วย ความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตและมีความอดทน มีความเพียรใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

5. แนวทางปฏิบัติหรือผลที่คาดว่าจะได้รับ ความพอเพียงเป็นทั้งวิธีการและผลผลิตจากการกระทำจะทำให้เกิดวิถีการพัฒนาและผลของการพัฒนาที่สมดุล พร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงในทุก ๆ ด้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ความรู้และเทคโนโลยี ในขณะเดียวกัน ความสมดุลของการกระทำทั้งหมด ผลอาจนำไปสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาภายใต้พลวัตทั้งภายในและภายนอกประเทศได้

จะเห็นได้ว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี ความรู้และคุณธรรม มีเป้าหมายสูงสุดคือความสมดุลและความยั่งยืน

ภาพที่ 2.1 หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามห่วง สองเงื่อนไข

องค์ประกอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างกัน อย่างเป็นระบบ กล่าวคือความมีเหตุผลจะเป็นพื้นฐานของความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันในตัว ความมีเหตุผลจะเป็นกระบวนการเสริมสร้างให้ความพอใจให้เป็นไปแต่โดยพอประมาณ เพื่อไม่ให้เกิด การกระทำที่เกินความพอดีหรือน้อยไปหรือเกิดอคติจนเกินขนาด จะช่วยทำให้การตัดสินใจทำ อยู่ในขอบเขตที่พอเพียง ในขณะที่ความพอประมาณจำเป็นต้องมีระดับมากพอที่จะสร้างภูมิคุ้มกัน เพื่อเป็นปัจจัยเสริมสร้างให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นไปอย่างมีเหตุผลทั้งในปัจจุบันและอนาคต

อย่างไรก็ตามความมีเหตุผลต้องมีระดับที่สามารถปรับเปลี่ยนไปได้ตามความรู้และ ประสบการณ์การรับรู้และการตัดสินใจของผู้ปฏิบัติ (การกระทำของแต่ละบุคคล) ซึ่งจะมีลักษณะ แตกต่างกันไปตามศักยภาพและโอกาส สภาพสังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล อาทิ ภูมิหลังของครอบครัว การอบรมบ่มนิสัย เป็นต้น ดังนั้นผู้ปฏิบัติตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขทั้งสอง คือมีความรอบรู้และมีคุณธรรมด้วย โดยจะต้องเป็นผู้ที่มีความรอบรู้ และมีคุณธรรมควบคู่กันไปอย่างสมดุล หากขาดข้อใดข้อหนึ่งแล้วจะอาจทำให้กระบวนการไม่ถูกต้อง อาจนำความเสียหายมาสู่ตนเองและสังคมได้ ในลักษณะเดียวกันถ้ามีคุณธรรมแต่ขาดความรู้ก็อาจจะ ตัดสินใจอย่างรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ก่อให้เกิดผลเสียหายได้เช่นเดียวกัน ผู้ปฏิบัติที่มีความรอบรู้และ คุณธรรมคู่กันตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงจะมีผลทำให้การตัดสินใจและการกระทำใด ๆ เป็นไปอย่างพอประมาณ มีเหตุผลและเกิดภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเองได้

2.1.3 การนำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการดำเนินงาน ต่าง ๆ ในสังคมได้อย่างกว้างขวางด้วยเหตุผลและความสำคัญ ดังนี้

ประการแรก เป็นระบบเศรษฐกิจที่ยึดถือหลักการที่ว่าตนเป็นที่พึ่งแห่งตนที่มุ่งเน้น การผลิตให้มีความเพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนเป็นอันดับแรก และเมื่อเหลือเพียงพอ จากการบริโภคแล้วจึงคำนึงถึงการผลิตเพื่อการค้ารองลงมา ผลผลิตส่วนเกินที่นำออกสู่ตลาดก็จะเป็น กำไรของเกษตรกร สภาพการณ์เช่นนี้เกษตรกรจะกลายเป็นผู้กำหนดหรือเป็นผู้กระทำต่อ ตลาด แทนที่ตลาดจะเป็นตัวกระทำหรือเป็นตัวกำหนดราคาแทนเกษตรกรดังเช่นที่เป็นอยู่ในขณะนี้ หลักใหญ่สำคัญอย่างยิ่งคือการลดค่าใช้จ่ายด้วยการสร้างสิ่งอุปโภค บริโภคในที่ดินของตนเอง เช่น ข้าว น้ำ ปลา ไข่ ไม้ผล พืชผัก ฯลฯ

ประการที่สอง ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการรวมกลุ่มของชาวบ้าน ทั้งนี้กลุ่มชาวบ้านหรือองค์กรชาวบ้านจะทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจในด้านต่าง ๆ ให้มีความหลากหลายและครอบคลุม ทั้งการทำเกษตรแบบผสมผสาน หัตถกรรม การแปรรูปอาหาร การทำธุรกิจค้าขาย การท่องเที่ยวในชุมชน ฯลฯ เมื่อองค์กรชาวบ้านได้รับการพัฒนาให้เข้มแข็ง มีเครือข่ายที่กว้างขวางมากขึ้นแล้ว เกษตรกรก็จะได้รับการดูแลให้มีรายได้เพิ่มมากขึ้น รวมทั้งได้รับ

การแก้ไขปัญหาในทุก ๆ ด้าน เมื่อเป็นเช่นนี้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศก็จะสามารถเติบโตไปได้
อย่างมีเสถียรภาพ หมายความว่าเศรษฐกิจจะสามารถขยายตัวไปพร้อม ๆ กับสถานการณ์การกระจาย
รายได้ที่ดีขึ้น

ประการที่สาม เศรษฐกิจพอเพียงตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีความเมตตา ความเอื้ออาทร
และความสามัคคีของสมาชิกในชุมชนด้วยการร่วมแรงร่วมใจกันประกอบอาชีพต่าง ๆ ให้บรรลุ
ผลสำเร็จ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจึงมิได้หมายถึงรายได้แต่เพียงมิติเดียว แต่ยังรวมถึงประโยชน์ในมิติ
อื่น ๆ อีกด้วย ได้แก่ การสร้างความมั่นคงให้กับสถาบันครอบครัว สถาบันชุมชน ความสามารถในการ
อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชนบนพื้นฐานของภูมิปัญญา
ท้องถิ่น รวมทั้งการรักษาไว้ซึ่งขนบธรรมเนียมประเพณีที่สั่งสมของไทยให้คงอยู่ตลอดไป

จากที่กล่าวมาสามารถจำแนกเศรษฐกิจพอเพียงออกเป็น 2 แบบ คือ

1. เศรษฐกิจพอเพียงแบบพื้นฐาน คือความพอเพียงในระดับบุคคลและครอบครัว อาทิ
การพัฒนาเกษตรตามแนวทางของทฤษฎีใหม่ กล่าวคือครัวเรือนเกษตรกรที่อยู่ห่างไกลจากแหล่งน้ำ
จะต้องพึ่งพาน้ำฝนและประสบกับปัญหาความเสี่ยงจากฝนแล้ง ทำให้มีน้ำไม่เพียงพอต่อการเพาะปลูก
วิธีการสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับครัวเรือนประเภทนี้ก็คือการขุดสระน้ำ เพื่อกักเก็บน้ำเอาไว้ใช้สำหรับ
การเพาะปลูก ขณะเดียวกันเกษตรกรควรลดการพึ่งพาลาดลง โดยเปลี่ยนจากการปลูกพืช
เชิงเดี่ยวไปสู่การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์หลาย ๆ อย่าง เพื่อการบริโภคในครัวเรือน รวมทั้งขายผลผลิต
ในส่วนที่เหลือเพื่อให้มีรายได้เป็นค่าใช้จ่ายอื่น ๆ ที่ไม่สามารถผลิตเองได้

2. เศรษฐกิจพอเพียงแบบก้าวหน้า เป็นความพอเพียงในระดับชุมชน ระดับองค์กร ระดับ
จังหวัดและระดับประเทศที่มีการกระจายการปฏิบัติไปอย่างกว้างขวาง เป็นการสนับสนุนให้เกษตรกร
รวมกลุ่มกันในประเภทต่าง ๆ เช่น สหกรณ์ เครือข่ายธุรกิจ (Networking for Business) กลุ่มธุรกิจ
(Cluster) และวิสาหกิจชุมชน (Community Business) เป็นต้น โดยสมาชิกได้ร่วมมือกันเสียสละ
เพื่อประโยชน์ของกลุ่มในการอยู่ร่วมกันอย่างพอเพียง ไม่ตั้งอยู่บนความประมาทและต้องร่วมกัน
สร้างภูมิคุ้มกันร่วมกันบนพื้นฐานของการไม่เบียดเบียนกัน มีการแบ่งปัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
ตามกำลังและความสามารถของแต่ละคน เพื่อให้ชุมชนโดยรวมเกิดความพอเพียงในวิถีปฏิบัติ
อย่างแท้จริง สามารถนำไปสู่การสืบต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการแลกเปลี่ยนความรู้ เทคโนโลยีและ
บทเรียนจากการพัฒนาร่วมกัน

ทุกคนสามารถนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิต
ได้ไม่ใช่เฉพาะในหมู่คนจนหรือเกษตรกร โดยต้องระมัดระวังจากข้างในคือการเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธา
เชื่อมั่นและเห็นคุณค่าเสียก่อนแล้วจึงนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง เมื่อเห็นผลเป็นที่ประจักษ์จึงขยายไปสู่
ครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศชาติต่อไป (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและ
สังคมแห่งชาติ, 2560 : 21)

1. ความพอเพียงระดับบุคคลและครอบครัว เป็นการมุ่งเน้นให้บุคคลและครอบครัวสามารถอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ทั้งทางกายและทางใจ พึ่งพาตนเองอย่างเต็มความสามารถ ไม่ทำอะไรมากมายจนเกินตัว ดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น รวมทั้งใฝ่รู้และมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง เพื่อความมั่นคงในอนาคตและเป็นที่ยิ่งใหญ่ให้ผู้อื่นได้ในที่สุด เช่น การหาปัจจัยสี่มาเลี้ยงตนเองและครอบครัว การประกอบสัมมาชีพ รู้ข้อมูลรายรับ-รายจ่าย มีการแบ่งปันภายในครอบครัว ชุมชนและสังคม การรักษาวินัยธรรม ประเพณีอันดีงามและการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม

2. ความพอเพียงระดับชุมชน การที่คนในชุมชนมีการรวมกลุ่มกันเพื่อร่วมกันทำประโยชน์เพื่อส่วนรวม มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันภายในชุมชนบนหลักของความรู้ รัก สามัคคี สามารถสร้างเป็นเครือข่ายเชื่อมโยงกันภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การรวมกลุ่มอาชีพ กลุ่ม/องค์กรการเงิน การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนมาสร้างประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม เพื่อสร้างเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งและมีความเป็นอยู่ที่พอเพียง

3. ความพอเพียงในภาคธุรกิจ โดยเริ่มจากความมุ่งมั่นในการทำธุรกิจที่มุ่งหวังผลประโยชน์ในระยะยาวมากกว่าระยะสั้น เป็นการแสวงหาผลตอบแทนบนพื้นฐานของการแบ่งปัน มุ่งให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องได้รับประโยชน์อย่างเหมาะสมและเป็นธรรมทั้งลูกค้า คู่ค้า ผู้ถือหุ้นและพนักงานในองค์กร ส่วนด้านการขยายธุรกิจก็ต้องทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป รวมทั้งต้องมีความรู้และเข้าใจธุรกิจของตนเอง รู้จักลูกค้า ศึกษาคู่แข่งและเรียนรู้การตลาดอย่างถ่องแท้ ผลิดในสิ่งที่ถนัดและทำตามกำลัง การสร้างเอกลักษณ์ที่แตกต่างและพัฒนาคุณภาพผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง องค์กรมีการเตรียมความพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงที่อาจจะเกิดขึ้นได้ มีความซื่อสัตย์ รับผิดชอบต่อสังคมและป้องกันผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ที่สำคัญจะต้องสร้างเสริมความรู้และจิตสำนึกที่ดีให้แก่พนักงานอย่างเหมาะสม

4. ความพอเพียงระดับประเทศ เป็นการบริหารจัดการภายในประเทศของตนเอง เริ่มต้นจากการวางรากฐานให้ประชาชนส่วนใหญ่อยู่อย่างพอมีพอกินและพึ่งตนเองได้ มีความรู้และคุณธรรมในการดำเนินชีวิต มีการรวมกลุ่มของชุมชนหลาย ๆ แห่ง เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ และร่วมกันพัฒนาตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอย่างรู้ รัก สามัคคี

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2560 : 8) ได้อธิบายว่า บริบทของสังคมไทยในยุคปัจจุบันเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งความแปรปรวนทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ได้ส่งผลกระทบต่อมวลมนุษยชาติอาศัยอยู่บนโลกใบนี้ อย่างมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ภายใต้บริบทดังกล่าวส่งผลให้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) กลายเป็นสิ่งจำเป็นและได้รับความสนใจมากขึ้นตามลำดับ (Avery & Bergsteiner, 2016 : Editors' Preface; UNDP, 2007) เนื่องจากข้อเสนอของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความสอดคล้องกับสถานการณ์

ปัจจุบันที่มองว่าการยึดมั่นใน 3 ท่วง 2 เงื่อนไข ทั้งในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติและประชาคมโลก จะส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่มีความสมดุลและความยั่งยืน (Thongpakde N, 2007 : 1-24, Bergsteiner & Dharmapiya, 2016 : 32-52; Avery & Bergsteiner, 2016 : 235-247) เป็นแนวความคิดที่กำลังได้รับความสนใจจากองค์กรระหว่างประเทศและประเทศต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การสหประชาชาติ ส่งผลให้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) ได้รับความสนใจจากนักวิชาการระดับโลกอย่างกว้างขวางอยู่ในขณะนี้

สำหรับนักวิชาการที่นำแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปพัฒนาต่อในช่วงประมาณไม่ถึงสิบปีที่ผ่านมา ประกอบด้วย Gayle C. Avery, Harald Bergsteiner, Priyanut Dharmapiya และ Sooksan Kantabutra นักคิดเหล่านี้มองว่าองค์ประกอบของสามท่วงคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผลและความระมัดระวัง มีสถานะเป็นความคิดว่าด้วยความพอเพียง (Sufficiency Thinking) ซึ่งมีความเป็นนามธรรมระดับสูง ดังนั้นการนำไปปฏิบัติจะต้องมีการแปลงให้เป็นรูปธรรมเสียก่อน (Bergsteiner & Dharmapiya, 2016 : 40) ดังที่พวกเขาได้พยายามแปลงแนวความคิดว่าด้วยความพอเพียง เพื่อให้เกิดความเหมาะสมสำหรับนำไปใช้กับองค์การธุรกิจ โดยทำการพัฒนาออกมาเป็นภาคปฏิบัติของภาวะผู้นำแบบยั่งยืนจำนวน 23 ประการ (23 Sustainable Leadership Practices) โดยมองว่าองค์การที่ยั่งยืนได้จะต้องมีภาวะผู้นำแบบผึ้ง (Honeybee) ตรงข้ามกับการนำแบบตั๊กแตน (Locust) ที่ส่งผลให้องค์การขาดความยั่งยืน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2560 : 8-15)

ตารางที่ 2.1 เปรียบเทียบภาวะผู้นำแบบผึ้งกับแบบตั๊กแตน

ภาคปฏิบัติของภาวะผู้นำ	นำแบบผึ้ง (องค์การยั่งยืน)	นำแบบตั๊กแตน (ไม่ยั่งยืน)
1. การพัฒนาบุคลากร	พัฒนาบุคลากรทุกคนต่อเนื่อง	พัฒนาบุคลากรเพียงบางคน
2. แรเงงงานสัมพันธ์	แสวงหาความร่วมมือเป็นหลัก	เป็นปฏิปักษ์ต่อกัน
3. การรักษาพนักงาน	จ้างงานระยะยาวกับทุกๆ ระดับ	ยอมรับอัตราการลาออกที่สูง
4. การสืบทอดตำแหน่งระดับสูง	ส่งเสริมการสืบทอดจากภายใน	แต่งตั้งบุคคลจากภายนอก
5. การให้คุณค่ากับพนักงาน	สนใจสวัสดิการที่ดีของพนักงาน	พนักงานมีฐานะเป็นต้นทุน
6. ซีอีโอและทีมผู้บริหาร	ซีอีโอเน้นทำงานเป็นทีม	ซีอีโอตัดสินใจและเป็นฮีโร่
7. พฤติกรรมทางจริยธรรม	ค่านิยมหลัก คือทำในสิ่งที่ถูกต้อง	ค่านิยมคลุมเครือ ตอรองได้
8. ผลประโยชน์ระยะสั้น/ยาว	ให้ความสำคัญต่อผลประโยชน์ระยะยาวมากกว่าระยะสั้น	เน้นกำไรระยะสั้น และโตเร็ว
9. การเปลี่ยนแปลงองค์การ	เปลี่ยนแปลงไม่เร็ว แต่มั่นคง	เปลี่ยนแปลงรวดเร็ว สุ่มเสี่ยง

ตารางที่ 2.1 (ต่อ)

ภาคปฏิบัติของภาวะผู้นำ	นำแบบฝั่ง (องค์การยั่งยืน)	นำแบบตักแตน (ไม่ยั่งยืน)
10. การมองตลาดการเงิน	รักษาความเป็นอิสระจากตลาดการเงินให้มากที่สุด	ขาดความเป็นอิสระ ทำตามข้อกำหนดของสถาบันการเงิน
11. คุณค่าของสิ่งแวดล้อม	ปกป้อง/คุ้มครองสิ่งแวดล้อม	เน้นใช้ประโยชน์
12. ความรับผิดชอบต่อทางสังคม	ให้คุณค่ากับพนักงานและชุมชน	เบียดเบียนพนักงานและชุมชน
13. ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย	ทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง	ให้ความสำคัญเฉพาะผู้ถือหุ้น
14. วิสัยทัศน์ทางธุรกิจ	ยึดถือวิสัยทัศน์ร่วมกันในฐานะเป็นเครื่องมือที่สำคัญ	มิได้นำวิสัยทัศน์แห่งอนาคตมาใช้ในการขับเคลื่อนธุรกิจ
15. การตัดสินใจ	กระจายอำนาจและใช้ฉันทามติ	รวมศูนย์ที่ผู้จัดการ
16. การจัดการตนเอง	พนักงานจัดการตนเอง	จัดการโดยผู้จัดการ
17. ความสำคัญของทีมงาน	มอบอำนาจให้ทำงานเป็นทีม	ศูนย์กลางอยู่ที่ผู้จัดการ ใช้ทีมน้อย
18. วัฒนธรรมองค์กร	ยึดถือวัฒนธรรมองค์กรร่วมกัน	ไม่ค่อยยึดถือร่วมกัน/อ่อนแอ
19. การแบ่งปัน/เก็บรักษา	กระจายความรู้ไปทั่วทั้งองค์กร	จำกัดความรู้ไว้ที่คนไม่กี่คน
20. ความไวเนื้อเชื่อใจ	ไวใจกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน	ไวใจต่ำ จึงต้องควบคุมใกล้ชิด
21. นวัตกรรม	เกิดอย่างเป็นระบบทุก ๆ ระดับ	เกิดน้อย ต้องซื้อจากภายนอก
22. การมีส่วนร่วมของพนักงาน	ผูกพันกับองค์กรและทุ่มเททำงาน	ใช้เงินรางวัลเพื่อจูงใจพนักงาน
23. คุณภาพของงาน	เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม	ได้มาจากการควบคุมภายนอก

ที่มา : (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2560 : 15)

จากตารางดังกล่าวข้อที่ 1-14 จะเป็นการปฏิบัติในระดับรากฐาน ส่วนข้อที่ 15-20 จะเป็นการปฏิบัติในระดับสูงขึ้นและข้อที่ 21-23 จะเป็นปัจจัยขับเคลื่อนให้เกิดผลการปฏิบัติที่สำคัญ

เมื่อแปลงแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปสู่ภาคปฏิบัติ (23 ข้อของผู้นำแบบฝั่ง) ก็จะนำไปสู่ผลผลิต (Output) ซึ่งก็คือองค์กรที่มีการพัฒนาอย่างสมดุล ระหว่างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ตรงกันข้ามกับองค์กรที่นำแบบตักแตนที่เน้นการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างเร่งรัดเกินไป โดยไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่ก่อให้เกิดการทำลายสิ่งแวดล้อมและทำลายความสัมพันธ์ทางสังคม

อันก่อให้เกิดการพัฒนาที่ขาดความสมดุล การพัฒนาที่สมดุลจึงเป็นผลผลิตของแนวคิดแบบพอเพียง โดยผ่านภาคปฏิบัติของภาวะผู้นำแบบผิ่ง นอกจากนี้ก่อให้เกิดผลผลิตตามที่กล่าวมาแล้วซึ่งก่อให้เกิดผลลัพธ์ (Outcome) ที่สำคัญคือการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) อันเป็นเป้าหมายสุดท้ายที่พึงปรารถนา การพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ประกอบด้วยคุณลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ

ประการแรก การพึ่งตัวเอง (Self-reliance) ซึ่งแน่นอนที่สุดคงไม่มีใครในโลกนี้ที่จะสามารถพึ่งตัวเองได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่การพึ่งพิงผู้อื่นมากเกินไปก็อาจจะทำให้องค์การอยู่ในสภาวะผันผวนตามสภาพของสิ่งแวดล้อมมากเกินไปจนทำให้องค์การขาดความยั่งยืนในที่สุด ด้วยเหตุนี้จึงมีความจำเป็นที่องค์การจะต้องพยายามหาทางพึ่งตัวเองให้ได้มากที่สุด

ประการที่สอง ความสามารถในการฟื้นตัวจากสภาวะของวิกฤติต่าง ๆ ได้อย่างรวดเร็ว (Resilience) องค์การดังกล่าวจะต้องมีความพร้อมในการเผชิญกับสภาวะวิกฤติและสามารถเปลี่ยนวิกฤติให้เป็นโอกาสได้พร้อม ๆ กับค้นหาทางออกจากสภาวะวิกฤติได้อย่างรวดเร็ว

ประการสุดท้าย การเสริมสร้างภูมิคุ้มกัน (Immunity) หมายถึง การตัดสินใจดำเนินงานบนพื้นฐานของเหตุผลและข้อมูลที่ผ่านการพิจารณาอย่างรอบคอบและรอบด้าน รวมทั้งการพิจารณาตัดสินใจด้วยความระมัดระวัง/ไม่ประมาทก็จะทำให้องค์การมีภูมิคุ้มกันที่สำคัญ

แนวคิดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ภาพที่ 2.2 แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เชื่อมโยงกับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ที่มา : (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2560 : 16)

2.2 แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) คำนี้ได้ถูกนำมาใช้กันอย่างกว้างขวาง นับเป็นเวลากว่าห้าทศวรรษแล้ว เพื่ออธิบายความหมายเกี่ยวกับอนาคตของสังคมมนุษย์และโลก ที่มนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกัน แม้ในปัจจุบันก็ยังคงมีความพยายามอย่างต่อเนื่องที่จะหาแนวทางและกลไก วิธีการดำเนินการ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนและเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรม สาเหตุสำคัญประการหนึ่งอาจเป็นเพราะสังคมโดยรวมยังไม่สามารถมองเห็นถึงเหตุและปัจจัย ที่จะทำให้ทุกภาคส่วนร่วมมือกันในการปรับเปลี่ยนวิธีการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างจริงจัง ทำให้เรื่องนี้เป็นประเด็นเชิงยุทธศาสตร์ที่นักวิชาการและนักพัฒนาทั่วโลกยังขบคิด ท้าหรือเสวนากันว่า จะทำให้การพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นจริงได้อย่างไร

2.2.1 แนวคิดและความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนนี้ได้แปรเปลี่ยนมาจากคำนิยามของสมัชชาโลกว่าด้วย สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแห่งสหประชาชาติที่กล่าวไว้ในรายงานเรื่องอนาคตของเราด้วยกัน (Our Common Future) ว่า

“การพัฒนาที่ยั่งยืน คือรูปแบบของการพัฒนาที่ตอบสนองต่อความต้องการ ของคนในรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนรุ่นต่อไปในอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอน ความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง”

“Sustainable development is development that needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (World Commission on Environment and Development, 1983)

ความหมายดังกล่าวข้างต้น หมายถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ เพื่อผลประโยชน์ ของคนรุ่นปัจจุบัน ซึ่งจะต้องไม่ใช่ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลือง แต่ควรเป็นการใช้ทรัพยากรในเชิงอนุรักษ์ และพัฒนาให้เต็มศักยภาพอยู่ตลอดเวลา โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องพิจารณาทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและระบบนิเวศไปพร้อม ๆ กัน

ประเทศไทยได้นำเสนอคำนิยามของคำว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนในการประชุมสุดยอดของโลก ว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ณ นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2545 มีข้อความว่า

“การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทยเป็นการพัฒนาที่ต้องคำนึงถึงความเป็นองค์รวมในทุก ๆ ด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทย ด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม ด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อความสามารถในการพึ่งตนเองและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างเท่าเทียมกัน” (จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช ธรรมปิยา, 2562 : 2)

การให้ความหมายดังกล่าวเป็นข้อเสนอที่มีพื้นฐานมาจากหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่รัฐบาลไทยได้อัญเชิญมาเป็นกรอบทิศทางการพัฒนาประเทศตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549) จนกระทั่งปัจจุบัน โดยได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุลทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เพื่อให้ประเทศไทยรอดพ้นจากวิกฤติสามารถดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงและนำไปสู่การพัฒนาที่มีคุณภาพและยั่งยืน

แนวคิดการพัฒนายั่งยืนนี้มีพื้นฐานมาจากการวิเคราะห์เรื่องความล้มเหลวของการพัฒนาเศรษฐกิจโลก ซึ่งได้ครอบคลุมไปถึงความล้มเหลวของทฤษฎี แนวคิดและอุดมการณ์ที่ข้องเกี่ยวกับ การพัฒนาที่เรียกว่าวิกฤติการณ์ของการพัฒนา โดยการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเป็นยุทธวิธีการพัฒนาที่ช่วยจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ทรัพยากรมนุษย์ รวมถึงจัดการทางการเงินและวัสดุอุปกรณ์ทางกายภาพ เพื่อเพิ่มความมั่นคงและคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีของประชากรโลก ให้ความสำคัญกับคนในสังคมทุกชั้นตอนของการพัฒนาด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีความเชื่อว่าประชาชนคือกุญแจสำคัญที่ตัดสินใจ ควบคุมและผลักดันให้ผลของการพัฒนาสำเร็จหรือล้มเหลว นอกจากนี้แนวคิดการพัฒนายั่งยืนยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาเชิงอนุรักษ์ที่สนใจผลกระทบในสิ่งที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ ป่าไม้ ดินและแหล่งน้ำเป็นสำคัญอีกด้วย

ฉันทา จิตต์สงวน (2560 : 8) กล่าวถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าควรมีคุณสมบัติ 3 ประการ คือ ประการที่ 1 การสร้างความเจริญเติบโต (Growth) คือการเพิ่มขึ้นของเป้าหมายอันพึงประสงค์ที่ดี

ประการที่ 2 มีการกระจายที่เท่าเทียม (Distribution) คือ มีการกระจายผลที่เกิดขึ้นในกลุ่มเศรษฐกิจและสังคมต่าง ๆ ที่แตกต่างกันให้เสมอภาคกัน

ประการที่ 3 ส่งผ่านข้ามเวลาได้ (Transfer) คือการเกิดพลังขับเคลื่อนผลของการพัฒนาจากปัจจุบันสู่อนาคตได้หรือการส่งต่อผ่านไปยังรุ่นต่อรุ่นนั่นเอง

ดังนั้นการที่จะบอกว่าการพัฒนาที่เกิดขึ้นนั้นมีความยั่งยืนต้องตรวจสอบได้ว่าเกิดผลลัพธ์และผลกระทบครบทั้ง 3 ประการ สำหรับแนวคิดการพัฒนายั่งยืนที่ใช้กันทั่วโลกนั้นมาจากการระดมความคิดเห็นของประเทศสมาชิก โดยมีองค์การสหประชาชาติเป็นแกนนำในการดำเนินการ เพื่อให้เกิดความร่วมมือกันของสมาชิกเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนายั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนที่ได้มีการกล่าวถึงในกระแสหลัก เป็นการนำแนวคิดของการเอาระบบธรรมชาติมาใช้ เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ระหว่างคนรุ่นปัจจุบันและรุ่นอนาคต ซึ่งจะขาดมิติของการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ โดยมีมุมมอง ฐานคิด ความเชื่อ โลกทัศน์ที่วามมนุษย์สามารถที่จะครอบครองและจัดการธรรมชาติได้ด้วยความสำเร็จก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จึงทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับความพยายามที่จะทำให้มีความยั่งยืน ด้วยวิธีการแก้ปัญหาแบบสร้างปัญหาใหม่ให้เกิดขึ้นวนเวียนอย่างไม่รู้จบสิ้น

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ (2549) ได้กล่าวไว้ว่าหลักการพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะประกอบไปด้วยการให้คุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีมิติอนาคตและความยุติธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะครอบคลุมถึงความยั่งยืนทางนิเวศด้วย เนื่องจากเงื่อนไขทางนิเวศมีความจำเป็นในฐานะที่เป็นระบบพื้นฐานของการดำรงชีวิตของมนุษย์ ความยั่งยืนยาวนานที่แท้จริงไม่สามารถได้มาโดยการใช้กลไกและระบบการจัดการทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเพียงอย่างเดียว แต่สิ่งที่สำคัญกว่านั้นก็คือการปรับเปลี่ยนระบบการผลิตแบบอุตสาหกรรมนิยมมาเป็นระบบเศรษฐกิจสังคมสีเขียว ซึ่งจะตั้งอยู่บนฐานนิเวศวิทยาแห่งความยั่งยืนและนิเวศวิทยาทางจิตที่สอนเราว่า การแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมและการอนุรักษ์ธรรมชาติจะไม่เกิดประสิทธิผลแต่อย่างใด แต่ถ้าคนเรายังคงมีวิธีคิดเกี่ยวกับธรรมชาติแบบเก่า ๆ ที่มองว่าธรรมชาติดำรงอยู่เพื่อเศรษฐกิจหรือธุรกิจ ดังนั้นความยั่งยืนยาวนานจึงต้องการวิธีคิดแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญกับคุณค่าของธรรมชาติ คือมีความเคารพและห่วงใยสรรพสิ่งทั้งหลายของโลกธรรมชาติ การอยู่ร่วมกันอย่างกลมกลืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติและการให้ความคุ้มครองธรรมชาติ ที่สำคัญกว่าการส่งเสริมความเจริญทางเศรษฐกิจ วิธีการมองธรรมชาติแบบนี้จะเกิดขึ้นได้ ต้องมีการมองลึกลงไปที่ธรรมชาติหรือธรรมชาติภายในตัวของเราเสียก่อน

2.2.2 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน

การประชุมสมัชชาแห่งสหประชาชาติสมัยสามัญ ครั้งที่ 70 วันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2558 ณ สำนักงานใหญ่สหประชาชาติ ประเทศไทยและประเทศสมาชิกสหประชาชาติรวม 193 ประเทศ ได้เข้าร่วมประชุมเพื่อลงนามรับรองวาระการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก ค.ศ. 2030 (2030 Agenda for Sustainable Development) ซึ่งเป็นกรอบการพัฒนาของโลกเพื่อร่วมกันบรรลุการพัฒนาทางสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน โดยไม่ทิ้งใครเอาไว้ข้างหลังภายในปี ค.ศ. 2030 ได้มีการกำหนดเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) เพื่อใช้เป็นแนวทางให้แต่ละประเทศดำเนินการร่วมกัน

เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก (SDGs) มี 17 เป้าหมายใหญ่ ซึ่งแต่ละเป้าหมายจะมีองค์ประกอบย่อย ๆ อีก รวมทั้งสิ้น 169 เป้าหมายย่อยที่มีความเป็นสากล เชื่อมโยงและเกื้อหนุนกัน นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้มีตัวชี้วัดจำนวน 247 ตัวชี้วัด เพื่อใช้ติดตามและประเมินความก้าวหน้าของ

การพัฒนา โดยสามารถจัดกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ตามปัจจัยที่เชื่อมโยงกันใน 5 มิติ (5P) ได้แก่ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2564)

1. การพัฒนาคน (People) ได้ให้ความสำคัญกับการกำจัดปัญหาด้านความยากจนและความหิวโหย ลดความเหลื่อมล้ำในสังคม
2. สิ่งแวดล้อม (Planet) ได้ให้ความสำคัญกับการปกป้องและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสภาพภูมิอากาศเพื่อพลเมืองโลกรุ่นต่อไป
3. เศรษฐกิจและความมั่งคั่ง (Prosperity) ส่งเสริมให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีและสอดคล้องกับธรรมชาติ
4. สันติภาพและความยุติธรรม (Peace) ยึดหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สังคมที่สงบสุขและไม่แบ่งแยก
5. ความเป็นหุ้นส่วนการพัฒนา (Partnership) เน้นสร้างความร่วมมือของทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อนการพัฒนา

การกำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนดังกล่าวในส่วนของประเทศไทยสามารถอธิบายเป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนในแต่ละเป้าหมาย ดังนี้

เป้าหมายที่ 1 ยุติความยากจนทุกรูปแบบในทุกที่

ความยากจนเป็นอุปสรรคสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เนื่องจากส่งผลกระทบในระยะยาวต่อการพัฒนาทุนมนุษย์และขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ซึ่งความยากจนไม่เพียงแต่หมายถึงความขัดสนทางด้านรายได้ในการดำรงชีพเท่านั้นแต่ยังครอบคลุมถึงวิถีชีวิตและความอยู่ดีมีสุขในทุกมิติตลอดช่วงชีวิตของมนุษย์ จึงทำให้การแก้ไขปัญหาความยากจนเป็นวาระการพัฒนาหลักของหลายประเทศรวมถึงประเทศไทยด้วย การยุติความยากจนให้หมดสิ้นไปจะต้องดำเนินการให้ครอบคลุมอย่างรอบด้าน โดยเฉพาะในกลุ่มเปราะบางที่มีความท้าทายในการเข้าถึงทรัพยากรและบริการขั้นพื้นฐาน อีกทั้งยังมีข้อจำกัดในการเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับภัยพิบัติและการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงทางเศรษฐกิจและสังคม

เป้าหมายที่ 2 ยุติความหิวโหย บรรลุความมั่นคงทางอาหารและยกระดับโภชนาการและส่งเสริมเกษตรกรรมที่ยั่งยืน

ความมั่นคงทางอาหารและโภชนาการมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคน เนื่องจากการมีพัฒนาการทางร่างกายและสติปัญญาที่เหมาะสมตามวัย ซึ่งการมีสุขภาพที่ดีจะช่วยสนับสนุนให้สามารถมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมได้อย่างเต็มศักยภาพ อาหารที่บริโภคจะต้องมีความปลอดภัย มีโภชนาการที่จำเป็นในระดับที่เหมาะสม ป้องกันการเกิดภาวะทุพโภชนาการ โดยเฉพาะในกลุ่มคนยากจนและผู้ที่อยู่ในสถานการณ์เปราะบาง อาทิ คนพิการ คนชราและทารก เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีความท้าทายในการเข้าถึงอาหารที่ปลอดภัย มีโภชนาการในปริมาณที่เพียงพอ

นอกจากนี้ภาคเกษตรที่เป็นแหล่งผลิตอาหารสำคัญ มีบทบาทอย่างมากในการสนับสนุนให้เกิดความมั่นคงทางอาหาร จึงควรสนับสนุนให้มีระบบเกษตรกรรมยั่งยืนที่คำนึงถึงคุณภาพชีวิตของเกษตรกรโดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย ความปลอดภัยของผู้บริโภค การเพิ่มมูลค่าผลผลิตของภาคการเกษตร ความสมดุลของระบบนิเวศ ความมั่นคงของฐานทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งการเตรียมความพร้อมเพื่อรับมือกับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ภัยพิบัติและความผันผวนของราคาสินค้าเกษตร

เป้าหมายที่ 3 สร้างหลักประกันการมีสุขภาพที่ดีและส่งเสริมความเป็นอยู่ที่ดีสำหรับทุกคนในทุกช่วงวัย

การส่งเสริมการมีสุขภาพที่ดีสำหรับคนทุกช่วงวัย มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศและการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน โดยต้องดำเนินการอย่างจริงจังในทุกระดับ ทั้งในระดับบุคคล ชุมชน ท้องถิ่น ภูมิภาคและประเทศ ผ่านการประชาสัมพันธ์องค์ความรู้ด้านการดูแลสุขภาพและการหลีกเลี่ยงพฤติกรรมเสี่ยงต่อความเจ็บป่วยเบื้องต้นได้อย่างถูกต้อง มีการกระจายบุคลากรด้านสาธารณสุขที่เพียงพอและครอบคลุม สร้างระบบการบริการสุขภาพที่ทันสมัยเข้าถึงได้ และมีคุณภาพ ตลอดจนการเตรียมความพร้อมในการรับมือภาวะฉุกเฉินด้านสาธารณสุข ซึ่งเกิดจากโรคติดต่อและไม่ติดต่อ โรคอุบัติใหม่ อุบัติเหตุและสาธารณสุขภัยอย่างมีประสิทธิภาพ

เป้าหมายที่ 4 การสร้างหลักประกันว่าทุกคนมีการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างครอบคลุมและเท่าเทียม สนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การศึกษาเป็นฟันเฟืองที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ การเข้าถึงการศึกษาอย่างทั่วถึงจะช่วยยกระดับความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจ ปิดช่องว่างทางสังคม สร้างความเป็นธรรม และลดความเหลื่อมล้ำในทุกมิติ การพัฒนาที่ยั่งยืนเป้าหมายที่ 4 มุ่งเน้นสร้างหลักประกันว่าเด็กทั้งชายและหญิงสามารถเข้าถึงการศึกษาตั้งแต่ระดับปฐมวัยไปจนถึงระดับมัธยมศึกษาโดยไม่มีค่าใช้จ่ายเยาวชนและผู้ใหญ่สามารถเข้าถึงการฝึกอบรมทักษะของอาชีพในราคาที่เหมาะสมอย่างเท่าเทียมกัน ขจัดความไม่เสมอภาคทางเพศและความเหลื่อมล้ำของสังคม ตลอดจนบรรลุการเข้าถึงการศึกษาในระดับอุดมศึกษาที่มีคุณภาพอย่างถ้วนหน้า

เป้าหมายที่ 5 บรรลุความเสมอภาคระหว่างเพศ เพิ่มบทบาทของสตรีและเด็กหญิงทุกคน

มุ่งดำเนินการเพื่อให้เกิดความเสมอภาคระหว่างเพศ และเพิ่มบทบาทของผู้หญิงและเด็กหญิงทุกคน โดยกำหนดให้ทุกประเทศต้องยุติการกระทำที่ก่อให้เกิดการเลือกปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อผู้หญิง การใช้ความรุนแรงทั้งทางร่างกายและจิตใจและการล่วงละเมิดทางเพศ ส่งเสริมการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของเพศหญิงให้มีสิทธิในการเลือกคู่ครองตามวัยที่เหมาะสม รวมทั้งมีสิทธิที่จะพัฒนาศักยภาพตนเองและเข้าถึงองค์ความรู้ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังต้องให้ความสำคัญกับการมีบทบาททางการเมืองและการทำงานของเพศหญิงอย่างเท่าเทียม

เป้าหมายที่ 6 การสร้างหลักประกันเรื่องน้ำและการสุขาภิบาล ให้มีการจัดการอย่างยั่งยืน และมีสภาพพร้อมใช้สำหรับทุกคน

น้ำจัดเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ โดยการส่งเสริมการเข้าถึงบริการด้านน้ำและการสุขาภิบาล รวมทั้งการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน เป็นหนึ่งในวาระการพัฒนาที่สำคัญทั้งในระดับประเทศและระดับโลก ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงน้ำสะอาดและการสุขาภิบาลที่ดี จึงต้องผลักดันให้เกิดการบริหารจัดการน้ำอย่างมีคุณภาพ ทัวถึงและยั่งยืน ซึ่งครอบคลุมการเข้าถึงน้ำอุปโภคบริโภคเพียงพอและได้มาตรฐาน ส่งเสริมให้เกิดการปรับปรุงคุณภาพน้ำและบำบัดน้ำเสียอย่างเป็นระบบ เพิ่มประสิทธิภาพการใช้น้ำ ด้วยการมีการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ การปกป้อง พื้นฟูระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับแหล่งน้ำ ตลอดจนการขยายความร่วมมือกับองค์กรระหว่างประเทศและเพิ่มมาตรการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชน

เป้าหมายที่ 7 สร้างหลักประกันว่าทุกคนสามารถเข้าถึงพลังงานสมัยใหม่ในราคาที่สามารถซื้อหาได้ เชื่อถือได้และยั่งยืน

พลังงานเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์และการดำเนินกิจกรรมเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจ ความต้องการใช้พลังงานได้มีการขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตามการพึ่งพาแหล่งพลังงานที่ใช้แล้วหมดไปหรือพลังงานจากฟอสซิลที่สามารถจัดหาได้อย่างสะดวก ง่ายต่อใช้งาน ในหลาย ๆ กิจกรรม ส่งผลให้ภาคพลังงานมีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกมากที่สุดและเป็นปัจจัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ด้วยเหตุนี้พลังงานสะอาดโดยเฉพาะพลังงานหมุนเวียนจึงเป็นทางเลือกสำคัญในการยกระดับประสิทธิภาพในการบริหารจัดการพลังงานไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ลดการพึ่งพาเชื้อเพลิงฟอสซิล ให้ประชาชนสามารถเข้าถึงและหาซื้อพลังงานหมุนเวียนได้ง่ายขึ้น สามารถปรับปรุงยกระดับคุณภาพชีวิต รวมทั้งมีการตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงในภาคพลังงาน การเพิ่มบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลและการเปลี่ยนผ่านไปสู่ยุคแห่งการขับเคลื่อนด้วยไฟฟ้า

เป้าหมายที่ 8 ส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่อเนื่องเข้าถึงครอบคลุมและยั่งยืน การจ้างงานเต็มที่และมีผลิตภาพและการมีงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคน

มุ่งส่งเสริมการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ผ่านการยกระดับผลิตภาพของแรงงาน และการพัฒนาเทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อการผลิต โดยการบรรลุเป้าหมายดังกล่าวนี้จะต้องให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างความเป็นผู้ประกอบการ การสร้างงานรวมถึงการดำเนินนโยบายต่าง ๆ เพื่อขจัดปัญหาแรงงานที่ผิดกฎหมาย แรงงานทาสและการค้ามนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การจ้างงานได้เต็มที่ มีผลิตภาพและการมีงานที่มีคุณค่าสำหรับทุกคนภายในปี 2573

เป้าหมายที่ 9 สร้างโครงสร้างพื้นฐานที่มีความยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง การสนับสนุน ส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมที่ครอบคลุมและส่งเสริมนวัตกรรมยั่งยืน

การมีระบบโครงสร้างพื้นฐานที่ดีและมีการคิดค้นนวัตกรรมใหม่ ๆ ส่งเสริมอย่างต่อเนื่อง ได้กลายเป็นปัจจัยขับเคลื่อนสำคัญของการเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคมในปัจจุบัน เนื่องจากโครงสร้างพื้นฐานที่ดี โดยเฉพาะด้านการคมนาคมและขนส่งจะช่วยให้การเดินทางระหว่างประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ทำได้ง่ายขึ้น นำไปสู่การแลกเปลี่ยนสินค้าและองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นในสังคมอย่างทั่วถึง ขณะที่การคิดค้นนวัตกรรมใหม่ ๆ จะนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนในสังคมมากขึ้น อาทิ การพัฒนาเทคโนโลยีที่ประหยัดพลังงาน การพัฒนาเทคโนโลยีในภาคอุตสาหกรรมที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล เพื่ออำนวยความสะดวกต่อการใช้ชีวิตและการทำธุรกิจ อย่างไรก็ตามการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานและการส่งเสริม นวัตกรรมดังกล่าวจะต้องคำนึงถึงมิติการกระจายโอกาสการเข้าถึงให้ครอบคลุมประชาชนทุกกลุ่ม ทั้งผู้พิการและผู้สูงอายุ รวมไปถึงการทำให้ประชาชนผู้มีรายได้น้อยสามารถเข้าถึงบริการที่มีคุณภาพ ได้อย่างครอบคลุมและเท่าเทียม

เป้าหมายที่ 10 ลดความไม่เสมอภาคภายในและระหว่างประเทศ

ประเทศไทยมีปัญหาความเหลื่อมล้ำในหลายมิติ อาทิ ด้านโครงสร้างพื้นฐาน ด้านรายได้ ความมั่งคั่ง โอกาสในการเข้าถึงสวัสดิการของรัฐ การเข้าถึงแหล่งเงินทุนและทรัพยากรที่จำเป็นและการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม ปัญหาความเหลื่อมล้ำดังกล่าวถือเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการพัฒนา ประเทศ ดังนั้นความเหลื่อมล้ำจึงเป็นประเด็นการพัฒนาที่สำคัญของไทยมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจโลกอย่างรวดเร็วจากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและ นวัตกรรม ส่งผลให้เกิดความไม่เสมอภาคระหว่างกลุ่มคน อันนำมาซึ่งปัญหาความเหลื่อมล้ำที่ชัดเจน มากขึ้นในสังคม

ในช่วงปีพ.ศ. 2559-2562 สถานการณ์ความเหลื่อมล้ำของประเทศไทยได้มีแนวโน้มลดลงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำของรายได้ ทั้งนี้รายได้ต่อหัวของกลุ่มประชากรร้อยละ 40 ที่มีรายได้ต่ำสุดมีอัตราเพิ่มขึ้น จึงทำให้ช่องว่างของรายได้ระหว่างคนในกลุ่มชั้นรายได้ต่าง ๆ ลดลง แต่อย่างไรก็ตามความเหลื่อมล้ำในการถือครองทรัพย์สินยังคงอยู่ในระดับสูง เนื่องจากประเทศไทย ยังไม่ได้มีการปรับปรุงระบบภาษี เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำอย่างเบ็ดเสร็จ ทั้งนี้ไทยได้ริเริ่ม ดำเนินการโครงการต่าง ๆ และจัดตั้งสวัสดิการสังคมจากภาครัฐ เพื่อช่วยเพิ่มโอกาสความเท่าเทียม ในการดำรงชีวิตและยกระดับคุณภาพชีวิตให้กับกลุ่มเป้าหมายที่ต้องการความช่วยเหลือเป็นพิเศษ โดยเฉพาะในกลุ่มเปราะบาง คนยากจนและกลุ่มคนด้อยโอกาส อาทิ เงินอุดหนุนเลี้ยงดูเด็กแรกเกิด บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ เบี้ยผู้สูงอายุ เบี้ยผู้พิการ รวมถึงมาตรการช่วยเหลือเยียวยาผู้ได้รับผลกระทบ จากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19

เป้าหมายที่ 11 การทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความครอบคลุม ปลอดภัย ยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลงและยั่งยืน

ความเป็นเมืองกำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยองค์การแห่งสหประชาชาติคาดการณ์ว่า ภายในปี 2593 ประชากรโลกที่อาศัยในเขตเมืองจะมีมากถึงร้อยละ 68 ของจำนวนประชากรทั่วโลก หรือที่จำนวน 6.7 พันล้านคน เนื่องจากเมืองเป็นแหล่งสำคัญของการจ้างงาน มีความพร้อมด้านระบบ สาธารณูปโภคและการคมนาคมขั้นพื้นฐานและมีสวัสดิการสังคมต่าง ๆ รองรับ ดังนั้นการทำให้เมืองที่อยู่อาศัยมีคุณภาพ มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีความปลอดภัยและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จึงเป็นเรื่องจำเป็น ที่ทุกภาคส่วนจะต้องให้ความสำคัญ นอกจากนี้การพัฒนาเมืองยังต้องคำนึงถึงมิติความแตกต่าง ทางสังคม โดยเฉพาะการพัฒนาที่คำนึงถึงกลุ่มเปราะบาง เช่น ผู้พิการ ผู้สูงอายุ เด็กและสตรีมีครรภ์ ผู้มีรายได้น้อย ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในเมืองได้อย่างมีคุณภาพและเข้าถึงบริการพื้นฐานต่าง ๆ ได้อย่างเท่าเทียม

เป้าหมายที่ 12 สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน

การขับเคลื่อนรูปแบบการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน มีความสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน บนพื้นฐานของการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ตระหนักถึงต้นทุนทางสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริม การใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตและบริการ ขององค์กร ตลอดจนกรอบคิดและพฤติกรรมของประชาชนให้มีความสอดคล้องกับความสามารถ ในการรองรับของธรรมชาติ ผ่านการดำเนินงานอย่างบูรณาการของหน่วยงานภาครัฐ เอกชน ประชา สังคม ตั้งแต่ระดับนโยบายตลอดจนนำไปสู่การปฏิบัติในพื้นที่อย่างครอบคลุมและเป็นรูปธรรม ในประเด็นต่าง ๆ อาทิ การกำหนดให้มีแผนขับเคลื่อนการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืนของประเทศ การลดการสูญเสียจากการผลิต ขยะอาหารตลอดจนห่วงโซ่อุปทาน การจัดการกับกากของเสียและ สารเคมีอย่างถูกวิธี เพื่อเป็นการลดมลพิษที่เป็นอันตรายต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อม โดยสนับสนุน หลักปฏิบัติการ ลดการใช้ การใช้ซ้ำและการนำกลับมาใช้ใหม่ (Reduce, Reuse, Recycle : 3Rs) การประยุกต์ใช้วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและนวัตกรรม เพื่อเป็นการยกระดับการผลิตและการบริโภค การพัฒนาหลักสูตรการศึกษาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน รวมถึงการส่งเสริมการใช้พลังงานสะอาด เพื่อขับเคลื่อนประเทศในระยะยาว

ประเทศไทยได้ดำเนินการจัดทำแผนยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน พ.ศ. 2560-2580 เพื่อกำหนดกรอบในการดำเนินงานและปรับเปลี่ยนสังคมไทยไปสู่สังคมที่มีการใช้ ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ คุ่มค่าและสมดุลกับฐานทรัพยากรของประเทศ รวมทั้ง ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาเพื่อให้คนไทยทุกคนได้รับการศึกษาและเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ สร้างเสริมคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมตามแนวทางที่กำหนดไว้ในแผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560-2579 และในภาคธุรกิจนักลงทุนและผู้ประกอบการให้ความสำคัญกับการดำเนินธุรกิจ

อย่างยั่งยืนมากขึ้น โดยในปี 2563 บริษัทจดทะเบียนไทยร้อยละ 20.14 จัดทำรายงานความยั่งยืนตามความสนใจและเปิดเผยข้อมูลในมิติสิ่งแวดล้อม สังคมและบรรษัทภิบาล (Environmental, Social and Governance : ESG) รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมสีเขียวที่มีกระบวนการผลิตและการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบต่อสังคมและสิ่งแวดล้อม โดยในช่วงปี พ.ศ. 2554-2563 มีโรงงาน/สถานประกอบการได้รับใบรับรองอุตสาหกรรมสีเขียวรวมทั้งสิ้น 40,799 ใบรับรอง โดยตั้งเป้าหมายให้โรงงานอุตสาหกรรมภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงอุตสาหกรรมที่มีอยู่กว่า 71,130 โรงทั่วประเทศ ให้พัฒนาสู่การเป็นอุตสาหกรรมสีเขียวภายในปี 2568 อีกทั้งยังเร่งส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนที่ตระหนักถึงผลกระทบต่อชุมชน ระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ การเตรียมการจัดทำบัญชีต้นทุนทางด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม (System of Environmental Economic Accounting : SEEA) ร่วมกับบัญชีประชาชาติในด้านการท่องเที่ยว (Tourism Satellite Account) เพื่อเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

○ เป้าหมายที่ 13 ปฏิบัติการอย่างเร่งด่วนเพื่อต่อสู้กับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและผลกระทบที่เกิดขึ้น

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป็นความท้าทายสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ทำลายสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาทางเศรษฐกิจอย่างมาก โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของฤดูกาล การเกิดภัยพิบัติ การสูญพันธุ์ของสิ่งมีชีวิต และการเปลี่ยนรูปแบบการกระจายของเชื้อโรคและพาหะนำโรค โดยมีปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ คือ ก๊าซเรือนกระจก ซึ่งมีองค์ประกอบของก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO₂) และมีเทน (CH₄) ที่มีแหล่งกำเนิดหลักมาจากการเผาไหม้เชื้อเพลิงฟอสซิลจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ เป็นองค์ประกอบสำคัญ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศยังจัดเป็นหนึ่งในสาเหตุหลัก ๆ ของการเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติที่มีความถี่และมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงมากขึ้น ก่อให้เกิดความสูญเสียอย่างมากต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน รวมทั้งส่งผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมในวงกว้าง โดยเฉพาะในระดับชุมชนและระดับท้องถิ่นที่ยังมีขีดความสามารถด้านการรับมือกับภัยพิบัติที่มีขีดจำกัด ประชาคมโลกได้ร่วมกันหารือถึงแนวทางความร่วมมือ เพื่อร่วมกันลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและบรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และได้พัฒนามาเป็นความตกลงปารีส (Paris Agreement) เพื่อควบคุมการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิเฉลี่ยของโลก เพิ่มขีดความสามารถในการปรับตัวและฟื้นตัวจากผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ส่งเสริมการพัฒนาแบบคาร์บอนต่ำที่ไม่ส่งผลกระทบต่อการผลิตอาหาร และจะทำให้มีเงินทุนหมุนเวียนเพื่อสนับสนุนแนวทางการพัฒนาแบบคาร์บอนต่ำ มีภูมิทัศน์ที่ตีความและสามารถฟื้นตัวจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ซึ่งประเทศไทยได้ร่วมให้สัตยาบันเมื่อวันที่ 21 กันยายน 2559

เป้าหมายที่ 14 อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเลและทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

มหาสมุทรและทะเลมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อสิ่งมีชีวิตบนโลกไม่ว่าจะเป็นวัฏจักรฝน น้ำดื่ม ภูมิอากาศ ชายฝั่ง รวมถึงแหล่งอาหารและกิจกรรมต่าง ๆ ล้วนเกี่ยวข้องกับมหาสมุทรและทะเล ด้วยเหตุนี้ การบริหารจัดการทรัพยากรในมหาสมุทรและทะเลจึงมีความซับซ้อนและมีความเกี่ยวข้องกับมิติสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม กฎระเบียบและกฎหมายระหว่างประเทศ ในส่วนของประเทศไทย มีพื้นที่ทะเลและชายฝั่ง คิดเป็นร้อยละ 60 ของอาณาเขตทางบก ครอบคลุม 23 จังหวัด ทรัพยากรทางทะเลเหล่านี้ได้สร้างประโยชน์มหาศาลในการหล่อเลี้ยงชีวิต และยังเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ปัญหาท้องทะเลไทยที่เกิดขึ้นในปัจจุบันได้ส่งผลกระทบเป็นวงกว้าง ทั้งในด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ มลพิษทางทะเล ปฏิกิริยาการเกิดภาวะกรด (Ocean Acidification) การกัดเซาะชายฝั่ง ปริมาณสัตว์ทะเลลดลง รวมถึงด้านการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ทะเลและชายฝั่ง ได้แก่ ปัญหาการทำประมงผิดกฎหมาย ขาดการรายงานและการควบคุม และจากความตระหนักถึงความสำคัญของปัญหาที่เกิดขึ้นกับมหาสมุทรและท้องทะเล จึงเป็นที่มาของการดำเนินการภายใต้ SDG14 อนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากมหาสมุทร ทะเลและทรัพยากรทางทะเลอย่างยั่งยืนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยประเทศไทยได้บูรณาการระหว่างหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ทรัพยากรท้องทะเลไทยฟื้นฟูกลับสู่ความสมบูรณ์ รวมถึงปรับปรุงแนวทางการบริหารจัดการให้มีประสิทธิภาพครอบคลุมทุกมิติด้านการพัฒนา เพื่อสร้างความยั่งยืนของท้องทะเลไทยให้คงอยู่ต่อไปในอนาคต

เป้าหมายที่ 15 ปกป้อง ฟื้นฟู สนับสนุนการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืนจัดการป่าไม้ที่ยั่งยืน ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดินและฟื้นสภาพกลับมาใหม่ และหยุดการสูญเสียมลพิษความหลากหลายทางชีวภาพ

การพัฒนาเศรษฐกิจในศตวรรษที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบต่อความสมดุลของระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การใช้สารเคมีที่เกินขนาดในภาคการเกษตร แบบแผนการผลิตในภาคอุตสาหกรรมที่ก่อให้เกิดมลพิษและก๊าซเรือนกระจก การขยายตัวของเขตเมืองที่รุกเข้าไปในพื้นที่ป่าไม้ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ อีกทั้งพฤติกรรมการบริโภคของมนุษย์ที่มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย ล้วนเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของที่ดินและระบบนิเวศบนบก ส่งผลให้สิ่งมีชีวิตต้องสูญพันธุ์ สูญเสียแหล่งที่อยู่อาศัยหรืออยู่ในสถานภาพที่มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ จึงมีความพยายามทั้งในระดับประเทศและระหว่างประเทศเพื่ออนุรักษ์ ฟื้นฟู ทรัพยากรป่าไม้และระบบนิเวศบนบก รวมถึงปกป้อง คุ้มครองพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์ไม่ให้สูญพันธุ์จากการถูกรบกวนโดยมนุษย์และการถูกรุกรานโดยชนิดพันธุ์ต่างถิ่นเพื่อให้คงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ ตลอดจนส่งเสริมให้มีการเข้าถึงและการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน เท่าเทียมและเป็นธรรม บนแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน โดยบูรณาการมูลค่า

ของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพเข้าสู่กระบวนการจัดทำแผนและยุทธศาสตร์ การพัฒนาและจัดทำบัญชีประชาชาติ นอกจากนี้ยังมุ่งเน้นการระดมทรัพยากรจากทั้งภาครัฐและ ภาคเอกชนทั้งในและต่างประเทศ เพื่อสนับสนุนการดำเนินการด้านการรักษาความหลากหลาย ทางชีวภาพและอนุรักษ์ พื้นที่ระบบนิเวศบนบก

ในระยะเวลา 5 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ป่าไม้ของประเทศค่อนข้างคงที่ อยู่ที่ประมาณร้อยละ 32 ของพื้นที่ประเทศ โดยในปี 2563 มีพื้นที่ป่าไม้ 102.35 ล้านไร่ และได้มีการส่งเสริมการจัดการป่าไม้ โดยชุมชนมีส่วนร่วมผ่านการจัดตั้งป่าชุมชน มีพื้นที่ป่าชุมชนสะสมทั้งสิ้นกว่า 7.63 ล้านไร่และมีชุมชน เข้าร่วมโครงการ 17,442 หมู่บ้านในปี 2562

เป้าหมายที่ 16 ส่งเสริมสังคมที่สงบสุขและครอบคลุมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนให้ทุกคนเข้าถึง ความยุติธรรม สร้างสถาบันที่มีประสิทธิภาพ มีความรับผิดชอบและครอบคลุมในทุกระดับ

สังคมที่สงบสุขจะต้องมีความมั่นคง มีสันติภาพ ประชาชนได้รับการปฏิบัติอย่างเท่าเทียม กันภายใต้หลักสิทธิมนุษยชน และมีระบบการปกครองบนพื้นฐานของหลักนิติธรรมและธรรมาภิบาล เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป้าหมายที่ 16 มุ่งเน้นการตัดวงจรความขัดแย้ง การข่มเหง การแสวงหา ประโยชน์อย่างไม่ถูกต้อง การค้ามนุษย์ การใช้ความรุนแรงและการทรมานทุกรูปแบบ เพื่อการสร้าง ความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้กับประชาชน และสร้างหลักประกันว่าทุกคนสามารถ เข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างเท่าเทียม มีกระบวนการตัดสินใจที่มีความรับผิดชอบ ครอบคลุมและ มีส่วนร่วมในทุกกระดับ รวมทั้งส่งเสริมการพัฒนาเชิงสถาบันให้มีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีการบังคับใช้ กฎหมายและนโยบายที่ไม่เลือกปฏิบัติเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป้าหมายที่ 17 เสริมสร้างความแข็งแกร่งให้แก่กลไกการดำเนินงานและฟื้นฟูหุ้นส่วน ความร่วมมือระดับโลกเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

มุ่งยกระดับหุ้นส่วนความร่วมมือระดับโลก โดยเฉพาะความร่วมมือจากหลายภาคส่วน เพื่อขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนในทุก ๆ ประเทศ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ผ่านการระดมทุนที่เป็นตัวเงิน เทคโนโลยีและนวัตกรรม ตลอดจนความรู้และ แนวปฏิบัติที่ดี เพื่อสนับสนุนประเทศกำลังพัฒนาและประเทศพัฒนาน้อยที่สุดในการดำเนินนโยบาย มาตรการต่าง ๆ ตามความต้องการ จนสามารถบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนได้ภายในปี 2573

2.2.3 ความสอดคล้องระหว่างการพัฒนาที่ยั่งยืนกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

จिरายู อิศรางกูร ณ อยุธยา และปริยานุช ธรรมปิยา (2562 : 3-6) ได้อธิบายว่า ปรัชญา ของเศรษฐกิจพอเพียงเกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ชาวโลกทั้งนักวิชาการและนักพัฒนากำลังปรึกษาหารือ ถกเถียงกันเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงยุทธศาสตร์การพัฒนาที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน โดยจุดเด่นของหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เพิ่มวิสัยทัศน์ทำให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความยั่งยืนมี 4 ประการ คือ

1. การให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่สมดุล โดยเสนอแนวทางการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากร เพื่อการพัฒนาที่สามารถนำมาใช้ได้ทั้งในระดับบุคคล องค์กร หน่วยงาน ตลอดจนไปจนถึงรัฐบาล ตั้งแต่การใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างสมดุล ทั้งทรัพยากรทางกายภาพที่เป็นวัตถุ เงินทุน ระบบนิเวศวิทยาไปจนถึงทรัพยากรทางสังคม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเป็นอยู่ ค่านิยมและการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาให้เจริญก้าวหน้าไปพร้อมกับความสมดุลภายใต้สภาวะการเปลี่ยนแปลง มากกว่าการที่จะขยายการเจริญเติบโตให้มากขึ้นเพียงมิติเดียวดังที่เคยมีมาในอดีต

2. การให้ความสำคัญกับเป้าหมายของกิจกรรมพัฒนาที่มุ่งเน้นประโยชน์ส่วนรวม เนื่องจากมีลักษณะการมองโลกอย่างเป็นองค์รวมของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จึงได้ให้ความสำคัญกับความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของมนุษย์กับสรรพสิ่ง (คนกับวัตถุ/คนกับคน/คนกับธรรมชาติ/คนรุ่นต่าง ๆ ที่สืบทอดชนชาติต่อ ๆ กันมา) จากมุมมององค์รวมดังกล่าวทำให้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้มองว่า การกระทำของแต่ละบุคคลในที่สุดแล้วย่อมส่งผลกระทบต่อผู้อื่นและสังคมส่วนรวม ไม่ช้าก็เร็วและไม่มากก็น้อย ฉะนั้นแต่ละคนจึงควรที่จะใส่ใจที่จะกำหนดเป้าหมายย่อยส่วนบุคคลในทิศทางที่สอดคล้องกับเป้าหมายที่เป็นประโยชน์ของส่วนรวม และในขั้นปฏิบัติแต่ละบุคคลควรดำเนินภารกิจตนให้ดีที่สุด เพื่อบรรลุเป้าหมายภายใต้บริบทและข้อจำกัดของแต่ละคน เพื่อให้เกิดประโยชน์ตนและประโยชน์ส่วนรวมไปพร้อม ๆ กัน

3. การให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ก้าวหน้าไปอย่างมั่นคง โดยเริ่มจากการพัฒนาฐานรากของสังคม คือการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในระดับครอบครัวให้เข้มแข็ง พออยู่พอกิน สามารถพึ่งตนเองได้ระดับหนึ่งก่อนแล้วจึงเพิ่มระดับการพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เช่น การพัฒนากลุ่มอาชีพ การจัดการระบบการออมและสวัสดิการชุมชนต่าง ๆ ไปจนถึงการพัฒนาในระดับเครือข่ายที่ขยายสู่สังคมและประเทศชาติในที่สุด การพัฒนาอย่างเป็นขั้นเป็นตอนที่เริ่มจากฐานรากนี้จะทำให้ผลพวงที่เกิดจากการพัฒนาตกถึงมือประชาชนส่วนใหญ่โดยตรงและเป็นแนวทางการพัฒนาที่ไม่เสี่ยงต่อการเกิดวิกฤติล้มละลายทั้งระบบอย่างที่เคยเกิดขึ้นในหลาย ๆ ประเทศ

4. การให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้มีคุณธรรมกับความรู้ในการดำเนินชีวิต จึงจะสามารถทำเกิดวิถีการพัฒนาสู่ความยั่งยืนได้ เพราะคนที่มีคุณภาพจะสามารถใช้สติปัญญาในทางที่ถูกต้อง เป็นเหตุเป็นผลและใส่ใจ เรียนรู้ คิดค้น ปรับปรุงในการจัดการทรัพยากรต่าง ๆ ให้เหมาะสมเกิดความสมดุลและป้องกันแก้ไขข้อบกพร่อง เพื่อให้เกิดผลดีขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งต่อตนเองและสังคมโดยรวม ซึ่งในที่สุดก็จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนนั่นเอง

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงได้รับการยอมรับจากภายในประเทศและในระดับสากล ดังเช่นที่องค์การสหประชาชาติได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายรางวัลความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนา มนุษย์แต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร (รัชกาลที่ 9) ซึ่งมี

นายโคฟี อันนัน เลขาธิการสหประชาชาติขณะนั้นได้กล่าวสดุดีไว้เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ. 2549 ณ พระราชวังไกลกังวล อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ความว่า

“หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระองค์ มีความหมายอย่างยิ่งต่อชุมชนทุกแห่งในยุคโลกาภิวัตน์ที่การเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ปรัชญาดังกล่าวนั้น แนวทางการเดินสายกลางที่มีความสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาคนของสหประชาชาติ ที่เน้นการให้คนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา พระราชปณิธานเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศของพระองค์ และพระราชดำริที่แสดงถึงพระวิสัยทัศน์อันชาญฉลาดได้สร้างแรงบันดาลใจให้แก่พลนิกรของพระองค์และประชาชนทั่วทุกแห่ง” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2556)

หากจะกล่าวถึงปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนได้อย่างไรนั้น ขั้นตอนจำเป็นจะต้องมีการตัดสินใจเกิดขึ้น ซึ่งการตัดสินใจที่จะนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ให้เกิดความยั่งยืนต้องอาศัยความรู้และคุณธรรมเป็นประการสำคัญเสียก่อน โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักสามประการคือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี ซึ่งผลของการตัดสินใจบนพื้นฐานปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ควรคำนึงถึงการก้าวหน้าพร้อมกับความสมดุลจะสามารถนำไปสู่ความยั่งยืนใน 4 มิติ คือ ด้านวัตถุ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อม ด้านวัฒนธรรม ดังพระราชดำรัสที่ได้ทรงอธิบายความพอเพียงและการประมาณตน เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2541 ว่า

“คือคำว่าพอก็เพียงพอเพียงนี้ก็พอดังนั่นเอง คนเราถ้าพอในความต้องการก็มีความโลภน้อย เมื่อมีความโลภน้อย ก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความคิด อันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมากคนเราก็อยู่เป็นสุข” (กิตติพร นิมิตรบรรณาสาร และรติรัตน์ นิมิตรบรรณาสาร, 2564 : 18)

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมิใช่ปรัชญาของความตระหนี่คับแคบอย่างที่มีการตีความผิดอยู่บ่อยครั้ง แต่เป็นปรัชญาที่มุ่งเน้นให้บริโภคน้อยพอเหมาะพอดีและสมเหตุสมผล มีความคล้ายคลึงกับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ว่าไม่ได้เป็นการเรียกร้องให้ถอยกลับไปดำเนินชีวิตแบบในอดีต ไม่จำเป็นต้องละทิ้งความสะดวกสบาย รวมถึงไม่ได้เป็นการพัฒนาที่ปฏิเสธการเจริญเติบโตหรือไกลของตลาดเสรี หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนี้แนะนำให้คน กลุ่มคน ชุมชน องค์กรดำเนินชีวิตและดำเนินธุรกิจตามอัตภาพที่สมฐานะและไม่ประมาท

แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงถือเป็นการหลอมรวมแนวพระราชดำริด้านการพัฒนาของในหลวงรัชกาลที่ 9 ที่พระองค์ทรงมีพระราชดำริไว้โดยเชื่อมโยงแง่มุมหลัก ๆ เข้าไว้ด้วยกันภายใต้กรอบแนวคิดที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

การตัดสินใจเกิดขึ้นโดยอาศัยองค์ความรู้และคุณธรรม		
ความรู้	คุณธรรม	
1. ความรอบรู้ 2. ความเข้าใจที่ถูกต้อง 3. มีความรอบคอบและระมัดระวัง การนำความรู้ไปใช้	1. ความซื่อสัตย์ 2. การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม 3. ความเพียร 4. มีสติใช้ปัญญา	
การตัดสินใจตั้งอยู่บนพื้นฐานของ 3 หลักการ		
ความพอประมาณ	ความมีเหตุผล	การมีระบบภูมิคุ้มกันในตัว
1. พอเหมาะ พอดี ไม่มากไม่น้อยจนเกินไป 2. เต็มศักยภาพแต่ไม่เกินขีดความสามารถ 3. หลีกเลี่ยงความสุดโต่ง เช่น ตามใจตัวเองจนไร้ขอบเขตหรือไม่ทำอะไรเลย	รู้เหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ประเมินผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว	1. บริหารความเสี่ยง ไม่ประมาท 2. เตรียมพร้อมสำหรับผลกระทบหรือการเปลี่ยนแปลงที่คาดว่าจะเกิดขึ้นได้

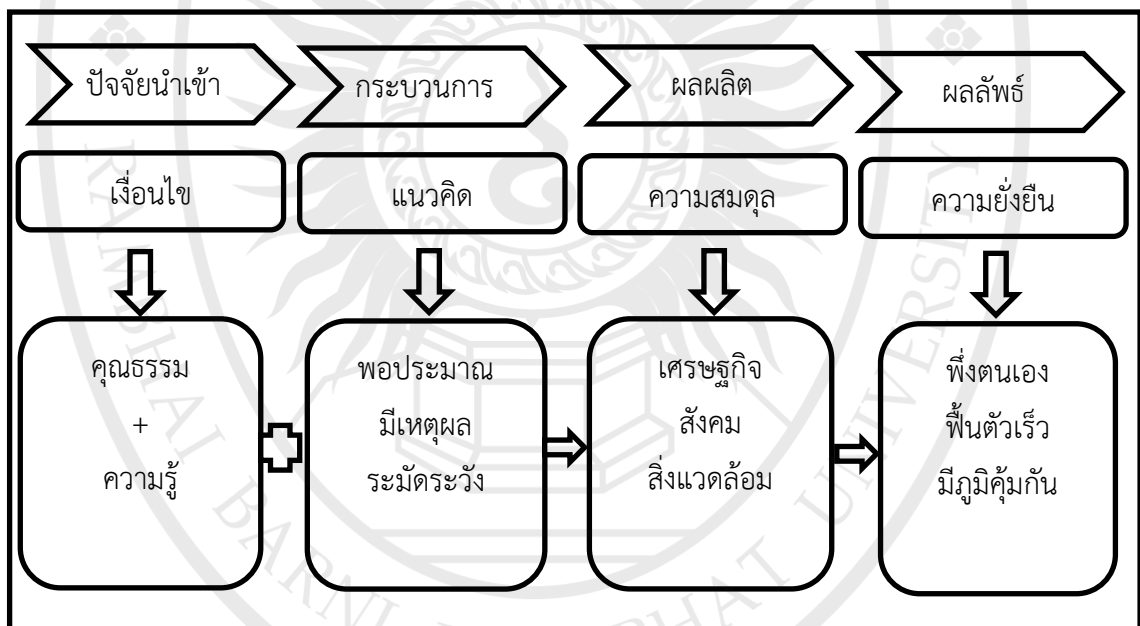
ภาพที่ 2.3 ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงนำไปสู่ความยั่งยืน

ที่มา : (กิตติพร นิมิตรบรรณาสาร และรติรัตน์ นิมิตรบรรณาสาร, 2564 : 18)

Harald Bergsteiner and Preyanuch Thammapiya ได้อธิบายถึงกรอบปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในหนังสือ Sufficiency Thinking : Thailand's Gift to an Unsustainable World (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2561 : 174) ถึงการขยายความกรอบของหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นสถานะที่ทำให้คน ครอบครัว องค์กรและชาติบ้านเมือง มีความสุขกับการดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์แห่งความเป็นจริง ถ้าหากสถานภาพอำนาจก็สามารถอยู่ได้อย่าง

สะดวกสบาย ทั้งนี้ต้องรักษาความสมดุลระหว่างวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม โดยได้นำเสนอโมเดลพื้นฐานเพื่อทำให้แนวคิดเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น กล่าวคือ

1. จะต้องเริ่มต้นด้วย 2 เงื่อนไข คือคุณธรรมและความรู้
2. แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดเชิงปทัฏฐานดังนั้นคุณธรรมจะต้องมาก่อนความรู้
3. ห่วงทั้ง 3 คือ พอประมาณ มีเหตุผลและมีภูมิคุ้มกัน มีลักษณะเป็นปัญญาซึ่งจะเกิดหลังความรู้
4. แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงซึ่งเป็นนามธรรม ดังนั้นจึงไม่อาจจะจับลงด้วยตัวของมันเองได้แต่ควรเชื่อมโยงต่อไปยังการกระทำ
5. สิ่งที่มาคือผลของการกระทำ ซึ่งเป็นส่วนสุดท้ายของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพที่ 2.4 กระบวนการปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่นำไปสู่ความยั่งยืน

ที่มา : (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2561 : 11)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

โดยนักคิดกลุ่มนี้มองว่าปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมีความเป็นนามธรรม ดังนั้นการนำไปปฏิบัติปฏิบัติจึงต้องแปลงให้เป็นรูปธรรมเสียก่อน โดยมองว่าสามห่วงมีสถานะเป็นปัจจัยนำเข้า (Input) แต่การมีภูมิคุ้มกันน่าจะเป็นผลลัพธ์ (Outcome) มากกว่า ด้วยเหตุนี้จึงได้ค้นหาคำใหม่ คือ การระมัดระวัง (Prudence) ซึ่งมีสถานะเป็นปัจจัยนำเข้าและนำมาเป็นส่วนหนึ่งของแนวคิดสามห่วง

พร้อม ๆ กับนำคำว่า การมีภูมิคุ้มกันตนเองไปเป็นผลลัพธ์แทน แต่เพื่อมิให้เกิดความสับสนกับทฤษฎีสามห่วงแบบเดิมจึงตัดคำว่า Self ออกคงเหลือเพียง Immunity ดังนั้นแนวคิดสามห่วงแบบใหม่จึงประกอบด้วย ความพอประมาณ มีเหตุผลและระมัดระวัง เมื่อแปลงแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงภาคปฏิบัติก็จะนำไปสู่ผลผลิต ซึ่งก็คือการพัฒนาอย่างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมและนำไปสู่ผลลัพธ์คือความยั่งยืนในที่สุด

2.3 แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม

ทรัพยากรร่วม (Common-pool Resources) คือสินทรัพย์ที่เป็นทุนในเชิงเศรษฐศาสตร์ที่อยู่ในรูปแบบของทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้นโดยทรัพยากรนั้น ๆ จะต้องมีขอบเขตพื้นที่การใช้ด้วย ซึ่งจากการศึกษาแนวความคิดของเอลินอร์ ออสโตรม (Ostrom, 1997 : 45) พบว่าการจัดการทรัพยากรมีความเป็นไปได้และอาจจะมีประสิทธิภาพดี หากการบริหารจัดการและกฎกติกาในการจัดการนั้นดำเนินการโดยผู้ใช้ทรัพยากรอย่างสมัครใจเอง เพราะพวกเขาสามารถร่วมมือกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมายร่วมที่ดีสำหรับทุกฝ่ายได้ หากมีโอกาสได้ร่วมพูดคุยตกลงกันเนื่องจากผู้ใช้ทรัพยากรมีความรู้ในเชิงพื้นที่ของระบบนิเวศ และรู้จักกับผู้ใช้ทรัพยากรคนอื่นก็จะทำให้สามารถออกแบบกติกาที่เป็นที่ยอมรับและเหมาะสมกับบริบทในพื้นที่ด้วย

2.3.1 แนวคิดและความหมายของคำว่าทรัพยากรร่วม

คำว่าทรัพยากร (Resource) ในที่นี้คือสิ่งที่ปรากฏอยู่ตามธรรมชาติหรือสิ่งที่เกิดขึ้นจากการกระทำของมนุษย์ สามารถอำนวยความสะดวกให้แก่มนุษย์และธรรมชาติด้วยตนเอง โดยได้มีการจัดแบ่งประเภทของทรัพยากรเอาไว้หลากหลายประเภท เช่น ดิน น้ำ ป่า สัตว์ป่า แร่ธาตุ เป็นต้น เกษม จันทรแก้ว (2545 : 8) กล่าวถึงทรัพยากรไว้ว่า หมายถึง สิ่งที่เป็นทั้งทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น มีบทบาทสำคัญต่อมนุษย์ในการเอื้อให้เกิดปัจจัยด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ซึ่งเป็นปัจจัยที่จำเป็นขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ ทรัพยากรกายภาพและทรัพยากรชีวภาพมีคุณค่าในการใช้ประโยชน์ของมนุษย์ (Human Use Values) และมีคุณค่าด้านคุณภาพชีวิต (Life Quality Values)

มนุษย์ล้วนมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ทั้งในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ในขณะที่เดียวกันก็เป็นผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในการดำรงชีวิต ดังนั้นความสำคัญของทรัพยากรในที่นี่สามารถสรุปได้เป็น 4 ประการ ดังนี้

1. เป็นแหล่งที่มาของวัตถุดิบและผลิตผล
2. เป็นแหล่งรองรับกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์และช่วยเกื้อกูลให้ชีวิตดำรงอยู่ได้
3. เป็นแหล่งรองรับของเสียและเศษของเหลือจากกระบวนการผลิตและบริโภค
4. เป็นแหล่งให้ความรื่นรมย์แก่จิตใจของมนุษย์

ดังนั้นการที่มนุษย์ได้รับผลประโยชน์จากทรัพยากรต่าง ๆ จึงช่วยทำให้มีชีวิตรอดอยู่ได้และสามารถทำให้คุณภาพชีวิตของมนุษย์ดีขึ้น แต่ทั้งนี้จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของการรู้จักใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างชาญฉลาด (Wise Use) และมีการจัดการทรัพยากรให้เป็นระบบอย่างเหมาะสม โดยจะต้องคำนึงถึงขีดความสามารถในการรองรับ (Carrying Capacity) เพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน (Sustainable Utilization)

ส่วนคำว่า ทรัพยากรชุมชนในที่นี้หมายถึง ทุกสรรพสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งอาจจะแบ่งออกได้เป็น 3 องค์ประกอบใหญ่ คือ (โกวิท พวงงาม, 2553 : 386)

1. ทรัพยากรชุมชนทางชีวภาพ ได้แก่ มนุษย์ สัตว์ พืชและสิ่งมีชีวิตขนาดเล็ก
2. ทรัพยากรชุมชนทางกายภาพ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ คือ ดิน น้ำ แร่ธาตุ ป่าไม้ พลังงาน ทะเล มหาสมุทร อากาศและแสง
3. ทรัพยากรที่ชุมชนสร้างขึ้น ได้แก่ สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ภูมิปัญญา กลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น

ทรัพยากรชุมชนดังกล่าวเป็นฐานของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน จึงจำเป็นต้องธำรงรักษาไว้ เพราะสมาชิกชุมชนต่างต้องใช้ทรัพยากรร่วมกันและมีการพัฒนาวิธีการใช้ทรัพยากรเพื่อให้อุปสงค์ ความอยู่รอดและความต้องการของชุมชน เป็นการสงวนรักษาซึ่งสิทธิชุมชนต่อฐานทรัพยากร ซึ่งสิทธิดังกล่าวประกอบด้วย 2 ส่วน คือ (ประภาส ปันตบแต่ง, 2549 : 15)

1. สิทธิภายใน คือระบบการจัดการความสัมพันธ์ต่อการใช้ทรัพยากรของสมาชิกในชุมชน เช่น กำหนดการจัดการสรรน้ำในเหมืองฝายของชุมชน ประเพณี ความเชื่อในการดูแลรักษาป่า การเลี้ยงสัตว์ในที่สาธารณะของชุมชน การกำหนดประเภทเครื่องมือประมงในการจับปลา เป็นต้น
2. สิทธิภายนอก คือการอ้างสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและดำเนินการปกป้องฐานทรัพยากรไม่ให้ภายนอกเข้ามาทำลายหรือมาเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่ส่งผลกระทบต่อดำรงอยู่ของชุมชน

จากที่กล่าวมาจึงแสดงให้เห็นว่าชุมชนเองก็สามารถสร้างข้อตกลง กฎเกณฑ์ กติกาและปฏิบัติการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในแต่ละเขตได้ เพื่อประโยชน์สุขของชุมชน ตั้งอยู่บนฐานของความยั่งยืนทางนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและความเป็นธรรมทางสังคม ข้อตกลงหรือกฎเกณฑ์ดังกล่าวอาจอยู่ในรูปแบบแผนการดำเนินชีวิตร่วมกันของชุมชนตามวัฒนธรรม ประเพณี หรืออาจสร้างเป็นลายลักษณ์อักษร โดยทั้งนี้มืองค์กรหรือสถาบันของชุมชนทำหน้าที่บริหารจัดการให้เป็นไปตามเจตจำนงร่วมกันของชุมชน

การดำรงรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรชุมชนนั้น ชุมชนสามารถดำรงรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรชุมชนให้ยั่งยืนได้จะต้องมีปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้ (วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และคณะ, 2548 : 8-9)

1. ชุมชนสามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์ จัดการ ดูแลรักษา ตัดสินใจและสามารถปกป้องการทำลายทรัพยากรได้ดีกว่ารัฐ

2. ชุมชนสามารถวางแผน ออกกฎ ระเบียบในการใช้ประโยชน์ การจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญา ความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน

3. ชุมชนสามารถกำหนดทางเลือกและตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เข้ามาภายในชุมชน เช่น โครงการพัฒนา การส่งเสริมการท่องเที่ยว การส่งเสริมการปลูกพืชต่าง ๆ เป็นต้น จะเห็นได้ว่าการธำรงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรในชุมชนนั้นจะขึ้นอยู่กับชุมชนเป็นตัวดำเนินการหลัก เพราะชุมชนมีความสามารถสูงทั้งด้านการเข้าถึงการใช้ประโยชน์ การวางแผน ดูแลรักษาและกำหนดทางเลือก ตัดสินใจให้เข้ากับวิถีชีวิต ภูมิปัญญาและลักษณะทางกายภาพของชุมชน ซึ่งเป็นการคำนึงถึงอนาคตของอนุชนรุ่นหลังที่อาจจะไม่ได้ใช้ประโยชน์จากฐานทรัพยากรชุมชนแล้วยังต้องมารับผลการกระทำของบรรพชนตนเอง

ปัจจุบันความต้องการใช้ทรัพยากรของชุมชนประเภทต่าง ๆ ได้เพิ่มจำนวนมากขึ้นอย่างต่อเนื่องตามความเจริญทางเศรษฐกิจและการขยายตัวของประชากร ในขณะที่ทรัพยากรต่าง ๆ มีอยู่อย่างจำกัด ถ้าหากมีการจัดการที่ไม่เหมาะสมก็จะก่อให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหามลพิษ ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการแย่งชิงทรัพยากรของผู้คนและชุมชน ซึ่งปัญหาเหล่านี้หากไม่มีการเข้ามาจัดการที่เหมาะสมแล้วอาจทำให้ชุมชนต่าง ๆ ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ ทั้งนี้ทรัพยากรชุมชนเป็นสิ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำรงอยู่ของชุมชน ชาวบ้านในชุมชนต่างก็ต้องใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชุมชนเพื่อตอบสนองต่อความต้องการและความอยู่รอดในการดำรงชีวิต นอกจากจะใช้ประโยชน์แล้วชุมชนก็ต้องร่วมมือกันดูแลและรักษาทรัพยากรมิให้ถูกทำลายด้วยเช่นกัน ดังนั้นการจัดการทรัพยากรของชุมชนจึงต้องให้ความสำคัญกับผู้พึ่งพาอาศัยทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อความอยู่รอดของชุมชนเป็นอันดับแรก

ในส่วนของประเทศไทยได้มีวิธีการในการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่า 3 วิธี ประกอบด้วย ดังนี้ (ธันภัทร โคตรสิงห์, 2559 : 73)

1. รัฐเป็นผู้จัดการและเป็นผู้ดูแลทรัพยากรร่วมเหล่านี้เอง เช่น มีการจัดตั้งเขตป่าสงวน การอนุรักษ์ป่าไม้และทรัพยากรอื่น ๆ ภายในป่า โดยกันมิให้ผู้ใดเข้าไปใช้ประโยชน์ใด ๆ จากป่าได้เลย

2. รัฐให้สัมปทานกับเอกชนในการใช้ประโยชน์และดูแลทรัพยากร

3. ผู้ใช้ทรัพยากรเป็นผู้กำหนดกติกาในการใช้และการดูแลทรัพยากรเหล่านี้เอง เช่น กรณีของป่าชุมชนหรือการจัดการน้ำระหว่างหมู่บ้านที่ใช้แหล่งน้ำร่วมกัน

ปัจจุบันผลการดำเนินการเพื่อจัดการทรัพยากรและการอนุรักษ์ 2 วิธีแรกจะเป็นแนวทางที่ไม่มีประสิทธิภาพในการดูแลและจัดการทรัพยากร ดังจะเห็นได้จากการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมและทรัพยากร ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ป่าไม้หรือสภาพของน้ำ ในเวลาที่ผ่านมาได้เกิดการเสื่อมโทรมลง

อย่างต่อเนื่อง ส่วนการจัดการในลักษณะที่สามยังไม่ได้รับการยอมรับอย่างเป็นทางการจากภาครัฐ และมักจะนำไปสู่การเกิดข้อพิพาทระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน สาเหตุมาจากปัญหาการทับซ้อนระหว่างที่ดินทำกินหรือบริเวณทรัพยากรที่ชาวบ้านใช้ในการดำรงชีวิตกับพื้นที่ที่ถูกประกาศให้เป็นพื้นที่ของรัฐ

เอลินอร์ ออสโตรม (Ostrom, 2010) ผู้ได้รับรางวัลโนเบล สาขาเศรษฐศาสตร์ในปี 2009 กล่าวถึงการไม่เห็นด้วยกับลักษณะที่รัฐเป็นผู้จัดการทรัพยากรร่วม ทั้งนี้ระบบกรรมสิทธิ์ชุมชนสามารถจัดการทรัพยากรร่วมได้สำเร็จโดยปราศจากการควบคุมที่มาจากอำนาจส่วนกลางหรือการทำให้ทรัพยากรร่วมกลายเป็นทรัพย์สินเอกชนได้ และยังได้กล่าวถึงลักษณะของทรัพยากรร่วมว่าเป็นคนละลักษณะกับสินค้าในทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์ กล่าวคือสินค้าที่ได้รับการพิจารณาในทฤษฎีทางเศรษฐศาสตร์มีสองประเภท ได้แก่ สินค้าเอกชนและสินค้าสาธารณะ โดยสินค้าเอกชนมีลักษณะสำคัญ 2 ประการ คือเป็นสินค้าที่กีดกันได้และต้องมีการแข่งขันเพื่อให้ได้มาซึ่งการบริโภค ส่วนสินค้าสาธารณะมีลักษณะตรงกันข้ามกับสินค้าเอกชน ไม่สามารถกีดกันได้และไม่จำเป็นต้องแข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งการบริโภค แต่สำหรับทรัพยากรร่วมก็จัดเป็นประเภทของสินค้าทางเศรษฐศาสตร์อีกลักษณะหนึ่งแต่จะกีดกันได้ยากมาก เนื่องจากขอบเขตของทรัพยากรมีขนาดใหญ่ โดยข้อค้นพบของเอลินอร์ ออสโตรมจากการศึกษาชุมชนผู้ใช้ทรัพยากรจากทั่วโลก พบว่าผู้ใช้ทรัพยากรสามารถจัดการทรัพยากรร่วมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่วนการจัดการทรัพยากรโดยภาครัฐจะมีประสิทธิภาพต่ำกว่าการจัดการโดยองค์กรชุมชน ซึ่งแนวคิดนี้แสดงให้เห็นว่าการให้ชุมชนเข้ามามีสิทธิในการจัดการทรัพยากรเป็นเรื่องที่จะยังประโยชน์ให้กับทรัพยากรมากกว่า

2.3.2 ลักษณะของทรัพยากรร่วม

ทรัพยากรร่วม (Common-pool Resources) เป็นประเภทของสินค้าทางเศรษฐศาสตร์อีกลักษณะหนึ่งที่มีลักษณะกีดกันได้ยาก เนื่องจากขอบเขตของทรัพยากรมีขนาดใหญ่ ขณะเดียวกันทรัพยากรมีลักษณะต้องแข่งขันกันเพื่อให้ได้มาซึ่งการบริโภค ยิ่งบริโภคมากหรือเก็บเกี่ยวประโยชน์จากทรัพยากรมากขึ้นเท่าไรจำนวนทรัพยากรที่ใช้ได้ก็จะน้อยลงไปเรื่อย ๆ ได้แก่ ป่าและทรัพยากรจากป่าน้ำและทรัพยากรสัตว์น้ำ เป็นต้น ฉะนั้นปัญหาที่เกิดจากการที่มีผู้ใช้ทรัพยากรมากเกินไปและปัญหาการใช้ทรัพยากรเกินพอดีจึงเป็นปัญหาของการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรร่วม ขณะเดียวกันผู้ใช้อีกไม่มีแรงจูงใจที่จะดูแลรักษาเพราะไม่สามารถกีดกันคนอื่น ๆ ที่ไม่ได้ร่วมแบ่งปันต้นทุนในการดูแลรักษาจากการใช้ทรัพยากรได้ หนึ่งจุดสำคัญที่แบ่งแยกทรัพยากรร่วมกับสินค้าสาธารณะคือปัญหาการใช้ทรัพยากรเกินพอดี เพราะคนสามารถบริโภคสินค้าสาธารณะร่วมกันได้ในขณะที่ทรัพยากรร่วมนั้นเมื่อมีคนบริโภคตัวทรัพยากรแล้วก็จะทำให้ทรัพยากรที่เหลืออยู่ลดลง

ผู้ใช้ทรัพยากรในชุมชนเดียวกันและอยู่ร่วมกับทรัพยากรย่อมมีความรู้เกี่ยวกับสภาพพื้นที่และผู้คนเพียงพอที่จะมีแนวโน้มในการจัดการทรัพยากรร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ

สถานการณ์ที่ผู้ใช้ทรัพยากรเหล่านั้นกำลังเผชิญอยู่ด้วย หากกำลังเผชิญสภาวะวิกฤติทางด้านสังคม เศรษฐกิจเป็นการส่วนตัว เขาอาจตัดสินใจไม่ดูแลทรัพยากรและเลือกทางเลือกที่จะใช้ทรัพยากรอย่างสิ้นเปลืองแทนก็ได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งถ้าอัตราคิดลด (Discount Rate) ในการใช้ทรัพยากรของผู้ใช้ทรัพยากรสูงขึ้นก็อาจจะทำให้พวกเขาเลือกที่จะใช้ทรัพยากรอย่างไม่ยั่งยืน แทนที่จะร่วมกันใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในแบบที่ยั่งยืนกว่า

ชล บุนนาค (2552 : 29-33) อธิบายว่านอกจากนี้ผู้ใช้ทรัพยากรยังมีพฤติกรรมที่มีแนวโน้มจะปฏิบัติตามบรรทัดฐาน (Norm) ของชุมชนที่อยู่อาศัยด้วยบรรทัดฐานเป็นมาตรการที่กำกับพฤติกรรมของผู้ใช้ทรัพยากรว่า สิ่งใดคือสิ่งที่ถูกต้องและควรทำ ควรเป็นทางเลือกของการกระทำที่จะเลือกทำหรือสิ่งใดเป็นสิ่งที่ผิดที่ไม่ควรทำและไม่ควรเป็นทางเลือกของการกระทำ การมีพฤติกรรมที่สอดคล้องกับบรรทัดฐานดังกล่าวทำให้เห็นว่าควรมีการตั้งกฎ กติกาบางอย่างขึ้นมาและชุมชนผู้ใช้ทรัพยากรนั้นมีบรรทัดฐานที่ให้ความสำคัญกับการรักษาคุณค่า การปฏิบัติตามกฎหรือกติกาที่จะมีความเป็นไปได้ว่าหากกติกาที่ร่างขึ้นมามีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากร การจัดการนั้นมีโอกาสที่จะสัมฤทธิ์ผลเมื่อผู้ใช้ทรัพยากรปฏิบัติตามกฎเป็นเวลานานย่อมมีโอกาสที่จะรับเอาภาคนั้นเข้ามาเป็นบรรทัดฐานภายในตัวของเขา (Internal Norm) ถือเป็นความจริงในทุกสังคมย่อมมีทั้งคนดีและคนไม่ดี กลไกในการตรวจตราและมาตรการลงโทษทางสังคมจึงมีบทบาทอย่างยิ่งในการทำให้การจัดการทรัพยากรมีประสิทธิภาพ

อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์ (2557 : 63-66) กล่าวว่าในทางเศรษฐศาสตร์มนุษย์จะมีการจัดสรรและเลือกใช้ทรัพยากรอย่างไรจะขึ้นอยู่กับประโยชน์ที่จะได้รับ เมื่อมนุษย์มาอยู่ร่วมกันย่อมมีกฎเกณฑ์ที่จะมากำหนดการจัดสรรประโยชน์ต่าง ๆ เหล่านี้ สิทธิในทรัพยากรจะเป็นตัวกำหนดว่า ใครมีสิทธิแค่ไหน อย่างไร ในการที่จะได้ประโยชน์และผู้อื่นก็ต้องมีหน้าที่ที่จะต้องเคารพในสิทธินั้น ๆ ซึ่งกฎเกณฑ์ที่ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพคือการจัดสรรผลประโยชน์ภายใต้แนวคิดทางเศรษฐศาสตร์ในการกำหนดมูลค่าทางเศรษฐกิจของทรัพยากร

การกำหนดมูลค่าทางเศรษฐกิจของทรัพยากรธรรมชาติ มิได้จำกัดอยู่แต่มูลค่าด้านราคา แต่ยังมีประโยชน์อื่น ๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ มูลค่าทางเศรษฐกิจของทรัพยากรประกอบไปด้วยมูลค่าที่เกิดจากการใช้ (Use Value) และมูลค่าที่มีได้เกิดจากการใช้ (Non-use Value) โดยที่มูลค่าที่เกิดจากการใช้แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ

1. มูลค่าที่เกิดจากการใช้โดยตรง เช่น สัตว์น้ำเพื่ออาหาร
2. มูลค่าที่เกิดจากทางอ้อม หมายถึง ประโยชน์ที่จะได้รับจากทรัพยากรธรรมชาติในด้านการรักษาสมดุลของระบบนิเวศ เช่น ป่าชายเลน เป็นต้น
3. มูลค่าเผื่อที่จะใช้ หมายถึง ความสำคัญต่อการเก็บรักษาทรัพยากรเพื่อใช้ประโยชน์ต่อไปในวันข้างหน้า

มูลค่าอีกประเภทหนึ่งของทรัพยากร คือมูลค่าที่ไม่ได้เกิดจากการใช้ที่ประกอบไปด้วยมูลค่าการคงอยู่และมูลค่าที่เก็บรักษาไว้เพื่อคนรุ่นต่อไปในอนาคต เช่น ปะการัง หญ้าทะเลและป่าชายเลน ที่นอกจากจะมีมูลค่าจากการใช้ทางตรงแล้ว ยังมีมูลค่าจากการเป็นฐานประโยชน์ของทรัพยากรที่เป็นฐานการผลิต ได้แก่ ความคงอยู่ของสัตว์น้ำเพื่อการทำประมงอีกด้วย

ทฤษฎีสิทธิในทรัพย์สินที่สมบูรณ์แบบนั้นจะต้องสามารถกีดกันใช้ประโยชน์ได้อย่างสมบูรณ์ คือสามารถเป็นเจ้าของประโยชน์ที่จะได้รับจากทรัพย์สินนั้นแต่เพียงผู้เดียว โดยสามารถกีดกันมิให้ผู้อื่นใช้ประโยชน์ในทรัพย์สินนั้น หากจะมีการให้ผู้อื่นมาใช้ประโยชน์ก็สามารถเรียกร้องผลตอบแทนจากการถ่ายโอนสิทธิในการได้รับประโยชน์จากทรัพย์สินเอง ซึ่งลักษณะดังกล่าวคือคุณลักษณะที่สำคัญของสิทธิส่วนบุคคลที่นักเศรษฐศาสตร์มองว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญที่จะทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ อย่างไรก็ตามทรัพยากรบางประเภทโดยเฉพาะทรัพยากรธรรมชาติที่ต้องใช้ร่วมกันการกำหนดสิทธิแบบส่วนบุคคลอาจทำได้ไม่ได้เลยด้วยซ้ำในบางกรณี บ่อยครั้งนำไปสู่สถานะที่กลายเป็นทรัพยากรที่เสมือนไม่มีเจ้าของเลยก็ได้

จากแนวคิดที่ว่ามิใช่ทุกพื้นที่ที่ไม่มีเจ้าของคือรัฐหรือปัจเจกจะเป็นพื้นที่เสรี แต่มีพื้นที่ทรัพยากรร่วมที่ชุมชนหนึ่งหรือหลายชุมชนได้สร้างข้อตกลงร่วมกันในการดูแลจัดการทรัพยากร ดังนั้นทรัพยากรร่วมจึงไม่ใช่สมบัติของทุกคนและไม่ใช่เป็นทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของ แต่เป็นทรัพยากรที่มีการจัดการร่วมกัน เพื่อป้องกันมิให้ผู้อื่นที่ไม่ได้เป็นสมาชิกกลุ่ม/ชุมชนมาแย่งใช้และมีการจัดการการใช้ในหมู่สมาชิกที่เป็นเจ้าของร่วมกัน ดังนั้นทรัพยากรกรรมสิทธิ์ร่วมจึงเป็นสถาบันสังคมอย่างหนึ่งที่เป็นการกระจายสิทธิในการใช้ทรัพยากรให้แก่บุคคลโดยเท่าเทียมกัน แต่ก็มีได้มีความหมายว่าการใช้ทรัพยากรแต่ละครั้งจะต้องเท่าเทียมกันในเชิงปริมาณเสมอไป

ลักษณะเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมนั้นมีนักวิชาการได้กล่าวไว้หลายแง่มุม แต่มีความคล้ายคลึงกันในลักษณะที่สำคัญหลายประการ จึงจะได้พิจารณาลักษณะของการจัดการร่วมในแง่มุมต่าง ๆ ดังนี้

1. รัฐในฐานะหุ้นส่วนของการจัดการร่วมเป็นผู้มีบทบาทหลักในการดำเนินการจัดการร่วม มิใช่เป็นเพียงผู้แทนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเท่านั้น
2. การจัดการร่วมในฐานะของการจัดการประเภทหนึ่งจะมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงของปัจจัยการจัดการให้มีความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของรัฐในฐานะหุ้นส่วนการจัดการยิ่งไปกว่าการควบคุมสั่งการดังเช่นในกรณีการสั่งการทั่วไป
3. การจัดการร่วมจะมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการควบคุมโดยชุมชนบ้างในฐานะของหุ้นส่วนตัวการที่มีบทบาทหลักในพื้นที่ อาทิ การกำหนดหลักเกณฑ์การใช้ประโยชน์และแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่น

4. การจัดการร่วมจะมีความเกี่ยวข้องกับการเจรจาต่อรองของผู้เป็นหุ้นส่วนการจัดการกับผู้มีส่วนได้เสียฝ่ายต่าง ๆ ในหลายมิติ อันจะนำไปสู่การสร้างความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการจัดการร่วมกันที่มีความเป็นประชาธิปไตยและการมีส่วนร่วมของประชาสังคม

5. การจัดการร่วมเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการใช้สิทธิของกลุ่มยิ่งไปกว่าการใช้สิทธิของปัจเจก โดยหากการใช้สิทธิดังกล่าวอยู่ในระดับใดระดับหนึ่งก็จะขึ้นอยู่กับการใช้สิทธิของผู้เกี่ยวข้องนั้น ทั้งในระดับที่สูงกว่าและต่ำกว่าในทุกระดับ ดังเช่นการใช้สิทธิเข้าถึงข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและการจัดทำนโยบายในระดับที่สูงขึ้น

ดังนั้นระบบทรัพยากรร่วมของชุมชนจึงเป็นกรอบใหญ่ที่ชุมชนได้ใช้จัดการทรัพยากร โดยการสร้างข้อตกลง กติกาทั้งที่เกิดจากประเพณี เป็นข้อตกลงที่เป็นทางการในการจัดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกชุมชน ชุมชนและกับภายนอกต่อการใช้การจัดการทรัพยากร ซึ่งมีความหลากหลายในแต่ละชนิด ประเภทและสถานะของทรัพยากรนั้น ๆ ฐานคิดในการสร้างข้อตกลงอาจจะเป็นเรื่องของหลักเศรษฐศาสตร์ หลักศีลธรรมหรือหลักประโยชน์นิยมที่สมาชิกในชุมชนเห็นประโยชน์ที่จะได้ในระยะยาวก็ตาม และภายในตัวระบบทรัพยากรร่วมกันก็มีสิทธิเชิงซ้อนหลายแบบไม่ว่าจะเป็นสิทธิปัจเจก ครอบครัว ชุมชน สาธารณะที่สัมพันธ์กันอย่างหลากหลาย

ในส่วนของการจัดการทรัพยากรร่วมโดยชุมชนมีลักษณะการจัดการที่สามารถพิจารณาได้ดังนี้

1. โดยที่ระบบสิทธิร่วมของชุมชนในทรัพยากร เป็นแนวคิดที่วางอยู่บนหลักการของสิทธิการใช้ที่ถือว่าเป็นสิทธิที่ผูกติดกับตัวทรัพยากรที่เปลี่ยนแปลงได้ตามบริบทและเงื่อนไขของระบบนิเวศสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรม จึงมิใช่สิทธิเด็ดขาดดังเช่นสิทธิของรัฐแต่เป็นสิทธิของส่วนรวมสำหรับการใช้ประโยชน์ร่วมเป็นสิทธิเชิงซ้อน คนในชุมชนจะมีสิทธิการใช้และสิทธิการเข้าถึงในทรัพยากรนั้น ไม่จำเป็นต้องขึ้นอยู่กับความเป็นเจ้าของดังเช่นในกรณีสิทธิของรัฐหรือปัจเจกบุคคล

2. เป็นการจัดการเชิงซ้อนที่ใช้วิธีการที่หลากหลายในการจัดการตามสภาพของทรัพยากรและวัฒนธรรมของชุมชนท้องถิ่นที่มีความหลากหลายที่แตกต่างกันไป โดยคนในชุมชนมีสิทธิเข้าถึงทรัพยากรในชุมชนได้อย่างเสรี ที่เปิดโอกาสให้กับคนภายนอกทั่วไปเข้าถึงทรัพยากรได้ตามเงื่อนไขที่กำหนด

3. ชุมชนใช้จารีตประเพณีและกฎของชุมชนในการจัดการ โดยให้ความสำคัญกับการจัดการทางเทคนิคที่มุ่งใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการที่สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติของทรัพยากรที่ค้ำึงถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างองค์รวมที่ต้องการจัดการอย่างเป็นระบบ

การจัดการทรัพยากรในชุมชนจะต้องมีการกำหนดพื้นที่อย่างชัดเจนและให้สิทธิแก่ชุมชนในท้องถิ่นในการแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรจะมีผลเป็นการกั้นบุคคลภายนอกที่มีใช้สมาชิกของชุมชนออกไปจากการใช้สิทธิในทรัพยากรนั้นหรือที่เรียกกันว่า สิทธิหน้าหมู่บ้าน (อุดมศักดิ์ สนิธิพงษ์,

2557 : 33) ควบคู่ไปกับสิทธินี้ก็คือการมีเกณฑ์ในกลุ่มเกี่ยวกับการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากร ตลอดจนบังคับใช้กฎหมายเหล่านั้น องค์ประกอบที่สำคัญในการจัดการแบบนี้คือจะต้องมีโครงสร้างของชุมชนที่เข้มแข็งและชัดเจนเพียงพอที่จะสร้างกฎหมายที่เป็นที่ยอมรับร่วมกันและบังคับให้สมาชิกปฏิบัติตามได้ นอกจากนี้รัฐจะต้องให้อำนาจตามกฎหมายแก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากรอีกด้วย

จากการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมในประเทศไทยพบว่า มีงานศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมอยู่จำนวนมาก ส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเกี่ยวกับระบบสิทธิและภูมิปัญญาดั้งเดิมในการจัดการทรัพยากรร่วม เช่น ชลธิรา สัตยาวัฒนา และคณะ (2546) วิเชียร อันประเสริฐ (2547) ยศ สันตสมบัติ (2547) วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และคณะ (2548) สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2560) เป็นต้น อธิบายได้ดังนี้

ชลธิรา สัตยาวัฒนา และคณะ (2546 : 2) กล่าวว่าระบบสิทธิ หมายถึงระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานระบบศีลธรรมและความเป็นธรรม แต่ไม่มีค่าที่มีนัยยะสำคัญหรือความหมายใกล้เคียงกันกับคำว่าสิทธิในวัฒนธรรมปัจจุบัน ถ้าหากเทียบเคียงระบบสิทธิในความหมายที่ว่าหมายถึงระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานระบบศีลธรรมและความเป็นธรรมสามารถสะท้อนระบบสิทธิผ่านแบบแผนการดำรงชีวิต วิถีปฏิบัติ กฎ จารีตประเพณีและข้อห้ามผ่านระบบที่เรียกว่าชิต ซึ่งเป็นกฎจารีต ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติทั้งดิน น้ำ ป่า และสิ่งเหนือธรรมชาติในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เรียกว่าของหน้าหมู่ (ซึ่งรวมทั้งระบบทรัพยากรธรรมชาติ เช่น พื้นที่ป่า ผืนดิน แม่น้ำ ฯลฯ และสิ่งของที่ชุมชนสร้างร่วมกันหรือมีผู้คนบริจาคให้ เช่น เหมืองฝาย วัด เครื่องครัวประจำหมู่บ้าน) ซึ่งชาวบ้านหรือสมาชิกก็มีสิทธิที่จะขอใช้ประโยชน์ได้แต่ต้องมีความรับผิดชอบ หากนำไปใช้โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดแก่ผู้อื่นหรือนำไปใช้จนเสียหายแล้วไม่ซ่อมแซมอาจถูกปรับ ตัดสิทธิการใช้ครั้งต่อไป

วิเชียร อันประเสริฐ (2547 : 218) ได้ศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับระบบสิทธิและการจัดการทรัพยากรของชาวกะเหรี่ยง (ปะกาเกอญอ) พบว่าความคิดเรื่องของสิทธิของชาวกะเหรี่ยงนั้นเชื่อว่าทุกสรรพสิ่งล้วนมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นเจ้าของไม่ว่าจะเป็นที่ดิน สายน้ำ ป่าไม้ สัตว์ป่าล้วนมีเจ้าของทั้งสิ้น หากต้องการจะใช้ประโยชน์ต้องขอจากเจ้าของก่อนเสมอ มนุษย์มีสิทธิ์เพียงแค่อำนาจใช้ประโยชน์หรือมีสิทธิในการใช้แต่ไม่มีสิทธิครอบครองเป็นเจ้าของโดยเด็ดขาด ส่วนผู้ที่ตัดไม้หักกิ่งถางพงพื้นที่ป่าให้เป็นนาเป็นไร่ก็จะมีสิทธิในการใช้และถายโอนได้

ยศ สันตสมบัติ (2547 : 22) ได้นำเสนอเกี่ยวกับระบบสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรทางภาคเหนือของประเทศไทยว่า การจัดการทรัพยากรร่วมนั้นเป็นสิทธิของชุมชน ซึ่งในความหมายประเพณีดั้งเดิม หมายถึงสิทธิร่วมหรือสิทธิการใช้เหนือทรัพย์สินร่วมของชุมชน สมาชิกของชุมชนจะทำหน้าที่รักษาป่าเท่านั้นจึงจะมีสิทธิใช้และได้ประโยชน์จากป่า รวมทั้งให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเพื่อส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตนและกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์ร่วมกัน

ดังนั้นจึงคำนึงถึงความยั่งยืนและความเป็นธรรมในสังคมและสิทธิชุมชนเป็นระบบกรรมสิทธิ์ร่วมและการจัดการเชิงซ้อน

นอกจากนี้ศ สันตสมบัติ (2542 : 116) กล่าวว่ากรอบแนวคิดเกี่ยวกับระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วย

1. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรในบริบทการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างเศรษฐกิจ การเมืองและระบบนิเวศ ในระบบนี้การผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนไม่ได้เป็นปรากฏการณ์ที่หยุดนิ่ง แต่เป็นการปรับตัวที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในระดับมหภาคจากภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเปลี่ยนแปลงอำนาจในการจัดการทรัพยากรซึ่งมีลักษณะรวมศูนย์มากขึ้น

2. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนจากมิติวัฒนธรรม กรณีของความเชื่อที่ชุมชนเป็นการมองความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเป็นองค์รวมและรอบด้าน การมองความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าในฐานะวิถีชีวิตในระบบนิเวศเดียวกัน โดยแบ่งแยกออกจากกันไม่ได้ จัดว่าเป็นพัฒนาการทางวัฒนธรรมและพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนที่มีความหมายหลากหลาย ชับซ้อน ลึกซึ้ง มีวิถีคิดที่เป็นระบบ มีหลักเหตุผลและความเชื่อพื้นฐานนี้ได้ถูกนำมาพัฒนาเป็นกฎ ระเบียบ ข้อบังคับและจารีตในการจัดการทรัพยากรร่วมนั่นเอง

3. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชน ระบบกรรมสิทธิ์ร่วมของชุมชนมีรากเหง้าและพัฒนาการที่แตกต่างจากแนวคิดระบบกรรมสิทธิ์ของระบบกฎหมายตะวันตกที่แบ่งแยกกรรมสิทธิ์ได้เพียง 2 ลักษณะ คือทรัพย์สินของรัฐ (State Property) และทรัพย์สินส่วนบุคคล (Private Property) ซึ่งระบบดังกล่าวตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่าทรัพยากรเสมือนสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ แต่ระบบกรรมสิทธิ์ของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานสิทธิการใช้ (User's Right) และมีระบบการจัดการโดยชุมชนและองค์กรชุมชน โดยกลุ่มผู้ใช้จะออกแบบการใช้ของตนเองว่าใครมีสิทธิหรือไม่มีสิทธิใช้ อย่างไร จัดลำดับการใช้อย่างไร ควบคุมและจัดการอย่างไร เป็นต้น

4. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนในฐานะที่เป็นกระบวนการทางสังคม ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนอาจเป็นการสืบทอดวิถีปฏิบัติและจารีตประเพณีมาเนิ่นนานหรือเกิดใหม่ก็ได้ เป็นความพยายามในการปรับตัวภายใต้บริบทและสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างต่อเนื่อง เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการผลิตในภาคเกษตรกับวิถีชีวิตและระบบนิเวศ และปกป้องการรุกรานทรัพยากรจากภายนอก และบ่อยครั้งที่ระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนได้ถูกพัฒนาไปสู่การรวมตัวกับชุมชนใกล้เคียงหรืออื่น ๆ ในระบบนิเวศเดียวกันจนเป็นเครือข่ายชุมชน

5. การมองระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากรของชุมชนในบริบทของการพัฒนาและการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน การจัดการทรัพยากรร่วมเป็นกระบวนการแสวงหา

ทางเลือก เพื่อที่จะได้กำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองบนพื้นฐานของวัฒนธรรมและประเพณีที่หลากหลายและเป็นความพยายามในการอนุรักษ์ การฟื้นฟูธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปพร้อม ๆ กัน

สรุปได้ว่าแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมในประเทศไทยส่วนใหญ่จะเป็นระบบกรรมสิทธิ์และการใช้กฎ กติการ่วมของแต่ละชุมชนผ่านระบบวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น จารีตและประเพณี โดยมีความเชื่อและคุณธรรมของตนเองเข้ามาร่วมจัดการทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและยาวนาน แต่ระบบดังกล่าวได้ถูกแทรกแซงและควบคุมผ่านกลไกของรัฐในภายหลัง ระบบการจัดการโดยรัฐดังกล่าวนอกจากแย่งชิงฐานทรัพยากรไปจากชุมชนแล้วยังได้สร้างความแตกแยกและความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรเป็นอย่างมากอีกด้วย (จตุรงค์ คงแก้ว, 2559 : 21) ดังนั้นภาคส่วนต่าง ๆ อาทิ ชุมชน นักพัฒนาเอกชน นักวิชาการจึงมีความพยายามที่จะศึกษาจัดรวมหรือการให้รัฐยอมรับกระบวนการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน เพื่อให้มีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและบริบทของชุมชนเพื่อนำไปสู่ความยั่งยืน

การศึกษางานวิจัยจากต่างประเทศพบว่า มีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมของนักเศรษฐศาสตร์รางวัลโนเบลในปี 2009 คือเอลินอร์ ออสโตรอม (Elinor Ostrom) ร่วมกับโอลิเวอร์ วิลเลียมสัน (Oliver Williamson) ที่เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วม (Common-pool Resources Management) จากผลงานเรื่อง Governing the Common : The Evolutions for Collective Action ซึ่งได้ถูกตีพิมพ์ขึ้นในปี 1990 โดยแนวคิดเรื่องการจัดการทรัพยากรร่วมได้รับการยอมรับและถูกนำไปใช้อย่างมากมายจากสังคมทั่วโลก ซึ่งคุณูปการสำคัญและยิ่งใหญ่ทางวิชาการของเอลินอร์ ออสโตรอมก็คือเธอพยายามคิดแสวงหาแนวทาง เพื่อหาทางแก้ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมดังกล่าว โดยได้ทำการวิพากษ์แนวคิดที่สำคัญ 3 แนวคิด (ซึ่งถือว่าเป็นแนวคิดที่สนับสนุนแนวคิดกระแสหลักอยู่ในขณะนั้น) ได้แก่ แนวคิดโคกนาฏกรรมของทรัพยากรร่วม แนวคิดเกมการตัดสินใจแบบเอาตัวรอดของนักโทษและแนวคิดว่าด้วยตรรกะของการกระทำร่วม สามารถอธิบายได้ดังนี้ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2560 : 3-13)

แนวคิดที่ 1 แนวคิดโคกนาฏกรรมของทรัพยากรร่วม (The Tragedy of the Commons) เป็นแนวคิดที่เสนอโดย กาทเรท ฮาร์ดิน (Harrett Hardin) ที่เขาได้ตั้งคำถามต่อทรัพยากรร่วมที่ใครต่อใครก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้นั้น รัฐควรจะจัดการอย่างไรกับทรัพยากรร่วมดังกล่าว โดยเขามีฐานคิดว่า ชาวบ้านทุกคนต่างเป็นผู้มีเหตุผลในการตัดสินใจ ซึ่งก็คือการคำนึงถึงประโยชน์สูงสุดที่ตนพึงจะได้รับอันนำไปสู่การกอบโกยจนทำให้ทรัพยากรร่วมเสื่อมโทรมลงอย่างน่าเวทนา เพราะแต่ละคนต่างคำนึงถึงผลประโยชน์ระยะสั้น โดยไม่มีใครเฉลียวใจถึงผลกระทบที่จะตามมาในภายหลัง แนวคิดของฮาร์ดินมีฐานคติแบบเดียวกับอดัม สมิท (Adam Smith) คือคนทุกคนต่างเป็นสัตว์เศรษฐกิจที่มีเหตุผล จึงตัดสินใจดำเนินการเพื่อให้ตนได้รับประโยชน์สูงสุด อดัม สมิท เชื่อว่ามีมือที่มองไม่เห็น (Invisible hand) จะมาจัดการกับระบบเศรษฐกิจที่ดำเนินไปเองให้เข้าสู่สภาวะดุลยภาพได้ในที่สุด

ตรงข้ามกับทรัพยากรร่วมที่แต่ละคนต่างเข้าไปแสวงหาประโยชน์สูงสุด แต่กลับไม่มีมือที่มองไม่เห็นเข้ามาจัดระเบียบ ส่งผลทำให้ทรัพยากรร่วมที่มีอยู่อย่างจำกัดต้องเสื่อมโทรมลงและหมดไปในที่สุด (Ostrom, 1990 : 2-3)

แนวคิดที่ 2 แนวคิดทฤษฎีเกมการตัดสินใจแบบเอาตัวรอดของนักโทษ (The Prisoner's Dilemma Game) แนวคิดนี้ถูกนำเสนอโดยจอห์น แนช (John Nash) โดยมองว่าคนอาจจะตัดสินใจไม่ร่วมมือกันหากอยู่ภายใต้สถานการณ์ไม่แน่นอน และเขาคิดว่าการแปรพักตร์ไปเข้าข้างฝ่ายตรงข้ามอาจทำให้ตนได้รับประโยชน์มากกว่า แนวคิดเกมถูกสมมติให้มีคนร้าย 2 คนถูกตำรวจจับ แต่ตำรวจไม่มีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ว่าทั้งคู่มีความผิดจึงนำคนร้ายทั้งสองคนไปกักขัง โดยแยกจากกันและสอบสวนทีละคนพร้อมกับยื่นข้อเสนอแก่ผู้ต้องสงสัยว่า หากคนหนึ่งสารภาพจะถูกกักตัวเป็นพยาน และถ้าอีกคนหนึ่งยังคงปากแข็งไม่รับสารภาพก็จะติดคุกเต็มเพดานสูงสุด (หนึ่งปี) ส่วนผู้ที่ถูกกักไว้เป็นพยานก็จะไม่ต้องรับโทษ แต่ถ้าทั้งสองยอมรับสารภาพก็จะติดคุกคนละ 3 เดือน ในทางตรงข้ามถ้าทั้งคู่ปฏิเสธ (ซึ่งหมายถึงทั้งคู่อาจไม่ได้ทำความผิดจริงๆ ก็ได้) ก็จะติดคุกด้วยข้อหาเล็ก ๆ น้อย ๆ เพียงคนละ 1 เดือน ทฤษฎีเกมข้างต้นมีฐานคิดว่า คนทุกคนต่างมีเหตุผลและมุ่งแสวงหาประโยชน์สูงสุด ในกรณีนี้ผู้ต้องสงสัยที่มีเหตุผลจะต้องตัดสินใจแปรพักตร์ โดยการรับสารภาพ เพื่อให้ตัวเองรับโทษน้อยที่สุด แต่เมื่อผู้ต้องสงสัยคนหนึ่งตัดสินใจโดยใช้เหตุผล ผู้ต้องสงสัยอีกคนหนึ่งก็มีเหตุผลในการตัดสินใจด้วยเช่นเดียวกัน ในแง่นี้จึงสามารถคาดการณ์ผลของเกมได้ว่า มีความเป็นไปได้สูงที่ทั้งคู่จะรับสารภาพ (ยอมแปรพักตร์ ขायเพื่อน) เพื่อให้ตัวเองได้รับประโยชน์สูงสุด โดยสรุปแนวคิดนี้นำไปสู่ข้อสรุปแบบเดียวกับแนวคิดของฮาร์ดินที่มองว่าคนเราทุกคนต่างใช้กลยุทธ์ที่มีเหตุผล (คือทำให้ตัวเองได้ประโยชน์สูงสุด) แต่กลยุทธ์ที่มีเหตุผลของตัวเองนั้น มักจะก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ไม่มีเหตุผลต่อส่วนรวม (Ostrom, 1990 : 4-5)

แนวคิดที่ 3 แนวคิดตรรกะของการกระทำร่วม (The Logic of Collective Action) เสนอโดยเอ็ม โอลเซน (M. Olson) ในผลงานที่มีชื่อเสียงเรื่อง The Logic of Collective Action : Public Goods and the Theory of Groups โดยกล่าวว่าการกระทำร่วม หมายถึงการกระทำใด ๆ ก็ตามที่จะต้องระดมผู้เข้าร่วมหลาย ๆ คน ในการขับเคลื่อนร่วมกัน ซึ่งหากประสบความสำเร็จก็จะส่งผลให้ทุก ๆ คนได้รับผลประโยชน์ โอลเซนมองว่าเป็นสภาวะปกติธรรมดาที่การกระทำร่วมทุกครั้งจะต้องมีคนที่ยกแรงเพื่อน (Free Riders) ที่ไม่ร่วมลงแรงแต่จะคอยชும்อยู่เฉย ๆ หากการกระทำร่วมดังกล่าวประสบความสำเร็จ คนที่ยกแรงเพื่อนก็จะพลอยได้รับประโยชน์เช่นเดียวกับคนอื่น ๆ โอลเซนมองว่าคนที่ยกแรงเพื่อนแท้จริงแล้วเป็นบุคคลปกติธรรมดาเหมือนกับบุคคลทั่วไปที่ตัดสินใจอย่างมีเหตุผลเพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์สูงสุดของตนเอง การยกแรงเพื่อนทำให้เขาไม่ต้องลงทุน (ไม่ต้องเข้าไปร่วมขับเคลื่อน ไม่เสียเวลา ไม่ต้องเสียเงินทองและไม่ต้องเสี่ยงชีวิตในบางกรณี) แต่ได้รับประโยชน์เหมือนกับผู้ร่วมลงแรงและลงเงินในการขับเคลื่อนกิจกรรม หัวใจสำคัญของแนวคิดนี้ก็คือ ปริศนาของ

คนกินแรงเพื่อน (Ostrom, 1990 : 5-6) ในแง่นี้โอลเซนเสนอทางแก้โดยการให้รางวัลเพื่อเสริมสร้างแรงจูงใจให้กับคนเหล่านี้ได้เข้าร่วมในการขับเคลื่อนกิจกรรมร่วมกันอย่างจริงจัง เพื่อให้ประสบความสำเร็จในที่สุด

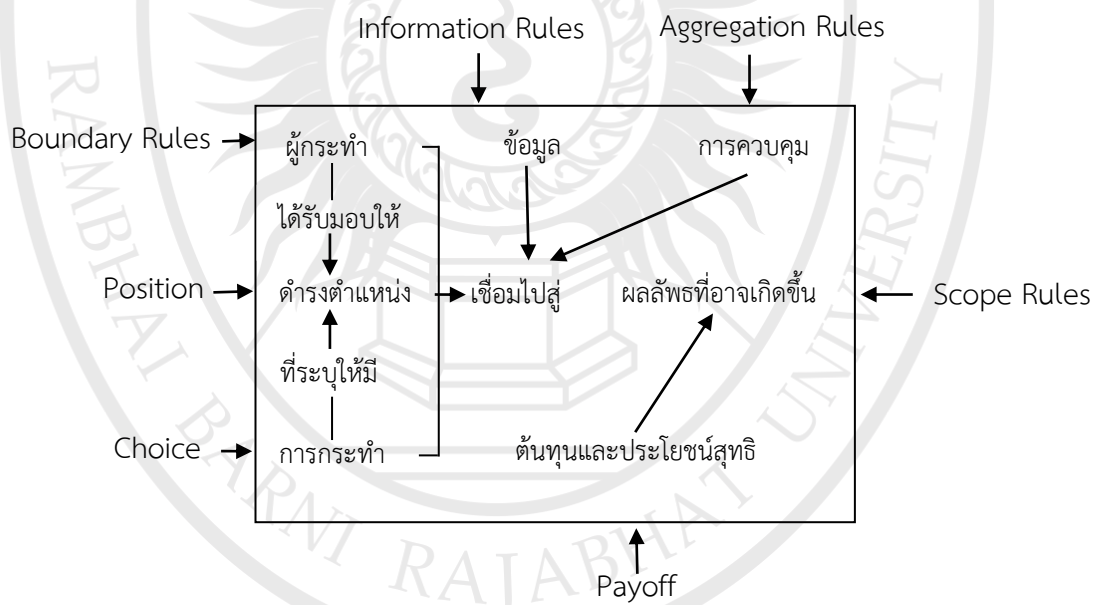
โดยสรุปแล้วทั้ง 3 แนวคิดต้องการอธิบายสิ่งเดียวกัน คือเป็นความไม่ฉลาดที่จะปล่อยให้ทรัพยากรร่วมถูกจัดการโดยชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์ เนื่องจากชาวบ้านแต่ละคนต่างพยายามแสวงหาประโยชน์สูงสุดให้แก่ตนเอง ด้วยเหตุที่ความพยายามฉกฉวยประโยชน์สูงสุดเป็นกระบวนการคิดที่มีเหตุผล แต่ผลประโยชน์ของชาวบ้านแต่ละคนย่อมขัดแย้งกับผลประโยชน์ของส่วนรวม เพราะว่าการตัดทวงผลประโยชน์จากทรัพยากรร่วมมากเกินไปจะก่อให้เกิดสถานะเสื่อมโทรมและไม่ยั่งยืน คำถามก็คือทำอย่างไรจึงจะทำให้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมมีการจัดสรรที่เป็นธรรมและยั่งยืน แนวคิดทั้ง 3 จึงไม่มีพื้นที่สำหรับชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรร่วม เพราะชาวบ้านแต่ละคนต่างคำนึงถึงประโยชน์ของตนโดยขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

เมื่อสมาชิกไม่สามารถจัดการทรัพยากรร่วมภายในชุมชนของตนได้ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการป้อนปัจจัยภายนอกเข้ามาจัดการ ซึ่งก็คือรัฐหรือมีเขื่อนั้นก็ต้องเป็นภาคเอกชน (Ostrom, 1990 : 8-15; 2010 : 642-643) ในกรณีที่เป็นรัฐนั้น รัฐมีข้อได้เปรียบในการจัดการทรัพยากรสาธารณะ เนื่องจากเป็นหน้าที่ของรัฐที่จะดูแลทรัพย์สินของส่วนรวมอยู่แล้ว รวมทั้งรัฐรวมศูนย์ยังสามารถจัดการทรัพยากรสาธารณะด้วยมาตรฐานเดียวกัน อีกทั้งมีความพร้อมด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และบุคลากร ส่วนภาคเอกชนนั้นสามารถเข้าไปจัดการทรัพยากรสาธารณะผ่านการสัมปทานการเช่าหรือการได้รับโอนเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล อันจะทำให้ภาคเอกชนมีสิทธิอำนาจเต็มในการดำเนินการพร้อมกับกีดกันบุคคลภายนอกมิให้เข้ามาใช้ประโยชน์ เพื่อทำให้การจัดการทรัพยากรส่วนบุคคลเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

แนวคิดข้างต้นนี้เป็นแนวคิดกระแสหลักที่ครอบงำสังคมตะวันตกในช่วงต้นและกลางของศตวรรษที่ 20 นอกจากนี้ยังเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับวิถีคิดที่ครอบงำเทคโนโลยี (Technocrats) ในแวดวงราชการในประเทศไทยที่มองว่า ทรัพยากรร่วมเป็นทรัพยากรที่ไม่มีเจ้าของ ดังนั้นจึงไม่มีเจ้าภาพที่จะรับผิดชอบต่อทรัพยากรดังกล่าวถ้าหากปล่อยไว้ก็就会被ชาวบ้านเข้าไปใช้สอยอย่างไม่รับผิดชอบต่อจนกระทั่งเสื่อมโทรมและไม่สามารถฟื้นตัวกลับคืนมาได้ อันแสดงถึงการให้ทรัพยากรที่ไร้ประสิทธิภาพและขาดความยั่งยืน ด้วยเหตุนี้เทคโนโลยีภาครัฐจึงต้องการให้สัมปทานพื้นที่ว่างแก่ภาคเอกชน เพื่อปลูกสวนป่าเศรษฐกิจมากกว่าที่จะให้ชุมชนเป็นผู้ดูแล นอกจากนี้ยังได้ดำเนินการล้อมกรอบพื้นที่ป่าให้กลายเป็นทรัพยากรของรัฐในรูปของป่าสงวนแห่งชาติและป่าอนุรักษ์ เพื่อจะได้มีรัฐเป็นเจ้าภาพรับผิดชอบต่อในการดูแลป่า อย่างไรก็ตามในปัจจุบันได้มีหลักฐานเชิงประจักษ์จำนวนมากต่างชี้ให้เห็นตรงกันว่า การจัดการป่าของรัฐนั้นประสบความสำเร็จล้มเหลว เนื่องจากป่าไม้ในเขตป่าสงวน

แห่งชาติและป้อนุรักษ์ได้ถูกทำลายลงอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการที่รัฐได้ให้สัมปทานแก่ภาคเอกชนปลูกป่าเศรษฐกิจก็ถูกวิจารณ์ว่าเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าได้จริงหรือไม่ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2560 : 35)

ในกรณีของสังคมโลกตะวันตกนั้น แนวคิดกระแสหลักข้างต้นนี้ถูกท้าทายอย่างเป็นระบบและจริงจังในช่วงกลางปี 1980 เมื่อสภาวิจัยแห่งชาติในสหรัฐอเมริกาได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการเพื่อดำเนินการประเมินเกี่ยวกับการจัดการเชิงสถาบันที่หลากหลายในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นโดยผ่านการจัดการร่วมกัน ข้อค้นพบดังกล่าวเป็นการยืนยันว่าชาวบ้านผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกันสามารถบริหารจัดการทรัพยากรร่วมได้ โดยจะต้องให้พวกเขามีส่วนร่วมในการจัดการด้วยความสมัครใจ ทุกคนร่วมประชุมเพื่อปรึกษาหารือและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน กำหนดกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรร่วมกันและมีการกำกับติดตาม เพื่อให้กฎระเบียบมีผลบังคับใช้อย่างจริงจัง ซึ่งเอลิเนอร์ ออสตรอมได้นำเสนอแนวคิดทั่วไปเกี่ยวกับสถานการณ์ของการกระทำภายใต้บริบทของการบังคับใช้กฎระเบียบเป็นกรอบสำคัญสำหรับนำไปใช้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วม

ภาพที่ 2.5 กฎต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อสถานการณ์ของการกระทำ

ที่มา : (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2560 : 28)

ภาพประกอบได้แสดงถึงสถานการณ์ของการกระทำ (Action Situation) ที่อยู่ภายใต้กฎระเบียบต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัจจัยภายนอก โดยภายในกรอบสี่เหลี่ยม (ที่เป็นเส้นขนานสองชั้น) เป็นสถานการณ์ภายในของการกระทำ อันประกอบด้วยผู้กระทำการที่ได้รับมอบหมายให้ดำรงตำแหน่ง

ภายในระบบการจัดการทรัพยากรร่วมอันเฉพาะเจาะจงแบบหนึ่ง พวกเขาตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีการระบุถึงหน้าที่ที่ต้องกระทำ และการกระทำก็จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่อาจเกิดขึ้นได้บางอย่าง โดยความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำกับผลลัพธ์นั้นเชื่อมโยงต่อกันผ่านข้อมูลที่เกี่ยวข้องและระบบการควบคุมต่าง ๆ ผลลัพธ์ดังกล่าวจะระบุถึงต้นทุนที่จะต้องจ่ายพร้อมกับประโยชน์สุทธิที่พึงจะได้รับ

สถานการณ์ของการกระทำข้างต้นดำเนินการภายใต้บริบทของกฎระเบียบที่เป็นปัจจัยภายนอก โดยกฎระเบียบสำคัญและมีผลต่อสถานการณ์ของการกระทำนั้น ประกอบด้วย 7 ด้าน ดังนี้ (Ostrom, 2010 : 651-652)

1. กฎที่กำหนดขอบเขต (Boundary Rules) ซึ่งจะระบุถึงวิธีการคัดเลือกผู้กระทำการให้ดำรงตำแหน่งในระบบทรัพยากรร่วมและวิธีการออกจากตำแหน่ง จะบ่งบอกให้ทราบว่าใครบ้างที่มีสิทธิ์ในทรัพยากรร่วมและใครไม่มีสิทธิ์
2. กฎที่กำหนดตำแหน่ง (Position Rules) จะระบุตำแหน่งต่าง ๆ ภายในระบบทรัพยากรร่วมและมีผู้กระทำการจำนวนกี่คนที่ดำรงตำแหน่งในแต่ละตำแหน่ง
3. กฎที่กำหนดอำนาจในการตัดสินใจเลือก (Choice Rules) ซึ่งจะระบุเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของผู้กระทำที่ดำรงตำแหน่งแต่ละตำแหน่งภายในระบบทรัพยากรร่วม
4. กฎเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสาร (Information Rules) จะระบุเกี่ยวกับช่องทางการสื่อสารระหว่างผู้กระทำการและกำหนดว่ามีข้อมูลอะไรบ้างที่ผู้กระทำการจะต้องแบ่งปันและใช้ร่วมกัน
5. กฎที่ระบุเกี่ยวกับขอบเขตของผลลัพธ์ (Scope Rules) หมายถึง กฎระเบียบที่กำหนดว่าผลลัพธ์จากการกระทำที่เกิดขึ้นนั้นจะสามารถก่อให้เกิดผลกระทบอะไรที่ยอมรับได้และผลกระทบอะไรที่ยอมรับไม่ได้
6. กฎที่กำหนดถึงวิธีการตัดสินใจของส่วนรวม (Aggregation Rules) ซึ่งจะระบุเกี่ยวกับวิธีการตัดสินใจร่วมกันของผู้กระทำในแต่ละโหนด (Node) ที่จะเชื่อมโยงไปสู่ผลระยะกลางหรือผลสุดท้าย เช่น การตัดสินใจโดยใช้เสียงส่วนใหญ่หรือตัดสินใจโดยใช้หลักฉันทามติ
7. กฎที่กำหนดเกี่ยวกับผลตอบแทน (Payoff Rules) ซึ่งจะระบุถึงวิธีการในการจัดสรรประโยชน์ที่ผู้กระทำแต่ละคนพึงจะได้รับและต้นทุนที่แต่ละคนจะต้องแบกรับภาระ

แนวคิดของออสโตรมมีความน่าสนใจ เนื่องจากเขาชี้ให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรร่วมโดยชุมชนนั้นแท้จริงแล้วสามารถจัดการให้มีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลและยั่งยืนได้ เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาถึงแนวคิด 3 แนวที่มองว่าชาวบ้านขาดความเสียสละ เอาแต่ได้ ไม่รับผิดชอบ โดยคำนึงถึงแต่ผลประโยชน์ของตนเองเท่านั้น แม้ว่าแนวคิดทั้ง 3 จะไม่ผิดเสียทีเดียว แต่ก็ไม่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการจัดการทรัพยากรร่วม กล่าวคือแนวคิดโสภณากรรมของทรัพยากรร่วมมองว่าชาวบ้านจะแย่งกันตักตวง เพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์สูงสุดส่วนตัวจนทรัพยากรเสื่อมโทรมไปในไม่ช้า แนวคิดนี้จึงไม่ผิดภายใต้บริบทที่ต่างคนต่างใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วม โดยปราศจาก

ความร่วมมือในการจัดการ แนวคิดที่ว่าด้วยตรรกะของการกระทำร่วมให้ความสนใจต่อชาวบ้านบางคน ที่กินแรงเพื่อน (คอยรับผลประโยชน์โดยไม่ยอมลงแรง) ส่วนแนวคิดเกมการตัดสินใจแบบเอาตัวรอด ของนักโทษนั้นไม่เปิดโอกาสให้ผู้รับประโยชน์ทั้งสองฝ่ายได้มีโอกาสพบปะเพื่อปรึกษาหารือร่วมกัน

กล่าวโดยสรุปในภาพรวมจะเห็นได้ว่าแนวคิดทั้ง 3 ต่างมองว่าการใช้ทรัพยากรร่วมประสบ ความล้มเหลวเพราะขาดการจัดการ แต่แนวคิดทั้ง 3 ยังไม่ได้ให้คำตอบต่อไปอีกว่าถ้าให้ผู้ใช้ประโยชน์ มีส่วนร่วมในการจัดการผ่านการสร้างกฎระเบียบที่ทุกฝ่ายต่างเห็นพ้องต้องกันจะทำให้สามารถจัดการ ทรัพยากรร่วมให้เกิดความสำเร็จ (ทุกคนได้รับประโยชน์อย่างเป็นธรรมและยั่งยืน) ได้หรือไม่ ในแง่นี้ จึงถือว่าเป็นคุณูปการทางวิชาการอันสำคัญของออสโตรมที่ได้ให้คำตอบในส่วนหลังที่ขาดหายไป โดยออสโตรมมองว่าชุมชนในฐานะที่เป็นสถาบันที่จะต้องมีการจัดการทรัพยากรร่วมผ่านการกำหนด กติกาและมีการกำกับติดตามเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามกติกาที่กำหนด

2.3.3 หลักการออกแบบกติกาในการจัดการทรัพยากรร่วม

จากแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรม ดังที่กล่าวมาข้างต้น ได้ชี้ให้เห็นว่าการจัดการทรัพยากรร่วมสามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยมีหลักการออกแบบ กติกาที่ประกอบไปด้วย 8 ประการ ดังนี้ (Ostrom, 2010 : 653; Sarker, Ashutosh; Toru Ikeda; Takaki Abe & Ken Inoue, 2015 : 34-36)

ประการที่ 1 กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน (Boundaries) จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ 1) ขอบเขต ของผู้ใช้ประโยชน์ (User Boundaries) ซึ่งจะต้องจำแนกให้ชัดเจนว่าใครเป็นผู้ใช้ประโยชน์ได้บ้าง และใครไม่มีสิทธิใช้ประโยชน์ โดยชาวบ้านในท้องถิ่นจะต้องเข้าใจขอบเขตดังกล่าวร่วมกันอย่างชัดเจน และ 2) ขอบเขตของทรัพยากรร่วม (Resource Boundaries) คือจะต้องมีเส้นแบ่งชัดเจนที่ระบุถึง เขตแดนของทรัพยากรร่วมที่ชุมชนได้รับอนุญาตให้เป็นผู้จัดการ ซึ่งแยกออกจากสภาพแวดล้อม ทางนิเวศ-สังคมที่อยู่ภายนอก

ประการที่ 2 ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ (Congruence) จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ 1) ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น (Congruence with Local Conditions) คือ กฎระเบียบในการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษาทรัพยากรร่วม จะต้องสอดคล้องกับเงื่อนไขของ สภาพทางสังคมและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติภายในชุมชนท้องถิ่น และ 2) ความสอดคล้องในการ ใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษา (Appropriation and Provision) หมายถึงกฎระเบียบในการใช้ ประโยชน์จะต้องสอดคล้องกับกฎระเบียบในการบำรุงรักษาหรือกล่าวอีกแง่หนึ่งก็คือการกระจาย ต้นทุนเป็นไปตามสัดส่วนของการกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับ ซึ่งหมายความว่าผู้ใช้ประโยชน์มาก จะต้องแบกรับภาระต้นทุนในการบำรุงรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรร่วมมากเป็นเงาตามตัว

ประการที่ 3 การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน (Collective Choice Arrangements) หมายความว่าสมาชิกส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับการจัดการทรัพยากร

ร่วมสมาชิกเหล่านี้จะต้องมีสิทธิอำนาจในการเข้าร่วมในกระบวนการจัดทำกฎระเบียบ และกระบวนการแก้ไขปรับปรุงกฎระเบียบเกี่ยวกับทรัพยากรร่วมดังกล่าว

ประการที่ 4 การกำกับ ติดตามและสอดส่องดูแล (Monitoring) ประกอบไปด้วย 2 ด้าน คือ 1) การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์ (Monitoring Users) หมายถึงบุคคลผู้รับผิดชอบ รวมทั้งผู้ใช้ประโยชน์จะต้องมีการสอดส่องดูแลพฤติกรรมของสมาชิกในการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษา ทรัพยากรว่าเป็นไปตามกฎ/ระเบียบที่วางไว้หรือไม่ และ 2) การสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร (Monitoring Resource) หมายถึงบุคคลผู้รับผิดชอบและสมาชิกผู้ใช้ประโยชน์จะต้องร่วมกัน สอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากรร่วมอย่างสม่ำเสมอ

ประการที่ 5 การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ (Graduated Sanctions) จากสถานเบาไป สถานหนัก หมายถึง มีระบบการลงโทษผู้ไม่ปฏิบัติตามกฎ/ระเบียบ ซึ่งหากเป็นการกระทำผิดครั้งแรก ก็จะต้องถูกลงโทษสถานเบา ก่อน แต่ถ้าหลังจากนั้นยังกระทำความผิดซ้ำอีกก็จะต้องถูกลงโทษสถานหนัก ขึ้นตามลำดับ เพื่อยับยั้งมิให้สมาชิกกระทำผิดซ้ำ

ประการที่ 6 ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ (Conflict Resolution Mechanism) หมายความว่าหากเกิดความขัดแย้งขึ้นระหว่างสมาชิกด้วยกันเองหรือ ความขัดแย้งระหว่างสมาชิกกับเจ้าหน้าที่รัฐจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่รวดเร็ว ต้นทุนต่ำ และสอดคล้องกับท้องถิ่น

ประการที่ 7 สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ (Minimal Recognition of Rights) โดยเฉพาะอย่างยิ่งรัฐจะต้องให้ความเคารพและให้การยอมรับ ในสิทธิของชุมชนในการบัญญัติกฎระเบียบเกี่ยวกับการจัดการ การใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษา ทรัพยากรร่วมของชุมชนได้เอง

ประการที่ 8 การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย (Nested Enterprises) หมายความว่าในกรณีที่การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนได้เชื่อมโยงเข้าสู่ ระบบนิเวศ-สังคมที่ใหญ่กว่าจะต้องมีการจัดระดับความสัมพันธ์ระหว่างชั้นต่าง ๆ ที่ซ้อนกัน โดยผ่าน การจัดการภาคีเครือข่าย (Governance Activities are Organized in Multiple Nested Layers) ซึ่งไม่จำเป็นต้องมีศูนย์เดียวแต่อาจประกอบด้วยศูนย์หลาย ๆ ศูนย์ เพื่อการเอื้ออำนวยให้ชาวบ้าน ในท้องถิ่นสามารถจัดการตนเองได้ (Self-governance) โดยมีภาคีอื่น ๆ ให้การสนับสนุน

จากการศึกษาแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอมดังกล่าวจึงพบว่า การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนที่ประสบความสำเร็จนั้นมีลักษณะที่ตรงกับหลักการข้างต้นทุกข้อ ส่วนชุมชนที่ล้มเหลวมักจะมีลักษณะสอดคล้องกับหลักการเพียง 1-2 ข้อ และยังพบอีกว่าปัจจัยสำคัญ ที่ทำให้สมาชิกในชุมชนสามารถตกลงร่วมกันกำหนดกฎ กติกาได้ตั้งแต่เริ่มต้นคือความไว้วางใจกัน และการต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน เพราะคนไว้วางใจกันย่อมร่วมมือกันง่าย ในแง่นี้การค้นพบ

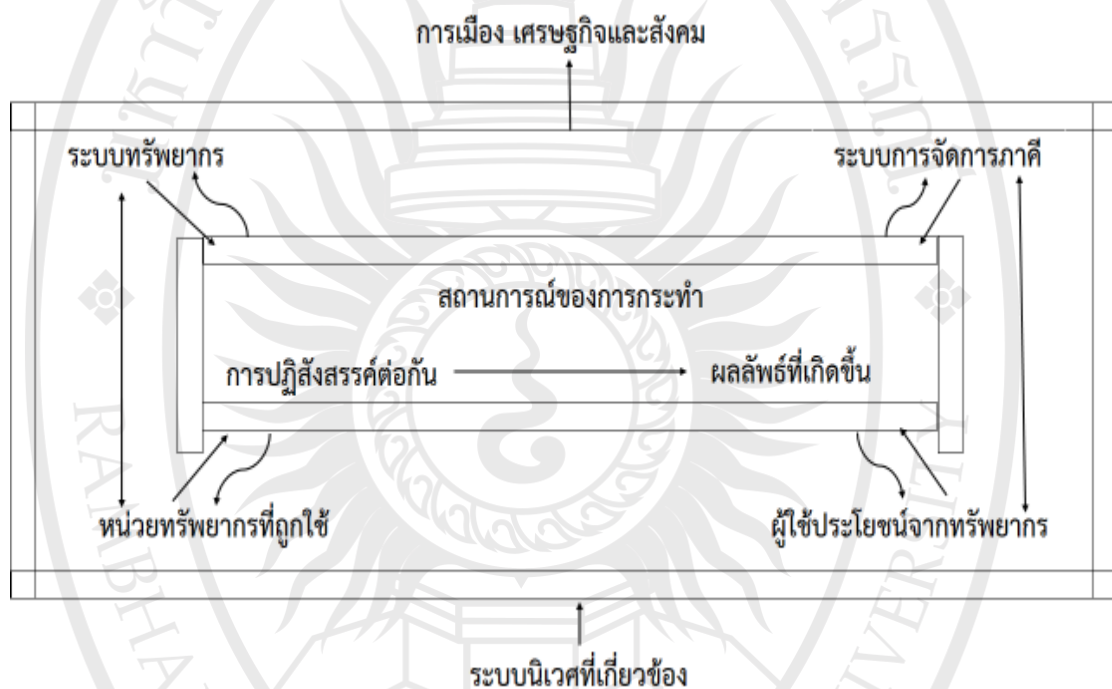
ของเอลินอร์ ออสโตรอมยืนยันถึงประโยชน์ของการช่วยเหลือเอื้ออาทรต่อกัน การแบ่งปันประโยชน์ซึ่งกันและกัน (กาญจนา คุ่มทรัพย์, 2558 : 18)

เสนห์ จามริก และคณะ (2536) (อ้างในกาญจนา คุ่มทรัพย์, 2558 : 20) ได้กล่าวว่าชุมชนที่สามารถจัดการป่าชุมชนได้ประสบความสำเร็จนั้นจะต้องประกอบด้วยเงื่อนไข ดังต่อไปนี้

1. มีความเป็นชุมชนสูง กล่าวคือความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างสมาชิกแน่นแฟ้น มีสำนึกความเป็นชุมชนที่สะท้อนออกมาในรูปของความเชื่อ อุดมการณ์ พิธีกรรมที่ยึดถือและปฏิบัติสืบต่อกัน
2. มีทรัพยากรดิน น้ำ ป่าที่อยู่ในสภาพที่ใช้ได้หรือมีสภาพที่สามารถจะฟื้นฟูให้กลับมาสู่ความอุดมสมบูรณ์ เพราะทรัพยากรดิน น้ำ ป่า คือรากฐานการผลิตที่สำคัญของภาคเกษตรกร
3. มีการดูแลรักษาป่าของชาวบ้าน มีพื้นฐานมาจากการมีผลประโยชน์ร่วมกันทั้งการใช้ประโยชน์จากป่า เพื่อเป็นฐานการผลิต ฐานการดำรงชีวิต เป็นแหล่งอาหาร ยา สมุนไพร ไม้สำหรับก่อสร้างบ้าน เชื้อเพลิงและของป่าอื่น ๆ
4. มีจิตสำนึกของการอนุรักษ์ที่เข้มข้นและลึกซึ้งมากกว่าการมีผลประโยชน์ร่วมกัน รวมถึงการมีอุดมการณ์ ความเชื่อ การปกป้องวิถีชุมชนและสิทธิมนุษยชนมิให้ถูกละเมิดจากบุคคลภายนอก จิตสำนึกการรักษาป่าอาจเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยต่าง ๆ เช่น เกิดจากประเพณี ความเชื่อ การผลิตซ้ำอุดมการณ์ที่สืบทอดกันมา เกิดจากความจำเป็นในการป้องกันรักษาสมดุลของระบบนิเวศในชุมชน เกิดจากปัญหาภัยแล้งหรือเกิดจากการต่อต้านการรุกรานแย่งชิงทรัพยากรจากภายนอกชุมชน เช่น การต่อต้านโครงการของรัฐ การต่อต้านสัมปทานป่าไม้ การต่อต้านธุรกิจเอกชน การแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง
5. มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งผู้นำที่เป็นทางการและผู้นำไม่เป็นทางการ มีความเข้มแข็งและมีภูมิปัญญาสูง เพราะผู้นำนอกจากจะสามารถควบคุมและรักษากฎ ระเบียบต่าง ๆ ของชุมชนได้แล้ว ยังจะต้องสามารถประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาและจารีตประเพณีของท้องถิ่นให้เข้ากับสภาพเศรษฐกิจ สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีพื้นฐานการทำงานที่ตั้งอยู่บนผลประโยชน์ร่วมกันของส่วนรวมเป็นหลัก
6. มีการจัดตั้งองค์กรประชาชน อาจเป็นองค์กรตามประเพณีหรือเป็นองค์กรที่รัฐจัดตั้งขึ้น มีหน้าที่รับผิดชอบด้านการจัดการทรัพยากรอย่างเหมาะสมและเป็นธรรมตามเงื่อนไขของระบบนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองที่แตกต่างของแต่ละชุมชน ลักษณะการทำงานของชาวบ้านนั้นมักอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญา จารีต ประเพณีและประสบการณ์ที่สั่งสมมา
7. มีจารีตของการจัดการทรัพยากรร่วม กล่าวคือมีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชนและการดูแลรักษาเป็นสิ่งที่ต้องทำร่วมกัน และชุมชนมีสิทธิในการจัดการกำหนดข้อตกลงหรือกฎเกณฑ์ เพื่อควบคุมการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนและเกิดความเป็นธรรมต่อสมาชิกในชุมชน
8. มีการจัดการทรัพยากรร่วมอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน ทั้งนี้ระบบการจัดการทรัพยากรของชุมชน ประกอบด้วย หลักการจัดการ วิธีการจัดการและรูปแบบของการจัดการ หลักการจัดการ

ทรัพยากรของชุมชนอยู่บนพื้นฐานของการยอมรับจารีต ประเพณี สิทธิชุมชน การคำนึงถึงประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกและความเป็นธรรมในสังคม ความยั่งยืนของระบบการผลิต ความสมดุลของระบบนิเวศและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน

สำหรับประเด็นสุดท้ายที่จะกล่าวถึงในส่วนนี้ ออسترอมได้สร้างกรอบทั่วไปที่มีประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการศึกษาการจัดการทรัพยากรร่วม คือการวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ของการกระทำ (Action Situations) ที่อยู่ในระบบนิเวศ-สังคมที่กว้างกว่า (Social-ecological Systems)

ภาพที่ 2.6 สถานการณ์ของการกระทำที่อยู่ในระบบนิเวศ-สังคมที่กว้างกว่า
ที่มา : (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2560 : 31)

อธิบายสัญลักษณ์ในภาพได้ว่ากรอบสี่เหลี่ยมที่เป็นเส้นขนานสองชั้น หมายถึง กรอบที่กั้นระหว่างชั้นในสุด ชั้นถัดมาที่อยู่ตรงกลางและชั้นนอกสุด ลูกศรที่เป็นเส้นตรง หมายถึงการเชื่อมโยงเชิงสาเหตุและผลแบบตรงๆ และลูกศรที่เป็นเส้นโค้ง หมายถึงผลสะท้อนกลับ (Feedback) ในภาพแสดงให้เห็นว่า สถานการณ์ของการกระทำประกอบด้วยปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เข้าร่วมจำนวนมาก อันก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่เฉพาะเจาะจงขึ้น โดยสถานการณ์ของการกระทำดังกล่าวนี้เกิดขึ้นภายใต้อิทธิพลของ 4 ปัจจัย คือ (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2560 : 15)

1. ระบบทรัพยากร (Resource System)

2. หน่วยทรัพยากร (Resource Units) หมายถึงทรัพยากรที่ถูกใช้ไป เช่น ป่าไม้ ลำคลอง และทุ่งหญ้าต่างเป็นระบบทรัพยากร และยังหมายรวมถึงส่วนจำนวนไม้ที่ถูกตัด ปริมาณน้ำที่ถูกสูบจากอ่างเก็บน้ำ และปริมาณของหญ้าในทุ่งหญ้าที่ถูกสัตว์เลี้ยงกิน เป็นต้น

3. ผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากร (Users)

4. ระบบการจัดการภาคีต่าง ๆ (Governance System)

โดยทั้งสี่ปัจจัยดังกล่าวต่างอยู่ภายใต้อิทธิพลของที่ตั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และระบบนิเวศวิทยาที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย

สรุปได้ว่าแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมที่กล่าวมาข้างต้นผู้ศึกษาได้ใช้แนวคิดหลักการออกแบบกติกาการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม จำนวน 8 ประการมาใช้เป็นกรอบในการศึกษาให้เกิดความครอบคลุมรูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดตราด ประกอบด้วย 1) กำหนดขอบเขตชัดเจน 2) สอดคล้องกับสมาชิก/ชุมชน 3) สมาชิกมีส่วนร่วมตัดสินใจ 4) มีระบบการสอดส่องดูแล 5) มีระบบการลงโทษผู้กระทำผิด 6) ระบบการจัดการความขัดแย้ง 7) รัฐยอมรับสิทธิในการจัดการ 8) เชื่อมโยงสู่ระบบใหญ่โดยภาคีเครือข่าย

2.4 แนวคิดทุนทางสังคม

ทุนทางสังคม (Social Capital) ได้ปรากฏขึ้นครั้งแรกในการอภิปรายของฮานนิฟาน ไลดา (Hanifan, 1920) ในหนังสือ Rural School Community ที่ได้อธิบายถึงสิ่งต่าง ๆ ที่สามารถพบเห็นได้ในชีวิตประจำวันของผู้คน เช่น ภาพลักษณ์ที่ดี การสร้างมิตรภาพ ความเห็นอกเห็นใจและการติดต่อสัมพันธ์กันทางสังคมระหว่างบุคคลหรือครอบครัวที่ทำให้เกิดเป็นหน่วยทางสังคมขึ้นมา โดยการสะสมทุนทางสังคมในชุมชนก็เช่นเดียวกันกับองค์กรทางธุรกิจ คือจะต้องมีการสะสมทุนก่อนดำเนินธุรกิจ หลังจากนั้นแนวคิดทุนทางสังคมก็ถูกนำไปใช้อย่างกว้างขวางในแวดวงของสังคมศาสตร์ การพัฒนาและได้แพร่กระจายเข้าสู่ศาสตร์สาขาต่าง ๆ ทั้งรัฐศาสตร์และสังคมวิทยา

2.4.1 แนวคิดและความหมายเกี่ยวกับทุนทางสังคม

มีนักวิชาการและองค์กรต่าง ๆ ได้ให้ความหมายของคำว่าทุนทางสังคมเอาไว้อย่างชัดเจน ซึ่งแต่ละท่านมีมุมมองต่อประเด็นทุนทางสังคม ดังนี้

ปีแอร์ บูดีเยอ (Bourdieu, 1985) กล่าวว่าทุนทางสังคม หมายถึงมวลรวมของทรัพยากรทั้งหมดที่เป็นจริงและมีศักยภาพที่จะเป็นไปได้อันเชื่อมโยงกับการเป็นเจ้าของเครือข่ายความสัมพันธ์ที่รู้จักมักคุ้นกันหรือให้การยอมรับซึ่งกันและกัน อันเป็นความสัมพันธ์ที่ก่อรูปเป็นสถาบันไม่มากนักน้อยทำให้เครือข่ายของความสัมพันธ์ที่มีความคงทนยาวนาน กล่าวอีกอย่างหนึ่งทุนทางสังคม คือการเป็น

สมาชิกของกลุ่มอันจะทำให้สมาชิกได้รับการสนับสนุนค้ำจุนในรูปของทุนที่เป็นเจ้าของร่วมกัน โดยที่คณะของบูดีเยอได้จำแนกทุนทางสังคมออกเป็น 4 รูปแบบ ประกอบด้วย

1. ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) หมายถึง ทุนที่อยู่ในรูปของตัวเงินหรือสิ่งของที่สามารถแปลงเป็นตัวเงินได้ เช่น สิทธิในทรัพย์สิน ที่ดิน สิ่งปลูกสร้าง โลหะมีค่า ฯลฯ ซึ่งนัยยะความหมายนี้มีความหมายเช่นเดียวกันกับคาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx)

2. ทุนทางวัฒนธรรม (Culture Capital) เป็นทุนที่อยู่ในรูปของวัตถุหรือสิ่งที่เป็นรูปธรรม เช่น ภาพวาด งานเขียน หนังสือ วัตถุโบราณ ฯลฯ ซึ่งการครอบครองวัตถุรูปธรรมดังกล่าวนี้เป็นการครอบครองเชิงสัญลักษณ์ที่สะท้อนให้เห็นว่าผู้ครอบครองมีชุดความเชื่อ ทัศนคติทางความคิด ที่สร้างสรรค์ ทุนที่อยู่ในรูปแบบที่ไม่ใช่วัตถุที่เป็นรูปธรรม เช่น ความชำนาญ กิริยาท่าทาง ลักษณะหรือรูปแบบในชีวิตประจำวัน นอกจากนี้ทุนทางวัฒนธรรมอาจอยู่ในรูปของสถาบัน เช่น การรับประกันว่าคุณคนมีลักษณะพิเศษบางประการผ่านใบปริญญา ใบประกาศหรือสิ่งการันตีอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งสามารถแยกบุคคลดังกล่าวออกจากคนทั่วไปได้

3. ทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นเครือข่ายของความสัมพันธ์ที่คนภายในเครือข่ายมีความไว้วางใจต่อกันและมีสถานะต่างตอบแทนกัน โดยบูดีเยอมองว่าทุนทางสังคมเป็นเหตุทำให้เกิดความไม่เท่าเทียมกันในสังคมได้ เช่น การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งมีความสัมพันธ์กับผู้มีอำนาจหรืออยู่ในเครือข่ายของกลุ่มผลประโยชน์จะมีโอกาสเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ได้ง่ายกว่าบุคคลที่อยู่นอกเครือข่าย

4. ทุนทางสัญลักษณ์ (Symbolic Capital) ได้แก่ สถานภาพ ชื่อเสียงหรือการได้รับการยอมรับจากบุคคลอื่น ซึ่งส่งผลทำให้เจ้าของทุนเกิดความได้เปรียบและเกิดเป็นผลประโยชน์ต่าง ๆ ตามมา โดยบูดีเยอได้กล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่าวาทกรรม ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการครอบงำความคิดของคนในสังคม โดยวาทกรรมจะเป็นตัวเกื้อหนุนให้ทุนทางสัญลักษณ์ดำรงอยู่ต่อไปได้

ทุนแต่ละประเภทสามารถสั่งสมและยกย้ายถ่ายโอนได้ หากคนมีทุนประเภทใดประเภทหนึ่งสามารถนำมาซึ่งทุนประเภทอื่น ๆ ได้ ยกตัวอย่าง เช่น ผู้ที่สั่งสมทุนทางสังคมจะสามารถแสวงหาโอกาสในการประกอบอาชีพและนำมาซึ่งทางเศรษฐกิจตามมา เป็นต้น นอกจากนี้ยังเห็นว่าเครือข่ายทางสังคมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่สั่งสมให้มาแต่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัวมีการให้นิยามตามความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ เป็นต้น ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการก่อรูปทางสังคม อาสาสมัครต่าง ๆ สมาคม ความเป็นสมาชิกกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากสมาชิกของกลุ่มเป็นทุนทางสังคม เพราะเป็นแหล่งรวมของการคบค้าสมาคมของสมาชิก ดังนั้นความหมายของทุนทางสังคมในทัศนะของบูดีเยอจึงเป็นปรากฏการณ์ร่วม ความเป็นสมาชิกกลุ่มสามารถสร้างทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อทุนประเภทอื่น ๆ ในหลายด้าน ส่วนการจัดรูปแบบองค์กรระบบราชการก็เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนทุนทางสังคมเชิงปริมาณ (จำนวนสมาชิกในองค์กร) ให้เป็นเชิงคุณภาพ (ประสิทธิภาพขององค์กร)

การสร้างองค์คุณลักษณะนี้ก่อให้เกิดสมานฉันท์ ขึ้นระหว่างบุคคลในองค์กรก่อให้เกิดความเป็นสถาบัน การสร้างสมาคมอาสาสมัครต่าง ๆ จึงเป็นทั้งกลยุทธ์ระดับปัจเจกและส่วนรวมในการลงทุน เพื่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนซึ่งก็คือการสะสมทุนทางสังคมนั่นเอง ทั้งนี้ทุนทางสังคมสามารถส่งต่อไปยังบุคคลอื่น ๆ ได้ โดยเฉพาะผู้นำในสมาคมนั้น ๆ และการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมขึ้นอยู่กับความรู้สึกทางอัตวิสัยของปัจเจกบุคคลที่ประกอบไปด้วยการยอมรับ ความนับถือและความเป็นชุมชนและส่วนที่เป็นอัตวิสัยคือการได้รับการยอมรับ (การันตี) จากองค์กร

เจมส์ โคลแมน (Coleman, 1988) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกันได้กล่าวว่า ทุนทางสังคมมิได้เป็นองคภาวะเพียงอันเดียวแต่จะประกอบด้วยองคภาวะอันหลากหลาย แต่มีลักษณะร่วมกันอยู่ 2 องค์ประกอบ คือองค์ประกอบที่เป็นโครงสร้างทางสังคมและองค์ประกอบที่ส่งผลให้ผู้กระทำการได้กระทำพฤติกรรมที่แน่นอนบางอย่างขึ้นภายในโครงสร้างทางสังคมนั้น ไม่ว่าผู้กระทำการดังกล่าวจะเป็นบุคคลหรือบริษัทก็ตาม โคลแมนได้ให้ความสำคัญกับโครงสร้างทางสังคมที่เอื้ออำนวยให้เกิดทุนทางสังคม กล่าวคือโครงสร้างทางสังคมได้สร้างความใกล้ชิดระหว่างเครือข่ายทางสังคมอันทำให้ผู้กระทำการมีความเชื่อมสัมพันธ์กันในลักษณะที่เกิดพันธะต่อกันและการแข่งขันที่กระทำต่อกันในหมู่สมาชิกสามารถจำแนกทุนทางสังคมออกเป็น 3 รูปแบบ คือ

1. พันธะผูกพันและความคาดหวัง
2. ความสามารถที่จะกระจายข้อมูลข่าวสารไปตามโครงสร้างทางสังคม
3. บรรทัดฐานทางสังคมที่ส่งผลต่อการแข่งขันอย่างมีประสิทธิภาพ

แนวคิดทุนทางสังคมของโคลแมนจึงเป็นชุดของความสัมพันธ์ที่อยู่บนความคาดหวังและค่านิยมร่วมกัน รวมทั้งการมีสำนึกในความไว้วางใจระหว่างกันด้วย โคลแมนยังได้มองทุนทางสังคมเพิ่มเติมในมิติของวิถีชีวิตของผู้คนในสังคม คือการมีเครือข่าย สถาบัน นโยบายและจารีตประเพณี รวมถึงระบบคิดที่อยู่ในรูปของค่านิยมวัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจและจารีตประเพณีจะมีผลต่อความสัมพันธ์ของคน ซึ่งจะส่งผลต่อการจัดระเบียบเศรษฐกิจ สังคม ความเป็นชุมชนและเกิดผลดีต่อการดำเนินกิจกรรม (วรวิทย์ โรมรัตน์พันธ์, 2548 : 31)

โรเบิร์ต พัทนัม (Putnam, 1993) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกันที่ได้ไปทำการวิจัยในประเทศอิตาลีประมาณ 20 ปี จนสามารถเขียนผลงานที่มีชื่อเสียง คือ Making Democracy Work เขาได้ให้นิยามคำว่า ทุนทางสังคมไว้ว่า หมายถึง รูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคมที่เกิดจากการที่สมาชิกรวมตัวกันจนเกิดแบบแผนการเชื่อถือไว้วางใจกันและสมาชิกในเครือข่ายสามารถแสวงหาผลประโยชน์จากความไว้นี้ได้อย่างเต็มที่ โดยแนวคิดเรื่องทุนทางสังคมได้ถูกกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในแวดวงวิชาการในฐานะที่สามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมและสามารถเติมเต็มช่องว่างของทุนทางทรัพย์สินและทุนมนุษย์ที่มีอยู่แต่เดิมให้มีความครอบคลุมมากยิ่งขึ้น พัทนัมได้พยายามผลักดันให้มีการศึกษาทุนทางสังคมอย่างเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น แทนที่

การกล่าวอ้างถึงทุนทางสังคมอย่างเป็นทางการและเป็นนามธรรม และได้นำเสนอให้ใช้วิธีการทางปริมาณในการวัดทุนทางสังคม เพื่อให้ง่ายในการเปรียบเทียบและสามารถนำไปใช้งานในเชิงนโยบาย ในช่วงเวลาต่อมา ก็มีหน่วยงานระหว่างประเทศหรือองค์กรต่าง ๆ พยายามพัฒนามาตรวัดสำหรับวัดทุนทางสังคมขึ้นมาจำนวนมาก แม้แต่หน่วยงานภาครัฐในประเทศไทยก็มีความพยายามในการจัดทำมาตรวัดสำหรับวัดทุนทางสังคมขึ้นมาเช่นกัน นอกจากนี้พัทธน์ยังมีบทบาทสำคัญในการยกสถานะแนวคิดทุนทางสังคมสู่การศึกษาอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมแล้ว พัทธน์ยังมีส่วนสำคัญในการจัดวางตำแหน่งแห่งที่หรือสถานะของทุนทางสังคมในงานศึกษาเชิงนโยบาย โดยพัทธน์มองว่าทุนทางสังคมไม่ได้ทำหน้าที่เป็นตัวแทนของนโยบายภาครัฐ แต่เป็นเงื่อนไขที่ทำให้เกิดนโยบายการพึ่งตนเองเป็นการปรับบทบาทของชุมชนให้สามารถอยู่ร่วมกับรัฐและระบบตลาดได้ ในงานชิ้นนี้สอดคล้องกับแนวคิดของพัทธน์เช่นกัน โดยได้จัดวางตำแหน่งของทุนทางสังคมในฐานะที่เป็นตัวเสริมสร้างความมั่นคง ทางเศรษฐกิจให้กับครัวเรือนของเกษตรกรและเกื้อหนุนให้เกษตรกรสามารถอยู่ในระบบตลาดที่ไม่เป็นธรรมหรือภายใต้มาตรการช่วยเหลือจากภาครัฐที่ไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ (อัคนัย ขวัญอยู่, 2560 : 19-20)

○ พอร์ตซ์ อเล็กซ์ (Alex, 1998 : 7) ได้กล่าวไว้ว่าทุนทางสังคม หมายถึง ความสามารถของผู้กระทำการที่จะทำให้ผลประโยชน์ที่เขาได้รับอยู่นั้นมีความมั่นคงยืนยาว ซึ่งสามารถกระทำได้เนื่องมาจากคุณงามความดีของการเป็นสมาชิกอยู่ในเครือข่ายทางสังคมและโครงสร้างทางสังคมอื่น ๆ และยังได้กล่าวเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างทุนทางสังคมกับทุนทางเศรษฐกิจและทุนมนุษย์เอาไว้ว่า ในขณะที่ทุนทางเศรษฐกิจอยู่ในสมุดเงินฝากธนาคารและทุนมนุษย์บรรจุอยู่ในหัวสมองของแต่ละคน แต่ทุนทางสังคมติดแน่นอยู่ภายในโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาด้วยกันเอง ในแง่นี้จะเห็นว่าการครอบครองทุนทางสังคมได้นั้นบุคคลจะต้องสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่นที่จะเป็นแหล่งกำเนิดของผลประโยชน์ที่เขาจะได้รับอย่างแท้จริง

ธนาคารโลก (World Bank, 1998 : 24) ได้พัฒนาแนวคิดจากพัทธน์และโคลแมน รวมถึงงานวิจัยของธนาคารโลกเอง โดยปีที่เริ่มแนวคิดคือช่วงค.ศ. 1990-1993 ได้ให้แนวคิดความหมายเกี่ยวกับทุนทางสังคมว่า คือสถาบัน ความสัมพันธ์และบรรทัดฐาน/จารีต ที่ก่อรูปทั้งในเชิงคุณภาพและปริมาณของปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ทุนทางสังคมไม่ใช่เกิดขึ้นได้ในสถาบันทั้งหมดของสังคม แต่เป็นการเชื่อมสถาบันเหล่านั้นเข้าด้วยกัน บรรทัดฐาน/จารีต และความสัมพันธ์ในสังคมเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในโครงสร้างสังคมที่สามารถทำให้ผู้คนเกิดความร่วมมือกันเพื่อเป้าหมายที่ปรารถนาสูงสุด นอกจากนี้ทุนทางสังคมอาจถูกมองในลักษณะที่เป็นเจตคติและคุณค่าที่เกิดจากการดำเนินงานระหว่างคนภายในชุมชนและความช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาจากภายนอกชุมชน

ทุนทางสังคมของธนาคารโลกค่อนข้างเน้นในเรื่องขององค์กร/สถาบันทางสังคม โดยมองว่าองค์กรภายนอกที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือชุมชนหรือกลุ่มคน สามารถสร้างทุนทางสังคมให้คนเหล่านั้นได้ สิ่งที่ถูกพูดถึงมากและถือเป็นเรื่องทุนก็คือความไว้วางใจและการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน

ทั้งหมดนี้เพื่อจะนำไปสู่ความร่วมมือของสังคมที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและร่วมมือกันทำงานได้ (วรวิฑู โธมรัตน์พันธ์, 2548 : 328)

เสรี พงศ์พิศ (2547 : 77) ได้กล่าวถึงแนวคิดของธนาคารโลกว่า ทูทางสังคมเป็นสถาบันความสัมพันธ์ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่กำหนดการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม โดยทูทางสังคมมิใช่แค่เป็นการรวมสถาบันต่าง ๆ ที่สร้างสังคมให้เข้มแข็งแต่เป็นการเชื่อมโยงสถาบันเหล่านี้เข้ากันด้วยประโยชน์ของแนวคิดทูทางสังคมของธนาคารโลก คือสามารถนำไปใช้กับการพัฒนาเศรษฐกิจและการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

องค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Cooperation and Development) (OECD, 2001 : 45) ให้ความหมายทูทางสังคมไว้ว่า หมายถึงการเข้าร่วมเป็นองค์กรเครือข่ายกันพร้อม ๆ กับการมีบรรทัดฐาน ค่านิยม รวมถึงความเข้าใจร่วมกันที่เอื้ออำนวยให้เกิดความร่วมมือขึ้นภายในกลุ่มและระหว่างกลุ่ม โดยมีระดับของทูทางสังคมตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน บริษัทและสถาบันหรือหน่วยในการบริหารระดับชาติและในระดับภูมิภาค โดยทั่วไปแล้วแนวคิดเกี่ยวกับทูทางสังคมจะสัมพันธ์กับแนวคิดว่าด้วยประชาสังคม

อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์ระหว่างความไว้วางใจและเครือข่ายเกี่ยวข้องกับสถาบันและองค์กรสาธารณะ ทูทางสังคมถูกฝังแน่นอยู่ในบรรทัดฐานและสถาบันรวมถึงองคภาวะด้านกฎหมายและสาธารณะ จุดสนใจของการวิเคราะห์อาจขยายไปสู่กลุ่มที่แตกต่างกันที่อยู่ภายในประชาสังคมเดียวกัน (ศิริระ พงษ์สุวรรณ, 2557 : 35)

สรุปแนวคิดทูทางสังคมของบูดีเยอ, โคลแมน, พัทนัม, ธนาคารโลกและองค์การเพื่อความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการพัฒนา พบว่าต่างก็มีแนวคิดที่แตกต่างกัน ทั้งนี้มีฐานแนวความคิดมาจากการวิเคราะห์ที่แตกต่างกัน แนวคิดทูทางสังคมถูกนิยามความหมายไปตามตัวกระทำ บทบาทสถานการณ์ที่แต่ละคนต้องการวิเคราะห์และนำไปใช้ประโยชน์ แนวคิดของบูดีเยอแม้จะอธิบายว่าความสัมพันธ์ทางสังคมจะนำไปสู่การสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ แต่ก็เน้นไปที่การวิพากษ์แนวคิดจึงเป็นงานที่ประยุกต์ใช้ได้ยาก จึงไม่ได้รับความสนใจในเชิงนโยบาย ส่วนแนวคิดจากธนาคารโลกและ OECD เหมือนกับแนวคิดของพัทนัมและโคลแมน โดยเฉพาะแนวคิดของพัทนัมจะได้รับความสนใจในระดับวิชาการและแนวคิดเชิงนโยบายของธนาคารโลกได้มาก

ในประเทศไทยได้รับอิทธิพลทางความคิดเกี่ยวกับทูทางสังคมมาจากตะวันตกตามแนวคิดของนักวิชาการซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้น โดยวรวิฑู โธมรัตน์พันธ์ (2548) กล่าวว่า นัยยะทูทางสังคมในบริบทของสังคมไทยมักถูกนำเสนอในรูปของทรัพยากรชุมชน ความสัมพันธ์ของคนในแนวราบหรือความสัมพันธ์แบบพวกพ้อง รวมถึงมิติทางวัฒนธรรมประเพณี โดยทูทางสังคมที่เด่นชัดมักจะปรากฏในสังคมเครือญาติหรือสังคมเกษตรกรรมที่ผู้คนมีความเอื้ออาทร ไว้วางใจ คอยช่วยเหลือตอบแทนกัน นอกจากนี้งานของประเวศ วะสี (2542) ที่ชี้ให้เห็นว่าทูทางสังคมมีความหมายคล้ายคลึงกับคำว่า

ชุมชนเข้มแข็งหรือเป็นสังคมที่ผู้คนมีการรวมกลุ่มกัน ผู้คนมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีค่านิยมที่ยึดถือร่วมกัน โดยสิ่งที่วิรูฒิและประเวศเห็นตรงกันคือทุนทางสังคมเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อและหล่อเลี้ยงความเข้มแข็งของชุมชน เริ่มจากครอบครัวไปสู่กลุ่มเพื่อน กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ในชุมชน โดยทุนทางสังคมจะทำหน้าที่จัดระเบียบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน รวมถึงแก้แบบแผนการจัดสรรทรัพยากรต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง พึ่งพาตัวเองได้และนำไปสู่ความยั่งยืนในที่สุด

2.4.2 องค์ประกอบของทุนทางสังคม

โรเบิร์ต พัทนัม (Putnam, 1993) ได้จำแนกทุนทางสังคมเป็น 3 องค์ประกอบ ได้แก่ บรรทัดฐานในการปฏิบัติ เครือข่ายและความไว้วางใจ ดังจะได้อธิบายตามลำดับ ดังนี้

1. บรรทัดฐานในการปฏิบัติหรือบรรทัดฐานทางสังคม หมายถึงความเข้าใจร่วมกัน กฎทางสังคมที่ไม่เป็นทางการและธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ที่กำหนดเอาไว้เกี่ยวกับข้อที่พึงปฏิบัติหรือข้อห้าม อันเป็นความคิดในการควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในสังคมตามสถานการณ์ต่าง ๆ ยกตัวอย่าง เช่น ความซื่อสัตย์ การเคารพ การปฏิบัติตามกฎกติกาหรือกฎหมาย การมีคุณธรรมจริยธรรมในการทำงาน การเคารพผู้อาวุโส การยอมรับความแตกต่างและให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่เดือดร้อน เป็นต้น

ในแต่ละสังคมย่อมมีบรรทัดฐานของการแลกเปลี่ยนทางสังคมแตกต่างกัน ซึ่งบรรทัดฐานบางอย่างที่แพร่กระจายอยู่ในประเทศตะวันตกจะมีความแตกต่างกับประเทศกำลังพัฒนา ในขณะที่บรรทัดฐานทางสังคมบางอย่างได้รับการปฏิบัติในสังคมวงกว้าง แต่กลับพบว่ากลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มที่อยู่ในสังคมเดียวกัน อาจจะมีบรรทัดฐานของตนเองที่แตกต่างไปจากกลุ่มกลุ่มอื่น ๆ (ศิริระ พงษ์สุวรรณ, 2557 : 39) สรุปได้ว่าสังคมโดยทั่วไปมีการอบรมขัดเกลาเพื่อถ่ายทอดบรรทัดฐานให้แก่สมาชิก จนกระทั่งสมาชิกได้ซึมซับบรรทัดฐานเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของตนเองและตกผลึกกลายเป็นกลไกในการควบคุมภายใน อันทำให้สมาชิกสามารถควบคุมพฤติกรรมของตนเองได้ ซึ่งเป็นการเสริมแรงทางจิตวิทยา เช่น การสำนึกผิด การรู้สึกบาป ขณะเดียวกันสังคมสร้างกลไกบางอย่างที่อาจปรากฏชัดหรือไม่ชัดในการบังคับให้สมาชิกยอมรับและปฏิบัติตามบรรทัดฐาน โดยการเสริมแรงจากภายนอก เช่น การไม่ยอมรับให้เข้าร่วมในกิจกรรมของกลุ่มหรือการทำให้เกิดความละอาย ในบางสังคมมีการบังคับใช้บรรทัดฐานโดยผ่านการเสริมแรงทางกายภาพ เช่น การลงโทษและการข่มขู่คุกคาม เป็นต้น

2. เครือข่าย หมายถึง การรวมตัวของประชาชนในรูปแบบของเครือข่ายที่มีการเชื่อมโยงสายสัมพันธ์ระหว่างกัน ซึ่งสมาชิกของเครือข่ายโดยทั่วไปจะมีลักษณะบางอย่างร่วมกัน เช่น การมีอาชีพเดียวกัน การชอบกีฬาประเภทเดียวกัน อย่างไรก็ตามเครือข่ายในระดับจุลภาคยังรวมถึงครอบครัว กลุ่มเครือญาติและกลุ่มเพื่อนอีกด้วย โดยบุคคลสามารถเข้าร่วมหรือเป็นสมาชิกของเครือข่ายได้มากกว่าหนึ่งเครือข่ายในเวลาเดียวกัน ซึ่งการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายแต่ละประเภทต่างก็มีบรรทัดฐานที่แตกต่างกันไปมากบ้าง น้อยบ้าง ในขณะเดียวกันแต่ละกลุ่มต่างก็สร้างพันธะผูกพันต่อกัน สร้างความคาดหวังกับสมาชิกในระดับที่แตกต่างกันอันนำไปสู่การก่อตัวของความไว้วางใจ

ในลักษณะทั่วไปที่ไม่อาจระบุตัวบุคคลอย่างเฉพาะเจาะจงที่มีต่อสมาชิกอื่น ๆ ภายในกลุ่มเดียวกัน และที่มีต่อบุคคลภายนอกกลุ่มในระดับที่แตกต่างกัน

เนื่องจากเครือข่ายเป็นรูปแบบที่ปรากฏให้เห็นได้ในลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคม ในแง่หนึ่งจึงทำให้เครือข่ายมีบทบาทสำคัญในการหนุนเสริมองค์ประกอบด้านอื่นของทุนทางสังคม กล่าวคือในสังคมที่สมาชิกจัดตั้งเป็นเครือข่ายทางสังคมที่กว้างขวางทำให้บรรทัดฐานกลายเป็นกลไก ในการควบคุมทางสังคมที่มีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันสังคมที่มีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง ก็จะมีแนวโน้มที่สมาชิกมีความไว้วางใจหรือไว้นื้อเชื่อใจระหว่างกันสูง

3. ความไว้วางใจ หมายถึง ความคาดหวังที่เกิดขึ้นภายในชุมชนหนึ่งเป็นความคาดหวัง ที่มีต่อพฤติกรรมของสมาชิกอื่น ๆ ในชุมชนว่าสมาชิกเหล่านั้นจะมีพฤติกรรมที่เสมอต้นเสมอปลาย มีความซื่อสัตย์และเป็นพฤติกรรมที่ให้ความร่วมมือที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการมีบรรทัดฐานร่วมกัน (Fukuyama, 1995 : 26) บุคคลจะมีความไว้นื้อเชื่อใจบุคคลอื่นมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับ การรับรู้ และประสบการณ์ของบุคคลนั้นว่าบุคคลอื่นมีความน่าไว้วางใจเพียงใด ถึงแม้ว่าบุคคลนั้นจะสามารถ สะสมความไว้นื้อเชื่อใจในบุคคลอื่นเอาไว้มากเพียงใดก็ตาม ขณะที่ความไว้นื้อเชื่อใจมีความสัมพันธ์ กับปัจเจกบุคคล แต่ความไว้นื้อเชื่อใจก็ยังเป็นตัวแปรที่สัมพันธ์กับกลุ่มและสถาบันทางสังคมอีกด้วย รวมทั้งความไว้นื้อเชื่อใจในรัฐบาล ในแง่หนึ่งจึงกล่าวได้ว่ามีความเป็นไปได้ที่จะรับรู้ถึงระดับทั่วไป ของความไว้นื้อเชื่อใจที่สังคมหนึ่ง ๆ มีอยู่

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2538 : 99) ได้กล่าวว่า ความไว้วางใจหรือความไว้นื้อเชื่อใจนั้น เป็นตัวแปรที่มีลักษณะของความสัมพันธ์ที่เรียกว่ามีอิทธิพลย้อนกลับ กล่าวคือเมื่อตัวแปรต้นมีอิทธิพล ต่อตัวแปรตามแล้ว ตัวแปรตามกลับมีอิทธิพลย้อนไปสู่ตัวแปรต้นและตัวแปรต้นส่งผลกลับมาที่ตัวแปร ตามอีกจะเป็นเช่นนี้โดยไม่รู้จักจบ การศึกษาของค็อกซ์และคอล์ดเวล (Cox and Caldwell, 2000) ผลการศึกษาพบว่า การให้ความไว้วางใจต่อบุคคลอื่นนั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้บุคคลที่ได้รับการไว้วางใจ มีการปรับปรุงตัวเอง พัฒนาตัวเอง เพื่อทำให้ตนมีความน่าไว้วางใจมากยิ่งขึ้น ในขณะเดียวกัน ผู้ที่ได้รับการไว้วางใจก็จะตอบสนองต่อผู้ให้ด้วยการให้ความไว้วางใจกลับเป็นสิ่งตอบแทน เมื่อเป็น เช่นนี้การให้ความไว้วางใจกลับไปกลับมาจึงเพิ่มพูนความไว้วางใจระหว่างกันให้สูงขึ้นตามลำดับ ในทางตรงกันข้ามสังคมที่ประชาชนขาดความไว้วางใจต่อกันก็ยิ่งซ้ำเติมให้สังคมดังกล่าวตกอยู่ในวงจร ของการแสดงพฤติกรรมอันไม่น่าไว้วางใจระหว่างกัน ยิ่งนำไปสู่ความไม่ไว้วางใจต่อกัน ส่งผลให้เกิด พฤติกรรมอันแสดงออกถึงความไม่น่าไว้วางใจระหว่างกันมากขึ้น

นอกจากนี้พัทน์ม (Putnam, 1993) ยังได้อธิบายว่า ทุนทางสังคมสามารถสั่งสมหรือบ่ม เพาะขึ้นมาได้จากแหล่งต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1. ครอบครัว (Families) จัดว่าเป็นพื้นที่สำคัญและเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทักษะ ในการสั่งสมทุนทางสังคมให้แก่เด็ก ครอบครัวจะเป็นผู้ถ่ายทอดประสบการณ์และทำหน้าที่สั่งสอน

ให้แก่เด็กในเรื่องเกี่ยวกับความเชื่อสัจธรรมความไว้วางใจ การร่วมมือ การช่วยเหลือผู้อื่น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นพื้นฐานสำคัญในการสั่งสมทุนทางสังคมให้กับเด็กเมื่อเด็กก้าวสู่สังคมที่กว้างขึ้น

2. ชุมชน (Communities) การปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน การมีเมตริจิตหรือการทำงานร่วมกันเพื่อแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชุมชน ช่วยผลักดันให้คนในชุมชนสร้างบรรทัดฐานในการพึ่งพาอาศัยและการต่างตอบแทนกัน คนกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนสามารถผนวกรวมเข้าด้วยกันและสร้างเครือข่ายโยงใยระหว่างกลุ่มย่อยต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

3. องค์กรธุรกิจ (Firm) เป็นพื้นที่สำหรับการสร้างเครือข่ายความไว้วางใจ โดยมีเป้าหมายสำคัญเพื่อสร้างประสิทธิภาพในการทำงานภายในองค์กรและนำมาสู่เป้าหมายสุดท้ายคือการลดต้นทุนในการผลิต

4. ประชาสังคม (Civil Society) ถือเป็นหน่วยสำคัญในการสร้างเครือข่ายแห่งความร่วมมือโดยปฏิบัติการผ่านรูปแบบหรือช่องทางต่าง ๆ เช่น การเลือกตั้ง การทำประชามติ การมีฉันทามติ ซึ่งช่องทางเหล่านี้เปิดโอกาสให้ผู้คนในสังคมมีส่วนร่วมในการแสดงออกหรือแบ่งปันความคิดเห็นเพื่อหาทางออกหรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งจะช่วยลดความขัดแย้งหรือความรุนแรงที่เกิดขึ้นในสังคมในห้วงเวลาที่สังคมเกิดการเปลี่ยนแปลงได้

5. ภาคสาธารณะ (Public Sector) เป็นสวัสดิการและศูนย์รวมสิ่งอำนวยความสะดวกให้กับชีวิตผู้คนในสังคม เพื่อให้คนมีคุณภาพชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดี โดยสวัสดิการต่าง ๆ จะทำหน้าที่ในการช่วยเหลือและสนับสนุนผู้ที่ไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ ทั้งในเรื่องสาธารณสุข การศึกษา การสร้างอาชีพ เป็นต้น เพื่อให้คนกลุ่มดังกล่าวสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งสวัสดิการมีหน้าที่จัดสรรทรัพยากรให้คนกลุ่มต่าง ๆ มีความเสมอภาค เท่าเทียมกัน ซึ่งความเท่าเทียมกันก็จะมีผลต่อความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ระหว่างคนในสังคมด้วยกันเองและคนในสังคมกับรัฐ

6. เชื้อชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnicity) เป็นแหล่งสั่งสมทุนทางสังคมผ่านความรู้สึกร่วมกันของคนที่มีเชื้อชาติหรือวัฒนธรรมแบบเดียวกัน เช่น การเป็นคนไทยเหมือนกัน การเป็นคนอีสานเหมือนกัน เป็นต้น ในทางตรงกันเชื้อชาติหรือกลุ่มชาติพันธุ์อาจกีดขวางการสร้างทุนทางสังคมได้เช่นกัน ดังเช่น กรณีที่มีการเหยียดหรือกีดกันกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ความขัดแย้งระหว่างเชื้อชาติ การเลือกที่รักมักที่ชัง ความแตกต่างทางวัฒนธรรมที่ไม่สามารถผสมรวมกันได้

7. เพศ (Gender) เป็นอีกหนึ่งพื้นที่ในการสั่งสมทุนทางสังคม เนื่องจากความคล้ายคลึงกันในเรื่องเพศสภาพ ทำให้กลุ่มคนที่มีเพศเดียวกันสามารถรวมกลุ่มหรือผลักดันคนต่างเพศออกนอกกลุ่มได้ในสังคมไทยมีการรวมกลุ่มตามลักษณะทางเพศ เช่น กลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มสตรีที่ประกอบอาชีพเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการเกิดขึ้นของกลุ่มในลักษณะดังกล่าวช่วยทำให้คนในกลุ่มสามารถพัฒนาทุนทางสังคมได้โดยง่าย

2.4.3 ประโยชน์และคุณค่าของทุนทางสังคม

สำหรับประโยชน์และคุณค่าของทุนทางสังคมนั้นสามารถสรุปได้ ดังนี้

โรเบิร์ต พัทนัม (Putnam, 2000) ได้อธิบายถึงประโยชน์ของทุนทางสังคมในรูปแบบของเครือข่ายที่เกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนว่า

1. ทำให้เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าที่จะปลีกตัวไปทำแบบเอกชน

2. ทำให้เกิดจารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือการต่างตอบแทน ซึ่งทำให้องค์กรชุมชนแข็งแกร่งและมีพลังมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการรักษาชื่อเสียงและการยอมรับจารีตประเพณีของชุมชนนั้น ๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด

3. เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่าย ทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสารมีความสะดวกรวดเร็ว

4. การนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต พัทนัมมองว่าการทำงานร่วมกันในชุมชนเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากสิ่งที่จะก่อให้เกิดทุนทางสังคมยังคงมีอยู่ในชุมชน อาจกล่าวได้ว่าในอีกแง่มุมหนึ่งนั้นทุนทางสังคมจะทำให้ชุมชนมีพลังเพียงพอที่จะทำเรื่องต่าง ๆ ได้มากยิ่งขึ้น ความเป็นเครือข่ายจะช่วยสร้างทุนทางสังคมที่เอื้อต่อการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน แต่การติดต่อสื่อสารดังกล่าวก็ไม่ใช่ว่าเป้าหมายสุดท้าย เพราะการสื่อสารที่ดีต้องมีข้อมูลที่ดีด้วย ทุนทางสังคมช่วยสร้างกระบวนการที่เกี่ยวกับด้านชีวิตจิตใจ เป็นทางเลือกใหม่ที่จะปรับปรุงและพัฒนาชีวิตส่วนบุคคล อย่างไรก็ตามการติดต่อสื่อสารกับผู้อื่นจะทำให้ตัวผู้ติดต่อเองเกิดความตระหนักในเรื่องที่เกี่ยวกับผู้อื่นมากขึ้น

ฟรานซิส ฟูกูยาม่า (Fukuyama, 1995) ได้กล่าวว่า ทุนทางสังคมถือเป็นค่านิยมอย่างหนึ่งที่มีอยู่ในหมู่ประชาชน ซึ่งถือเป็นกลไกที่ทำให้วิถีชีวิตของประชาชนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องเศรษฐกิจสังคมสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพหลายอย่าง อาทิ ในระดับกว้างถ้าพลเมืองในสังคมมีความน่าเชื่อถือจะสามารถช่วยลดต้นทุนในการดำเนินงานในวงการธุรกิจลงได้มาก ช่วยให้ข้อตกลงที่ต้องทำด้วยการบังคับและควบคุมลดความยุ่งยากลง รวมทั้งช่วยในการยับยั้งการฉ้อโกงและการโจรกรรมที่ไม่เอื้อต่อเศรษฐกิจให้ลดลง ดังนั้นจึงมีการกล่าวถึงทุนทางสังคมในส่วนที่เอื้อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจมากขึ้น โดยเฉพาะประเด็นความสัมพันธ์กันทางสังคมที่อยู่บนพื้นฐานความไว้วางใจกัน และส่งผลให้เกิดความสะดวกต่อการดำเนินการทางเศรษฐกิจ

ฟูกูยาม่าได้พยายามชี้ให้เห็นว่าทุนทางสังคมเป็นเรื่องที่มีอยู่แล้วในแต่ละสังคมและเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับค่านิยมของความไว้วางใจกัน การพึ่งพาอาศัยกันหรือต่างตอบแทนกันรวมถึงค่านิยมในการรวมกลุ่มของประชาชนในการแก้ไขปัญหา ซึ่งเป็นเรื่องของระบบคิดของคนในสังคมอันจะส่งผลถึงวิถีปฏิบัติในหมู่ประชาชนที่จะสร้างประโยชน์ร่วมกันในด้านต่าง ๆ ดังนั้นประสิทธิภาพ

ในการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจ อาทิ การลดต้นทุนในการผลิตหรือกรณีความเข้มแข็งของชุมชน ล้วนแล้วแต่เป็นผลอันสืบเนื่องมาจากระบบคิดและวิถีปฏิบัติในชุมชนตามแนวทางดังกล่าวข้างต้น ทั้งสิ้น

มีนักวิชาการหลายท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่าทุนทางสังคมนั้น แม้ว่าด้านหนึ่งจะมีคุณูปการ และเป็นประโยชน์ต่อชุมชนแต่ก็มีผลในด้านลบด้วยเช่นกัน ในงานของพรชัย ตระกูลวรานนท์ (2552) ได้อธิบายว่าทุนทางสังคมก่อให้เกิดผลในด้านบวก ก็คือการเกื้อกูลพึ่งพาอาศัยกัน แต่ก็มีผลในด้านลบ ซึ่งก็คือการขูดรีดและการเอาเปรียบจากการเห็นแก่ประโยชน์ของพวกเขาฟ้องและกีดกันคนนอกกลุ่ม ให้ออกจากทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชนหรือการที่กลุ่ม องค์กรชุมชนมีความสัมพันธ์ในเชิงขูดรีดคนที่อยู่ในกลุ่ม เป็นต้น

การเกิดขึ้นของทุนทางสังคมในประเทศไทย ปัจจุบันมีความแตกต่างจากอดีตหลายประการ จากที่อดีตทุนทางสังคมเกิดขึ้นจากการพึ่งพากันในรูปแบบของสังคมเกษตรกรรมหรือการพึ่งพากัน ด้านแรงงาน เช่น ประเพณีลงแขกเกี่ยวข้าว การผูกโยงกันด้วยความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนา เนื่องจากคนไทยมีความผูกพันกับวัดและศาสนา ทำให้วัดกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่สามารถระดมความร่วมมือไม่ร่วมมือต่าง ๆ จากผู้คนในชุมชนได้ ทั้งนี้ลักษณะของชุมชนจะไม่ใช้ลักษณะของชุมชนที่แบ่งตามเขตการปกครองหรือสังกัดราชการ แต่จะหมายถึงชุมชนที่มีการก่อร่างสร้างชุมชนกันมานานและมีประวัติศาสตร์ร่วมกัน กลับกันปัจจุบันทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่ต้องพยายามสร้างขึ้น พระระวี สีเหลืองสวัสดิ์ (2542) กล่าวว่า ทุนทางสังคมถูกสร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเกราะป้องกันให้ชุมชน ความสัมพันธ์ที่สร้างขึ้นจะอยู่ในรูปของพันธะสัญญาต่างตอบแทนและมีลักษณะเป็นองค์กรที่ถาวร มีโครงสร้างและลำดับขั้นที่ค่อนข้างแน่ชัด เช่น เครือข่ายองค์กรชุมชน กลุ่มนักพัฒนาชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มอาชีพต่าง ๆ ซึ่งผู้ที่เป็นสมาชิกกลุ่มจะอยู่ด้วยพันธะสัญญาและการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ โดยมีลักษณะเด่นชัดคือไม่ได้ผูกยึดติดกับเงื่อนไขเชิงกายภาพหรือเชิงพื้นที่ เนื่องจากในปัจจุบันมีเทคโนโลยีในการติดต่อสื่อสารที่มีความทันสมัย ทำให้สมาชิกในเครือข่ายสามารถติดต่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกันได้โดยไม่จำเป็นต้องอยู่ใกล้กัน

ในทัศนะของอัครชัย ขวัญอยู่ (2560 : 24) ทุนทางสังคมในบริบทของสังคมไทยนั้นแตกต่างจากทุนทางสังคมในบริบทของตะวันตกอย่างน้อย 3 ประการ ดังนี้

ประการแรก คือทุนทางสังคมในความหมายของตะวันตกจะให้ความสำคัญกับเรื่อง เครือข่ายความสัมพันธ์ บรรทัดฐาน วัฒนธรรมและความไว้วางใจ ในขณะที่ของสังคมไทยจะให้ความสำคัญเรื่องภูมิปัญญาและความเชื่อด้วย

ประการที่สอง ทุนทางสังคมของตะวันตกจะกล่าวถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ของคน ในมุมมองของกลุ่ม/องค์กรหรือสถาบัน ในขณะที่ของสังคมไทยจะเน้นไปที่รูปแบบความสัมพันธ์

ในครอบครัวและเครือข่าย อีกทั้งยังให้ความสำคัญกับผู้เล่นสำคัญ เช่น ประชาชนชาวบ้าน ผู้อาวุโส ผู้นำทางความคิด ผู้นำทางศาสนา ซึ่งบุคคลเหล่านี้อยู่ในสถานะของผู้ยึดเหนี่ยวให้เกิดการรวมกลุ่ม

ประการที่สาม ทูตทางสังคมในไทยนอกจากจะมีผลในด้านบวกแล้วยังมีผลในด้านลบกับสังคมด้วย เช่น การเกิดกลุ่มผลประโยชน์เจ้าพ่อหรือมาเฟียที่มีบารมีและให้ความช่วยเหลือเป็นที่พึ่งพากับผู้ที่มีอำนาจต่อรองน้อยกว่า เป็นต้น

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประเมิน กาฬภักดี (2564 : 17-21) ได้ทำการวิจัยเรื่อง แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออก มีวัตถุประสงค์ 1) ศึกษาหากระบวนการจัดการป่าของชุมชนต้นแบบบ้านคลองอาราง ตำบลบ้านแก้ง อำเภอเมืองสระแก้ว จังหวัดสระแก้ว 2) วิเคราะห์หาปัจจัยความสำเร็จในการจัดการป่าชุมชน เพื่อกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในพื้นที่ภาคตะวันออก การศึกษาพบว่า การจัดการทรัพยากรป่าชุมชนที่สามารถจัดการได้อย่างยั่งยืนต้องคำนึงถึงการได้ประโยชน์ที่สมดุลกันระหว่างป่ากับชุมชน มีการวางแผนการบริหารจัดการป่า โดยไม่แยกป่าออกจากชุมชน กิจกรรมที่ถูกกำหนดภายใต้กฎ ระเบียบตามมติชุมชนจะต้องไม่ส่งผลกระทบต่อ ใดๆ ต่อผลประโยชน์ที่เคยได้รับจากทรัพยากรป่าชุมชน การดำเนินการทุกอย่างจะต้องเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและต้องสร้างการตระหนักรู้ถึงผลกระทบจากการทำลายป่าชุมชน นอกจากนี้การสร้างความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าชุมชนยังแสดงให้เห็นถึงความสามัคคีและความเข้มแข็งของชุมชน ส่วนแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนจะต้องมีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารจัดการป่าชุมชน การกำหนดวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน การสร้างความตระหนักรู้ในเรื่องของการอนุรักษ์ป่าที่สอดคล้องกับวิถีชุมชน การกำหนดกฎ ระเบียบและบทลงโทษที่ชัดเจนในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกันและการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการเพาะพันธุ์กล้าไม้สำหรับปลูกเพิ่มหรือทดแทนในโอกาสต่าง ๆ ปัจจัยความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนบ้านคลองอาราง พบว่ามี 5 ประการ คือ 1) ทูตมนุษย์ของชุมชน 2) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน 3) การสร้างข้อตกลงและกำหนดกฎ ระเบียบ 4) การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าอย่างเป็นธรรม และ 5) การสร้างเครือข่าย

อุดมพงษ์ เกศศรีพงษ์ศา (2563 : 127) ได้ศึกษาเรื่อง การหาแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) หาแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ 2) เพื่อให้คนในชุมชนมีการบริหารจัดการการใช้ประโยชน์จากป่าโดยชุมชน ผลการศึกษาพบว่า แนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนใช้รูปแบบการจัดเป็นกลุ่ม แต่งตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชน ทำให้เกิดกลุ่มคณะทำงานการจัดการ

ป่าชุมชน ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่รอบป่า 3 หมู่บ้าน รวม 30 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน คนที่ใช้ประโยชน์จากป่า เป็นกลุ่มในการขับเคลื่อน ส่งเสริม กระตุ้นให้คนในชุมชนในการจัดการป่าชุมชน มีการสำรวจทรัพยากรในป่า เน้นการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าทำให้เกิดองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการป่าในชุมชน และมีข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จากป่าโดยคนในชุมชนผ่านการตั้งกฎ ระเบียบ ข้อปฏิบัติในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนโดยเน้นผู้นำและผู้ใช้ประโยชน์จากป่า ผู้ที่เคยบุกรุกมาก่อนเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มหรือกรรมการกลุ่มเพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ช่วยดูแลป่า มีการดำเนินกิจกรรมในการดูแลรักษาป่า เช่น ทำรั้วแนวเขตเสารอบป่าป้องกันการบุกรุก การปลูกป่าในวันสำคัญ ทำพิธีบวชป่า ในส่วนการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชน ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการป่าร่วมกันของพื้นที่ มีข้อตกลงออกกฎการใช้ป่าร่วมกัน มีบทลงโทษ ผู้บุกรุกป่า มีอาสาสมัครพิทักษ์รักษาป่าของชุมชน ส่วนปัจจัยส่งเสริมในการหาแนวปฏิบัติที่เหมาะสม ได้แก่ 1) ปัจจัยด้านการบริหารจัดการของ อบต. ที่ขับเคลื่อนโดยการให้ความรู้ในเรื่องการจัดการป่า และมีการสร้างเครือข่ายการทำงานในชุมชน 2) การหนุนเสริมโดยมุ่งเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน

อนุชา โคตรศรีวงศ์ และกฤษวรรณ โล่ห์วีชรินทร์ (2562 : 126-129) ทำการศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรร่วมของท้องถิ่น : กรณีศึกษาบึงกระชา อำเภอลำปาง จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาปัญหาการบริหารทรัพยากรน้ำที่ใช้ประโยชน์ร่วมกันในบริเวณบึงกระชา อำเภอลำปาง จังหวัดขอนแก่น 2) ศึกษาความร่วมมือกันระหว่างองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตอำเภอลำปางและบทบาทในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางในการบริหารทรัพยากรน้ำตามแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วม ผลการศึกษาพบว่า การจัดการทรัพยากรน้ำที่บึงกระชายังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร เพราะมีปัญหาและผลกระทบจากการจัดการทรัพยากรหลายด้าน ทั้งทางด้านการใช้ประโยชน์ ขอบเขตการใช้ประโยชน์ กติกาและบทลงโทษในการใช้ประโยชน์ ด้านงบประมาณในการจัดการ ด้านการดูแลรักษา ด้านการจัดการความขัดแย้ง การจัดการทรัพยากรน้ำในบึงกระชาควรคำนึงถึงบริบทของพื้นที่ในทุกมิติ เน้นความร่วมมือกับทุกภาคส่วน รวมไปถึงจะต้องให้ผู้อยู่อาศัยในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

พัชรินทร์ โชคศิริ (2560) ทำการศึกษาเรื่องการจัดการทรัพยากรร่วม : ศึกษากรณีป่าชุมชนในอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดชัยภูมิ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาความสอดคล้องในการจัดการป่าชุมชนกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอม ผลการศึกษาพบว่า การจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จด้านการป้องกันการบุกรุกป่า แต่ไม่ประสบความสำเร็จด้านการฟื้นฟูป่า โดยการจัดการป่าชุมชนมีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของออสโตรอม 5 ประการ คือ 1) การกำหนดขอบเขตของพื้นที่ที่ชัดเจน 2) การสอดส่องดูแลการใช้ประโยชน์และสอดส่องดูแลทรัพยากรป่า 3) การลงโทษผู้กระทำผิดจากต่ำไปสูง 4) การจัดการความขัดแย้ง 5) การยอมรับสิทธิ

ในการจัดการป่าโดยรัฐ แต่ทว่าการจัดการป่าชุมชนไม่เป็นไปตามแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม 3 ประการ คือ 1) การกำหนดขอบเขตของผู้มีสิทธิ์ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน 2) ความสอดคล้องระหว่างกฎระเบียบกับสภาพทางสังคมและสิ่งแวดล้อม รวมไปถึงการใช้ประโยชน์จากป่ากับเงื่อนไขในการบำรุงรักษา 3) การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการเปลี่ยนแปลงกฎระเบียบ

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2560) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษากรณีป่าชุมชนในจังหวัดชัยภูมิ โดยมีคำถามการวิจัยว่ามีความสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมหรือไม่ ศึกษาจากป่าชุมชน 2 แห่ง ผลการศึกษาพบว่า การจัดการป่าชุมชนเป็นไปตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและการเสียสละเพื่อส่วนรวมของผู้นำ นอกจากนี้การจัดการป่าชุมชนยังมีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอมเกี่ยวกับการกำหนดขอบเขตของป่าชุมชน การตรวจสอบสภาพป่า ตรวจสอบการใช้ประโยชน์ของสมาชิก การลงโทษผู้กระทำผิดจากเบาไปหาหนัก การจัดการความขัดแย้งอย่างมีประสิทธิภาพ การยอมรับสิทธิชุมชนในการรักษาป่าของเจ้าหน้าที่รัฐและการเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก อย่างไรก็ตามการจัดการป่าชุมชนที่ศึกษายังมีปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมอย่างเข้มงวดของเจ้าหน้าที่ การขาดความรู้ของชาวบ้าน กฎระเบียบไม่สอดคล้องกับชุมชน ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมและความล้มเหลวในการฟื้นฟูป่า

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2559) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษากรณีป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงใต้ เป็นการเปรียบเทียบระหว่างแนวคิด SEP กับ CPR ว่าแนวคิดใดสอดคล้องกับการจัดการป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จมากกว่ากัน ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพโดยการวิเคราะห์ป่าชุมชนที่ประสบความสำเร็จจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ ป่าชุมชนบ้านกระบกคู่ จังหวัดฉะเชิงเทรา และป่าชุมชนบ้านไทรเอน จังหวัดระยอง มีวัตถุประสงค์เพื่อ ต้องการที่จะเสนอการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและแนวคิดทรัพยากรร่วมในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ผลการวิจัย พบว่าแนวคิด SEP และแนวคิด CPR ทั้งสองแนวคิดนี้มีความแตกต่างกัน เนื่องจากแนวคิด SEP เป็นข้อเสนอสำหรับการดำเนินชีวิตที่พึงปรารถนาสำหรับบุคคล ครอบครัว ชุมชนและสังคม เป็นอุดมคติของการดำรงชีพอย่างมีสติ/มีปัญญาสำหรับคนตัวเล็กตัวน้อย ภายใต้สภาพแวดล้อมที่มีความผันผวนอย่างสูงในยุคปัจจุบัน เมื่อนำมาประยุกต์ใช้กับกรณีของการจัดการป่าชุมชนจึงมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองต่อการจัดการป่าที่ชาวบ้านได้รับประโยชน์และสามารถฟื้นฟูป่าได้อย่างยั่งยืน การจัดการป่าชุมชนตามแนวทาง SEP นี้จึงหมายถึงแบบแผนของพฤติกรรมที่พึงปรารถนาในการจัดการป่าให้เกิดประสิทธิผลได้อย่างยั่งยืน ในขณะที่แนวคิด CPR ของเอลินอร์ ออสโตรอมที่วางอยู่บนพื้นฐานของทฤษฎี เกม (Game Theory) และทฤษฎีเชิงสถาบัน (Institutionalism Theory) ป่าชุมชนได้ถูกมองในฐานะที่เป็นสนามของการเล่นเกมที่มีชาวบ้านเป็นผู้แสดง ผ่านความสัมพันธ์เชิงการแลกเปลี่ยนที่เท่าเทียมและทุกคนรับประโยชน์จากทรัพยากรป่า

ทฤษฎีนี้มีฐานคิดว่าชาวบ้านทุกคนต่างมีเหตุผลและร่วมเล่นเกมเพราะหวังผลประโยชน์ แต่เกมจะดำเนินไปได้อย่างยั่งยืนก็ต่อเมื่อมีกติกาที่สอดคล้องกับสภาพทางสังคม เป็นกติกาที่ทุก ๆ คนต้องให้การยอมรับ เนื่องจากทุกคนมีส่วนร่วมในการกำหนดกติกา นอกจากนี้ความยุติธรรมยังพิจารณาได้จากข้อกำหนดที่ว่าผู้รับประโยชน์มากจะต้องจ่ายต้นทุนสูงเป็นเงาตามตัว รวมทั้งความยุติธรรมในแง่ที่ผู้ละเมิดกติกาจะต้องถูกลงโทษ โดยกฎกติกาที่มีความชัดเจนและมีการบังคับใช้อย่างเข้มงวด มีการกำหนดขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์และขอบเขตของป่าชุมชนที่ชัดเจน มีระบบการสอดส่องดูแล ระบบการลงโทษผู้กระทำผิดและกลไกการจัดการความขัดแย้ง จากพื้นฐานทางทฤษฎีที่แตกต่างกัน ดังกล่าว ส่งผลให้แนวคิด CPR แตกต่างจาก SEP อย่างน้อย 5 ประการ คือ

1. แนวคิด CPR เน้นกฎระเบียบของการจัดการที่ดำเนินไปอย่างมีแบบแผนและตกลึกเป็นสถาบัน (Institutionalization of Common-pool Resource Management) ส่งผลให้เกิดการสืบทอดต่อไปยังคนรุ่นหลังได้อย่างยั่งยืน แต่แนวคิด SEP ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธศาสนาที่เน้นการเสียสละเพื่อส่วนรวม มีจิตสาธารณะและความไว้วางใจต่อกัน เน้นพฤติกรรมในการดำรงชีพที่พึงปรารถนา เพื่อก่อให้เกิดการจัดการป่าได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ชาวบ้านได้ประโยชน์และรักษาป่าไว้ได้อย่างยั่งยืน)

2. แนวคิด CPR เน้นกติกาที่ยุติธรรม ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างผู้แสดงได้อย่างเสมอภาค (ผู้รับผลประโยชน์มากต้องจ่ายมากตามสัดส่วน) แต่ SEP ให้ความสำคัญกับคำว่า justice มากกว่า fair กล่าวคือการเก็บเกี่ยวผลประโยชน์จากป่ามากไม่มีผลผูกพันต่อการที่จะต้องแบกรับภาระต้นทุนของกิจกรรมป่าชุมชนมากกว่าคนอื่นแต่ประการใด โดยข้อเท็จจริงนั้นป่าชุมชนเป็นแหล่งอาหารสำหรับคนจนมากกว่าคนที่มีสถานะทางเศรษฐกิจดี แต่กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม่ได้ขึ้นอยู่กับสถานะทางเศรษฐกิจ แต่เป็นกิจกรรมของทุกๆ คนที่มีจิตสาธารณะจะต้องช่วยกัน โดยไม่มีเงื่อนไขว่าผู้เก็บเกี่ยวผลผลิตจากป่าสูงจะต้องใช้แรงงานในการปลูกป่าสูงกว่าคนอื่น

3. แนวคิด CPR มองว่า ปัจจัยที่ผลักดันชาวบ้านให้เสียสละแรงงานในการทำกิจกรรมป่าชุมชนก็คือการแลกเปลี่ยนที่เป็นธรรม (Fairness of Exchange Relations) กล่าวคือสมาชิกยินยอมเสียสละแรงงานของตน เพื่อทำให้มีสิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าได้สูงกว่าคนอื่น ตรงข้ามกับคนที่คาดว่าจะไม่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าก็ไม่จำเป็นต้องเสียสละแรงงานของตนแต่ประการใด แนวคิดนี้จะตรงข้ามกับความคิด SEP (ค่านิยมแบบตะวันออกโดยทั่วไป) ที่มองว่าปัจจัยที่ผลักดันให้ชาวบ้านเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมปลูกป่าก็คือการเสียสละเพื่อส่วนรวมโดยไม่เกี่ยวกับเงื่อนไขของการเข้าไปเก็บเกี่ยวประโยชน์จากป่าแต่ประการใด

4. แนวคิด CPR มองว่าป่าชุมชนเป็นเพียงเกมที่มีผู้แสดงเข้าร่วมแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ที่เที่ยงธรรม ภายใต้กฎ/กติกาที่ทุกฝ่ายได้ให้การยอมรับร่วมกัน ดังนั้นจึงต้องมีระบบการป้องกันการละเมิดกฎ/กติกาอย่างจริงจัง ด้วยการลงโทษผู้กระทำผิดอย่างตรงไปตรงมา จากเบาไปหาหนัก

เพื่อมิให้เกิดการกระทำผิดซ้ำ ตรงข้ามกับ SEP ที่ให้ความสำคัญกับการรักษาความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างสมาชิกของชุมชน ดังนั้นระบบการลงโทษจึงมีลักษณะอะลุ่มอล่วยและเน้นพูดคุยตักเตือนกันมากกว่า เว้นแต่การละเมิดกฎที่รุนแรงจึงจะใช้วิธีการลงโทษตามกระบวนการของกฎหมาย

5. แนวคิด CPR กับแนวคิด SEP มีพื้นฐานในการมองการมีส่วนร่วมของชาวบ้านที่แตกต่างกัน กล่าวคือ CPR มองชาวบ้านในฐานะของผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) จึงมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการกำหนดและแก้ไขกฎ/กติกาก่อให้เกิดความเที่ยงธรรมและทำให้เป็นที่ยอมรับของทุก ๆ คน ส่วนแนวคิด SEP มองการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในฐานะที่เป็นการแสดงออกถึงการเสียสละเพื่อส่วนรวมของชาวบ้านผู้มีจิตอาสาส่งผลให้พวกเขาเกิดความผูกพันและรู้สึกเป็นเจ้าของและทุ่มเทในการช่วยกันรักษาป่า

ธงชัย ภูวนาถวิจิตร (2558 : 71-75) นำเสนอบทความเรื่อง แนวคิดสวัสดิการชุมชนบนฐานทรัพยากรชุมชน : ทางเลือกเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน สรุปใจความได้ว่า การจัดสวัสดิการชุมชนมีความสัมพันธ์กันสิทธิ ความเสมอภาคและความอิสระที่เป็นสภาวะเงื่อนไขสำคัญของโครงสร้างทางสังคมของชุมชนที่มีผลต่อการจัดสวัสดิการชุมชน ภายใต้การพึ่งพาตนเองและการเข้าถึงทรัพยากรของแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน จึงทำให้ศักยภาพของแต่ละชุมชนในประเทศไทยไม่สามารถดำเนินการจัดตั้งสวัสดิการชุมชนที่เข้มแข็งอย่างทั่วถึงได้ เนื่องจากการตัดสินใจด้านการจัดสวัสดิการชุมชนในด้านต่าง ๆ ยังต้องพึ่งพาความช่วยเหลือจากรัฐอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ส่งผลทำให้ชุมชนไม่สามารถจัดสวัสดิการโดยชุมชนอย่างสมบูรณ์ได้ มีเพียงบางชุมชนเท่านั้นที่สามารถจัดสวัสดิการชุมชนผ่านฐานทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคมได้ ด้วยลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคลกลุ่ม องค์กรชุมชน เครือข่ายองค์กรชุมชน และประชาชนที่มีอาณาบริเวณอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่หนึ่ง มีปฏิสัมพันธ์และการปฏิบัติซึ่งกันและกันที่นำทรัพยากรท้องถิ่น ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรม รวมทั้งองค์ความรู้จากภายในและนอกชุมชนมารวมตัวกันในลักษณะเครือข่ายทางสังคมให้เกิดสวัสดิการชุมชน เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นใจแก่คนในชุมชน ทำให้คนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น โดยผลของการจัดสวัสดิการชุมชนที่สำคัญช่วยก่อให้เกิดการออม ลดรายจ่าย เกิดความสัมพันธ์หรือมิตรไมตรีที่ดีของคนในชุมชน มีความรู้สึกมั่นคง มีความภาคภูมิใจ อยู่อย่างมีศักดิ์ศรีและมีความสุข เกิดการพึ่งพาตนเองอย่างยั่งยืนได้

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การนำเสนอวิธีวิทยาการวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด โดยในดัชนีพันธนี้ผู้วิจัยได้กำหนดแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) เพื่อให้สามารถนำไปสู่การแสวงหาความรู้ในการตอบวัตถุประสงค์หลักของการวิจัย โดยมีองค์ประกอบที่สำคัญในการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- 3.1 แนวทางในการวิจัย (Methodological Approach)
- 3.2 วิธีการวิจัย (Research Method)
- 3.3 เทคนิคการวิจัย (Research Technique)

3.1 แนวทางในการวิจัย

การวิจัยนี้ผู้วิจัยได้เลือกใช้การวิจัยแนวทางสหวิทยาการแบบสหสาขา (Interdisciplinary Research) คือเป็นการนำเอาศาสตร์ของสาขาวิชาต่าง ๆ ที่มีพื้นฐานภูมิความรู้ผนวกเข้ากับความเชี่ยวชาญในสาขาวิชานั้น ๆ มาประยุกต์ใช้ร่วมกันศึกษา เพื่อแสวงหาคำตอบในโจทย์ปัญหาวิจัยเดียวกัน ทั้งนี้ มีการศึกษาเริ่มตั้งแต่การกำหนดโจทย์ในการวิจัย การแสวงหาข้อมูลจนกระทั่งสามารถสรุปผลการศึกษา การเขียนรายงานเพื่อตอบปัญหาการวิจัย โดยอาศัยกระบวนการหลอมรวมองค์ความรู้ จากสาขาวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ในขณะที่ทุกขั้นตอนของการดำเนินการวิจัยจะเป็นการบูรณาการเชื่อมโยงร้อยรัดและแลกเปลี่ยนความรู้ของการดำเนินการวิจัยไปพร้อมกันในทุกส่วน (ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์, 2559 : 291) ผลลัพธ์สุดท้ายของการวิจัยแนวสหวิทยาการแบบสหสาขานี้ทำให้เกิดความรู้ เพื่อนำไปสู่การตอบคำถามของการวิจัยอย่างครอบคลุมรอบด้านและสมเหตุสมผล สำหรับสาขาวิชาที่ผู้วิจัยนำมาใช้บูรณาการในการวิจัยนี้จะประกอบด้วย สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา สาขานิติศาสตร์ สาขาวัดนธรรมศาสตร์และสาขาเศรษฐศาสตร์

3.2 วิธีการวิจัย

วิธีการวิจัยในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ในรูปแบบกรณีศึกษา (Case Study Methodology) เพื่อศึกษาถึงลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ศึกษาเงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และนำเสนอรูปแบบในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้เครื่องมือ ได้แก่ ตัวนักวิจัย การสัมภาษณ์

และการสังเกตเป็นหลักสำคัญ ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลจากการวิจัย ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ในลักษณะของการตีความหมาย โดยเชื่อมโยงเหตุและผลเพื่อให้ได้ข้อสรุปของการวิจัย มีวิธีดำเนินการ ดังนี้

3.2.1 การกำหนดประชากรและการเลือกกลุ่มตัวอย่าง

1. การเลือกพื้นที่ในการวิจัย

การวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกพื้นที่ในการวิจัยแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากพื้นที่เป้าหมายมีลักษณะตรงตามวัตถุประสงค์ คือเป็นชุมชนที่มีการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดตราด จำนวน 3 แห่ง สอดคล้องกับเงื่อนไขการวิจัยของจำลอง แสนเสนาะ และขวัญศิริ เจริญทรัพย์ (2561 : 129) ดังนี้

ชุมชนบ้านเป็ดไฉน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมืองตราด เนื่องจากเป็นตำบลที่มีปรากฏการณ์โดดเด่นของทรัพยากรการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมป่าชายเลนที่มีการสร้างวัฒนธรรมชุมชนในการปกป้องป่าชายเลนเป็นจำนวนหมื่นกว่าไร่ไว้เพื่อการเรียนรู้แก่คนทั่วไป

ชุมชนบ้านท่าระแนะ ตำบลหนองคันทร้ง อำเภอเมืองตราด เนื่องจากเป็นตำบลที่มีปรากฏการณ์โดดเด่นของทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวในเชิงนิเวศป่าชายเลนที่ชุมชนได้ทำการอนุรักษ์ตามธรรมชาติไว้อย่างยั่งยืน

ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว ตำบลน้ำเชี่ยว อำเภอแหลมงอบ เนื่องจากเป็นตำบลที่มีปรากฏการณ์โดดเด่นของทรัพยากรการท่องเที่ยวในเชิงวัฒนธรรมทางด้านศาสนาที่เป็นการประสานระหว่างวิถีของพุทธศาสนาและอิสลามไว้ได้อย่างกลมกลืน

2. ประชากรและกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) โดยใช้วิธีแบบเจาะจง (Purposive sampling) เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกของแต่ละพื้นที่ในการวิจัย ดังนี้

ชุมชนบ้านเป็ดไฉน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมืองตราด ประกอบด้วย ผู้นำกลุ่มหรือผู้นำชุมชน 4 คน สมาชิกกลุ่ม 4 คน ผู้อาวุโสหรือปราชญ์ชาวบ้าน 3 คน เจ้าหน้าที่รัฐ 1 คน แกนนำหรือชาวบ้านในชุมชนที่เกี่ยวข้องเป็นผู้มีส่วนได้เสียหรือกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วม 5 คน

ชุมชนบ้านท่าระแนะ ตำบลหนองคันทร้ง อำเภอเมืองตราด ประกอบด้วย ผู้นำกลุ่มหรือผู้นำชุมชน 4 คน สมาชิกกลุ่ม 4 คน ผู้อาวุโสหรือปราชญ์ชาวบ้าน 2 คน เจ้าหน้าที่รัฐ 1 คน แกนนำหรือชาวบ้านในชุมชนที่เป็นผู้มีส่วนได้เสียหรือกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วม 3 คน

ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว ตำบลน้ำเชี่ยว อำเภอแหลมงอบ ประกอบด้วย ผู้นำกลุ่มหรือผู้นำชุมชน 4 คน สมาชิกกลุ่ม 4 คน ผู้อาวุโสหรือปราชญ์ชาวบ้าน 2 คน เจ้าหน้าที่รัฐ 1 คน แกนนำหรือชาวบ้านในชุมชนที่เกี่ยวข้องเป็นผู้มีส่วนได้เสียหรือกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วม 3 คน

3.2.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. การศึกษาจากเอกสาร (Documentary Study) จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือเอกสารขั้นต้น (Primary Data) และเอกสารชั้นรอง (Secondary Data)

เอกสารขั้นต้น หมายถึง เอกสารที่ยังไม่ผ่านการวิเคราะห์และสังเคราะห์ เช่น เอกสารการประชุม บันทึกการประชุม เอกสารทางราชการ หนังสือพิมพ์ อินเทอร์เน็ต เป็นต้น

เอกสารชั้นรอง หมายถึง เอกสารที่มีการวิเคราะห์ข้อมูลแล้ว เช่น ข้อกำหนด กฎระเบียบ คำสั่ง ตำราวิชาการ บทความวิชาการ งานวิจัย และวิทยานิพนธ์ เป็นต้น

2. การสัมภาษณ์ (Interview) ผู้วิจัยได้จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ การสัมภาษณ์แบบเจาะจง (Focused Interview) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview)

การสัมภาษณ์แบบเจาะจง หมายถึง การสัมภาษณ์ที่เจาะจงหัวข้อเรื่องที่ต้องการข้อมูล เช่น การสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง การสัมภาษณ์ประสบการณ์ส่วนตัวของแต่ละบุคคล เป็นต้น

การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก หมายถึง การสัมภาษณ์ที่ต้องการรายละเอียดมากที่สุด ในประเด็นที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา

การสร้างแบบสัมภาษณ์ ผู้วิจัยดำเนินการออกแบบแนวทางการสัมภาษณ์ลักษณะกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured or Guided Interview) ตามแนวคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น โดยอาศัยแนวคิด ทฤษฎีและจากการตรวจสอบเอกสาร โดยแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างนี้ได้ผ่านการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือจากผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 คน และกรรมการที่ปรึกษาได้ทำการตรวจสอบคำถามในภาพรวมด้านเนื้อหา ภาษาและความครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัย

3. การสังเกต (Observation) เป็นการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนหรือพื้นที่ เช่น บริเวณรอบป่าชายเลน เขตพื้นที่อนุรักษ์ทรัพยากรร่วมของชุมชน การสังเกตวิถีชีวิตของผู้นิยมชมชม พฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนหรือพื้นที่อื่น ๆ ลักษณะทางกายภาพของป่าชายเลน ลักษณะการดำเนินกิจกรรมของชาวบ้านและสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้น

3.3 เทคนิคการวิจัย

เทคนิคการวิจัยในชุมชนนี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงคุณภาพ (Quality Research) ประกอบด้วยหัวข้อต่อไปนี้

3.3.1 การเตรียมความพร้อมสำหรับการวิจัย

1. การเตรียมแนวคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ (Interview) แนวคำถามส่วนใหญ่จะเป็นการเล่าเรื่องจากประสบการณ์ ประวัติความเป็นมา ความรู้สึกนึกคิด ในลักษณะประวัติศาสตร์

บอกเล่า (Oral History) จากผู้ให้ข้อมูลหลักที่ถูกเลือกเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักโดยพิจารณาจากลักษณะของการมีข้อมูลตามวัตถุประสงค์การวิจัยและกระบวนการสัมภาษณ์จนกว่าข้อมูลที่ต้องการจะอิ่มตัว

2. การติดต่อประสานงาน ได้มีการติดต่อประสานงานแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก เพื่อขอความร่วมมือในการเข้าสัมภาษณ์และเก็บรวบรวมข้อมูล จากนั้นจึงได้ติดต่อคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี เพื่อขออนุมัติทำหนังสือขอความร่วมมือกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักในการเก็บข้อมูล

3. การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้มีการจัดเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ เช่น เครื่องบันทึกเสียงและภาพ แบบบันทึกการสัมภาษณ์ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่วิจัย (Documentary Research) เช่น รายงานการประชุม ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่ม เอกสารโครงการ เป็นต้น

2. การวิจัยภาคสนาม (Field Research) ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลตามวันและเวลาที่มีการประสานงานล่วงหน้า จากนั้นจึงเข้าไปพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการจดบันทึกสิ่งที่เห็น การสัมภาษณ์แบบเจาะจง การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตขณะสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลยินยอมบันทึกเสียงและถ่ายภาพก่อนการสัมภาษณ์ พร้อมทั้งทำการสังเกตสภาพโดยทั่วไปที่ผู้วิจัยพบเห็นขณะไปสัมภาษณ์

3.3.3 การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีความสมบูรณ์ครบถ้วนหรือไม่ ก่อนที่จะนำไปวิเคราะห์ตีความและสร้างข้อสรุป โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ได้แก่ ด้านข้อมูล ด้านวิธีเก็บรวบรวมข้อมูลและด้านตัวผู้วิจัย หลังจากตรวจสอบข้อมูลที่รวบรวมได้ ผู้วิจัยจะตรวจสอบวิธีให้ข้อมูลย้อนกลับของผู้ให้ข้อมูลหลัก (Member Checking) เพื่อทำการตรวจสอบประเด็นและการตีความหมายและสร้างความชัดเจนในข้อสรุปตามประเด็นต่าง ๆ

2. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยการจำแนกจากคำสัมภาษณ์หรือถ้อยคำ ใจความสำคัญของผู้ให้ข้อมูลแต่ละรายแบบคำต่อคำ (Verbatim) วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น สร้างมโนทัศน์หาความแตกต่างและความคล้ายของข้อมูล นำมาจัดกลุ่มคำ (Key Word) กลุ่มข้อมูล (Unit of Data) และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกับการสังเกต การบันทึกย่อ และจากเอกสารต่าง ๆ เพื่อตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยด้วยการวิเคราะห์เชิงพรรณนาที่เน้นการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Induction Analysis) การให้ความหมาย การสร้างแก่นสาระจากกรณีศึกษาอย่างลุ่มลึกรอบด้าน (Intensive and Holistic) ใช้หลักเหตุและผลตลอดจนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง (Evidence) ด้วยการใช้นวนคิดนำมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์

3. การนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลการวิเคราะห์โดยการพรรณนาความประกอบ ตารางสัญลักษณ์ที่ผู้วิจัยกำหนด ซึ่งสัญลักษณ์ที่ใช้ในตารางวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรร่วม ของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออस्टรอม มีความหมาย ดังนี้

P	หมายถึง	ชุมชนบ้านเป็ดใน
T	หมายถึง	ชุมชนบ้านท่าระแนะ
N	หมายถึง	ชุมชนบ้านน้ำเขียว
A	หมายถึง	การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
A-1	หมายถึง	ความพอประมาณ
A-2	หมายถึง	ความมีเหตุผล
A-3	หมายถึง	การมีภูมิคุ้มกันในตัว
A-4	หมายถึง	ความรู้
A-5	หมายถึง	คุณธรรม
B	หมายถึง	การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของเอลินอร์ ออस्टรอม
B-1	หมายถึง	กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน
B-1.1	หมายถึง	ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์
B-1.2	หมายถึง	ขอบเขตของทรัพยากรร่วม
B-2	หมายถึง	ความสอดคล้องของกฎ ระเบียบต่าง ๆ
B-2.1	หมายถึง	ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น
B-2.2	หมายถึง	ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์
B-3	หมายถึง	การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน
B-4	หมายถึง	การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล
B-4.1	หมายถึง	การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์
B-4.2	หมายถึง	การสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร
B-5	หมายถึง	การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ
B-6	หมายถึง	ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ
B-7	หมายถึง	สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ
B-8	หมายถึง	การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด จากกรณีชุมชนตัวอย่าง 3 ชุมชน ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยจากการเก็บรวบรวมข้อมูลตามหัวข้อต่อไปนี้

4.1 การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราด

4.2 การวิเคราะห์ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสโตรอม

4.3 ปัจจัย เงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

4.1 การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราด

การนำเสนอผลการวิจัยลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราด ผู้วิจัยจะนำเสนอผลการวิจัยจากชุมชนที่เป็นพื้นที่กรณีศึกษา ประกอบด้วย ชุมชนบ้านเปรี๊ดใน ชุมชนบ้านท่าระแนะ ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว ตามหัวข้อต่อไปนี้

4.1.1 ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านเปรี๊ดใน

ชุมชนบ้านเปรี๊ดในตั้งอยู่หมู่ที่ 2 ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด อยู่ในเขตความรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลห้วงน้ำขาว มีผู้ใหญ่บ้านปกครองหมู่บ้าน คือผู้ใหญ่สุภัทรา สิงห์พันธ์ จากการเก็บรวบรวมข้อมูลอธิบายผลการศึกษได้ ดังนี้

ชุมชนบ้านเปรี๊ดในมีพื้นที่ประมาณ 16,105 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและพื้นที่สาธารณะประมาณ 990 ไร่ พื้นที่ทำเกษตรกรรม ประมาณ 906 ไร่ พื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ ประมาณ 1,842 ไร่ และพื้นที่ป่าชายเลน ประมาณ 12,367 ไร่ อาณาเขตทิศเหนือติดกับตำบลหนองคันทรง ทิศใต้ติดกับบ้านอ่าวกรูด ทิศตะวันออกติดกับบ้านเปรี๊ดนอก ทิศตะวันตกติดป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว จำนวนประชากรรวม 630 คน มีจำนวนครัวเรือน 164 ครัวเรือน อาชีพหลักของชาวบ้านมีความเกี่ยวข้องกับการทำเกษตรกรรม ได้แก่ การทำสวนผลไม้ สวนยางพารา การทำประมงแบบเพาะเลี้ยงและแบบพื้นบ้าน อาชีพนอกภาคการเกษตรพบว่ามีจำนวนน้อย ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่มีเอกสารสิทธิที่ดินทำกินจำพวกโฉนดที่ดิน นส.3 ก. และ สค.2. ส่วนพื้นที่บริเวณป่าชายเลนเป็นพื้นที่ซ้อนทับกับพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติของเขตการใช้ประโยชน์ตามมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยการควบคุมพื้นที่ใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ซึ่งทางราชการจะอนุญาตให้ใช้ประโยชน์ที่ดินทำกินในการทำเกษตรกรรม การทำประมงแต่จะไม่มีเอกสารสิทธิ (บุญยิ่ง สิงห์พันธ์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2564)

ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน ด้วยลักษณะพื้นที่ของตำบลห้วยน้ำขาวที่เป็นพื้นที่ที่มีพรมแดนใกล้เขตติดต่อกับป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว มี 3 หมู่บ้านที่มีอาณาเขตติดต่อกับป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว คือหมู่ที่ 2 บ้านเปรี๊ตใน หมู่ที่ 3 บ้านคลองหลอด-อ่าวกรูด หมู่ที่ 5 บ้านคันทนา โดยหมู่ที่ 2 บ้านเปรี๊ตในมีอาณาเขตติดต่อกับป่าชายเลนมากที่สุด มีเนื้อที่ประมาณ 12,367 ไร่ การดำรงชีพในอดีตที่ผ่านมาของชาวบ้านในชุมชนบ้านเปรี๊ตในจะมีลักษณะแบบพึ่งพิงพึ่งพาอิงอาศัยกันอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน เป็นวิถีชีวิตตั้งแต่ดั้งเดิมก่อนที่ภาครัฐจะมีการประกาศให้เป็นพื้นที่ป่าคุ้มครองตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 และพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ (ท่าตะเภา-น้ำเชี่ยว) พ.ศ. 2517 หากจะกล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในอดีตก็จะพบว่ามีหลักฐานว่าเริ่มมีการอยู่อาศัยมาตั้งแต่พ.ศ. 2396 โดยประมาณ

วิถีการผลิตของชุมชนเป็นการผลิตเพื่อยังชีพโดยอาศัยและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนทั้งทางตรงและทางอ้อม มีการทำนาข้าวไร่ที่ใช้ภูมิปัญญาในการจัดการพื้นที่เพาะปลูกและเลือกใช้พันธุ์ข้าวที่ทนทานต่อน้ำเค็ม การทำสวนแบบปลูกพืชผลไม้หลากหลายชนิด การประกอบอาชีพประมงขนาดเล็กที่จับสัตว์น้ำตามบริเวณป่าชายเลนในชุมชน เพื่อบริโภคและแลกเปลี่ยนกับชุมชนข้างเคียง โดยชาวบ้านได้กล่าวถึงวิถีชีวิตและความอุดมสมบูรณ์ของชุมชนไว้ว่า

“สมัยก่อนฉันทำนาปลูกข้าวเอาไว้กิน เอาไว้แบ่งปันกันกับญาติ ๆ บางทีก็มีบ้านอื่นมาขอแลก เช่น กะปิ น้ำปลา อาหารก็ไม่ต้องซื้อไปหาเก็บเอาตามป่าบก หอย ปู ปลา ถ้าอยากกินก็ไปหาเก็บหาจับเอาตามบริเวณป่าชายเลน หาอยู่กินได้ง่ายมากกว่านี้มาก บางปีเมื่อฉันไถนาเสร็จปลากระบอกก็จะว่ายเข้ามาตามน้ำเยอะแยะเต็มไปหมดเอาแหล่งไปทอดก็ได้มากินแล้ว วัน ๆ เงินแทบไม่ได้ใช้” (สมร เสี่ยงมสุข, สัมภาษณ์ 9 กรกฎาคม 2565)

การดำรงชีพดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและระบบนิเวศในชุมชน จนกระทั่งรัฐและส่วนงานราชการได้เข้ามาส่งเสริมอาชีพจึงทำให้อาชีพของชาวบ้านในชุมชนเปลี่ยนแปลงไป เช่น การส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนทำสวนยางพารา การส่งเสริมการทำสวนผลไม้ ควบคู่ไปกับสวนยาง การให้สัมปทานป่าเพื่อทำนาถั่ว เป็นต้น

ข้อมูลด้านสังคมของชุมชนบ้านเปรี๊ตในพบว่า ในชุมชนมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความเป็นเครือญาติพึ่งพิงพึ่งพาอาศัยกัน ชุมชนมีความสุข มีการรวมตัวกันในรูปแบบกลุ่มและองค์กรจำนวนมากเป็นการดำเนินกิจกรรมกลุ่มสาธารณะที่คนในชุมชนมาทำงานร่วมกัน แต่ละกลุ่มจะมีแนวทางในการดำเนินงานของกลุ่มตามวัตถุประสงค์ของตนเอง เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะในชุมชน ประกอบด้วย 1) กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน 2) กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อคุณธรรมครบวงจรชีวิต 3) ศูนย์สาธิตการตลาดเอนกประสงค์บ้านเปรี๊ตใน (ร้านค้าชุมชน) 4) กลุ่ม

กองทุนหมู่บ้าน 5) กลุ่มกองทุนสาธิตเอนกประสงค์และกองทุนยา 6) กลุ่มแปรรูปอาหารบ้านเป็ดใน
7) กลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุข อสม. 8) กลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้าน 9) กลุ่มเยาวชน (ลูกไม้ป่าเล่น)
10) กลุ่มวัฒนธรรมพื้นบ้าน 11) กลุ่มอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ 12) กลุ่มเพาะเลี้ยงหอยแมลงภู่
13) อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 14) กลุ่มบริหารจัดการน้ำ 15) กลุ่มผู้เก็บหา 16) กลุ่ม
แม่บ้านเกษตรกร 17) กลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ชายฝั่ง (รสทช.) 18) อื่น ๆ

“การที่พวกเรามีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มเป็นองค์กรในชุมชนได้นี้มันทำให้พวกเรา
เกิดความรู้ รัก สามัคคีกัน โดยมีข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนคือบ้านเป็ดในของพวกเราไม่เคย
มีปัญหาการลักขโมยและหากมีงานบุญเมื่อใด ชาวบ้านเป็ดในทั้งหมดจะเข้าไปร่วมมือ
อย่างเต็มใจและเต็มความสามารถ เหล่านี้แสดงให้เห็นถึงวิถีความเป็นอยู่ของชาวเป็ดใน
ที่เกื้อกูล มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน สามารถพึ่งพาตนเองได้บนฐานทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์
ของชุมชน” (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2564)

วัฒนธรรมและประเพณีในชุมชนพบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีส่วนน้อย
ที่นับถือศาสนาอิสลาม (คนภายนอกที่เข้ามารับจ้างเลี้ยงปลาเลี้ยงกุ้งภายในชุมชน) ชุมชนยังคงไว้
ซึ่งประเพณีไทยผสมผสานกับประเพณีแบบจีน เนื่องมาจากการสืบเชื้อสายในอดีตที่มีผู้คนอพยพมา
ตั้งหลักแหล่งในชุมชน ส่วนประเพณีปฏิบัติของชุมชนในวันสำคัญของคนไทย เช่น การทำบุญที่วัด
ในวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา วันตรุษ สงกรานต์ เป็นต้น ประเพณีสำคัญของคนเชื้อสายจีน เช่น
ตรุษจีน สารทจีน การไหว้บรรพบุรุษ ก็จะพบเห็นโดยทั่วไป นอกจากนี้ยังมีประเพณีของชุมชนที่สำคัญ
คือการทำบุญศาลเจ้าปู่คุ้ม การทำบุญไหว้ศาลเจ้าหนองเป็ด การทำบุญศาลเจ้าปู่น้อย โดยชาวบ้าน
เล่าถึงความเชื่อที่มีต่อศาลเจ้าปู่น้อย ดังนี้

“มันก็มีกลุ่มพวกผู้ชายมาต้มเหล้ากินกันแล้วพวกผู้ชายมันก็ปากเบาดันไปพูดว่า
ต้มเสร็จแล้วจะเซ่นถวายให้เจ้าปู่น้อย จนกระทั่งมันต้มเหล้ากินเสร็จแต่ไม่ยอมเซ่นไหว้
เจ้าปู่น้อยที่นี้พวกเราเหลือบไปเห็นร่างคนใส่เสื้อสีขาวซีเสื้อตรงมาหาพวกผู้ชายที่กำลังนั่ง
กินเหล้า นั้นแหละวงแตกเลย โดนเจ้าปู่น้อยตามทวงสัญญา พ่อฉันที่มีสติก็เลยอธิษฐาน
แล้วบอกกับเจ้าปู่น้อยว่าจะดำเนินการเซ่นไหว้ให้ ร่างคนใส่เสื้อสีขาวซีเสื้อก็หายไป” (สมร
เสงี่ยมสุข, สัมภาษณ์ 9 กรกฎาคม 2565)

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนจะมีลักษณะเป็นไปในแนวราบและแน่นแฟ้นแบบเครือญาติ
การติดต่อสื่อสารระหว่างกันในชุมชนของชาวบ้านจะเป็นแบบไม่เป็นทางการมากนัก การติดต่อกัน

เพื่อการประชุมในชุมชนก็จะอาศัยการบอกปากเปล่า เป็นการบอกต่อ ๆ กันการติดต่อทางโทรศัพท์ หรือการใช้เสียงตามสายที่ติดตั้งในชุมชน นอกจากนี้ยังมีการช่วยเหลือจุนเจือซึ่งกันและกันในลักษณะที่เอื้อเพื่อต่อกันค่อนข้างสูง เมื่อมีงานอะไรในครอบครัวก็จะมี การเอาแรงกันมากกว่าการทำงาน

ชาวบ้านเปรี๊ตในมีอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ เช่น การทำสวนยางพารา การทำสวนผลไม้ ได้แก่ ทุเรียน มังคุด เงาะ มะพร้าว เป็นต้น สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้ตามช่วงฤดูกาลระหว่างเดือนมีนาคมถึงเดือนมิถุนายน โดยชาวสวนจะขายผลผลิตให้พ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อ บางคนก็นำออกไปขายเองกับพ่อค้าที่ตลาดและมีการขายผ่านระบบออนไลน์อีกด้วย โดยชาวบ้านเล่าว่า

“ตัวฉันเองก็ค้าขายอาหารตามสั่ง น้ำ ขนมเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่หน้าศูนย์การเรียนรู้ นี่แหละ วัน ๆ ก็พอขายได้ซึ่งฉันก็ต้องมีเก็บวันละห้าร้อยให้ได้ แต่ที่บ้านก็ทำสวนผลไม้เหมือนกันกับคนอื่น ๆ ฉันก็จะปลูกมะพร้าวอ่อนเป็นหลัก ปลูกมานานแล้ว ตอนขายก็จะมีคนรับซื้อมาตัดถึงที่ไม่ต้องเหนื่อย ถ้าเป็นทุเรียนก็จะตัดเป็นรุ่น ๆ โดยรุ่นแรกฉันก็จะส่งให้หลัง (พ่อค้าคนกลาง) ส่วนรุ่นสอง รุ่นสามนี้ให้ลูก ๆ มันเอาไปขายในระบบออนไลน์ มันก็ขายได้ราคาดีนะแต่ต้องขยันมากหน่อย” (รัชณี สังข์ทิน, สัมภาษณ์ 9 กรกฎาคม 2565)

ส่วนอาชีพการทำประมงชาวบ้านจะทำการประมงขนาดเล็กหรือประมงชายฝั่งจับสัตว์น้ำตามบริเวณป่าชายเลนในชุมชน ซึ่งวิธีการดำรงชีพดังกล่าวได้สะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและระบบนิเวศในชุมชน จนกระทั่งภาครัฐและส่วนงานราชการได้เข้ามาส่งเสริมอาชีพจึงทำให้อาชีพของชาวบ้านในชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงไป เช่น การส่งเสริมให้ชาวบ้านทำสวนยางพารา การส่งเสริมการทำสวนผลไม้ควบคู่ไปกับสวนยาง การให้สัมปทานป่าไม้เพื่อทำนาถุ้ง เป็นต้น

พัฒนาการการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน สภาพปัญหาและวิกฤติการณ์ของชุมชนบ้านเปรี๊ตในเมื่อครั้งอดีต พบว่าปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติโดยเฉพาะปัญหาการทำลายป่าชายเลนในชุมชนที่ถูกทำลายลงอย่างหนัก ปัญหาขาดการจัดการทรัพยากรที่ดี โดยเฉพาะการแผ้วถางป่าบกเพื่อสร้างที่อยู่อาศัยและการจับจองพื้นที่ทำกินที่มีมากขึ้นตามความต้องการของมนุษย์จนเกินขีดจำกัด ปัญหาการไม่ให้ความสำคัญกับผืนป่าไม้ชายเลนของภาครัฐที่มีการปล่อยให้มีการสัมปทานกับนายทุน การรुक้าถางป่าเพื่อทำนาถุ้ง ปัญหาการสะสมตะกอนของเสียจากการทำนาถุ้ง เป็นต้น จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนเริ่มมีการรวมตัวกันเพื่อเรียกร้อง คัดค้านและต่อต้านนายทุน จนเกิดเป็นพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาและพัฒนาทรัพยากรในชุมชนของตนเอง นอกจากนี้วิกฤติการณ์ด้านการกัดเซาะชายฝั่งอันเนื่องมาจากสภาวะการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศก็ก่อให้เกิดปัญหากับชุมชนเดียวกัน เนื่องจากปัญหาด้านทรัพยากรได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของทุกสรรพสิ่งที่บ่งชี้ถึงการพึ่งพิงอิงอาศัยกันและกันระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม

ดังนั้นการแก้ไขปัญหาด้วยการจัดการทรัพยากรร่วมจึงเป็นหนทางที่สำคัญของชุมชน ประกอบกับความสามารถของคนในชุมชนที่สามารถร่วมกันจัดการทรัพยากรในพื้นที่ของตนประสบความสำเร็จจนสามารถสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรร่วม อาทิ ดิน น้ำ ป่าชายเลน อย่างมากมาย จากบทเรียนในอดีตจนนำมาสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในปัจจุบัน และเพื่อให้เห็นถึงพัฒนาการในการจัดการทรัพยากรของชุมชนบ้านเปร็ดใน จะมีเหตุการณ์ที่สำคัญของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

ช่วงที่ 1 ก่อนพ.ศ. 2504 เป็นช่วงเวลาสถานการณ์สูญเสียพื้นที่ป่าบกและพื้นที่ป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน แต่เดิมชุมชนบ้านเปร็ดในมีคนอาศัยอยู่จำนวนน้อย ทำมาหากินเลี้ยงชีพด้วยการทำนาข้าว การทำประมง หาดอาหารและสมุนไพรจากในป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ การพึ่งพิงจากภายนอกชุมชนมีน้อยมาก ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่มีหนี้สิน การดำรงชีพอาศัยทรัพยากรจากป่าบกและป่าชายเลนในชุมชน ครั้นเมื่อผู้คนอพยพเข้ามาและมีการเพิ่มจำนวนประชากรมากขึ้น ผู้คนจึงพากันไปจับจองพื้นที่บริเวณป่าและแผ้วถางป่าบก โดยใครสามารถถางป่าได้มากก็เป็นเจ้าของพื้นที่ได้มากทำให้ป่าไม้ถูกตัดโค่นทำลายลง เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้านที่อยู่อาศัยและนำไปขายเป็นจำนวนมาก เป็นผลทำให้เกิดการสูญเสียป่าบกไปอย่างมาก นอกจากนี้ยังพบว่าเกิดจากการที่รัฐได้ให้สัมปทานป่าไม้เพื่อผลิตถ่านไม้โดยไม่ต้องปลูกป่าขึ้นมาทดแทน จึงทำให้มีการตัดไม้เกิดขึ้นจำนวนมาก มีการใช้เลื่อยยนต์ตัดไม้แทนการใช้เลื่อยกำลังคน ป่าบกจึงถูกทำลายและลดลงจำนวนมาก ส่วนป่าชายเลนได้ถูกทำลายเพียงบางส่วนเพื่อนำไปใช้เป็นพื้นที่ทำนาข้าวเพียงอย่างเดียว ไม่มีการปลูกสร้างบ้านเรือนบริเวณป่าชายเลน เนื่องจากการบุกรุกป่าชายเลนจะกระทำได้ยากกว่าป่าบกเพราะเป็นบริเวณดินเลน ต่อมารัฐบาลได้เพิ่มอายุสัมปทานขึ้นเรื่อย ๆ จาก 3-5 ปี ไปเป็น 15 ปี เมื่อป่าไม้ถูกแผ้วถางเพิ่มมากขึ้นจึงทำให้พื้นที่ป่าไม้มีจำนวนลดลงอย่างมาก หน่วยงานภาครัฐจึงกำหนดให้มีการปลูกไม้ทดแทนขึ้นใหม่เพื่อเพิ่มจำนวน แต่ในทางปฏิบัติกลับพบว่าการตัดไม้เกินกว่าปริมาณที่กำหนดไว้ มีการละเมิดตัดไม้ในแปลงอื่น ๆ ที่ทางราชการไม่ได้กำหนดโดยไม่มีการปลูกใหม่หรือฟื้นฟูขึ้นมาทดแทน

ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2504-2544 รัฐได้มีการให้สัมปทานแบบผูกขาดระยะ 3-5 ปี โดยการตัดไม้จะใช้ระบบเว้นแม่ไม้ให้แพร่พันธุ์ ต่อมาในปีพ.ศ. 2509 รัฐได้เพิ่มอายุสัมปทานเป็น 15 ปี การตัดไม้ใช้ระบบตัดหมดในแนวสลับ พร้อมปลูกเพิ่ม และในปีพ.ศ. 2511 เริ่มเปิดให้สัมปทานป่าชายเลนให้นายทุนได้สิทธิทำสัมปทานและมีการบุกรุกเข้าไปในป่าใช้สอยของชุมชน มีการขุดคูคั้นน้ำเค็มเพื่อทำลายระบบนิเวศของชุมชน จนกระทั่งผ่านไปกว่า 20 ปี รัฐจึงระงับการใช้ประโยชน์ป่าชายเลนทุกกรณี ในปีพ.ศ. 2534 เมื่อรัฐเห็นว่าทรัพยากรป่าไม้ของประเทศร่อยหรอลงไปจำนวนมาก รัฐจึงได้วางเป้าหมายปลูกฟื้นฟูป่าชายเลนตามโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าชายเลนเขตอนุรักษ์ จำนวน 250,000 ไร่ จนกระทั่งในปีพ.ศ. 2546 การให้สัมปทานทั่วประเทศจึงหมดอายุลง

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของระบบภูมินิเวศในพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชนที่มาจากนโยบายการพัฒนาของภาครัฐ มีจุดเริ่มต้นเมื่อพ.ศ. 2523 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ภาครัฐได้มีนโยบายสนับสนุนให้มีการเลี้ยงกุ้งกุลาดำอย่างกว้างขวาง โดยได้มีมติคณะรัฐมนตรีที่ได้มอบหมายให้กระทรวงเกษตรและสหกรณ์สนับสนุนการจัดการป่าชายเลน ทรัพยากรป่าชายเลนและการบำรุงป่าชายเลนผสมผสานกับการพัฒนาสัตว์น้ำจึงทำให้เกิดโครงการส่งเสริมอาชีพ เช่น สำนักงานโครงการจัดสรรและพัฒนาที่ดินชายฝั่งทะเลเขต 1 กรมพัฒนาที่ดินได้มีมติเลือกจังหวัดจันทบุรีและจังหวัดตราดเป็นพื้นที่ได้รับการสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มเกษตรกร เพื่อเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำและจัดให้มีโครงการเพาะเลี้ยงกุ้งกุลาดำขึ้น มีชื่อว่าโครงการน้ำเขียว-ท้องอ่าว (บุญยิ่ง สิงห์พันธ์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2564) โดยประธานกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน ได้กล่าวถึงลักษณะของสภาพในพื้นที่ขณะนั้นว่า

“มีการบุกรุกแผ้วถางป่าชายเลนขนาดใหญ่เพื่อขยายพื้นที่ทำนากุ้ง นายทุนที่ถือครองพื้นที่หรือบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนจะนำรถขุดตักดินที่ติดตั้งไว้บนเรือเหล็กท้องแบนเข้ามาขุดลอกร่องน้ำล้อมรอบพื้นที่ไว้ ทำให้ต้นไม้บริเวณป่าชายเลนตายลง เพราะระบบนิเวศของน้ำจะต้องมีการขึ้นลงตามธรรมชาติ รวมถึงมีการปล่อยน้ำเสียจากการใช้สารเคมีไหลลงมาร่องน้ำและไปกักเก็บเป็นตะกอนรวมกันอยู่ตามลำคลองในชุมชน โดยเฉพาะบริเวณคลอง 7-8 เนื่องจากเป็นพื้นที่บริเวณที่นายทุนได้เข้ามาแผ้วถางและเอามาทำนากุ้ง” (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2564)

ชาวบ้านตกอยู่ในสภาพที่มองเห็นภาพของนายทุนที่เข้ามาทำนากุ้งในพื้นที่แล้วก่อให้เกิดรายได้อย่างมากมายและนายทุนก็ได้ชักชวนชาวบ้านบางส่วนให้ทำนากุ้งเหมือนกัน เพื่อเป็นการสร้างรายได้ให้เพิ่มมากขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านที่มีพื้นดินที่นาเกิดแนวความคิดที่จะมาลงทุนทำนากุ้งบ้าง เพราะสามารถสร้างรายได้มากกว่าการทำนาข้าว ชาวบ้านบางส่วนจึงได้เปลี่ยนอาชีพจากการทำนาข้าวมาเป็นนากุ้ง ช่วงเวลาดังกล่าวอาจเรียกได้ว่าเป็นยุคทองของนากุ้งก็ได้ แต่ทว่าผลกระทบที่มีต่อทรัพยากรป่าชายเลนได้เกิดผลเสียต่อภูมินิเวศอย่างมาก เนื่องจากอินทรีย์สารในรูปของเสียจากนากุ้งได้ถูกปล่อยลงสู่แหล่งน้ำลำคลองในชุมชน เกิดการสะสมของสารเคมีก่อให้เกิดเป็นมลพิษต่อระบบนิเวศในชุมชน เช่น เกิดโรคระบาดในกุ้งและสัตว์น้ำตามธรรมชาติ อุณหภูมิและความเค็มของน้ำเปลี่ยนแปลงไปทำให้สารอาหารที่ได้รับโดยตรงจากป่าชายเลนลดลง การแผ้วถางป่าไม้เพื่อขุดบ่อกุ้งได้สร้างความเสียหายต่อแหล่งอาหาร ทำลายแหล่งธาตุอาหารที่มีการหมุนเวียนและทำให้เกิดการขาดความสมดุลตามธรรมชาติและในระบบนิเวศ พื้นผิวหน้าดินตามลำคลองเน่าเสียทำให้สัตว์น้ำบริเวณป่าชายเลน จำพวก ปูแสม ปูดำ หอยประเภตต่าง ๆ และปลาขนาดเล็กที่ชาวบ้านได้เคยหากินหาขาย

มีปริมาณลดลง การที่ทรัพยากรของชุมชนได้ถูกทำลายลงไปจำนวนมาก ส่งผลทำให้ชาวบ้านประสบปัญหาต่าง ๆ มากมาย เช่น ปัญหาเศรษฐกิจในชุมชนที่ชาวบ้านเป็นหนี้เป็นสิน ปัญหาสังคมในชุมชนที่ผู้คนต่างขาดความไว้วางใจซึ่งกันและกัน ปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นทรัพยากรร่วมกันของคนในชุมชนมีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น

สถานการณ์ดังกล่าวได้ทำให้เกิดการลุกขึ้นต่อสู้ของชุมชนกับนายทุนและความไม่เท่าเทียม และเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิทรัพยากรป่าชายเลน จากกรณีการสัมปทานป่าชายเลนท่าตะเภา-น้ำเคี้ยว ตามนโยบายรัฐบาลที่เป็นการสัมปทานระยะยาว 15 ปีให้แก่รายทุนนั้นเป็นการให้สัมปทานแบบประมุขผูกขาด การไม่ทำตามข้อกำหนดของสัมปทานของนายทุน การสร้างผลประโยชน์แอบแฝงด้วยการสร้างคันดินกั้นน้ำ เพื่อเตรียมพื้นที่ขยายการขุดบ่อทำนาเกลือ มีการสร้างสถานการณ์ขึ้นมาล่อลวงให้ชาวบ้านหลงเชื่อ โดยนายทุนล่อลวงให้ชาวบ้านร่วมลงชื่อสนับสนุนสร้างคันดินกั้นน้ำเค็มเพื่อไม่ให้ น้ำทะเลไม่หนุนพื้นที่เกษตรกรรม เป็นสถานการณ์ที่ทำให้เกิดความแตกแยกทางความคิดขึ้น ชาวบ้านในชุมชนบ้านเป็ดในเริ่มมีความขัดแย้งกันเอง โดยได้มีการแบ่งฝ่ายระหว่างฝ่ายที่เห็นด้วยกับนายทุนและฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยกับนายทุน ก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น ชาวบ้านไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนได้ จากที่เคยใช้สำหรับการดำรงชีพกลับไม่สามารถนำทรัพยากรมาใช้ได้ เพราะความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติถูกทำลายลงไป ป่าไม้ สัตว์น้ำลดลง รวมถึงปัญหาการกีดกันชาวบ้านไม่ให้เข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนจากนายทุนและกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้ง จนเกิดการปะทะกันระหว่างนายทุนกับชาวบ้านในชุมชน

พ.ศ. 2525 ได้เกิดกระบวนการทางสังคมขึ้นในชุมชน เป็นสถานการณ์ที่ชาวบ้านในชุมชนได้มีการรวมตัวกันและพูดคุยในกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยกับฝั่งของนายทุน นำโดยนายสง่า ผึ้งรังที่เป็นผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น ได้เข้ามาประสาน พูดคุยถึงสถานการณ์การทำลายทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน อาทิ การสร้างคันดินเพื่อกั้นน้ำเค็ม การกีดกันชาวบ้านไม่ให้เข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลน การเอื้อประโยชน์ของหน่วยงานภาครัฐให้กับกลุ่มนายทุน และเหตุการณ์การใช้อาวุธปืนยิงข่มขู่ชาวบ้านให้มีความหวาดกลัวของคนเฝ้าพื้นที่ของนายทุน ซึ่งไม่มีหน่วยงานของภาครัฐเข้ามาควบคุมดูแล จากปัญหาและวิกฤติต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชุมชนทำให้กลุ่มแกนนำชาวบ้านได้เริ่มคิดหาวิธีการที่จะหยุดยั้งโครงการของนายทุน ได้มีการรวบรวมชาวบ้านที่มีความคิดเห็นและหลักการเดียวกัน โดยใช้วิธีการพูดคุยและกระตุ้นให้เห็นและตระหนักถึงปัญหาที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ ไม่ว่าจะเป็นปัญหาหนี้สิน ปัญหาการประกอบอาชีพที่ไม่สามารถเข้าไปใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนได้ รวมถึงปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรในชุมชนที่ถูกทำลายลงอย่างมาก ส่งผลกระทบด้านลบต่อวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน

จากการสร้างแนวคิดการรวบรวมพลังคนในชุมชนของกลุ่มแกนนำในการรวบรวมชาวบ้านเป็ดในและหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีจำนวนมากกว่า 200 คน ได้ก่อให้เกิดกระบวนการเคลื่อนไหว

ทางสังคมขึ้นมา เพื่อต่อสู้และทวงคืนสิทธิในทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน อีกทั้งยังมีผู้นำทางจิตวิญญาณ คือพระอาจารย์ทานและพระอาจารย์อ้นแห่งวัดห้วยน้ำขาวที่ให้การสนับสนุนเอื้อเฟื้อสถานที่ในการประชุม พูดคุย ร่วมคิด ร่วมต่อสู้ ให้กำลังใจกับกลุ่มแกนนำในชุมชน ผลจากการเคลื่อนไหวทางสังคมในชุมชนนี้เองทำให้กลุ่มชาวบ้านที่มีความคิดเข้าข้างนายทุนได้หวนกลับเข้ามาเป็นแนวร่วมในการต่อสู้ครั้งนี้ด้วย

พ.ศ. 2526-2527 กลุ่มชาวบ้านที่มีแกนนำโดยนายศุภกิจ ห้วยน้ำได้เดินทางเข้าพบนายอำเภอเมืองตราดและผู้ว่าราชการจังหวัดตราด เพื่อร้องเรียนหน่วยงานในระดับท้องถิ่นให้เข้ามาตรวจสอบพื้นที่และขอบเขตการสร้างคันกั้นน้ำเค็มของนายทุน แต่การร้องเรียนครั้งนั้นไม่ประสบผลสำเร็จ ต่อมาการร้องเรียนได้เกิดขึ้นอีกครั้งหนึ่งนำโดยนายอานวย ชุมณีและชาวบ้านจำนวน 7-8 คน ได้เดินทางเข้ากรุงเทพมหานคร เพื่อร้องเรียนต่อกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ให้รับทราบถึงผลกระทบที่ชาวบ้านชุมชนบ้านเปร็ดในและหมู่บ้านใกล้เคียงได้รับความเดือดร้อนจากนายทุนที่ได้รับอนุญาตการสัมปทานป่าชายเลน โดยเรียกร้องให้หน่วยงานของกระทรวงประสานการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นในชุมชน ผลจากการร้องเรียนได้มีกรมการสิ่งแวดล้อมเดินทางมาตรวจสอบตามข้อร้องเรียนแต่คณะกรรมการสิ่งแวดล้อมที่เข้ามาตรวจสอบกลับได้รับข้อมูลที่มิถูกต้องบิดเบือนจากนายทุน ซึ่งเป็นข้อมูลเพียงฝ่ายเดียวและกลับกลายเป็นว่าชาวบ้านถูกกล่าวหาว่าบุกรุกป่าและเป็นผู้กระทำผิดเสียเอง

ต่อมาได้มีการยื่นหนังสือร้องเรียนอีกครั้งหนึ่งที่นำโดยกลุ่มแกนนำชาวบ้านคนสำคัญ คือ นายอานวย ชุมณี และนายศุภกิจ ห้วยน้ำ ร่วมกับชาวบ้านในชุมชนอีกประมาณ 20 คน ได้เดินทางไปยื่นหนังสือเพื่อร้องเรียนต่อกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และยื่นหนังสือร้องเรียนที่สำนักนายกรัฐมนตรีด้วย เป็นการเรียกร้องให้หน่วยงานราชการลงมาตรวจสอบพื้นที่และสืบค้นข้อเท็จจริง ผลจากการยื่นหนังสือครั้งนี้ทำให้นายกรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้ดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมขึ้นมา 1 ชุด เพื่อดำเนินการตรวจสอบพื้นที่รับร้องเรียน นอกจากนี้ยังได้มีการประสานงานกับรองอธิบดีกรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดตราด ให้เข้ามาช่วยกันหาข้อเท็จจริงตามข้อร้องเรียนและปัญหาที่เกิดขึ้นอีกด้วย อีกด้านหนึ่งกลุ่มชาวบ้านในชุมชนได้มีการยื่นหนังสือร้องเรียนต่อหน่วยงานทหาร คือกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอรมน.) จังหวัดตราด ทำให้รองผู้ว่าราชการจังหวัดตราด ฝ่ายความมั่นคงเดินทางลงพื้นที่และร่วมประชุมพูดคุยกับชาวบ้าน เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงเรื่องการขุดคันดินกั้นน้ำเค็มของนายทุน ผลการตรวจสอบข้อเท็จจริงพบว่านายทุนได้ทำผิดเงื่อนไขของการได้รับสัมปทานจริงตามที่ร้องเรียน เวลาต่อมาได้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชุมชน 3 ชุมชน โดยมีกลุ่มชาวบ้านเปร็ดใน ชาวบ้านอ่าวกรูด ชาวบ้านท่าตะเภา จำนวนกว่า 300 คน ได้พากันเดินขบวนไปที่ศาลากลางจังหวัดตราด เพื่อกดดันผู้ว่าราชการจังหวัดที่ละเลยการแก้ไขปัญหาของชาวบ้าน เมื่อมี

การตรวจสอบรายละเอียดโครงการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำของนายทุน พบว่ามีการทำผิดเงื่อนไขการขอสัมปทานจริง ส่งผลให้ผู้ว่าราชการจังหวัดลาออกจากตำแหน่งในที่สุด

เมื่อชุมชนได้ทรัพยากรป่าชายเลนกลับคืนหลังจากที่ไล่นายทุนออกจากพื้นที่ได้แล้ว ชาวบ้านเปรี๊ตในจึงได้ร่วมมือกับฝ่ายทหารทำลายคันกันน้ำเค็มของนายทุน ด้วยการระเบิดทำลายประตูกันน้ำที่นายทุนสร้างไว้ออกไป ทำให้น้ำสามารถขึ้น-ลงได้ปกติตามธรรมชาติ ชาวบ้านในชุมชนเกิดความพึงพอใจที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนตนเองได้และถือเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน เมื่อผ่านเหตุการณ์ขับไล่นายทุนออกไปจากพื้นที่และได้สิทธิในทรัพยากรชุมชนกลับคืนมา กลุ่มชาวบ้านจึงได้เกิดการตระหนักรู้คุณค่าของทรัพยากรและมองเห็นแนวทางที่จะจัดระบบการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนเสียใหม่ ด้วยการฟื้นฟูระบบนิเวศของชุมชนให้เกิดความสมดุลด้วยการทำสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดความเหมาะสมกับทุนและแรงงานของชาวบ้าน ซึ่งเป็นการมองถึงศักยภาพของชุมชน การพลิกฟื้นภูมินิเวศของชุมชนลักษณะเป็นองค์กรร่วมที่มีการดำเนินงานพัฒนาไปพร้อม ๆ กันไปในสามมิติ คือ ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม

○ หลังจากทำลายคันดินกันน้ำระหว่างนาทุ่งกับป่าชายเลนออกไปแล้ว ชาวบ้านจึงปล่อยให้ป่าชายเลนฟื้นฟูเองตามธรรมชาติ ประกอบกับชาวบ้านได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัด ทำการปลูกป่าเสริมขึ้นมาใหม่เพื่อทดแทนป่าที่ขาดหายไป โดยในช่วงปี พ.ศ. 2532-2536 ถือได้ว่าเป็นช่วงตื่นตัวในการดูแล รักษาและปกป้องทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ชาวบ้านบ้านเปรี๊ตในได้เริ่มบริหารจัดการตนเองเกี่ยวกับทรัพยากรของชุมชนด้วยการสร้างข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชน คือการห้ามตัดไม้ในป่าชายเลนอย่างเด็ดขาด เพื่อเป็นการฟื้นฟูป่าที่เสื่อมสภาพให้กลับคืนสู่ความสมดุลโดยเร็วที่สุด การร่วมกันสร้างข้อกำหนด กฎ กติกา เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรป่าชายเลนและสัตว์น้ำ ได้แก่ ข้อตกลงเกี่ยวกับการจับปูแสมว่าจะต้องไม่จับมากเกินไปและหยุดจับในฤดูวางไข่ ข้อตกลงเกี่ยวกับการเฝ้าระวังการลักลอบตัดไม้และการใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย เช่น เรือคราดหอยแครง การใช้วนตาถี่ วนรุน วนลาก แต่ยังไม่ได้ร่วมกันกำหนดบทลงโทษอย่างชัดเจน

ต่อมาเริ่มมีการรณรงค์ให้ชาวบ้านเลิกตัดไม้บริเวณป่าชายเลน โดยใช้หลักการพูดคุยกันด้วยเหตุผลและออกกฎ กติกา ห้ามตัดไม้ ร้องขอให้ชาวบ้านเปลี่ยนมาใช้ไม้แอมแทนไม้ป่าชายเลนในการทำร้านหรือเสาปักค้ำแถวถั่วและแดง ส่วนปัญหาชุมชนใกล้เคียงลักลอบตัดไม้จากป่าชายเลนนำไปเผาถ่านก็แก้ปัญหาโดยการขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ที่รับผิดชอบให้มีการออกลาดตระเวนร่วมกันทำให้ปัญหาลดลงเรื่อย ๆ ปัจจุบันสามารถยุติการตัดไม้ชายเลนได้ทั้งหมด ในปีพ.ศ. 2538 พระอาจารย์สุบิน ปณีโต เจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อมได้เดินทางมาที่วัดห้วงน้ำขาว เพื่อบรรยายธรรมและขยายแนวคิดเรื่องการรวมกลุ่มออมเงินในการแก้ไขหนี้สินและเงินทุนในการประกอบอาชีพ กลุ่มผู้นำและชาวบ้านที่ได้ฟังบรรยายจากพระอาจารย์ได้เห็นประโยชน์ของการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

จึงจัดประชุมร่วมกันในหมู่บ้านและมีความเห็นร่วมกันว่าจะตั้งกลุ่มสะสมทรัพย์ขึ้นในชุมชน ใช้ชื่อว่า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อคุณธรรมครบวงจรชีวิต โดยเนื้อความตอนหนึ่งที่พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ได้กล่าวบรรยายเกี่ยวกับการจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มีดังนี้

“การสะสมทรัพย์ ไม่ได้มีความหมายเพียงการสะสมเงินเท่านั้น แต่เป็นการสะสม ความภาคภูมิใจ สะสมบุญ สะสมความดีงาม เพราะการตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นมานั้น นอกจากการเอาเงินคนละเล็กละน้อยมารวมเข้ากันแล้ว เงินเหล่านี้จะถูกนำไปให้คนที่มีความจำเป็นได้กู้ยืม แก้ปัญหาความเดือดร้อน ช่วยทำให้คนที่กู้เงินไปมีความสุข ซึ่งจะส่งผลให้คนที่ร่วมกันสะสมเงินทุกคนมีความสุข มีความปลื้มใจด้วย ส่วนจุดมุ่งหมายแท้จริงนั้น เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต มีเจตนาว่า กลุ่มที่ต้องขึ้นมามุ่งการพัฒนาคุณธรรม เป็นหลัก โดยมีเงินเป็นเครื่องมือ คุณธรรมที่นำมาใช้ เป็นคุณธรรมที่สัมผัสได้ตั้งแต่ทารก ในครรภ์มารดาจนถึงเชิงตะกอน นั่นคือครบวงจรแห่งชีวิต ด้วยการจัดสวัสดิการของกลุ่ม เป็นคุณธรรมที่ช่วยได้ไม่แยกส่วนจนทำให้เกิดช่องว่างของคนในชุมชนด้วยกันเองหรือแม้แต่ ระหว่างคนในสังคม ซึ่งปกติจะมีช่องว่างความไม่เท่าเทียมกันเป็นอย่างมาก เช่น คนที่รับ ราชการจะได้รับการเลี้ยงดูจากหน่วยงานรัฐเป็นอย่างดี ทั้งในรูปของเงินเดือนและสวัสดิการ ต่าง ๆ แต่ชาวบ้านธรรมดา กลับไม่ได้รับการจากใครเลยทั้ง ๆ ที่คนเหล่านี้คือเจ้าของเงิน หรือผู้เสียภาษีให้รัฐ ดังนั้นการตั้งกลุ่มเพื่อนำเงินมาจัดการให้เกิดสวัสดิการต่าง ๆ ก็จะเป็น เครื่องมือในการสร้างคุณธรรม สร้างความทัดเทียมกันในสังคม” (อภิษญา คุณาพรธรรม, 2551 : 165-166)

ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2540-ปัจจุบัน เป็นสถานการณ์การขยายผลและการเชื่อมโยงกิจกรรมและ นำไปสู่ความยั่งยืน ชุมชนบ้านเป็ดในประสบความสำเร็จในด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชน มีการรวมกลุ่มกันของชาวบ้านจัดตั้งเป็นกองทุนบริหารจัดการป่าชายเลน เพื่อการบริหารจัดการและ ดูแลทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นอย่างจริงจัง ผลานภาคีเครือข่ายจนเกิดการเชื่อมโยงเป็นเครือข่าย ในทุกระดับ อีกทั้งยังเป็นพื้นที่เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้ภายนอกเข้ามาศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน การบริหารจัดการน้ำชุมชนด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การบริหารจัดการภัยพิบัติจากการกัดเซาะชายฝั่งจากภาวะอากาศเปลี่ยนแปลง การบริหารจัดการ สัจจะสะสมทรัพย์ จนได้รับการยอมรับจากหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ ให้เป็นพื้นที่ต้นแบบในการฟื้นฟู และอนุรักษ์ป่าชายเลนที่มีความยั่งยืน

จากจุดเริ่มต้นในการลงมือปลูกป่าชายเลนของชุมชนเมื่อปีพ.ศ. 2530 ชุมชนบ้านเป็ดใน ได้ดำเนินการฟื้นฟู บำรุงรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเรื่อยมา โดยกลุ่มผู้นำได้มีการประชุมร่วมกัน

กับชาวบ้านเพื่อหาข้อตกลงเกี่ยวกับการรวมตัวรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการด้านทรัพยากรในชุมชน โดยที่ประชุมได้มีมติที่จะขยายผลการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรในชุมชน ด้วยการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดในขึ้นมา ซึ่งชาวบ้านที่มาเข้าร่วมประชุมต่างก็ยอมรับในแนวคิดเรื่องของการรวมกลุ่ม โดยกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดในได้จัดตั้งขึ้นมาอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2541 โดยมีขั้นตอนในการเกิดกลุ่ม ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การดำเนินงานจัดตั้งคณะกรรมการประจำกลุ่ม ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม กรรมการปรึกษากลุ่ม กรรมการบริหารกลุ่ม

ขั้นตอนที่ 2 การเข้าเป็นสมาชิกกลุ่ม มีข้อตกลงร่วมกันในการที่จะให้สิทธิชาวบ้านทุกคนในหมู่บ้านเป็ดในเป็นสมาชิกโดยธรรมชาติ โดยไม่มีการรับสมัคร ไม่เสียค่าสมาชิกและค่าใช้จ่ายใด ๆ ทั้งสิ้นในการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่ม

ขั้นตอนที่ 3 การจัดโครงสร้างกลุ่ม ได้มีแบ่งกลุ่มกิจกรรมในการเฝ้าระวังและดูแลรักษาป่าชายเลนออกเป็น 6 กลุ่ม โดยแต่ละกลุ่มจะมีผู้รับผิดชอบกลุ่มทำหน้าที่รับผิดชอบดูแลและควบคุมกลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มที่ 1 กลุ่มงานอำนวยการ ด้านความสะอาดและการต้อนรับบุคคลภายนอก การเตรียมสถานที่และบริการต่าง ๆ เช่น การปลูกป่า จัดเตรียมอาหารและน้ำดื่มต่าง ๆ กลุ่มที่ 2-6 กลุ่มงานลาดตระเวนและตรวจตราดูแลป่า ซึ่งจะมีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตามคลองที่อยู่ในพื้นที่บ้านเป็ดใน ตั้งแต่คลอง 1-12 แต่ละกลุ่มจะลาดตระเวนทั้งกลางวันและกลางคืน เพื่อดูแลตรวจตราป่าชายเลนคนละ 2-3 คลอง หากตรวจตราแล้วพบผู้กระทำผิดก็จะแจ้งให้ทราบว่ามีกฎและให้ถอยออกไปยังแหล่งอื่น แต่ถ้าไม่ออกไปหรือมีการขัดแย้งต่อผู้รับผิดชอบประจำกลุ่มจะดำเนินการเรียกกลุ่มอื่น ๆ ให้เข้ามาร่วมผลักดันให้ออกไปจากพื้นที่และจะทำการขึ้นบัญชีดำไว้

ขั้นตอนที่ 4 ร่วมกันกำหนดกฎ ระเบียบและข้อบังคับ การที่พื้นที่ป่าชายเลนบ้านเป็ดในได้ปรากฏความอุดมสมบูรณ์มีความหลากหลายของสัตว์น้ำและสัตว์ป่าหลายชนิดที่มีค่า กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดในจึงได้ร่วมกันออกข้อบังคับของกลุ่ม ประกอบด้วย 1) ผู้เป็นสมาชิกของกลุ่มจะต้องเป็นผู้ที่มีจิตสำนึกรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ 2) ช่วยกันอนุรักษ์และป้องกันรักษาป่าชายเลนให้คงอยู่ตลอดไป 3) ช่วยกันปลูกป่าชายเลนที่ถูกทำลาย 4) หากพบว่ามีมีการบุกรุกทำลายตัดไม้ในเขตป่าชายเลนจะร่วมกันควบคุมตัวผู้กระทำผิดส่งเจ้าหน้าที่เพื่อดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป 5) ห้ามจับสัตว์น้ำในห้วงเวลาที่สัตว์น้ำวางไข่หรือมีไข่โดยเฉพาะปูแสม ช่วงเดือน 11 (แรม 4-5-6 ค่ำ) ผู้ใดฝ่าฝืนมีโทษปรับเป็นเงิน 1,000 บาท (โครงการหยุดจับร้อยละ คอยจับล้าน) 6) จะร่วมมือกับส่วนราชการภาครัฐและเอกชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลน 7) ห้ามมิให้ผู้ใดทำการตั้งเตาเผาถ่านในป่าชายเลน 8) ห้ามนำขยะมูลฝอยไปทิ้งในบริเวณป่าชายเลน 9) ห้ามจุดไฟเผาป่าชายเลน

ขั้นตอนที่ 5 การรวมเงินเพื่อร่วมลงขันเสียสละเงินสำหรับเป็นกองทุนสะสมสำหรับใช้ในการบริหารจัดการกลุ่ม ชาวบ้านจะร่วมบริจาคตามกำลังศรัทธา เพื่อการจัดกิจกรรมของกลุ่มอนุรักษ์ฯ

ในเวลาต่อมาศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชีย มูลนิธิรักษ์ไทยได้เข้ามาส่งเสริมและพัฒนาความรู้ให้กับชาวบ้านเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าชายเลนในพื้นที่ ร่วมกันจัดให้มีการศึกษาดูงานต่างพื้นที่โดยพากลุ่มแกนนำ สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดในจำนวน 10 คน เดินทางไปศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ด้านการจัดการป่าชายเลน ณ บ้านแหลมมะขาม ตำบลเขาไม้แก้ว อำเภอสีเกา จังหวัดตรัง และที่บ้านทุ่งตะเชะ ตำบลทุ่งกระปือ อำเภอย่านตาขาว จังหวัดตรัง คณะผู้ไปศึกษาดูงานได้นำสิ่งที่ได้เรียนรู้จากการศึกษาดูงานมาถ่ายทอดให้กับสมาชิกในชุมชนทุกคน จากนั้นจึงเริ่มดำเนินการเก็บข้อมูลของชุมชน เพื่อทำความรู้จักชุมชนตัวเองมากยิ่งขึ้น ทั้งจากประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน การใช้ประโยชน์ที่ดิน สภาพเศรษฐกิจและสังคมและโครงสร้างของกลุ่มและองค์กรในชุมชน เมื่อได้ข้อมูลชุมชนมาครบแล้วจึงทำการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เห็นสภาพปัญหา จุดเด่น จุดด้อยของชุมชน จนกระทั่งมองเห็นปัญหาที่แท้จริงในชุมชนและนำไปสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาจนบรรลุเป้าหมายที่ชุมชนได้วางไว้

ระหว่างพ.ศ. 2542-2545 เป็นช่วงปีแห่งความสำเร็จชุมชนบ้านเปร็ดใน ชุมชนได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 1 ประเภทชุมชน จากสถาบันลูกโลกสีเขียว ภายใต้ชื่อกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน จังหวัดตรัง ตามสโลแกน พันธุ์วิถุติ พลิกฟื้นผืนป่า ในปีพ.ศ. 2542 ต่อมาชุมชนบ้านเปร็ดในก็ได้รับรางวัลด้านการบริหารจัดการน้ำระดับประเทศจากมูลนิธิอุทกพัฒน์ (ในพระบรมราชูปถัมภ์) ปีพ.ศ. 2543 ทั้งนี้สืบเนื่องจากสภาพปัญหาการขาดแคลนน้ำในชุมชน ถึงแม้ว่าสภาพภูมิอากาศในชุมชนบ้านเปร็ดในจะมีฝนตกเป็นเวลายาวนาน 8 เดือนก็ตาม และมีปริมาณน้ำฝนสะสมรายปีเฉลี่ยสูงถึง 2,882.2 มิลลิเมตรต่อปี แต่ก็ขาดแคลนน้ำจัดในการอุปโภคบริโภค ส่งผลกระทบต่อชุมชนในทุกด้าน ชาวบ้านจึงต้องไขปัญหาด้วยการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรร่วม มีการระดมความคิดเห็น แสวงหาแนวทางการจัดการร่วมกัน ร่วมกันวางแผน ร่วมกันทำงาน เพื่อต้องการกักเก็บน้ำจืดให้อยู่ในพื้นที่ให้ได้มากที่สุดในช่วงฤดูแล้ง โดยมีวิธีการบริหารจัดการร่วมกัน ดังนี้

ตักน้ำจืด ด้วยการพัฒนาบ่อกักที่รกร้าง บ่อกักเก่าที่ไม่ได้เลี้ยงกุงแล้วมาปรับปรุงเป็นสระแก้มลิง ขุดลอกคูคลองที่ตื้นเขินให้มีขนาดใหญ่ขึ้น ทำให้สามารถเพิ่มปริมาตรกักเก็บน้ำจืดได้รวม 1,776,505 ลูกบาศก์เมตร นอกจากนี้ยังปรับพื้นที่เกษตรเป็นร่องสวน เพื่อกักเก็บน้ำจืดให้อยู่ในร่องสวนให้ยาวนานและเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำในฤดูฝนด้วย

ตุลน้ำกร่อย คือการสร้างสมตุลระบบนิเวศป่าชายเลนเป็นแนวกันชนระหว่างน้ำจืดและน้ำเค็ม เกิดแนวป้องกันการปะทะและกัดเซาะชายฝั่ง มีการแบ่งแนวเขตของพรรณไม้ชายเลน 3 ชั้น มีระยะทางประมาณ 1.8 กิโลเมตร ซึ่งถือเป็นแนวกันชนก่อนที่น้ำเค็มจะรุกเข้าถึงพื้นที่ของชุมชน และระบบรากของพันธุ์ไม้ป่าชายเลนก็เป็นเสมือนเครื่องกรองน้ำเสียก่อนที่จะระบายลงสู่ทะเล ดูดซับมลพิษที่ปะปนมากับน้ำ จึงทำให้มีปริมาณน้ำจืดในแผ่นดินมีเพียงพอและไม่กลายเป็นน้ำกร่อย ทำให้รอยต่อพื้นที่น้ำกร่อยมีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติและเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ

ต้นน้ำเค็ม เป็นการใช้น้ำจืดต้นน้ำเค็มออกไป โดยการสร้างฝายชะลอน้ำด้วยกระสอบและทำบานประตูปิด-เปิด บริเวณท่อลอดรางระบายน้ำสาธารณะ เพื่อกักเก็บน้ำจืดเป็นช่วง ๆ พร้อม ๆ กับการบริหารระดับน้ำแนวกันชนน้ำจืดและน้ำเค็ม

เมื่อชุมชนสามารถขยายผลจากการปฏิบัติได้ดี จึงทำให้ชุมชนบ้านเป็ดในได้มีการริเริ่มจัดทำวิจัยท้องถิ่นโดยร่วมกับหน่วยงานภายนอกจนสามารถสร้างโจทย์วิจัยด้วยตนเองเพื่อแก้ไขปัญหาในชุมชนอย่างเป็นระบบ การวิจัยโดยชุมชนนี้ นำโดยกลุ่มผู้นำชาวบ้านรุ่นใหม่ที่ต้องการแก้ไขปัญหาแบบเบ็ดเสร็จและมองเห็นความยั่งยืนของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นจุดเริ่มต้นในการเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างชุมชนกับชุมชน ชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ ชุมชนกับหน่วยงานองค์กรภายนอกเพิ่มมากขึ้น ทำให้เกิดผลงานด้านการบริหารจัดการทรัพยากรของชุมชนและมีกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอยู่เสมอ สามารถสร้างความสมดุลของทรัพยากรอย่างคงที่และมีความยั่งยืนมาเป็นระยะเวลา 5 ปี นับจากที่ได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 1 สถาบันลูกโลกสีเขียวจึงได้คัดเลือกให้ชุมชนบ้านเป็ดในได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ประเภทรางวัล สิปปนนท์ เกตุทัต 5 ปีแห่งความยั่งยืนในปีพ.ศ. 2548

○ พ.ศ. 2551 สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้า กรมสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จมาทอดพระเนตรป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน

▷ พ.ศ. 2552 ชุมชนได้รับการคัดเลือกจากสถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร (องค์การมหาชน) ให้เป็นแม่ข่ายการจัดการทรัพยากรน้ำชุมชนด้วยวิธีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ด้วยผลงานของชาวบ้านที่สามารถบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเป็นรูปธรรมและสามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้จริง ชุมชนบ้านเป็ดในจึงเป็นคลังข้อมูลและคลังความรู้ที่ทันสมัย มีการสนับสนุนให้เกิดการบริหารจัดการน้ำอย่างมีประสิทธิภาพและถ่ายทอดขยายผลการใช้งาน โดยสร้างและพัฒนาเครือข่ายออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งต่อมามูลนิธิอุทกพัฒน์ (ในพระบรมราชูปถัมภ์) ได้คัดเลือกชุมชนบ้านเป็ดในเป็นพิพิธภัณฑ์ธรรมชาติเพื่อจัดการน้ำโดยชุมชนตามแนวพระราชดำริ

ส่วนการขยายผลแนวคิดการปลูกป่าชายเลนนำมาใช้แลกเปลี่ยนคาร์บอนเครดิต สาเหตุมาจากปัญหาภาวะโลกร้อนและการแปรปรวนของสภาพภูมิอากาศ ที่สืบเนื่องมาจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสู่ชั้นบรรยากาศที่มากเกินไป ใช้ในการชดเชยการปล่อยก๊าซเรือนกระจกของตนเองจากการปลูกป่าในพื้นที่กำลังดำเนินการร่วมกันกับหน่วยงานอื่น ๆ เพื่อกำหนดแนวทางร่วมกัน

ต่อมาพ.ศ. 2563 สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าพัชรกิติยาภา นเรนทิราเทพยวดี กรมหลวงราชสาริณีสิริพัชรมหาวัชรราชธิดา นำคณะอัยการสูงสุดและสถานพินิจและคุ้มครองเด็กและเยาวชนจังหวัดระยอง ศึกษาดูงานด้านระบบนิเวศทางธรรมชาติชุมชนบ้านเป็ดใน ทอดพระเนตรศูนย์การเรียนรู้พิพิธภัณฑ์บริหารจัดการน้ำและป่าชายเลนของชุมชน เยี่ยมชมป่าชายเลนมรดกผืนป่า

ตะวันออก ทอดพระเนตรระบบการบริหารจัดการน้ำจืด-น้ำเค็ม การสำรองและกักเก็บน้ำจืดและเกษตรผสมผสานตามแนวทางทฤษฎีใหม่

ปัจจุบันความสำเร็จด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนบ้านเป็ดในเป็นพื้นที่ต้นแบบระดับประเทศ ทั้งในด้านการบริหารจัดการป่าชายเลน การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ การแก้ไขปัญหาการกัดเซาะชายฝั่งและการบริหารจัดการกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เพื่อคุณธรรมครบวงจรชีวิตสามารถตอบสนองคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี ความสำเร็จดังกล่าวมาจากความตั้งใจ ความเข้าใจ ความไว้วางใจและความสามัคคีของชาวบ้านในชุมชน ประกอบกับการนำแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

ความยั่งยืนของชุมชน ด้วยสภาพความเสื่อมโทรมของทรัพยากรของชุมชนที่เกิดขึ้นในอดีต ล้วนแล้วแต่เป็นการใช้ทรัพยากรของชุมชนอย่างไม่ระมัดระวัง ไม่สัมพันธ์กับความต้องการของชุมชนที่แท้จริง ฉะนั้นการตื่นรู้ของชาวบ้าน ด้วยการเกิดสำนึกตระหนักตลอดจนรู้เหตุ รู้ปัจจัยของสภาวะแห่งการเป็นหนี้ของตนเอง ทำให้ได้รู้แจ้งเห็นจริงและเห็นโทษของการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน จึงได้หันมาสู่การเข้าใจตนเองและชุมชน โดยที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดทิศทางและวิธีการที่จะพัฒนาชุมชนของตนเองเพื่อความอยู่รอดและยั่งยืนได้ ซึ่งกระบวนการดำเนินกิจกรรมของชุมชนที่นำไปสู่ความยั่งยืนของชุมชนบ้านเป็ดในจนกระทั่งปัจจุบัน ประกอบด้วยดังนี้

ความยั่งยืนด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ด้วยความที่ชุมชนบ้านเป็ดในมีแนวทางการปฏิบัติการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนร่วมกัน ประกอบกับการพิจารณาและลงมติในข้อคิดเห็นที่เห็นพ้องร่วมกันในการดำเนินการหรือทำกิจกรรมร่วมกัน บางประเด็นที่ยังหาข้อสรุปในที่ประชุมไม่ได้ สมาชิกผู้เข้าร่วมประชุมก็นำวาระการประชุมในประเด็นที่ยังไม่สามารถตัดสินใจได้ เอาไปคิดต่อบ้านและนัดประชุมสืบเนื่องครั้งถัดไป ทำให้การประชุมเป็นไปอย่างต่อเนื่องและเข้มข้นทุกครั้ง จนเกิดการตกผลึกทางความคิดและเกิดแนวทาง การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนที่มีความชัดเจน

“สมัยก่อนผู้นำชุมชน ชาวบ้าน มักจะมาประชุมพูดคุยกัน ใครมีเวลาก็มาถกแถลงกันจะทำอะไรร่วมกัน บ้างก็ที่โรงเรียน ศาลาวัด ศาลเจ้าปู่บ่อย มานั่งพูดคุยบางทีก็เถียงกันแต่ก็ไม่มีอะไร ถ้ายังไม่ได้ข้อสรุปร่วมกันก็เก็บเอาไปคิดต่อแล้วก็มาประชุมกันใหม่คราวต่อไป เราประชุมกันบ่อยมาก” (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2564)

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ชาวบ้านในชุมชนร่วมกันจัดให้มีการประชุมคณะกรรมการร่างระเบียบการดูแลป่าชายเลนบ้านเป็ดในเกี่ยวกับการวางแผนการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรร่วมของหมู่บ้าน (รายงานการประชุมคณะกรรมการชุมชน, 2542) โดยที่ประชุมคณะกรรมการชุมชนได้มีมติพิจารณาร่วมกันถึงแนวทางในการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรร่วมกัน ตามประเด็นต่อไปนี้

1. ความสำคัญของการจัดการป่าชายเลนและทรัพยากรหมู่บ้านเปรีตโน ทรัพยากรป่าชายเลนมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในหมู่บ้านเปรีตโนและหมู่บ้านใกล้เคียง รวมทั้งเป็นแหล่งสำหรับศึกษาระบบนิเวศวิทยาของชายเลนสมบูรณ์ที่สุดของภาคตะวันออกเฉียง ชาวบ้านในชุมชนเล็งเห็นความสำคัญนี้ จึงพร้อมใจกันจัดทำแผนดังกล่าวนี้ขึ้นมา

2. วัตถุประสงค์ของแผนการจัดการทรัพยากร ที่ประชุมได้มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของแผนการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน 5 ประการ คือ

- 2.1 เพื่อรักษาไว้เป็นแหล่งทำมาหากินของประชาชนในชุมชน
- 2.2 เพื่อเป็นการจัดการในทรัพยากรป่าชายเลนอย่างยั่งยืน
- 2.3 เพื่อให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์ตามธรรมชาติ
- 2.4 เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาสำหรับประชาชน
- 2.5 เพื่อรักษาไว้เป็นมรดกโลก

3. แนวทางการจัดการและการใช้ประโยชน์ป่าชายเลนและทรัพยากรหมู่บ้านเปรีตโน ซึ่งที่ประชุมชนได้มีมติร่วมกัน ดังนี้

- 3.1 จัดตั้งคณะกรรมการควบคุมดูแล รักษาป่าชายเลนและทรัพยากร
- 3.2 จัดการตรวจป่าอย่างน้อย 2 ครั้งต่อสัปดาห์
- 3.3 มีการปลูกป่าซ่อมแซมและเพิ่มเติม อย่างน้อยปีละครั้ง
- 3.4 มีการสำรวจและทรัพยากรของป่าอย่างน้อย 1 ครั้งต่อ 3 ปี
- 3.5 สร้างกฎเกณฑ์เพื่อรักษา ดูแล รวมทั้งการใช้ประโยชน์

4. การตั้งคณะกรรมการดูแลรักษาทรัพยากรชุมชนบ้านเปรีตโน มติที่ประชุมได้มีความเห็นร่วมกันว่าควรมีการจัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรีตโนขึ้นมา โดยมีองค์ประกอบ ดังนี้

4.1 คณะกรรมการโดยตำแหน่ง จะเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 บ้านเปรีตโน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 บ้านเปรีตโน สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล หมู่ที่ 2 ผู้บริหารโรงเรียนบ้านเปรีตโน

4.2 คณะกรรมการโดยการเลือกตั้ง จะเลือกจากตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ฯ กลุ่มละ 2 คน จากดุลยพินิจของคณะกรรมการ และจากตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์ฯ อีกไม่เกิน 6 คน โดยวิธีลงคะแนน แต่ละตำแหน่งต้องได้รับคะแนนเสียงเกินครึ่งหนึ่งของคณะกรรมการทั้งหมดที่เข้าประชุม

4.3 คณะกรรมการในแต่ละชื่อจะดำรงอยู่ในตำแหน่งเป็นวาระ 2 ปี เมื่อครบวาระแล้ว จะได้รับการเลือกเข้ามาเป็นกรรมการอีกก็ได้

4.4 คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรบ้านเปรีตโน มีตำแหน่งต่าง ๆ ดังนี้ ประธานกรรมการ 1 ตำแหน่ง รองประธานกรรมการ 2 ตำแหน่ง เภรัณยูิก 1 ตำแหน่ง เลขานุการ 1 ตำแหน่ง ผู้ช่วยเลขานุการ 1 ตำแหน่ง ส่วนคณะกรรมการจะมีเท่ากับจำนวนจากตัวแทนของกลุ่ม โดยตำแหน่ง

ประธานกรรมการ รองประธานกรรมการ จะมาจากการคัดเลือกโดยคณะกรรมการ ซึ่งเลือกจากคณะกรรมการโดยตำแหน่งและคณะกรรมการโดยการเลือกตั้ง ใช้วิธีการลงคะแนนเสียง ส่วนตำแหน่งเลขานุการ ผู้ช่วยเลขานุการ เற்றுณิกและผู้ช่วยற்றுณิกจะให้ประธานเลือกจากคณะกรรมการโดยตำแหน่งและมาจากการเลือกตั้ง

5. ระเบียบและกฎเกณฑ์เพื่อการดูแลรักษาป่าชายเลน จะมีการพิจารณาร่วมกันวาระเบียบทุกข้อทำประชาพิจารณ์ก่อนประกาศใช้ โดยมีข้อห้าม ดังนี้

5.1 ห้ามมิให้ผู้ใดทำการใด ๆ อันเป็นการทำลายป่า ทรัพยากรป่าชายเลนหรือเข้ายึดถือครอบครอง ลำเนาเขตของป่าชุมชน

5.2 ห้ามนำไม้ออกจากป่า โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ

5.3 ห้ามมิให้ผู้ใดนำไม้ไปใช้ เพื่อหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

5.4 ก่อนที่จะทำการตัดหรือโค่นไม้ ผู้กระทำการตัดโค่นจะต้องแจ้งต่อคณะกรรมการเป็นลายลักษณ์อักษร จึงจะดำเนินการดังกล่าวได้

5.5 ชื่อบัญชีคลองต่อท้ายนี้ จัดให้เป็นป่าที่กำลังฟื้นตัว ห้ามมิให้ มีการตัดหรือโค่น

5.6 ห้ามมิให้มีการตั้งบ้านเรือนที่หรืออยู่อาศัยในบริเวณเขตป่าอนุรักษ์อย่างถาวร เว้นแต่เป็นที่ทำการของกลุ่มอนุรักษ์หรือที่พักรักษาของเจ้าหน้าที่

5.7 ห้ามตัดไม้ทำลายป่า หรือทำให้ต้นไม้ตายด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เว้นแต่คนฐานะยากจนตัดไม้ได้ตามจำนวนที่คณะกรรมการเห็นสมควร การตัดเพื่อสาธารณะประโยชน์ตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร

6. การใช้ประโยชน์ทรัพยากร

6.1 คนที่ใช้ประโยชน์ ทั้งคนในชุมชนและคนนอกชุมชน

6.2 การใช้ประโยชน์เฉพาะไม้ คนในชุมชนมีสิทธิขอใช้ได้ทุกคน คนนอกชุมชนต้องได้รับความเดือดร้อน จากภัยธรรมชาติ เป็นสาธารณประโยชน์ โรงเรียน วัด ราชการ ขึ้นตอนการขอใช้

6.3 ขึ้นตอนการขอใช้ มีแบบคำขอใช้ มีคณะกรรมการพิจารณาอนุญาต ติดตามการใช้ การอนุญาตให้ใช้ ไม่ให้ใช้ ขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของคณะกรรมการ ซึ่งต้องมีกฎ/ระเบียบในการพิจารณา เช่น พิจารณาโดยจัดลำดับความเดือดร้อน ลักษณะการนำไปใช้ประโยชน์

6.4 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าชายเลน ในที่ประชุมจัดให้มีการจัดลำดับความสำคัญของทรัพยากรในป่า ดังนี้ ปู (ปูแสม ปูดำ) สัตว์ป่า ปลา กุ้ง หอย ผึ้ง หิ่งห้อย โดยมีการอภิปรายพิจารณาแต่ละชนิด ดังนี้

ปูแสม ถ้าเป็นคนในหมู่ที่ 2 บ้านเปรี๊ดในและสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์มีสิทธิจับได้ทุกคน ห้ามจับในฤดูวางไข่ (ขึ้น 4, 5, 6 แรม 4, 5, 6 ของเดือน 11) ห้ามใช้ยาเบื่อ ห้ามจับขนาดเล็ก ถ้าเป็น

คนนอกหมู่บ้านจะจับได้โดยต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบและข้อห้ามของกลุ่มที่วางไว้ จะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้แก่กลุ่มอนุรักษ์ฯ

ปูดำ คนในหมู่บ้านเปรี๊ตในมีสิทธิจับได้ทุกคนห้ามจับปูเล็กจิ๋ว (ประมาณ 18 ตัวต่อกิโลกรัม) ส่วนคนนอกจะต้องได้รับอนุญาตจากกลุ่มอนุรักษ์ฯ เสียก่อนและจะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้แก่ทางกลุ่มอนุรักษ์ฯ

สัตว์ป่าบกและป่าชายเลน ห้ามล่าสัตว์ป่าทุกชนิดในพื้นที่ของหมู่บ้านเปรี๊ตในปลา กุ้ง คนในหมู่ที่ 2 บ้านเปรี๊ตในมีสิทธิจับได้ คนนอกชุมชนต้องได้รับอนุญาตและเสียค่าธรรมเนียมให้กับกลุ่มอนุรักษ์ฯ

หอย คนในหมู่ที่ 2 บ้านเปรี๊ตในมีสิทธิจับได้ทุกคน ทุกคลอง ในช่วงพ.ศ. 2547 ได้มีข้อห้ามยกเว้นการจับระหว่างคลอง 6-7 และคลอง 7-8 ถ้าเป็นคนนอกชุมชนจะต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการและต้องปฏิบัติตามกฎของกลุ่มอนุรักษ์ฯ โดยจะต้องเสียค่าธรรมเนียม

ผึ้ง คนในหมู่ที่ 2 บ้านเปรี๊ตในมีสิทธิทุกคน ไม่อนุญาตให้คนนอกมาตีผึ้ง ห้ามทุกคนตีผึ้งระหว่างคลอง 6-7-8

หิ้งห้อย อนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา ทุกบริเวณในพื้นที่ที่มีหิ้งห้อยอาศัย

7. ประเด็นการฟื้นฟู บำรุงรักษาทรัพยากรร่วมของชุมชน

7.1 ทรัพยากรป่าไม้ ปลูกเพิ่ม ซ่อมแซม บริเวณที่เสื่อมโทรมทุกแปลง ปรับปรุงตามความเหมาะสม โดยความเห็นชอบของคณะกรรมการฯ ส่วนบริเวณระหว่างคลอง 7-8 ให้เป็นแปลงสาธิตเพื่อการศึกษา

7.2 ทรัพยากรในป่าชายเลน การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำสัตว์ป่า ประกาศเป็นเขตห้ามล่าและเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า

8. ประเด็นเกี่ยวกับการป้องกันทรัพยากรร่วม

8.1 ตรวจป่าอย่างน้อย 2 ครั้ง/สัปดาห์

8.2 สร้างบ้านพักสำหรับจุดตรวจ 5 แห่ง

8.3 จัดหาเรือตรวจป่า 4 ลำ

8.4 จัดหาเครื่องมือสื่อสาร (วิทยุ) อย่างน้อย 6 เครื่อง

8.5 จัดหาอาวุธปืน อย่างน้อย 5 กระบอก

8.6 วางทุนแสดงแนวเขตอนุรักษ์ตลอดแนวชายฝั่ง

8.7 ประสานงานกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

9. การบริหารการจัดการกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน

9.1 เป็นศูนย์การศึกษาธรรมชาติป่าชายเลน

9.2 ดำเนินการแบ่งพื้นที่ทั้งหมดเป็น 5 แปลง ได้แก่

แปลงที่ 1 คลองโปงตะวันออกถึงคลองนาคราชตะวันออก

แปลงที่ 2 คลองนาคราชตะวันตกถึงคลองสามฝั่งทิศเหนือ

แปลงที่ 3 คลอง 4 ถึงคลอง 6

แปลงที่ 4 คลอง 7 ถึงคลอง 9

แปลงที่ 5 คลอง 10 ถึงคลอง 12

9.3 จัดทำป้ายชื่อคลอง ป้ายชื่อแปลง

9.4 แบ่งสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ฯ เป็น 6 กลุ่ม มีการแบ่งหน้าที่ คือ กลุ่มที่ 1-5 ดูแลพื้นที่ป่าชายเลน กลุ่มที่ 6 เป็นกลุ่มบริการ

9.5 เงินงบประมาณเพื่อการดูแลจัดการป่าชายเลน มาจากการสนับสนุนจากภาครัฐ เอกชน กลุ่มองค์กรต่าง ๆ ค่าธรรมเนียมและบริการ

9.6 ประชุมคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ฯ อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง

9.7 เข้าร่วมสัมมนาป่าชายเลนอย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง

10. ประเด็นด้านการจัดให้มีการประชาสัมพันธ์ จัดทำวารสารเผยแพร่ จัดทำแผ่นป้ายประชาสัมพันธ์ประสานงานกับสื่อมวลชน จัดค่ายเยาวชน อบรมให้ความรู้เกี่ยวกับป่าชายเลน

11. ประเด็นการติดตามประเมินผล จัดให้มีการติดตามประเมินผลในทุก ๆ 6 เดือน จัดทำแบบสอบถามสมาชิก ดูจากผลการปฏิบัติงานของกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่ม

การดูแลรักษาทรัพยากรของชุมชนเป็นสิ่งที่ยืนยันได้ว่า ถ้าหากการอาชีพทำสวนผลไม้ การทำสวนยางได้รับผลกระทบจากราคาผลผลิตที่ตกต่ำและต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น หรือว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศที่ทำให้เกิดการแปรปรวนเป็นสาเหตุให้ชุมชนได้รับผลกระทบ คนในชุมชนยังสามารถสร้างความมั่นคงจากผลผลิตในป่าชายเลนได้อีกทางหนึ่งด้วย

กิจกรรมที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องของชุมชนบ้านเป็ดในที่จัดว่าเป็นกลยุทธ์สำคัญในการสร้างความร่วมมือทุกภาคส่วน มีดังต่อไปนี้

1. กิจกรรมปลูกป่าชายเลน เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่พ.ศ. 2530 โดยแนวคิดช่วงแรก ๆ นั้น ปลูกป่าเพิ่มเพื่อเป็นการฟื้นฟูป่าชายเลน ต่อมาไม่ได้ดำเนินการปลูกเพิ่มเพราะสามารถฟื้นฟูระบบนิเวศที่ดีขึ้น ประกอบกับการมีประกาศของกลุ่มอนุรักษ์ฯ เรื่องการปิดป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน จึงทำให้ต้นไม้ป่าชายเลนสามารถเติบโตขึ้นเองได้ดี

2. กิจกรรมหยุดจับร้อยละจับสัตว์น้ำ มีการดำเนินการมาตั้งแต่พ.ศ. 2540 โดยกิจกรรมนี้ประกอบด้วย คณะกรรมการป่าชายเลนชุมชน ผู้เก็บหาปูแสม (ในและนอกชุมชน)และผู้รับซื้อจะได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมด้วยกัน (ไม่จับปูแสมช่วงฤดูวางไข่)

3. ธนาคารปู แนวคิดการอนุบาลสัตว์น้ำโดยมีแผนในการบริโภคและการผลิตอย่างยั่งยืนในชุมชน โดยการนำแม่พันธุ์ปูมาไว้ในกระชังเพื่อขยายพันธุ์และปล่อยกลับสู่ทะเล ซึ่งคณะกรรมการ

อนุรักษ์ฯเป็นผู้ดำเนินการ หากมีชาวบ้านพบเจอปูดำที่มีไข่ก็จะนำไปฝากไว้กับสมาชิกในกลุ่มอนุรักษ์ฯ ที่ทำการดูแล

4. การจัดค่ายเยาวชน ในช่วงแรกเป็นกิจกรรมที่เรียกว่า ลูกไม้ป่าเลน ที่ช่วยกันผลักดันสร้างและบรรจุหลักสูตรของโรงเรียนบ้านเปร็ดไถที่มีความพยายามทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ ต่อมาแนวคิดลูกไม้ป่าชายเลนได้นำลงไปสู่สถานศึกษาภายในชุมชน (โรงเรียน) เพื่อการเรียนรู้และการอนุรักษ์ป่าชายเลน

5. กิจกรรมด้านงานวิจัยชุมชนของกลุ่มอนุรักษ์ฯ ในสถานการณ์ปัจจุบันกลุ่มอนุรักษ์ฯ และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปร็ดไถได้มีการส่งมอบองค์ความรู้และประสบการณ์ผ่านความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ มากมาย จนสามารถตกผลึกความรู้ด้านการวิจัย ชาวบ้านในชุมชนสามารถสร้างสรรค์งานวิจัยชุมชนผ่านการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหมู่บ้าน โดยงานวิจัยชุมชนที่กำลังดำเนินการในปัจจุบันนี้ เช่น งานวิจัยด้านการกัดเซาะชายฝั่ง ด้านพลังงานทางเลือก ด้านการจัดการน้ำ เป็นต้น

6. การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ส่วนกลาง เช่น การมีหอชมทัศนียภาพหรือการขออนุญาตใช้พื้นที่ชายฝั่งทะเลจากกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยสำนักบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งที่ 1 (ระยอง) เพื่อทดลองการปะทะแนวคลื่นทะเลและลดการกัดเซาะชายฝั่ง นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างรายได้ของชาวบ้านทุกหลังคาเรือนที่เข้าร่วมในการเลี้ยงหอยแมลงภูในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ร่วมกัน โดยได้มีการจัดสรรขนาดและแบ่งพื้นที่ในการเพาะเลี้ยงหอยแมลงภูเพื่อสร้างรายได้ให้แก่สมาชิกในขนาดที่เท่า ๆ กัน

ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ ชาวบ้านในชุมชนบ้านเปร็ดไถได้น้อมนำแนวพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาปรับประยุกต์ใช้ในการประกอบอาชีพ ด้วยการปรับสภาพนาทุ่งร้างมาทำเกษตรผสมผสานในพื้นที่ของตนเอง มีการสำรองน้ำจัดเก็บไว้ใช้เพาะปลูกและหมุนเวียนการใช้น้ำอย่างคุ้มค่า ทำเกษตรตามแนวทางทฤษฎีใหม่ เช่น ปลูกพืชผสมผสานรอบสระ เลี้ยงปลาตามธรรมชาติและเลี้ยงไก่ ส่งผลให้มีรายได้เฉลี่ย 144,000 บาท/ปี ลดรายจ่าย 24,000 บาท/ปี (มติชนออนไลน์, 2561) ส่วนรายได้ของชุมชนปีพ.ศ. 2562 ชาวบ้านมีรายได้ 300,000-400,000 บาทต่อคนต่อปี จากการประกอบอาชีพทำสวนผลไม้ สวนยาง ประมงและรับจ้าง (กรมการพัฒนาชุมชน, 2565)

“เมื่อก่อนชาวบ้านเปร็ดไถมีการทำมาหากินเพื่อให้ชีวิตอยู่รอดเป็นเศรษฐกิจแบบยังชีพครั้งเมื่อทิศทางการพัฒนาที่ถูกแทนที่ด้วยโลกทัศน์ทุนนิยม เงินตราเข้ามามีบทบาทสำคัญในชุมชน โครงสร้างเศรษฐกิจชุมชนเปลี่ยนแปลงไปทำให้ผู้คนในชุมชนต่างประสบปัญหาสภาวะการสูญเสียและเป็นหนี้ตามมา การต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของชาวบ้านในชุมชนจึงหันมาสะสมทุนของชุมชนเพื่อการอยู่รอดร่วมกัน ด้วยการพัฒนาที่เน้นการใช้

ทรัพยากรอย่างระมัดระวังและใช้อย่างคำนึงถึงอัตราที่พอดีสอดคล้องกับการจัดการทางสังคมโดยชุมชน ทำให้ชุมชนบ้านเปรี๊ตในสามารถดำเนินงานด้านการส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนของตนเองได้ โดยอาศัยการพึ่งพิง พึ่งพาอาศัยกันภายในชุมชน ไม่เน้นการแข่งขันแต่ได้ให้ความสำคัญกับความร่วมมือกันภายในชุมชน” (บุญยิ่ง สิงห์พันธ์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2564)

ผลของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านเปรี๊ตในสามารถเป็นแหล่งอาชีพและรายได้ของชุมชนได้อีกทางหนึ่ง อาทิ การเพิ่มจำนวนขึ้นของทรัพยากรสัตว์น้ำ เช่น ปูแสม ปูดำ ปลาหมอเทศ หอยตะไกรม หอยครั่ง ที่ชาวบ้านสามารถสร้างอาชีพจับสัตว์น้ำและนำไปขายได้คิดเป็นมูลค่าปีละกว่า 4.7 ล้านบาท การนำผลผลิตที่ได้จากป่ามาจำหน่ายโดยเฉพาะน้ำผึ้งที่ชาวบ้านสามารถเก็บน้ำผึ้งขายเป็นรายได้ปีละ 400-500 ขวด คิดเป็นมูลค่า 100,000-125,000 บาท นอกจากนี้ยังมีรายได้จากการเข้ามาศึกษาดูงานในระบบนิเวศป่าชายเลนของคณะผู้เข้ามาศึกษาดูงานประมาณปีละ 300-500 คน สามารถสร้างรายได้ในชุมชนปีละกว่า 100,000-130,000 บาท (รัตนกวี บุญเมฆ, 2564) ในภาพรวมมีการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจที่นำไปสู่ความยั่งยืน ดังนี้

1. กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อคุณธรรม ด้วยแนวคิดการปรับตัวที่จะเรียนรู้และทำตนให้พ้นจากภาวะยากลำบากของชุมชนที่เน้นการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ประกอบกับการพึ่งตนเองและการจัดการตนเองของชุมชนจึงก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจในรูปแบบของกองทุนที่มีความพอดีและมีความสุขร่วมกัน ภายใต้ความสัมพันธ์แนวราบและความเสมอภาค พ.ศ. 2538 ชาวบ้านได้รับแนวคิดสังคหวัตถุ 4 และหลักธรรมทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ 4 จากพระอาจารย์สุบิน ปณีโต เพื่อจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อคุณธรรมขึ้นมา มีการดำเนินกิจกรรมเพื่อตอบสนองด้านเศรษฐกิจและสวัสดิการชุมชนอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อคุณธรรมครบวงจรชีวิตได้มีการดำเนินงานมาแล้ว 30 ปีแล้ว ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ให้เห็นถึงความมั่นคงในการดูแลและช่วยเหลือสมาชิก โดยชุมชนเพื่อชุมชนอย่างยาวนาน ประโยชน์จากกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ยังสามารถแบ่งปันเป็นสวัสดิการต่าง ๆ ภายในชุมชนได้อย่างมากมาย ซึ่งระบบสวัสดิการชุมชนยังมีความทันสมัยสามารถดำเนินการได้ทันช่วงเวลา โดยไม่ต้องรอคอยการช่วยเหลือจากหน่วยงานภาครัฐหรือภายนอกชุมชน ดังที่ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 กล่าวว่

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

“ช่วงที่เกิดสถานการณ์โควิด-19 ในระยะเริ่มต้นทางกลุ่มก็ได้จัดให้มีถุงยังชีพสำหรับคนในชุมชนที่เข้ารับการรักษาตัวและยังออกเงินจ่ายค่าเสียเวลา (ชดเชย) ให้แก่ผู้ติดเชื้อโควิด 19 ที่มีการรับรองจากโรงพยาบาลสุขภาพประจำตำบล กรณีรักษาตัวที่

โรงพยาบาลหรือที่บ้านอีกด้วย ทางกลุ่มของเราก็ทำมานานแล้ว ทำก่อนที่ทางราชการจะดำเนินการเสียอีก” (สุภัทรา สิงห์พันธ์, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2565)

รูปแบบการบริหารจัดการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อคุณธรรมครบวงจรชีวิต มีโครงสร้างการบริหาร ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธานและคณะกรรมการ จำนวน 13 คน ภายในกลุ่มยังสามารถแบ่งออกเป็นฝ่าย คือ ฝ่ายหุ้น ฝ่ายเงินกู้/สัญญาเงินกู้ ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายวันละบาท มีการจัดทำแผนและข้อมูลรายงานผลการดำเนินงานสม่ำเสมอ ส่วนการประชุมของกลุ่มจะจัดประชุมทุกวันที่ 18 ของเดือนพร้อม ๆ กันกับการออมเงินของสมาชิก

ข้อมูลด้านสมาชิกและสถานะทางการเงิน พบว่า พ.ศ. 2564 ชาวบ้านเป็ดในเป็นสมาชิกจำนวนประมาณ 500 กว่าคน มีเงินหุ้น 17,092,960 บาท โดยมีการฝากเดือนละ 94,410 บาท เงินบัญชีฝากวันละบาทจำนวน 3,799,951 บาท และเงินสวัสดิการ 22,471,045 บาท การสะสมเงินจะมีการสะสมทุกเดือนและมีการปันผลหุ้นปีละหนึ่งครั้ง เงินปันผลขึ้นอยู่กับกำไรที่ทางกลุ่มได้แต่ละปีจากผลประกอบการ เช่น นำเงินไปซื้อสลากออมสิน การนำเงินไปซื้อที่ดินเพื่อขายร่วมกับเครือข่าย ดังนั้นอัตราปันผลของหุ้นจะไม่เท่ากันในแต่ละปี โดยในปีพ.ศ. 2564 สมาชิกรับเงินปันผลอยู่ที่ร้อยละ 0.38 บาท และเงินฝากหุ้นได้มากที่สุด 500 บาท มีการกู้เงินในกลุ่มที่จะต้องจัดส่งภายใน 100 เดือน โดยกู้เงินได้ไม่เกิน 3 เท่าของเงินหุ้นและไม่เกิน 300,000 บาท คิดอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 1 บาท เพื่อนำมาพัฒนาต่อยอดเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิก

“กองทุนสวัสดิการของชาวบ้านเป็ดในที่เป็นสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ช่วงเริ่มต้นเงินหุ้นสะสมเดือนแรก 9,810 บาท สมาชิก 200 คน ระยะเวลาเริ่มมีกิจกรรมการออมเงินและการกู้ยืมเท่านั้น ยังไม่มีกิจกรรมในการปันผลและเงินสวัสดิการ หลังจากผ่านไปหนึ่งปีเงินที่สะสมกองทุนมีการขยายตัวเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ และมีการเปิดรับสมาชิกรุ่นใหม่ ๆ ตามลำดับ ในอนาคตกลุ่มสัจจะฯ มีแผนเพื่อการดำเนินการเกี่ยวกับเงินสวัสดิการสำหรับผู้สูงอายุและด้านอื่น ๆ อีกตามมา เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนให้สอดคล้องตามสถานการณ์” (สุภัทรา สิงห์พันธ์, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2565)

2. ศูนย์สาธิตการตลาดเอนกประสงค์ เป็นร้านค้าขายสินค้าเบ็ดเตล็ดภายในหมู่บ้าน ตั้งอยู่ที่บริเวณด้านข้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านเป็ดใน มีลักษณะเป็นสหกรณ์ร้านค้าที่จัดตั้งขึ้นด้วยความสมัครใจของชาวบ้านในชุมชน เดิมชื่อว่าศูนย์สาธิตกองทุนเอนกประสงค์และกองทุนยาเปิดดำเนินการครั้งแรกเมื่อวันที่ 29 ตุลาคม พ.ศ. 2539 ในอดีตชุมชนบ้านเป็ดในสภาพการคมนาคมยังไม่สะดวกการเดินทางออกนอกชุมชนเพื่อไปซื้อเครื่องบริโภคในการดำรงชีวิตประจำวันจึงเป็นข้อจำกัด ในระยะ

เริ่มแรกเป็นการซื้อขายยาสามัญประจำบ้านและเป็นกองทุนยาของชุมชน ภายหลังได้ปรับเปลี่ยนมาขายสินค้าจำพวกบริโภคอุปโภค เช่น ข้าวสาร อาหารแห้ง ปุ๋ย วัสดุทางการเกษตร ฯลฯ ศูนย์สาธิตการตลาดเอนกประสงค์นี้เป็นเครื่องบ่งชี้ทางด้านเศรษฐกิจในชุมชนได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ชาวบ้านที่เป็นสมาชิกจะเข้ามาใช้บริการซื้อสินค้าที่ต้องการได้ตามช่วงเวลาเปิดทำการทุกวัน ดังคำกล่าวของชาวบ้านที่กล่าวว่า

“ฉันก็เป็นสมาชิกร้านค้านี้แหละ คนในบ้านเป็ด็ดในส่วนใหญ่ก็เป็นสมาชิก ข้าวของอะไรก็มีทั้งน้ำปลา ผงชูรส ขนมะขบเคี้ยว ข้าวสารก็มี ปุ๋ยก็มี ฉันซื้อจนเจ้าหน้าที่จดบันทึกเค้าจํารหัสของฉันได้ ไม่ต้องบอกเขาเลยว่าเราซื้ออะไร รหัสอะไร พอสิ้นปีไอ้เงินที่จ่ายให้กับร้านค้ามันก็กลับคืนมาเป็นเงินปันผลให้ บางปีก็ได้เงินปันผลเกือบสี่ร้อยห้าร้อยบาท” (รัชณี สังข์ทิน, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2565)

จากการสังเกตพบว่า การที่ศูนย์สาธิตการตลาดเอนกประสงค์ชุมชนยังสามารถคงอยู่ได้ในปัจจุบัน เนื่องจากราคาจำหน่ายจะเป็นราคาที่ขึ้นลงตามตลาด ไม่มีการกักตุนสินค้าเพื่อขึ้นราคา ประกอบกับลักษณะการบริหารจัดการของร้านค้าศูนย์สาธิตนี้มีลักษณะบริหารจัดการแบบสหกรณ์ร้านค้า โดยคนที่สมัครเป็นสมาชิกเมื่อเข้ามาซื้อสินค้าเจ้าหน้าที่จะทำการบันทึกรหัสของสมาชิกและจดราคาจากการซื้อสินค้าไว้ในสมุดบันทึกการขายทุกครั้ง เพื่อนำกำไรมาเป็นยอดปันผลสิ้นปี นอกจากนี้การที่ซื้อสินค้าของร้านค้าชุมชนก็จะได้รับราคาที่เป็นธรรมอีกด้วย

รูปแบบการบริหารจัดการศูนย์สาธิตสินค้าเอนกประสงค์จะมีการจัดให้ซื้อหุ้น ๆ ละ 50 บาท สมาชิกแต่ละคนจะซื้อหุ้นได้มากที่สุด 5,000 บาท อัตราเงินปันผลต่อหุ้นร้อยละ 18 เงินปันผลสำหรับผู้ซื้อ ร้อยละ 37 ส่วนที่เหลือจะนำเข้ากองทุนสวัสดิการร้อยละ 5 และจัดเป็นโบนัสสำหรับกรรมการร้อยละ 40 นอกจากนี้ผลกำไรบางปียังมอบให้กิจกรรมสาธารณะประโยชน์ของชุมชนอีกด้วย ถือได้ว่าร้านค้าที่ดูแลโดยชุมชนเพื่อชุมชน การมีร้านค้าในชุมชนยังสามารถสร้างอาชีพให้คนในชุมชนได้อีกด้วย กล่าวคือจะมีการจ้างงานจากคนในชุมชนจำนวน 2 คนมาประจำที่ร้านค้า เพื่อมาทำหน้าที่เป็นพนักงานขายและจดบันทึกการขายสินค้า จดบันทึกจำนวนราคาขายที่ได้จากสมาชิกที่มาซื้อสินค้า โดยในหนึ่งเดือนจะผลัดกันทำหน้าที่คราวละ 15 วัน

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

“ถ้าร้านค้าศูนย์สาธิตการตลาดเอนกประสงค์มีกำไร ก็จะนำส่วนกำไรที่ได้มาปันผลให้แก่สมาชิกตามข้อตกลงคือร้อยละ 7 บาทต่อหุ้น การมีร้านค้าในชุมชนที่ไม่ไกลจากบ้านของชาวบ้านมากนักทำให้ชาวบ้านไม่ต้องเดินทางไกลเพื่อไปซื้อสินค้าที่อื่น การติดค้างการซื้อสินค้า (เงินเชื่อ) จะไม่มีชาวบ้านจะได้รู้จักพอประมาณตนเองในการใช้จ่าย ไม่เป็นหนี้

เพราะร้านค้าจะต้องสรุปยอดซื้อทุกวัน ผลการดำเนินงานเมื่อ พ.ศ. 2562-2563 คงเหลือผลกำไร 163,672 บาท ก็นำมาปันผล ให้กับสมาชิกและใช้ในกิจกรรมของร้านค้าชุมชน คนในชุมชนมองว่าถ้าเราไปซื้อสินค้าภายนอกชุมชนผลกำไรก็จะไปอยู่ที่ผู้ขายหรือร้านค้า นั้น ๆ แต่ถ้าพวกเราซื้อสินค้าในชุมชนของตนเองผลกำไรก็จะถูกนำมาปันผลให้เรา กันอีกครั้ง” (สุภัทรา สิงห์พันธ์, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2565)

ชุมชนบ้านเป็ดมีระบบเศรษฐกิจที่ยึดโยงกับทรัพยากรในชุมชน จากการได้คืนมาซึ่งทรัพยากรป่าชายเลนและสามารถนำมาบริหารจัดการด้วยความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิม เป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองและแบบก้าวหน้า โดยเริ่มจากระดับครอบครัวจะมีการปลูกพืชผักไว้กินเอง ปลูกสมุนไพร ทำปลาร้า ทำน้ำปลา มีร้านค้าชุมชน มีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ฯ ชาวบ้านมีการจัดการรายรับรายจ่ายด้วยการทำบัญชีครัวเรือน จนเกิดเป็นรายได้ที่มั่นคงและสามารถปลดเปลื้องภาระหนี้สินของครอบครัวได้ สามารถสร้างผลผลิตทางการเกษตรและมีรายได้ที่เหมาะสมกับราคาตลาด เป็นการใช้ทรัพยากรที่เป็นวัตถุดิบในชุมชน ทำในขนาดที่พอดีกับศักยภาพของชุมชน มีความพอดีกับทรัพยากรและผลผลิตของตัวเอง เป็นการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนเพื่อการพึ่งพาตนเองสามารถกระจายออกเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกในชุมชนได้อย่างทั่วถึง เท่าเทียมและเป็นธรรมจึงก่อให้เกิดความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

ความยั่งยืนด้านสังคมและวัฒนธรรม ภาพสังคมชนบทปรากฏให้เห็นเป็นปกติด้วยลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะปลูกอยู่ใกล้ชิดกับเรือกสวนของตนเอง ไม่มีรั้วกั้นอาณาเขต บางบ้านจะมีชานบ้านหรือลานโล่ง ๆ หน้าบ้าน เพื่อใช้เป็นที่เอนกประสงค์ อาทิ ทำกิจกรรมในครอบครัว การนั่งประชุมระหว่างญาติพี่น้อง เพื่อนบ้านหรือการจัดงานสังสรรค์บางอย่าง บ้านจะอยู่ห่างกันแต่ไม่มากนัก และด้วยสายสัมพันธ์อันดีฉันท์พี่น้องที่รู้จักมักคุ้นจึงได้มีการสนทนาพูดคุยกันอยู่เสมอ ประกอบกับชุมชนมีความปรองดองและเอื้ออาทรต่อกัน บ่งบอกถึงสภาวะทางสังคมที่ดีของชุมชนได้ประการหนึ่ง

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาพรวม พบว่า ชาวบ้านในชุมชนบ้านเป็ดในจะมีลักษณะความเป็นเครือญาติ โดยมีที่มาจาก 2 สกุลใหญ่ ได้แก่ ต้นสกุลชumni กับต้นสกุลเสียงเคราะห์ ภายหลังเมื่อมีผู้คนเข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น มีการแต่งงานกันมากขึ้นทำให้เกิดการขยายสกุลเพิ่มขึ้น คือ สกุลสังข์นาค สกุลเสียมสุข สกุลสังข์หิน สกุลชุ่มวงษ์และสกุลเป็ดแก้ว เมื่อมีการแต่งงานกับคนภายนอกหมู่บ้าน จึงทำให้มีสกุลเพิ่มอีกหลายสกุลด้วยกัน เช่น สกุลถือสัตย์ สกุลแพทย์ศาสตร์ สกุลผึ่งรัง สกุลคงพริ้ว สกุลจินดาวงษ์ สกุลสุวรรณธาร เป็นต้น (พรทิพย์ ทาผล, 2544 : 65) ดังนั้นความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะของความเป็นเครือญาติจึงมีความแน่นแฟ้น ให้ความเคารพนับถือระบบอาวุโสในชุมชน มีการช่วยเหลือกันในลักษณะเอื้อเพื่อเอื้อแก่กัน มีกลไกทางสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่ซับซ้อน

จึงทำให้มีการควบคุมทางสังคมได้อย่างเป็นระเบียบ เช่น มีการเอาแรงกัน ซึ่งเป็นการช่วยเหลือกัน โดยไม่คิดค่าแรงหรือสิ่งตอบแทน แต่จะให้การช่วยเหลือในลักษณะเดียวกันในภายหลัง

“พวกเรามีการเรียนรู้ร่วมกันที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในสังคมบ้านเรา มีการควบคุมซึ่งกันและกัน รู้ว่าตัวเองควรทำอะไร ไม่ควรทำอะไร สิ่งเหล่านี้มันเกิดความรู้รัก สามัคคีกัน โดยมีข้อพิสูจน์ที่ชัดเจนคือบ้านเปร็ดในของเราไม่เคยมีปัญหาการลักขโมย การทะเลาะวิวาท สังคมบ้านเราก็จะมีความรู้สึกว่าจะสงบสุขและหากมีงานบุญเมื่อใด ชาวเปร็ดในทั้งหมดจะเข้าไปร่วมอย่างเต็มใจและเต็มกำลังความสามารถ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงวิถีความเป็นอยู่ของชาวบ้านเปร็ดในที่เกี่ยวข้อง มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน รวมกันสามารถพึ่งพาตนเองได้” (อำพร แพทย์ศาสตร์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2564)

ชุมชนบ้านเปร็ดในมีสถาบันวัดเป็นที่ยึดโยงจิตใจของคนในตำบล โดยมีวัดห้วงน้ำขาวตั้งอยู่ หมู่ที่ 4 ของตำบลห้วงน้ำขาว ชาวบ้านเปร็ดในจะเดินทางไปวัดในวันธรรมสวนะหรือวันสำคัญทางศาสนาที่จะพบปะญาติพี่น้องและเพื่อนพ้องต่างหมู่บ้าน สามารถพูดคุยประเด็นต่าง ๆ ระหว่างกัน เมื่อมีเหตุไม่พึงประสงค์ในชุมชนรอบหมู่บ้านชาวบ้านก็จะรู้จะทราบทันที

ชุมชนบ้านเปร็ดในกล่าวได้ว่าเป็นชุมชนที่มีความสงบ ร่มรื่น ด้วยความอุดมสมบูรณ์และทัศนียภาพของทรัพยากรในชุมชนรวมถึงวิถีการผลิตของชาวบ้านที่ทำอาชีพเกี่ยวกับเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ จึงทำให้แต่ละครอบครัวในชุมชนต้องดำเนินกิจกรรมชีวิตประจำวันและมีกิจกรรมทางสังคมปรากฏอยู่เสมอ ปัญหาด้านสังคมจึงไม่ค่อยปรากฏ ดังคำกล่าวของชาวบ้านว่า

“บ้านเปร็ดในเป็นชุมชนที่มีความสงบสุขดี อาหารการกินก็สะดวกสบาย พวกเราอยู่กันอย่างพี่น้องอย่างนี้นะดีแล้วทุกคนเข้าสวน ทำเกษตร เลี้ยงปลาเลี้ยงกุ้ง หาทอย หาปู เป็นชีวิตประจำวันอยู่แล้ว แต่ถ้าให้คนนอกหรือให้มีการทำรีสอร์ทเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวก็อาจจะไม่น่าอยู่

ยาเสพติดนะเธอ ถามว่ามีไม๊ ก็มีนะแต่ไม่เยอะ เด็กวัยรุ่นใหม่ ๆ ที่มันเคยไปเมืองกรุงเทพฯ มันก็ไปซื้อเอามาเสพ มาสูบ แล้วมันก็กลับกรุงเทพฯ ไป แต่ที่นี้เท่าที่เห็นก็มีบ้างนะ พวกยาบ้า พวกที่สูบที่ดูดก็มักเป็นพวกแรงงานรับจ้าง แต่ถ้าลูกหลานในหมู่บ้านแทบจะไม่มี” (วิไลวรรณ ถือสัตย์, สัมภาษณ์ 22 สิงหาคม 2565)

นอกจากวัดห้วงน้ำขาวจะเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คนในตำบลแล้ว วัดก็ยังเป็นศูนย์กลางด้านวัฒนธรรมและประเพณีที่ดึงดูดใจอีกด้วย เช่น พิธีกรรมทางศาสนาในวันธรรมสวนะมีการถือศีล

อุโบสถ วันเข้าพรรษาชาวบ้านจะไปวัดเพื่อทำบุญใส่บาตร การทำบุญกฐินและผ้าป่า พวกชาวบ้านจะร่วมมือร่วมแรงกับพระภิกษุในวัดเพื่อจัดสถานที่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชาและวันอาสาฬหบูชา ทางวัดจะจัดพิธีเวียนเทียน เป็นต้น ส่วนกิจกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเกี่ยวกับเทพเจ้าและศาลเจ้าชาวบ้านจะมาร่วมแรงร่วมใจกันทำเพื่อสืบทอดสืบต่อไปเป็นประเพณี งานสงกรานต์ งานลอยกระทง รวมไปถึงการจัดเตรียมงานที่ส่วนงานของราชการจะต้องใช้สถานที่ในชุมชนเพื่อการพบปะกับชาวบ้าน นับว่าเป็นวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชนที่มีการสืบทอดสืบต่อกันมาอย่างยาวนาน

“งานสังคมของชุมชนส่วนใหญ่คนในชุมชนจะรวมตัวกันในวันทำบุญซะมากกว่า เช่น วันเข้าพรรษา งานเวียนเทียน งานกฐิน ถ้าเป็นงานเกี่ยวกับด้านการพัฒนาในชุมชนชาวบ้านจะร่วมมือกันประชุมหารือกันเป็นประจำทุกเดือนในชุมชนยังมีวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนที่ดำเนินการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นอีกหลายประการ เช่น การไหว้ศาลเจ้าในเทศกาลสำคัญต่าง ๆ การทำบุญศาลเจ้าปู่คุ้มที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือในวันตรุษจีน หรือในช่วงเดือนมีนาคมซึ่งตรงกับวันตรุษไทยชาวบ้านก็จะไปทำบุญที่ศาลเจ้าหนองเป็ด” (บุญยิ่ง สิงห์พันธ์, สัมภาษณ์ 12 พฤศจิกายน 2564)

การพัฒนาทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านเป็ดในก่อให้เกิดความยั่งยืน โดยสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs17) คือเป้าหมายที่ 15 ปกป้อง ฟื้นฟูและสนับสนุนการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน จัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดินและฟื้นสภาพกลับมาใหม่และหยุดการสูญเสียมลพิษทางชีวภาพและเป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน อันหมายถึงการสร้างพลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือในทุกระดับต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลการวิเคราะห์การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามองค์ประกอบสามห่วง สองเงื่อนไข ของชุมชนบ้านเป็ดในที่ได้นำมาปรับประยุกต์ใช้ ดังนี้

1. ความพอประมาณ

1.1 เป็นการดำเนินการเพื่อพัฒนาทรัพยากรของชุมชน ด้วยการทำสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดความเหมาะสมกับทุนและแรงงานของชาวบ้านซึ่งเป็นการมองถึงศักยภาพของชุมชน

1.2 มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน ส่งเสริมให้สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู การให้คำแนะนำในการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมของชุมชน

1.3 จัดให้มีกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน เพื่อเป็นการรวมเงินสำหรับไว้เป็นทุนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและการทำงานกิจกรรมอื่น ๆ

1.4 การมีกฎ ระเบียบและข้อบังคับที่ป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์จากป่ามากเกินไปจนส่งผลกระทบต่อป่าชายเลน โดยสมาชิกในชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำในป่าชายเลนและตัดไม้จากป่าชายเลนได้ แต่จะห้ามตัดต้นไม้ที่มีอายุน้อยและขยายพันธุ์ได้ยาก หากจะตัดต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดในเสียก่อน

2. ความมีเหตุผล

2.1 มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ด้วยการส่งเสริมการปลูกป่าทดแทนเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนและมีการปลูกป่าเพิ่มเติมในพื้นที่เสื่อมโทรม

2.2 ชุมชนสามารถสร้างความเข้าใจร่วมกันของคนในชุมชนด้วยหลักแห่งเหตุและผล

2.3 จัดให้มีการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และร่วมเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในชุมชนด้วยการจัดกิจกรรมในชุมชน เพื่อปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน

2.4 การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน มีการบริหารจัดการในรูปแบบกลุ่มที่มีมติในที่ประชุมผ่านเวทีชาวบ้าน ด้วยการมีส่วนร่วมของชาวบ้านเพื่อระดมความคิดเห็น โดยยึดหลักประชาธิปไตย

2.5 มีการเชื่อมโยงกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนในลักษณะเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน

3. การมีภูมิคุ้มกันในตัว

3.1 มีการปลูกป่าชายเลนเพิ่มอย่างชัดเจน สามารถสร้างเป็นป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์และยั่งยืน

3.2 ชุมชนมีแผนแม่บทในการพัฒนาทรัพยากรชุมชน มีการจัดกิจกรรมการอนุรักษ์และการฟื้นฟูป่าชายเลนอย่างสม่ำเสมอ

3.3 มีการจัดระบบการบริหารจัดการที่มีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้จนได้รับความไว้วางใจจากชาวบ้านในชุมชน

3.4 ชุมชนมีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อต่อยอดการสร้างความรู้ความตระหนักในเรื่องระบบนิเวศโดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

3.5 การจัดกิจกรรมในการเฝ้าระวังและดูแลรักษาป่าชายเลน ด้วยการจัดให้มีชาวบ้านลาดตระเวนและตรวจตราดูแลป่าตามหน้าที่รับผิดชอบ

3.6 มีการจัดระบบการออม เช่น ออมเงิน ออมดิน ออมน้ำและออมมิตร เพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคตอย่างยั่งยืน

3.7 มีการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่าย ทั้งที่เป็นชุมชนที่มีอาณาเขตป่าชายเลนใกล้ชิดติดกัน และทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมป่าไม้ กรมเจ้าท่า กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สถาบันการศึกษาและภาคส่วนอื่น ๆ เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิ เป็นต้น

4. ความรู้

4.1 ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้ที่สืบทอดจากการปฏิบัติจนกลายเป็นองค์ความรู้ภายในชุมชนเอง เช่น การบริหารจัดการป่าชายเลน การบริหารจัดการน้ำโดยชุมชน การจัดการกลุ่มสัตว์จะออมทรัพย์เพื่อคุณธรรมครบวงจรชีวิต ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการสั่งสม สืบทอดและปฏิบัติต่อกันมาสามารถถ่ายทอดไปยังบุคคลอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี

4.2 ภาวะผู้นำชุมชนและปราชญ์ชาวบ้าน ชุมชนมีการทำวิจัยท้องถิ่นโดยชุมชนเองด้านการป้องกัน แก้ไขปัญหาและด้านการเตรียมความพร้อมในการรับมือกับวิกฤติการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น การวิจัยท้องถิ่นเกี่ยวกับการกัดเซาะชายฝั่ง การวิจัยท้องถิ่นเกี่ยวกับการนำวัสดุอุปกรณ์ที่เหมาะสมในการนำมาใช้ป้องกันการสูญเสียของพื้นที่ป่าชายเลน เป็นต้น

4.3 มีการใช้เครื่องมือสำหรับสร้างความรู้ในชุมชน เช่น การทำเวทีประชาคมเพื่อระดมความคิดเห็น การประชุมกลุ่มย่อยในชุมชน การพูดคุยถกประเด็นปัญหา เป็นต้น

4.4 มีการเพิ่มเติมความรู้จากหน่วยงานภายนอกอยู่เสมอ เช่น การเข้าร่วมประชุมหรืออบรมจากหน่วยงานภาครัฐ การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็น การทำวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น การติดตามสถานการณ์ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมและด้านอื่น ๆ จากแหล่งข้อมูลที่สามารถเข้าถึงได้

4.5 จัดให้มีการส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลทั้งภายในและนอกชุมชน เช่น การส่งเสริมความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชน การถ่ายทอดความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงานในพื้นที่ป่าชายเลน การจัดทำป้ายเพื่อบอกชนิดของต้นไม้และพันธุ์สัตว์น้ำในป่าชายเลน

5. คุณธรรม

5.1 คนในชุมชนบ้านเป็ดในมีความอดทน สามารถใช้สติปัญญาที่มีอยู่ในคราวที่ได้รับความสะดวก โดยเฉพาะการต่อสู้กับนายทุนเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน

5.2 ชาวบ้านในชุมชนมีความเสียสละและแบ่งปันซึ่งกันและกันในคราวที่ชุมชนได้รับความเดือดร้อนจากนายทุนที่ทำนาุ้งและสร้างผลกระทบที่เสียหายแก่ชุมชน

5.3 ชุมชนยึดหลักคุณธรรมในการจัดการทรัพยากรร่วม เพราะเป็นทรัพยากรของทุกคนที่ใช้ประโยชน์ในทรัพยากรร่วมกัน ทุกคนจึงเสมอภาคและมีความยุติธรรมต่อกัน ด้วยความเคารพในกฎกติกาที่กำหนดไว้ร่วมกัน

5.4 ผู้นำชุมชนบ้านเป็ดในมีความเสียสละ มุ่งมั่น ทุ่มเทการทำงานด้านการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ป่าชายเลนอย่างไม่ย่อท้อ สมาชิกกลุ่มจึงมีความเชื่อมั่นศรัทธาและมีความไว้วางใจในการทำหน้าที่ของผู้นำ

5.5 กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดในมีการบริหารจัดการกลุ่มแบบธรรมาภิบาล มีหลักจริยธรรมในการบริหารงานสามารถตรวจสอบการทำงานได้

ผลการวิเคราะห์ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสโตรอมของชุมชนบ้านเป็ดใน ประกอบด้วย ดังนี้

1. กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ

1.1 ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์

1.1.1 การไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาเก็บประโยชน์จากป่าชายเลนของชุมชน

1.1.2 มีการกำหนด กฎ กติกา เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนของชุมชนไม่ให้มีการใช้มากเกินไป โดยสมาชิกในชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน ตัดไม้จากป่าชายเลนได้ แต่ห้ามตัดต้นไม้ที่มีอายุน้อยและขยายพันธุ์ยาก ซึ่งจะต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดในเสียก่อน

1.2 ขอบเขตของทรัพยากรร่วม

1.2.1 มีการกำหนดเขตป่าชายเลนร่วมกันระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานภาครัฐ อาทิ กรมเจ้าท่า กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

1.2.2 มีการทำเส้นทางเดินรอบป่าชายเลน การติดป้ายลักษณะและชนิดของพรรณไม้ป่าชายเลนของชุมชน

2. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ

2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น

2.1.1 การมีกฎ กติกาห้ามตัดไม้และจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่

2.1.2 มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์อย่างถูกต้องและเป็นทางการ

2.1.3 มีการพัฒนาทรัพยากรร่วมที่เหมาะสมกับศักยภาพของท้องถิ่น

2.1.4 การดำเนินงานมีความโปร่งใส สามารถตรวจสอบได้

2.1.5 มีการจัดระบบการออมเงิน

2.1.6 มีการถ่ายทอดและสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในชุมชน

2.1.7 มีผู้นำชุมชนท้องถิ่นที่มีภาวะผู้นำ

2.1.8 การมีนิเวศวิทยาทางจิตของผู้คนในชุมชน

2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษา

2.2.1 มีกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลนของชุมชน โดยเป็นเงินทุนในการบริหารจัดการป่าชายเลนและการทำงานกิจกรรมอื่น ๆ

2.2.2 มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน เพื่อดูแลรักษาทรัพยากร

2.2.3 จำกัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมไม่ให้มีการใช้มากเกินไป โดยห้ามจับสัตว์น้ำในป่าชายเลนในช่วงขยายพันธุ์ ห้ามตัดต้นไม้ที่มีอายุน้อยและขยายพันธุ์ยาก ซึ่งจะต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดในเสียก่อน

- 2.2.4 ให้การสนับสนุน ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน
- 2.2.5 การมีจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากร
- 2.2.6 การจัดทำแผนแม่บทชุมชนด้านทรัพยากร
- 2.2.7 มีการทำวิจัยท้องถิ่น
- 2.2.8 มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในชุมชนและนอกชุมชน
- 2.2.9 มีความยุติธรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร
3. การจัดให้สมาชิกมีส่วนในการตัดสินใจเลือก ร่วมกัน ประกอบด้วย
- 3.1 ชาวบ้านชุมชนบ้านเป็ดในมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบการดูแลป่าชายเลน
- 3.2 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดทำกติกาและข้อตกลงร่วมกันในการกำหนดบทลงโทษแก่สมาชิกที่ละเมิดระเบียบการดูแลป่าชายเลน
- 3.3 การจัดประชาคมร่วมกันของชุมชน
- 3.4 การมีระบบการบริหารจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม
4. การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล ประกอบด้วย 2 ด้าน คือ
- 4.1 การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์
- 4.1.1 มีการจัดกิจกรรมการเฝ้าระวังและดูแลรักษาป่าชายเลน โดยสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน
- 4.1.2 มีชาวบ้านลาดตระเวนและตรวจตราดูแลป่าตามหน้าที่รับผิดชอบตามคลองที่อยู่ในพื้นที่บ้านเป็ดในตั้งแต่คลอง 1-12
- 4.2 การสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร
- 4.2.1 มีทีมตรวจการณ์ของชุมชน เป็นการจัดทีมชาวบ้านเฝ้าระวังและลาดตระเวนตามลำคลองในป่าชายเลน
- 4.2.2 มีการสำรวจระบบนิเวศของป่าชายเลนพร้อม ๆ กับลาดตระเวนตามลำคลองทั่วบริเวณป่าชายเลน
- 4.2.3 มีอาคารสำรวจป่าชายเลน เพื่อชมทัศนียภาพและสอดส่องสภาพป่าชายเลนและทรัพยากรป่าชายเลน
5. การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ
- 5.1 ผู้ที่ไม่ให้ความร่วมมือกับมติของหมู่บ้าน ถ้าหากมีการกระทำความผิดระเบียบเกิดขึ้น กรณีจับกุมในฤดูวางไข่หรือมีการล่าสัตว์ป่าจะลงโทษด้วยการงดสิทธิผู้ผู้นั้นในการกู้ยืมเงินจากกลุ่มสัจจะออมทรัพย์เป็นเวลา 3 ปี
- 5.2 กรณีตัดไม้ป่าชายเลน 3-4 ต้น ทางกลุ่มจะใช้วิธีว่ากล่าวตักเตือน ถ้าหากไม่เชื่อฟังจะนำเจ้าหน้าที่ไปจับกุมและดำเนินคดีตามกฎหมาย

6. ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ

6.1 การพูดคุยเจรจา ปรับความเข้าใจระหว่างคู่ขัดแย้ง

6.2 การให้ผู้นำ ประชาชนชาวบ้านไกลเกลี่ย

6.3 ใช้หลักการความเป็นเครือญาติและความเป็นชุมชนในการจัดการความขัดแย้ง

7. สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ

7.1 ได้รับการยอมรับจากภาครัฐในการบริหารจัดการป่าชายเลน เพราะเชื่อมั่นว่าชุมชนสามารถรักษาดูแลป่าชายเลนได้จนสามารถเป็นพื้นที่กรณีศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในชุมชนได้

7.2 มีกลไกบริหารจัดการป่าชายเลนอย่างเป็นระบบสามารถเชื่อมโยงเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้

8. การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย

8.1 การมีเครือข่ายป่าชายเลนตั้งแต่ระดับชุมชนไปจนถึงระดับประเทศ

8.2 มีภาคีเครือข่ายการทำงานทั้งภาครัฐและเจ้าหน้าที่รัฐในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับชายฝั่งทะเลตั้งแต่ระดับท้องถิ่น จังหวัดและประเทศ

8.3 การร่วมเป็นภาคีเครือข่ายวิชาการ อาทิ วิทยาลัย มหาวิทยาลัย หน่วยงานวิจัยต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ องค์กรเอกชนและธุรกิจเอกชน

4.1.2 ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านท่าระแนะ

ชุมชนบ้านท่าระแนะหมู่ที่ 2 ตั้งอยู่ที่ตำบลหนองคันทร้ง อำเภอเมืองตราด จังหวัดตราด มีระยะทางห่างจากตัวเมืองตราด 7 กิโลเมตร ในอดีตบ้านท่าระแนะเป็นส่วนหนึ่งของตำบลแหลมหิน พื้นที่มีลักษณะเป็นอ่าวเล็ก ๆ ใช้เป็นพื้นที่กำบังคลื่นลมทะเลได้ดีเหมาะสำหรับจอดเรือหาปลาและเรือสินค้าจากเมืองอื่น ๆ นอกจากนี้ยังสามารถจอดพักเพื่อซ่อมแซมเรือที่ชำรุดหรือขาดแคลนอะไหล่ในการซ่อมบำรุงเรือ ส่วนเรือบางลำที่ไม่สามารถซ่อมแซมได้ก็จะถูกปล่อยทิ้งไว้จนงเรือผูกงไปคงเหลือไว้แต่ระแนงเรือ (ส่วนที่ยึดติดระหว่างกงเรือกับกระดุกงหรือเรียกว่าท้องเรือ) ดังนั้นท่าระแนะจึงเป็นชื่อที่ชาวบ้านเรียกมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ชุมชนบ้านท่าระแนะเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ริมคลองเรียกกันว่าคลองแจ็ก พื้นที่มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบลุ่มติดชายฝั่งทะเลอ่าวไทยมีป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ สภาพภูมิอากาศชุ่มชื้นเหมาะแก่การทำเกษตรกรรมและเพาะเลี้ยงพันธุ์สัตว์น้ำ อาณาเขตด้านทิศเหนือ ติดกับตำบลหนองเสม็ดและตำบลวังกระแจะ อำเภอเมืองตราด ด้านทิศใต้ ติดกับตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมืองตราด ทิศตะวันออกจรดปากแม่น้ำตราดและทะเลอ่าวไทย อำเภอเมืองตราด ด้านทิศตะวันตก ติดกับตำบลหนองเสม็ดและตำบลหนองโสน อำเภอเมืองตราด มีประชากรรวมทั้งสิ้น 1,026 คน แบ่งเป็นเพศชาย 491 คน เพศหญิง 525 คน มีครัวเรือน 415 หลังคาเรือน (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทร้ง, 2566 : 3)

ชุมชนบ้านท่าระแนะมีพื้นที่ประมาณ 5,352 ไร่ จำแนกเป็นที่อยู่อาศัยและที่ดินสำหรับทำเกษตรกรรม 3,182 ไร่ พื้นที่เพาะเลี้ยงสัตว์น้ำประมาณ 824 ไร่ ป่าชายเลนประมาณ 1,713 ไร่ และแหล่งน้ำสาธารณะ 21 ไร่ (องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรัง, 2566-2570) ลักษณะของการถือครองที่ดินจะมีโฉนดที่ดินและหนังสือรับรองสิทธิทำกิน (นส.3) เป็นของตนเองเป็นประมาณร้อยละ 50 อีกร้อยละ 50 ไม่มีที่ดินทำกินเป็นของตนเอง หากพิจารณาครัวเรือนที่ถือครองที่ดินพบว่า มีที่ดินเฉลี่ยประมาณ 25 ไร่ต่อครัวเรือน จะมีส่วนน้อยที่มีที่ดินเกินกว่า 100 ไร่ เมื่อพิจารณาจากฐานะครัวเรือน พบว่าครัวเรือนที่มีฐานะดีจะมีการถือครองที่ดินทำกินเฉลี่ยประมาณ 50.4 ไร่ต่อครัวเรือน ครัวเรือนที่มีฐานะปานกลางจะถือครองที่ดินทำกินเฉลี่ย 29.3 ไร่ ส่วนครัวเรือนที่มีฐานะค่อนข้างยากจนมีสิทธิถือครองที่ดินทำกินประมาณ 3 ไร่ต่อครัวเรือน (สายชล สุเนตร, สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2563)

อาชีพหลักของชาวบ้านส่วนใหญ่การทำสวนผลไม้ ทำนาปี ทำสวนยางพารา ทำประมงพื้นบ้านและรับจ้างทั่วไป ส่วนอาชีพเสริม คือการท่องเที่ยวในชุมชน เช่น การขับเรือส่งนักท่องเที่ยวขายอาหารพื้นบ้าน การอาชีพทำประมงของชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่เป็นเรือหาปลาขนาดกลาง นอกจากนี้ยังมีอาชีพจับสัตว์น้ำตามป่าชายเลนและลำคลองในชุมชน

“ชาวบ้านที่นี่จะทำมาหากินหลายอาชีพทั้งทำสวนผลไม้ ทำล้างผลไม้มังคุดทุเรียน ปลูกยาง ทำประมง ชาวบ้านก็มี รับจ้างก็มี เก็บของป่าชายเลนก็มี (จับสัตว์น้ำตามป่าชายเลน) ก็พอมีรายได้กันทุกคน

ฉันทำอาชีพขานาเป็นอาชีพที่ทำมานานแล้ว เกิดมาก็เห็นพ่อแม่ทำนา โตขึ้นมาเราก็สืบต่อการเป็นขานา ตอนนี้อายุห้าขวบไม่ยากเหมือนเมื่อก่อนมันมีเครื่องจักรเข้ามาช่วย แต่ที่ยากก็คือมันไม่ค่อยมีกำไรเท่าไรหรอก เราอยู่อย่างพอกินพอใช้ ไม่ขัดสน ได้อยู่กับครอบครัวก็เพียงพอแล้ว” (ประไพ ป่อทอง, สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2563)

วิถีชุมชนของชาวบ้านท่าระแนะจะมีลักษณะแบบพึ่งพาช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยมีหลักการอยู่ร่วมกันว่าเห็นคุณค่าของกันและกันระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สร้างสังคมให้น่าอยู่ ธรรมชาติที่มั่นคงภายใต้ศาสนา ภูมิปัญญาที่หลากหลายของแต่ละท้องถิ่น ลักษณะของที่ตั้งที่อยู่ในพื้นที่ป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์คอยหล่อเลี้ยงชีวิตของคนในชุมชนมายาวนาน และมีความหลากหลายทางชีวภาพของป่าชายเลนจึงทำให้ชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านส่วนใหญ่จะนับถือศาสนาพุทธโดยมีวัดเป็นศูนย์รวมทางด้านจิตใจ การประกอบศาสนกิจและร่วมกิจกรรมประเพณีวัฒนธรรม เช่น วันสำคัญทางศาสนา เทศน์มหาชาติ ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า การอุปสมบท แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ วันลอยกระทง วันสงกรานต์ ตลอดจน

ความเชื่อของชุมชนในการทำบุญศาลเจ้าในชุมชน หลังสิ้นสุดวันสงกรานต์เป็นประเพณีสืบต่อกันมาแต่โบราณ โดยในชุมชนจะมีศาลเจ้าที่ชาวบ้านให้ความนับถืออยู่ 2 แห่ง คือ ศาลเจ้าพ่อแหลมโพธิ์และศาลเจ้าพ่อแหลมสำโรงทอง

“การทำบุญส่งศาลเจ้าพ่อแหลมโพธิ์ เป็นประเพณีประจำปีของชุมชนบ้านท่าระแนะ ที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน จะกระทำหลังจากวันสงกรานต์คือวันที่ 16 เมษายนของทุกปี คนในชุมชนจะมีการช่วยกันต่อเรือและใส่อาหารคาวหวานเงินทอง น้ำดื่มใส่ลงไปในเรือเพื่อนำเจ้าพ่อไปลอยทะเล คนในชุมชนเชื่อว่าเป็นการนำสิ่งที่ไม่ดีในชีวิตและโรคภัยไข้เจ็บลอยทะเลไปกับเจ้าพ่อ

การทำบุญส่งศาลเจ้าพ่อแหลมสำโรงทอง จะกระทำหลังจากวันที่มีการทำบุญส่งศาลเจ้าพ่อแหลมโพธิ์ 1 วัน คนในชุมชนจะนำอาหารคาวหวานมาถวายแด่พระภิกษุสงฆ์ หลังจากทำพิธีเรียบร้อยแล้วจะมีการรำถวายเจ้าพ่อโดยให้คนในชุมชนมารำด้วยกัน เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว ศาลเจ้าพ่อแหลมสำโรงทองเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนในชุมชน ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าถ้ามาบนบานศาลกล่าวสิ่งใดไว้ก็จะสมหวังดังปรารถนาทุกอย่าง ถ้าหากสมหวังตามที่บนไว้ก็จะมีการแก้บนด้วยหนังตะลุง ละครสด เพราะคนในชุมชนมีความเชื่อว่าเจ้าพ่อชอบดูหนังตะลุง ละครสด” (สายชล สุเนตร, สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2563)

นอกจากวัฒนธรรมและความเชื่อที่มีมาอย่างยาวนานจนเป็นแบบแผนความประเพณีของชาวบ้านแล้ว ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดมา เช่น การทำนาข้าว การจักสาน การทำอาหารทั้งคาวและหวาน การอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน เป็นต้น กล่าวได้ว่าสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

“จักสานมีตั้งแต่สมัยก่อนตอนที่ยายสินยังเด็กก็มีจักสานแล้ว ชาวบ้านนำเอาไม้ไผ่ที่มีอยู่ในชุมชนมาคิดค้นทำเป็นเครื่องมือในการทำมาหากิน ภาชนะใส่ของกินของใช้ เช่น ตะกร้า ชะลอม กระบุง ช้อง ส่วนหมวกใบจากและใบคันทรงคิดขึ้นมาเพราะว่าเมื่อก่อนไม่มีหมวกใส่เวลาออกทำงานอากาศก็ร้อนมาก ชาวบ้านเลยลองเอาใบจากมาสานเป็นหมวกก่อน เพราะว่ามีต้นจากเยอะ ช่วงหลัง ๆ มาชาวบ้านเห็นว่าใบคันทรงก็เยอะแล้วก็ใบใหญ่เลยลองเอามาสานทำเป็นหมวก” (ลิน ชูใจหาญ, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2563)

“ขนมพืชมข้าวตอกเป็นขนมพื้นบ้านของท่าระแนะ จำได้ว่าเริ่มขายได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2516 สืบทอดต่อกันมารุ่นต่อรุ่น เริ่มแรกคนโบราณใช้ข้าวตอกทำเป็นขนมกะยาสารท แต่ข้าวตอกเหลือจึงพลิกแพลงนำมาทำขนมพืชมข้าวตอก เป็นขนมที่ใช้ในงานมงคล งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน” (จรรยา เขียวขจี, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2563)

“อาหารพื้นบ้านของบ้านท่าระแนะก็จะมีประวัติความเป็นมาทุกอย่างนะ ตัวอย่างปลากระบอกต้มส้มระกำ ก็มีมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าตากรวมพลอยู่ที่บ้านแหลมหิน เพื่อไปตีเมืองจันทบูร ทหารที่เป็นพ่อครัวได้คิดค้นอาหารนี้ขึ้นมาด้วยความที่บ้านแหลมหิน อยู่ติดแม่น้ำ ไม่มีสัตว์ป่ามีแต่สัตว์น้ำและมีปลากระบอกเยอะ จึงจับปลากระบอกมาลอง คิดค้นอาหารจึงได้เมนูนี้ขึ้นมาเพื่อทำถวายพระเจ้าตาก

สมัยก่อนนั้นคนบ้านท่าระแนะได้มีการประกอบอาชีพคาดหอย และได้คาดหอย เกลียว ลักษณะคล้ายกับหอยจับแฉ่งแต่จะตัวใหญ่กว่ามาก คนในหมู่บ้านเลยลองตัดกันของ มันออกแล้วลองทำเป็นแกงคั่วหอยเกลียว แกงหอยพอกใบชะพลูก็มีมาพร้อม ๆ กับแกงคั่ว หอยเกลียว อาหารโบราณอีกอย่างคืออย่างจันรอนย่างที่นี้ใช้เนื้อปลาล้วนแล้วคลุกผสม เครื่องแกงเปลี่ยนจากการทอดมาเป็นการปิ้งแทน ตั้งแต่สมัยก่อนก็จะทำไว้ใช้ในงานมงคล ในชุมชน คนในชุมชนจะช่วยกันทำ” (อำไพ บ่อทอง, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2563)

พัฒนาการการดำเนินงานจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านท่าระแนะ ด้วยความหลากหลาย ทางชีวภาพและความอุดมสมบูรณ์ของป่าชายเลนชุมชนทำให้เกิดลักษณะพื้นที่ที่เป็นเอกลักษณ์ มีเสน่ห์ดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้ามาเที่ยวเยี่ยมชม เช่น ลานต้นตะบูนโบราณ อุโมงค์โกงกาง อุโมงค์จาก อ่าวตราด ปัจจุบันชุมชนบ้านท่าระแนะเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ท่องเที่ยว โดยการนำหลักนิเวศ พิพิธภัณฑ์ หรือ Eco Museum ซึ่งเป็นพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งประเภทหนึ่งที่มีความเกี่ยวข้องกับระบบ นิเวศในชุมชน ด้วยการให้ผู้คนที่เข้ามาเยี่ยมชมสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ด้วยการลงมือทำ โดยมี แนวคิดที่จะเปลี่ยนนักท่องเที่ยวจากการเป็นผู้รับมาเป็นผู้ให้ ซึ่งนักท่องเที่ยวที่ได้มาท่องเที่ยวชุมชน บ้านท่าระแนะก็จะถูกจัดว่าเป็นผู้เข้ามาใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชน ส่วนชุมชนเองก็จะมีภารกิจ ในการนำเอาทรัพยากรเหล่านั้นกลับคืนสู่ธรรมชาติในรูปแบบของกิจกรรมต่าง ๆ

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

“การท่องเที่ยวแบบนิเวศพิพิธภัณฑ์ คือนักท่องเที่ยวเข้ามาพักและจิบชาพร้อมๆ ซึ่งเป็นสมุนไพรรวมของชุมชน นักท่องเที่ยวก็ต้องเป็นผู้นำเอาหัวไร่อยู่ไปปลูกคืนธรรมชาติ หรือการเข้ามาร่วมทำกิจกรรมปล่อยปลูกกลับคืนสู่ธรรมชาติ เราเรียกกิจกรรมนี้ว่า กิจกรรม ปลูกหอยปล่อยพันธุ์ปู ก็คือการปล่อยลูกหอยพอกและลูกปูดำในป่าชายเลนของชุมชน

เพื่อให้โอกาสได้ขยายพันธุ์และเจริญเติบโตต่อไปในพื้นที่ของชุมชน” (สายชล สุนทร, สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2563)

ในอดีตทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนบ้านท่าระแนะมีความเสื่อมโทรมมาก เพราะได้รับผลกระทบจากสัมปทานป่าไม้และการบุกรุกป่าชายเลนเพื่อนำไปทำบ่อเลี้ยงกุ้ง ประกอบกับชาวบ้านในชุมชนลักลอบตัดไม้เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัว เช่น เฒ่าถ่าน ทำเสาบ้านเรือน ทำค้ำงพริกไทย เป็นต้น จึงทำให้ระบบนิเวศป่าชายเลนถูกทำลายลง เสียความสมดุลทางธรรมชาติส่งผลทำให้จำนวนสัตว์น้ำบริเวณป่าชายเลนลดลงไปเป็นจำนวนมาก

“ผืนป่าบ้านท่าระแนะแห่งนี้ในเมื่อก่อนมีความอุดมสมบูรณ์มาก เป็นป่าเก่าแก่ มีมานานแล้ว กระทั่งราว ๆ พ.ศ. 2515 ทางรัฐบาลก็มีนโยบายเปิดให้มีการสัมปทานป่าไม้ ตอนนั้นนายทุนที่ได้รับสัมปทานก็พากันตัดแบบเอาเป็นเอาตายกันเลย รวมถึงคนในชุมชนก็พากันตัดเอาไปขาย เอาไปเฒ่าถ่าน ตัดกันเป็นลำเรือ ทำให้ป่าผืนนี้หายไปจำนวนมาก เป็นป่าร้าง เสื่อมโทรมเลยทีเดียว” (สิน ชูใจหาญ, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2563)

“เมื่อก่อนที่กฎหมายป่าชายเลนยังไม่ได้บังคับใช้จริงจังมาก ปล่อยให้ประชาชนเข้าไปทำอะไรได้สะดวกสบาย มีการหักล้างฉางพงเพื่อจับจองที่ดิน ใครขยันมีความสามารถก็ถางป่าจองเป็นของตัวเอง คือใครทำก่อนได้ก่อน แล้วก็มีการปลูกข้าวไร่ ปลูกต้นมะพร้าว เพื่อเป็นเขตแดน แล้วก็ถางป่าหมดเลย พอป่าเริ่มหมด สัตว์น้ำ เช่น หอย ปลา ปู ที่อาศัยอยู่ในป่าชายเลนก็หดหายไปลดจำนวนลงไปมาก” (สายชล สุนทร, สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2563)

หลังจากที่ทางภาครัฐได้ระงับการใช้ประโยชน์ป่าชายเลนในปีพ.ศ. 2534 ได้มีการกำหนดเป้าหมายปลูกฟื้นฟูป่าชายเลนตามโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าชายเลนเขตอนุรักษ์ จึงทำให้ชาวบ้านท่าระแนะเริ่มมีความรู้สึกหวงแหนป่าชายเลน ผู้นำและชาวบ้านได้ประกาศปกป้องฟื้นฟูป่าชายเลนด้วยการกำหนดเขตอนุรักษ์ป่าทั้งตำบลหนองคันทรัง เพื่อไม่ให้มีการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนเพิ่มเติม และเริ่มทำการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนขึ้นมาใหม่ ต่อมาช่วงพ.ศ. 2547 กำนันวิสุทธิ อิมอุไรและชาวบ้านได้รวมตัวกันจัดตั้งชมรมรักษ์ป่าชายเลนรักท้องถิ่นขึ้นมา เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการปลูกป่าเพื่อฟื้นฟูป่าชายเลนอย่างต่อเนื่อง โดยมีนายสมชาย ศรประดิษฐ์ เป็นประธานชมรม

พ.ศ. 2548 ได้มีการจัดกิจกรรมฟื้นฟูป่าชายเลน โดยใช้งบประมาณจากชาวบ้านในชุมชน และมีการร่วมกันกำหนดเขตอนุรักษ์หอยพันธุ์พื้นเมือง อาทิ หอยพอก หอยฉลอง มีการดำเนินการจัดทำสะพานเพื่อสร้างเส้นทางศึกษาจากธรรมชาติภายใต้กองทุนสนับสนุนจาก UNDP

พ.ศ. 2550 ผู้นำชุมชนและกลุ่มแกนนำชาวบ้านได้มีโอกาสเข้าไปประชุมร่วมกันกับภาคีเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าชายเลนจังหวัดตราดอยู่บ่อยครั้ง และได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและมองเห็นแนวโน้มนโยบายในการฟื้นฟูอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน จึงได้เริ่มมีการจัดกิจกรรมร่วมกันของชาวบ้านและหน่วยงานราชการในจังหวัด โดยการนำของอาจารย์อรุณศรี เอื้อศรีวงศ์ จากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี (มรภ.) และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ที่เข้ามาทำการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชนบริเวณรอบอ่าวตราดและมีการรวมตัวกันเป็นเครือข่ายขึ้นมา ประกอบด้วย 6 ตำบล คือตำบลหนองคันทรัง ตำบลเนินทราย ตำบลท่าพริก ตำบลตะกาง ตำบลแหลมกลัดและตำบลซำรอก มีการจัดทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลนอย่างหลากหลาย อาทิ การนำต้นโกงกางมาปลูกเพิ่มและทำการฟื้นฟูป่าให้ความสมบูรณ์กว่าเดิม มีมาตรการป้องกันรักษาป่าชายเลนด้วยการจัดทีมคอยตรวจตราไม่ให้มีการลักลอบตัดไม้โกงกาง รวมถึงการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในชุมชนที่ก่อให้เกิดจิตสำนึกสร้างความตระหนักให้ชุมชน โดยเฉพาะเยาวชนรุ่นใหม่เพื่อชี้ให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นของการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชายเลน

ในช่วงปี 2551 ผู้นำชุมชนและสมาชิกชมรมรักษ์ป่าชายเลน รักท้องถิ่นได้มีการจัดประชุมร่วมกันขึ้นในหมู่บ้านและมีการกำหนดกฎ ระเบียบของชุมชนเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ป่าชายเลน เช่น ห้ามคนในชุมชนเข้าไปตัดไม้ในส่วนที่อนุรักษ์ไว้ ห้ามตัดไม้ต้นใหญ่และให้ตัดเฉพาะไม้เล็ก แต่สามารถตัดไม้เพื่อนำไปใช้เท่าที่จำเป็น ผู้ที่เข้ามาตัดไม้จะต้องปลูกต้นไม้ชนิดเดิมทดแทน โดยก่อนตัดไม้ต้องได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการชมรมอนุรักษ์ป่าชายเลนเสียก่อน

“สมัยก่อนเรามีการออกกฎ ทำข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนแต่เราก็ไม่ได้เคร่งครัดมากเท่าไรนัก บางทีเราก็ดูความจำเป็นก่อน เช่น ตัดไม้เพื่อนำไปทำที่อยู่อาศัย เอาไปซ่อมแซมบ้านเรือนที่ชำรุด หรือการใช้ประโยชน์ในป่าชายเลนจะต้องจับสัตว์น้ำที่ตัวได้ขนาดที่กำหนด เช่น ถ้าจับปูขนาดเล็กจะต้องปล่อยคืนป่าชายเลน เรามีการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำทุกปีคืนสมดุลสู่ธรรมชาติ เพื่อทดแทนสัตว์น้ำที่สูญหายไป” (สายชล สุเนตร, สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2563)

การจัดทำร่างกฎ กติกา การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ มีการกำหนดเขตพื้นที่ของป่าไม้ร่วมกับหน่วยงานราชการ อาทิ ป่าไม้จังหวัด ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรัง เป็นต้น ประกอบด้วย

1. ด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลน
 - 1.1 ห้ามมิให้ผู้ใดทำการใด ๆ ที่เป็นการทำลายป่าไม้ชายเลนในชุมชน
 - 1.2 ห้ามมิให้ผู้ใดตัดไม้ในป่าชายเลนไปขายหรือทำประโยชน์เชิงเศรษฐกิจ ยกเว้นสำหรับผู้ยากจนให้ทำหนังสือขออนุญาตจากคณะกรรมการเป็นลายลักษณ์อักษร
 - 1.3 ก่อนตัดไม้หรือโค่นไม้ให้แจ้งต่อผู้นำชุมชนก่อนและให้ขอเป็นลายลักษณ์อักษร
 - 1.4 ห้ามทำการตั้งเตาเผาถ่านบริเวณป่าชายเลน
 - 1.5 ไม้ที่นำไปใช้สอยต้องไม่อยู่ในเขตอภัยทาน (เขตอนุรักษ์)
2. ด้านการอนุรักษ์สัตว์น้ำ
 - 2.1 ปูแสม
 - 2.1.1 ห้ามจับปูในฤดูวางไข่ ขึ้นและแรม 4,5,6 ค่ำเดือน 6 และเดือน 11 ทั้งนี้อาจมีการเปลี่ยนแปลงได้ตามการวางไข่ของปูแต่ละปี
 - 2.1.2 ห้ามจับปูแสมขนาดเล็กหรือยังไม่ถึงวัยเจริญเติบโต
 - 2.1.3 ห้ามใช้สารเคมี (ยาเบื่อ) เครื่องมือผิดกฎหมาย ห้ามจับแบบทำลายสูญพันธุ์
 - 2.2 ปูดำ
 - 2.2.1 ทุกคนในชุมชนมีสิทธิจับได้ในบริเวณพื้นที่ทั่วไป ยกเว้นการจับปูในเขตที่อนุรักษ์ไว้
 - 2.2.2 ห้ามจับปูที่มีขนาดเล็กหรือยังไม่ถึงวัยเจริญเติบโต
 - 2.3 หอยพอก
 - 2.3.1 ทุกคนในชุมชนมีสิทธิจับหอยพอก ยกเว้นบริเวณขอบเขตที่อนุรักษ์ไว้หรือที่มีการปิดป้ายประกาศ
3. ด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่า เช่น นก ลิงแสม กระรอก ผึ้ง เป็นต้น
 - 3.1 ห้ามบุกรุกเข้าไปยิงหรือจับสัตว์ในเขตที่อนุรักษ์ไว้

ส่วนบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดกฎข้อตกลง เมื่อมีการจับได้หรือมีการสืบหาผู้กระทำผิดได้ก็จะจำแนกเป็น 2 ประเภท คือชาวบ้านในชุมชนกับคนต่างถิ่น โดยถ้าเป็นคนในชุมชน ถ้าทำผิดครั้งแรกทางคณะกรรมการจะตักเตือนและกล่าวโทษ จากนั้นให้ชี้แจงเหตุผล และถ้ามีการกระทำผิดซ้ำเป็นครั้งที่ 2 (ในบุคคลเดียวกัน) จะทำการยึดของกลางหรือลงโทษโดยให้บำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน ส่วนการกระทำผิดครั้งที่ 3 จะทำการปรับเงินไม่เกิน 500 บาท และทำการลงโทษโดยให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง (ผู้ใหญ่บ้าน) พิจารณาตามกฎหมาย ถ้าเป็นคนต่างถิ่นเมื่อมีการจับได้ทางคณะกรรมการพูดคุยหรือตักเตือนทำบันทึกความผิดและทำการยึดของกลางไว้และถ้ามีการทำความผิดครั้งต่อไปโดยบุคคลเดียวกันจะทำยึดของกลางและปรับไม่เกิน 1,000 บาท ถ้าเป็นความผิดมีมูลค่ามากจะนำตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจ

พ.ศ. 2554 เป็นต้นมา ชุมชนได้เข้าร่วมกันกับหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ทำกิจกรรม ได้รับการสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชายเลนบ้านท่าระแนะ จากกรมป่าไม้ กรมเจ้าท่า ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรัง ศูนย์คุณธรรมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาหนองกรอกใหญ่ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมการพัฒนาชุมชน สถาบันการศึกษามหาวิทยาลัยและวิทยาลัยชุมชน

ด้วยการร่วมแรงร่วมใจในการอนุรักษ์ป่าชายเลนของคนในชุมชนบ้านท่าระแนะจึงทำให้ป่าชายเลนแห่งนี้ถูกฟื้นฟูเป็นป่าไม้ชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ในปีพ.ศ. 2564 ได้ถูกจัดให้เป็นชุมชนต้นแบบด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการสำรวจของดีหรือทรัพยากรดั้งเดิมในป่าชายเลนเพิ่มมากขึ้น พร้อมกับการฟื้นฟูความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน เช่น ชาร์้อยูรู ใบคันทรัง ต้นไม้โบราณ ลานต้นตะบูน การรักษาโรค ทำให้คนในชุมชนภูมิใจและลุกขึ้นค้นหา ฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการยกระดับการท่องเที่ยว โดยเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน มีการจัดให้มีโฮมสเตย์ อาหารท้องถิ่นที่สอดคล้องกับวิถีแห่งป่าชายเลนเพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมทั้งการยกระดับผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารท้องถิ่น ส่งเสริมการตลาด นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมอนุรักษ์ป่าชายเลนกับคนในชุมชน เช่น การปล่อยปู การปลูกป่า ทำให้ป่าชายเลนเป็นแหล่งท่องเที่ยวขึ้นชื่อของจังหวัดตราด เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ช่วยทำให้คนในชุมชนเห็นความสำคัญของป่าชายเลนและร่วมรักษาต่อไป เพื่อเป็นแหล่งเลี้ยงชีพคนในตำบลได้อย่างหลากหลาย

ความยั่งยืนของชุมชนบ้านท่าระแนะ ด้วยสภาพของป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ยังคงดำรงรักษาทรัพยากรธรรมชาติได้เป็นอย่างดี สามารถกระจายผลประโยชน์ไปสู่ชุมชนในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะความยั่งยืนด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ดังที่ละมุน เท่งจินดา (สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2563) ได้กล่าวว่าทรัพยากรร่วมที่อยู่ในชุมชน หมายถึง การที่ชุมชนมีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีแหล่งสมบัติทางธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ชายเลน ต้นโกงกาง ต้นตะบูนโบราณ สัตว์น้ำจากทะเลชนิดต่าง ๆ ในชุมชนมีทรัพยากร นานาชนิด ปู ปลา หอย ซึ่งทุก ๆ ล้วนคนเป็นเจ้าของ แต่ความเป็นจริงธรรมชาติคือเจ้าของตัวเอง เวลาเราไปจับเราก็ต้องอนุรักษ์ ดำรงรักษาสิ่งเหล่านี้ด้วยไม่เช่นนั้นมันจะหมดไป การที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากร ดูแลรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนร่วมกัน มีการนำมาใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งทำอาหารไว้กินเองหรือนำไปขาย ก็ทำให้ในชุมชนมีรายได้ โดยที่คนในชุมชนไม่ต้องออกไปหางานทำที่อื่น นั่นแหละคือความยั่งยืนทางทรัพยากรร่วมของชาวบ้าน

การที่ชุมชนมีกิจกรรมส่งเสริมการอนุรักษ์และและการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน ไม่ว่าจะ เป็นเพื่อการดำรงอยู่หรือเพื่อจัดทำเป็นแหล่งท่องเที่ยววันนั้น สามารถบ่งบอกได้ถึงความอุดมสมบูรณ์ อาทิ การสงวนรักษาพันธุ์ไม้ป่าชายเลนให้คงอยู่ได้หลากหลายชนิด ได้แก่ โกงกางใบเล็ก โกงกางใบใหญ่ ตะบูน ตาตุ่ม ตะบัน ฝาดดอกขาว ฝาดดอกแดง ต้นโปรง เสม็ด แสม ลำพู ลำแพน จาก ปรง

เป็ง ลำพู เหงือกปลาหมอและอื่น ๆ หากพิจารณาแล้วป่าชายเลนของชุมชนบ้านท่าระแนะนั้นจะมีด้วยกันทั้งหมด 3 ชั้น ประกอบไปด้วย ป่าชั้นนอก ป่าชั้นกลางและป่าชั้นในที่มีความสมบูรณ์

กิจกรรมที่ชุมชนบ้านท่าระแนะดำเนินการ เพื่อดำรงรักษาไว้ซึ่งความยั่งยืนของทรัพยากรป่าชายเลนและก่อให้เกิดประโยชน์ปกป้องไม่ให้ทรัพยากรในพื้นที่เสื่อมโทรม มีดังนี้

1. กิจกรรมการกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวและคนในพื้นที่ตระหนักถึงความสำคัญของระบบนิเวศ การท่องเที่ยวที่เน้นในด้านการเรียนรู้เกี่ยวกับที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต คือ พืช สัตว์และมนุษย์ ซึ่งเป็นวิถีแห่งการท่องเที่ยวที่จะทำให้เห็นคุณค่าของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกตกทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่น เช่น การนั่งเรือหรือล่องแพไปตามลำน้ำ การดูวิถีชีวิตของชุมชนในท้องถิ่น การพักแรมร่วมกับชาวบ้านในหมู่บ้าน วิธีการเหล่านี้จะทำให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสกับธรรมชาติอย่างแท้จริง ได้เรียนรู้และเห็นคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวต่าง ๆ ของชุมชนและพร้อมที่จะเป็นนักท่องเที่ยวที่ดี

2. กิจกรรมการปลูกฝังให้เยาวชนรักและหวงแหนป่าชายเลน มีการจัดค่ายเยาวชนโครงการผู้นำการท่องเที่ยวตัวน้อย (มัคคุเทศก์น้อย) เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ของดีในชุมชนและฝึกเป็นนักสื่อสาร รวมถึงให้เยาวชนมีส่วนร่วมในการปลูกป่า อนุบาลสัตว์น้ำ จัดอบรมให้ตระหนักถึงความสำคัญและการดูแลรักษาป่าไม้ชายเลนให้กับเด็กเยาวชนในตำบล โดยมีโรงเรียนในชุมชนสนับสนุนการเรียนรู้และการอนุรักษ์ป่าชายเลน

3. กิจกรรมปล่อยสัตว์น้ำที่มีขนาดเล็ก เช่น การปล่อยปูดำ ปูแสม การปลูกหอยพอก

4. การทำคอนโดจจากวัสดุไม้และปูน เพื่อเอาไว้ให้สัตว์เล็ก ๆ ได้เข้ามาอาศัยเพาะพันธุ์ เช่น ปูดำ ปูแสมและสัตว์น้ำวัยอนุบาล ทำให้สัตว์น้ำต่าง ๆ ได้เจริญเติบโตสามารถมีผลผลิตให้แก่ชุมชนตลอดไป

5. การกำหนดขนาดของอวนจับสัตว์น้ำและการตรวจตรา เพื่อที่เวลาสัตว์เล็กเข้ามาในอวนจะได้ออกไปได้เป็นสิ่งที่ชาวประมงต้องทำเพราะอนุรักษ์ไว้ให้เจริญเติบโตไม่สูญพันธุ์

6. กิจกรรมการเก็บขยะในลำคลอง

ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ ปัจจุบันป่าชายเลนได้รับการฟื้นฟูกลายเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชนบ้านท่าระแนะเป็นชุมชนต้นแบบในการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยการสำรวจจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) เป็นการส่งเสริมการท่องเที่ยวรวมทั้งการยกระดับผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหารท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการตลาดทำให้ชาวบ้านในชุมชนเกิดรายได้เพิ่มมากขึ้น ชาวบ้านสามารถเป็นวิทยากรด้านอาหารของกลุ่มทำอาหารให้นักท่องเที่ยวได้มาอุดหนุนสินค้า มาบริโภคอาหารท้องถิ่นและสัมผัสกับวิถีชาวบ้านที่มีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย ถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน นำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในเกือบทุกครัวเรือน ชาวบ้านในชุมชนได้นำทรัพยากรในชุมชน

มาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด สามารถสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจได้ ในภาพรวมระบบเศรษฐกิจชุมชนบ้านท่าระแนะมีการดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจที่นำไปสู่ความยั่งยืน ดังนี้

1. การจัดการท่องเที่ยวแนวนิเวศพิพิธภัณฑ หรือ Eco Museum ได้มีการรวมตัวกันของชาวบ้านเพื่อจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวชุมชนบ้านท่าระแนะและมีกลุ่มชาวบ้านต่าง ๆ ดังนี้

1.1 กลุ่มจักสาน ที่นำทรัพยากรจากชุมชนมาใช้เป็นวัตถุดิบมาจักสาน เช่น ใบจาก ไม้ไผ่ ใบคันทรง นำมาทำเป็นงอบ หมวก ตะกร้า ชะลอม เพื่อเป็นที่ระลึกและจำหน่ายให้กับนักท่องเที่ยว สามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี

1.2 กลุ่มอาหารและขนมพื้นบ้าน มีการทำอาหารท้องถิ่นและขนมพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ เช่น ปลากระบอกต้มส้มระกำ แกงคั่วหอยเกลียว แกงหอยพอกกับใบชะพู ใบโง้งทอดและจันรอนย่าง เป็นต้น ส่วนขนมพื้นบ้านก็จะมีขนมพิมพ์ข้าวตอก ชาร้อยรู สำหรับต้อนรับนักท่องเที่ยวและจำหน่ายโดยทั่วไป

1.3 กลุ่มประมงพื้นบ้าน จัดเป็นอาชีพเสริมที่มีการประกอบอาชีพมาอย่างยาวนานและสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชาวบ้านในชุมชน นอกจากนี้ยังจะมีความเกี่ยวข้องกับกลุ่มอาหารพื้นบ้าน ซึ่งอาหารพื้นบ้านก็ต้องเกี่ยวข้องกับกลุ่มประมงที่ต้องออกไปหาสัตว์น้ำมาให้แม่ครัวทำเป็นอาหารและประมงบางชนิด เช่น การหาปลากระบอก จับกุ้ง ก็เป็นฐานการเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยว

“ทางกลุ่มจะมีการพานักท่องเที่ยวล่องเรือไปดูคนในชุมชนล้อมจับปลากระบอก และให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในการจับปลากระบอก ถ้าจับปลามาได้ก็จะเอามาให้แม่ครัวทำเป็นอาหารให้นักท่องเที่ยวที่ไปจับมากินได้เลย

ส่วนอีกหนึ่งกิจกรรมคือฤดูกาลเหยียบกั้ง ซึ่งจะมีแค่ช่วงเดือนพฤศจิกายนเท่านั้นที่จะให้นักท่องเที่ยวได้ลงไปเหยียบกั้งด้วยตัวเอง จะมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของวิถีประมงพื้นบ้านให้กับนักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวได้รู้และเผยแพร่ออกไปอีก” (มานะ สงวนหงส์, สัมภาษณ์ 11 พฤษภาคม 2563)

2. กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านท่าระแนะได้ถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 11 กันยายน พ.ศ. 2535 เป็นความคิดริเริ่มของผู้นำชุมชนกับพระอาจารย์สุบิน ปณีโต (วัดไผ่ล้อม) โดยการชักชวนให้ชาวบ้านที่มาทำบุญไหว้พระที่วัดได้รวมตัวกันเป็นกลุ่มและเก็บออมเงินสะสมไว้ช่วยเหลือตนเอง พอมีเงินออมเพิ่มขึ้นก็จะทำการปล่อยกู้กันแบบเก็บดอกเบี้ยราคาถูก โดยมีฐานคิดที่ว่าการอยู่ร่วมกันเป็นประชาธิปไตย อยู่กันแบบครอบครัว มีความเข้มแข็ง ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันจะทำให้มีความมั่นคงในอนาคต ครั้งแรกมีสมาชิกจำนวน 40 คน มีเงินทุนอยู่ 3,000 บาท ปัจจุบันกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีเงินอยู่ในกลุ่มจำนวน 2,600,000 บาท เอาไว้หมุนเวียนกัน โดยกลุ่ม

ลัจจะสะสมทรัพย์จะออมเงินขั้นต่ำเดือนละ 100 บาท สูงสุด 500 บาท ไม่จำกัดการออม ส่วนการ กู้ยืมเงินให้คิดอัตรา 1 คน ประมาณ 20,000 บาท เช่น ภายในครอบครัวของสมาชิกมี 3 คน สามารถ กู้ได้ 60,000 บาท แต่ไม่ให้ค้ำกันเองภายในครอบครัวให้ไปหาครอบครัวอื่นมาค้ำแทน คิดอัตราการ กู้ ถ้ามีเงินออมอยู่ 60,000 บาท ไม่ว่าจะสมาชิกภายในบ้านจะมีกี่คนก็จะสามารถกู้ได้ 3 เท่าของวงเงิน และวงเงินลัจจะที่ให้กู้ยืมสูงสุดอยู่ที่ 250,000 บาท ต่อคน โดยวิธีการหาคนนอกบ้านมาค้ำประกัน คนในชุมชนจะผลัดกันค้ำประกัน เงินในส่วนนี้เหมือนเป็นการออมเงินร่วมกันภายในกลุ่มแล้วนำมา หมุนเวียนกู้กันเอง มีวงเงินที่ให้กู้โดยใช้โฉนดที่ดินมาจำนองกับกลุ่ม จำนวนเงินนั้นต้องมีจำนวนมาก การจัดตั้งกลุ่มลัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นมาเป็นการให้ความสำคัญกับความมั่นคงของชาวบ้านในชุมชน

“การออมเงินของชุมชนไม่มีปัญหา สมาชิกทุกคนเมื่อถึงวันนัดก็จะมาส่งเงินออม เกือบทุกคน ใครมาไม่ได้ก็ฝากคนอื่นมา แต่การกู้เงินในแต่ละครั้งมักจะพบปัญหาในการคืน เงินของแต่ละบุคคล แต่มีจำนวนไม่มาก คนในชุมชนไม่เรียกว่าโกง แต่จะเป็นการแก้ไข ปัญหากันมากกว่า โดยคนที่มากู้ในแต่ละเดือนถูกหักไปจ่ายแทนคนที่กู้ ที่ทำแบบนี้ได้เพราะ เป็นมติส่วนหนึ่งของคนในกลุ่มที่บอกให้ทำ เมื่อมีเสียงข้างมากคณะกรรมการเลยตัดสินใจ แก้ไขปัญหาโดยวิธีนี้ ด้านการประชุมของกลุ่มลัจจะสะสมทรัพย์บ้านท่าระแนะจะมีการ ประชุมทุกวันที่ 11 ของทุกเดือน สามารถฝากเงิน ถอนเงิน ออมเงินได้ จะเปิดทำการเวลา 12.30 – 14.00 น.” (อารีรัตน์ ถัดหลาย, สัมภาษณ์ 16 พฤษภาคม 2563)

3. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต (กลุ่มสายอาชีพ) เริ่มก่อตั้งขึ้นในปีพ.ศ. 2542 ผู้ก่อตั้งคือ กำนันวิสุทธิ อิมอุไร (อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2) ในภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เพื่อให้สอดคล้องกับการสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่มของกรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตเป็นกลุ่มที่กรมการพัฒนาชุมชนเข้ามาให้การสนับสนุนโดยตรง ครั้งแรก ที่ก่อตั้งมีสมาชิกทั้งหมด 60 คน มีทั้งหมด 10 กลุ่ม มีเงินในกลุ่มจำนวน 400,000 บาท ใช้หมุนเวียน ให้สมาชิกกู้กันเองภายในกลุ่ม มีการจำกัดวงเงินกู้ในอัตราดอกเบี้ยร้อยละ 6 บาท มีการบริหารจัดการ โดยสมาชิกกลุ่ม คณะกรรมการมาจากการเลือกตั้งมีวาระ 2 ปี ซึ่งการที่ชุมชนต้องมีการจัดตั้งกลุ่ม ออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นเพื่อให้มีเงินกระตุ้นเศรษฐกิจ คนในชุมชนกู้ได้โดยไม่มีดอกเบี้ย สามารถ นำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เกิดความเข้มแข็งและมั่นคงต่อครอบครัวของตนเอง

“ได้มีเงินกระตุ้นเศรษฐกิจเงินส่วนนี้ลงมาสภาพตำบล สมัยก่อนยังไม่มืองค์การบริหาร ส่วนตำบล ถัดมาอีกครั้งปีมีการปรับเปลี่ยนสภาพตำบลให้เป็นองค์การบริหาร ส่วนตำบล ตอนนั้นกำนันวิสุทธิต้องรับตำแหน่งสภาพตำบลก่อน เลยมีเงินส่วนนี้มาให้

ประชาชนให้กู้โดยไม่มีดอกเบี้ยเพื่อที่จะมาสร้างอาชีพ กำนันวิสุทธิท่านมีความคิดว่าจะต้องทำอะไรถึงจะได้เงินส่วนนี้ เพราะต้องจัดตั้งเป็นกลุ่ม จึงเรียกให้ชาวบ้านที่มีการรวมกลุ่มจากอาชีพที่มีอยู่แล้วในชุมชน เช่น กลุ่มการเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ปลูกพืชผักของแต่ละครัวเรือน เลยนำคนที่มีอาชีพเดียวกันมาอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ ละ 10 คน โดยมีการประชุมร่วมกันเพื่อให้ทุกคนได้ทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มแล้วร่วมช่วยกันแก้ปัญหา เพราะเราอยู่กันเป็นแบบครอบครัว ฉะนั้นจึงไม่มีใครได้เปรียบใคร” (ไพรัตน์ สุเนตร, สัมภาษณ์ 16 พฤษภาคม 2563)

4. กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน กองทุนหมู่บ้านท่าระแนะเป็นความมั่นคงทางเศรษฐกิจของชุมชนอีกประการหนึ่ง ปัจจุบันมีเงินกองทุนคงเหลือจำนวน 4,232,876.98 บาท โดยส่วนหนึ่งเป็นเงินที่มาจากรัฐบาลสนับสนุน จำนวน 1,200,000 บาท นอกจากนี้เป็นเงินออมที่สมาชิกออมเงินตั้งแต่ พ.ศ. 2545 ถึงปัจจุบัน กองทุนหมู่บ้านมีสมาชิกกลุ่มใน 184 ครัวเรือน มีเงินออม 1,388,839.54 บาท ไม่รวมดอกเบี่ยธนาคาร 10,000 บาท มีรายได้สะสม 275,349.63 บาท ให้บริการด้านการกู้ยืมเงิน แต่จะไม่มีการปันผลตามระเบียบของกองทุนหมู่บ้าน ชาวบ้านเองจะมีสวัสดิการให้เป็นค่าตอบแทนอาทิ เมื่อมีการจัดประชุมทางคณะกรรมการกองทุน กองทุนจะจัดเครื่องอุปโภคบริโภคให้แก่สมาชิก ส่วนการจัดสวัสดิการให้แก่สมาชิกก็จะเป็นเงินช่วยเหลือ เมื่อสมาชิกเจ็บป่วยจะมีเงินชดเชยให้ (กรณีนอนโรงพยาบาล) คืนละ 100 บาท ไม่เกิน 15 คืนต่อปี กรณีที่มีการเสียชีวิตจะให้ศพละ 10,000 บาท ชุมชนบ้านท่าระแนะมีการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชนที่ยึดโยงกับป่าชายเลนในชุมชนด้วยการจัดการด้วยความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่เดิม มีระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองที่เน้นการผลิตเพื่อการพึ่งตนเอง มีการทำสวน ทำนา การเลี้ยงไก่ เลี้ยงปลา ปลูกพืชผัก สมุนไพร มีร้านค้าชุมชน ชาวบ้านสามารถสร้างผลผลิตทางการเกษตรและมีรายได้ที่เหมาะสมกับราคาตลาด มีการใช้ทรัพยากรเป็นวัตถุดิบในชุมชน เป็นการผลิตที่มีความพอดีกับทรัพยากรและผลผลิตของตัวเอง ควบคุมการใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล มีแหล่งออมเงินในชุมชนที่สามารถสร้างหลักประกันด้านเงินทุนให้แก่คนในชุมชนสามารถกระจายออกเป็นสวัสดิการให้แก่สมาชิกกลุ่มในชุมชนได้อย่างทั่วถึง เท่าเทียมและเป็นธรรม มีการปลูกจิตสำนึกที่ดีให้แก่เด็กและเยาวชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรและภูมิปัญญาของชุมชน เพื่อสืบทอดต่อไปในอนาคตจึงก่อให้เกิดความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

ความยั่งยืนด้านสังคม ชาวบ้านท่าระแนะมีความยึดโยงกับพระพุทธศาสนายึดหลักธรรมคำสอนลด ละ เลิกอบายมุขตามแนวทางหมู่บ้านศีล 5 มีความเชื่อเกี่ยวกับการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือผู้อื่นที่เป็นแบบแผนการประพตติ มีการพึ่งพาตนเองเป็นประการสำคัญ สามารถยืนอยู่ด้วยขาของตัวเองโดยไม่ก่อความเดือดร้อนให้ผู้อื่นด้วยการเป็นสมาชิกกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนและสนับสนุนการทำงานด้านการพัฒนาชุมชน อาทิ กลุ่มอนุรักษ์ฯ กลุ่มอาชีพ กลุ่มองค์กรการเงิน เป็นต้น

การที่ชุมชนมีการสร้างเครือข่ายและมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนใกล้เคียงและแสวงหาความรู้จากภาคีภายนอก เพื่อปรับปรุงการบริหารจัดการทรัพยากรซึ่งก่อให้เกิดความยั่งยืนได้ โดยภาพรวมชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นสถานการณ์ที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติการณ์โควิด 19 สถานการณ์ราคาผลผลิตที่ตกต่ำ แต่ผู้คนในชุมชนก็มีจิตใจที่เข้มแข็งต่อสู้ฟันฝ่าเพื่อให้ผ่านวิกฤติการณ์ ด้วยความเอื้ออาทรต่อกันและการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รู้ รัก สามัคคีกันภายในชุมชน มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนร่วมกันอย่างชาญฉลาดและรอบคอบ ทำให้ชุมชนสามารถจัดการความขัดแย้งภายในชุมชนได้ถึงแม้ว่าชุมชนจะมีมาตรการป้องปรามด้านการประมงที่เป็นจารีตของชุมชน แต่ก็ยังเป็นแนวทางที่จะสร้างความสงบสุขให้แก่สังคมชุมชนของตนเอง ชาวบ้านในชุมชนมีการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง โดยการใช้ทรัพยากรร่วมมาเป็นเครื่องมือในการจัดการตนเองด้วยการจัดตั้งกลุ่มที่มีความเหมาะสมกับองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและความสามารถของชาวบ้านในชุมชน จึงทำให้ชุมชนเกิดความสงบสุขและยั่งยืนจนกระทั่งปัจจุบัน ดังคำกล่าวของผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 2 ว่า

“จุดเด่นของชาวบ้านในชุมชนก็คือการน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มาใช้มีการปลูกผักไว้กินเอง เลี้ยงปลาเลี้ยงไก่ เป็นชีวิตแบบสามารถอยู่บ้านโดยไม่ต้องไปตลาดก็ได้ การที่เรามีป่าของชุมชนทำให้ชาวบ้านรักและหวงแหน ต่างคนต่างรู้หน้าที่ใคร หน้าที่อะไรก็ทำอย่างนั้น คนโน้นจับปูจับปลา คนโน้นทำสวนทำนา คนโน้นทำกับข้าวกับปลา เราก็มารวมกันเป็นกลุ่มแล้วก็เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวในชุมชน เราอยากจะทำที่เปลี่ยนนักท่องเที่ยวจากการเป็นผู้รับมาเป็นผู้ให้ เราได้แนวทางการทำเรื่องการท่องเที่ยวชุมชน จาก ททท. ทำให้เรามีเครือข่ายที่จะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกัน...

ชุมชนบ้านท่าระแนะเป็นชุมชนที่สงบสุขนะ ไม่มีปัญหาขโมยขโจรหรือกบฏอยู่กันแบบพี่น้องกันซะมากกว่า ยาเสพติดน่าจะมึนแต่่น้อยมาก เราก็ยึดหลักหมู่บ้านศีล 5 ด้วย หลวงพ่อกับผู้นำชาวบ้านก็พยายามที่จะถ่ายทอดให้กับชาวบ้านอยู่เสมอ” (สายชล สุเนตร, สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2563)

ชุมชนบ้านท่าระแนะสามารถจัดการทรัพยากรร่วมกันได้อย่างยั่งยืนทั้งชาวบ้านในชุมชน หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาสนับสนุนและประสานงานด้านการพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ เมื่อพิจารณาความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs17) พบว่า ความสำเร็จจากการดำเนินงานเพื่อความยั่งยืนของชุมชนนั้นสอดคล้องกับเป้าหมายที่ 15 ปกป้อง ฟื้นฟูและสนับสนุนการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน จัดการป่าไม้อย่างยั่งยืน ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดินและฟื้นสภาพกลับมาใหม่และหยุดการสูญเสียมลพิษความหลากหลาย

ทางชีวภาพ เป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน หมายถึง การสร้างพลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือในทุกระดับต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลการวิเคราะห์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านท่าระแนะได้มีการนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงสามห่วง สองเงื่อนไขมาปรับประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากรร่วมในชุมชน ดังนี้

1. ความพอประมาณ

1.1 ชุมชนบ้านท่าระแนะมีจิตสำนึกที่ดีต่อทรัพยากรและการอยู่ร่วมกัน มีความเอื้ออาทร ประนีประนอม นึกถึงประโยชน์ส่วนรวมมาก่อนประโยชน์ส่วนตน สามารถพัฒนาทรัพยากรของชุมชนด้วยความเหมาะสมตามต้นทุนทางสังคมในชุมชน

1.2 มีการจัดตั้งองค์กรอนุรักษ์และพัฒนาวิสาหกิจชุมชน เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรร่วมของชุมชน รวมถึงการสร้างรายได้จากการท่องเที่ยวโดยชุมชน

1.3 มีกฎกติการ่วมกัน เพื่อป้องกัน ป้องกันไม่ให้มีการใช้ประโยชน์จากป่ามากเกินไป โดยสมาชิกในชุมชนสามารถจับสัตว์น้ำในป่าชายเลน สามารถตัดไม้จากป่าชายเลนได้ แต่ห้ามตัดต้นไม้ที่ต้องการอนุรักษ์ หากตัดจะต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการก่อน

1.4 ชาวบ้านในชุมชนรู้และเห็นคุณค่าในการใช้ทรัพยากรร่วม มีการจัดการอย่างฉลาดและรอบคอบและเกิดความยั่งยืน

1.5 ชุมชนมีแนวทางการเพิ่มรายได้ลดรายจ่าย ชาวบ้านดำรงชีวิตอย่างพอควร พออยู่พอกินสมควรตามอัตภาพและฐานะของตน

2. ความมีเหตุผล

2.1 มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน ด้วยการมีกฎกติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกัน

2.2 มีการฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนด้วยการปลูกป่าเพิ่มเติมในพื้นที่ว่างและพื้นที่เสื่อมโทรม

2.3 มีการส่งเสริมการเรียนรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในชุมชนด้วยการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวแนวนิเวศพิพิธภัณฑ หรือ Eco Museum ในชุมชน เป็นการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนให้นักท่องเที่ยว มีการจัดโครงการผู้นำการท่องเที่ยวตัวน้อย (มัคคุเทศก์น้อย) เพื่อให้เยาวชนได้เรียนรู้ของดีชุมชนและฝึกเป็นนักสื่อสารชุมชน

2.4 มีการเชื่อมโยงกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนในลักษณะของการส่งเสริมการท่องเที่ยว รวมถึงการเข้าร่วมเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน

2.5 ชุมชนสามารถนำทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันโดยผสมผสานกับการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง สุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะวิกฤติ

3. การมีภูมิคุ้มกันในตัว

3.1 มีกิจกรรมการสร้างป่าชายเลนให้มีความอุดมสมบูรณ์ อาทิ การอนุรักษ์ลานต้นตะบูน กิจกรรมการทดแทนทรัพยากรที่ถูกนำไปใช้ การสร้างคอนโดปูเพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยของปูและสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ หลากหลายชนิด เพื่อเป็นหลักประกันความมั่นคงในอนาคต

3.2 มีการจัดกิจกรรมในการเฝ้าระวังและดูแลรักษาป่าชายเลน มีผู้นำและชาวบ้านลาดตระเวนและตรวจตราดูแลป่าตามหน้าที่รับผิดชอบ

3.3 มีการจัดระบบเงินทุนที่หลากหลาย เพื่อใช้ประโยชน์ในอนาคตอย่างยั่งยืน

3.4 ชุมชนสามารถปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ (รัฐกาล) ได้เป็นอย่างดี อาทิ การจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบ Eco Museum ให้สอดคล้องกับความนิยมของนักท่องเที่ยว การปรับแนวคิดเพื่อให้นักท่องเที่ยวเปลี่ยนจากผู้รับเป็นผู้ให้ เป็นต้น

3.5 มีการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายชุมชนที่มีอาณาเขตพื้นที่ป่าชายเลนใกล้ชิดติดกัน หน่วยงานภาครัฐ เช่น กรมป่าไม้ กรมเจ้าท่า กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สถาบันการศึกษา และภาคส่วนอื่น ๆ เป็นต้น

4. ความรู้

4.1 ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้และสามารถปรับตัวได้ เช่น การจัดการป่าชายเลนให้เกิดประโยชน์ด้านเศรษฐกิจในชุมชน การจัดการกลุ่มองค์กรการเงินในชุมชน โดยใช้ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชน

4.2 สามารถรองรับความรู้จากหน่วยงานภายนอกได้เป็นอย่างดี เช่น การเข้าร่วมประชุมกับหน่วยงานภาครัฐเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากร การอบรมด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีการติดตามสถานการณ์เกี่ยวกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรจากแหล่งข้อมูลที่สามารถเข้าถึงได้อย่างสม่ำเสมอ เป็นต้น

4.3 มีการส่งเสริมการเรียนรู้ให้แก่บุคคลทั้งภายในและนอกชุมชน เช่น การส่งเสริมความรู้ด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลนให้กับเด็กนักเรียนในชุมชน การถ่ายทอดความรู้แก่ผู้มาศึกษาดูงานในพื้นที่ป่าชายเลนของชุมชน การจัดทำป้ายเพื่อบอกชนิดของต้นไม้และพันธุ์สัตว์น้ำในป่าชายเลน

5. คุณธรรม

5.1 คนในชุมชนบ้านท่าระแนะมีความอดทน ขยันและแบ่งปันในชุมชน

5.2 ชุมชนยึดหลักคุณธรรม ความเสมอภาคและมีความยุติธรรมต่อกัน ด้วยความเคารพในกฎกติกาที่กำหนดไว้ร่วมกัน

5.3 ชุมชนมีหลักยึดถือปฏิบัติ เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขระหว่างคนกับคนในสังคม และคนกับธรรมชาติ

ผลการวิจัยลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสโตรอมของชุมชนบ้านท่าระแนะ ประกอบด้วยดังนี้

1. กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ

1.1 ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์

1.1.1 มีการออกกฎ ทำข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนของคนในชุมชนและนอกชุมชน

1.1.2 มีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืนหรือทำผิดกฎข้อตกลง เมื่อมีการจับได้หรือมีการสืบหาผู้กระทำผิดได้ จำแนกได้เป็น 2 ประเภท คือชาวบ้านในชุมชนกับคนต่างถิ่น

1.2 ขอบเขตของทรัพยากรร่วม

1.2.1 มีการกำหนดขอบเขตป่าชายเลนชุมชนระหว่างผู้นำชุมชน หน่วยงานรัฐ เช่น กรมป่าไม้ กรมเจ้าท่า สถานีพัฒนาป่าชายเลนที่ 4 (ขณะนั้น) ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรอง

1.2.2 มีเส้นทางเดินรอบป่าชายเลน การติดป้ายป่าชายเลนของชุมชน

2. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ

2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น

2.1.1 ชุมชนกำหนดกฎ ระเบียบเกี่ยวกับทรัพยากรร่วมของชุมชน ด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลน ด้านการอนุรักษ์สัตว์น้ำ เช่น ปูแสม ปูดำ หอยพอก เป็นต้น ด้านการอนุรักษ์สัตว์ป่า เช่น นก ลิงแสม กระรอก ฝูง

2.1.2 มีรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านท่าระแนะ โดยมีความเชื่อมโยงกับทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน

2.1.3 มีกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรร่วมในชุมชน

2.1.4 มีการปลูกจิตสำนึกพัฒนาเด็กและเยาวชนในชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชน เช่น การสร้างมัคคุเทศน์น้อย

2.1.5 ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในด้านหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร ด้านอาชีพและด้านเงินทุนอย่างยั่งยืน

2.1.6 มีการติดตามสถานการณ์และปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

2.1.7 การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม

2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษา

2.2.1 มีรวมกลุ่มจัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านท่าระแนะ โดยมีความเชื่อมโยงกับทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน

2.2.2 มีแนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในรูปแบบการท่องเที่ยวแนวนิเวศพิพิธภัณฑน์ หรือ Eco Museum

2.2.3 การมีแนวทางลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ของชุมชน

2.2.4 การมีจิตสำนึกที่ดีต่อส่วนรวมในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรร่วม

2.2.5 มีการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในด้านหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร ด้านอาชีพและด้านเงินทุนอย่างยั่งยืน

2.2.6 การนำทรัพยากรมาใช้ที่เหมาะสม มีความถูกต้องและสุจริต

3. การจัดให้สมาชิกมีส่วนในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน

3.1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจ เพื่อจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลงร่วมกันในการปกป้องและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน

4. การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล ประกอบด้วย 2 ด้าน คือ

4.1 การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์

4.1.1 มีการเฝ้าระวังโดยกลุ่มชาวบ้านและผู้นำชุมชน

4.2 การสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร

4.2.1 มีการสอดส่องดูแลสภาพป่าชายเลน โดยกลุ่มเรือเรือรับจ้างและกลุ่มจักสาน

4.2.2 มีการสำรวจบริเวณป่าชายเลน

5. การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ

5.1 บทลงโทษผู้ละเมิดกฎ ข้อตกลง ถ้าเป็นคนในชุมชนทำผิดครั้งแรกจะตักเตือนและกล่าวโทษ จากนั้นให้ชี้แจงเหตุผล ถ้ากระทำผิดเป็นครั้งที่ 2 ในบุคคลเดียวกันจะทำการยึดของกลางหรือลงโทษโดยให้บำเพ็ญประโยชน์ต่อชุมชน ส่วนการกระทำผิดครั้งที่ 3 จะทำการปรับเงินไม่เกิน 500 บาทและทำการลงโทษโดยให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง (ผู้ใหญ่บ้าน) พิจารณาตามกฎหมาย

5.2 บทลงโทษผู้ละเมิดกฎข้อตกลง ถ้าเป็นคนนอกคนต่างถิ่นจะมีการพูดคุยหรือตักเตือนทำบันทึกความผิดและทำการยึดของกลางไว้ ถ้าทำผิดครั้งต่อไปโดยบุคคลเดียวกันจะทำการยึดของกลางและปรับไม่เกิน 1,000 บาท ถ้าเป็นความผิดมีมูลค่ามากจะนำตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจ

6. ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ

6.1 ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวชุมชนบ้านท่าระแนะมีการประชุมร่วมกันเพื่อจัดการความขัดแย้ง

6.2 ใช้หลักการประนีประนอมเป็นกลไกในการจัดการจัดการความขัดแย้ง

7. สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ

7.1 มีการจัดการป่าชายเลนอย่างเป็นระบบในรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแนวนิเวศพิพิธภัณฑน์เป็นที่ยอมรับจากหน่วยงานภาครัฐในการให้การสนับสนุนและส่งเสริมการทำกิจกรรม

เพื่อทรัพยากรร่วมกันของชุมชน เช่น กรมป่าไม้ กรมเจ้าท่า ศูนย์อนุรักษ์ทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรอง ศูนย์คุณธรรมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาหนองกรอกใหญ่ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กรมการพัฒนาชุมชน

8. การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย

8.1 การมีเครือข่ายป่าชายเลนระดับชุมชนและระดับจังหวัด

8.2 เข้าร่วมกิจกรรมภาคีเครือข่ายการทำงานทั้งภาครัฐและเจ้าหน้าที่รัฐในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชายเลนในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด

8.3 มีภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เชื่อมโยงทรัพยากรในระดับจังหวัด

4.1.3 ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว

บ้านน้ำเชี่ยวเป็นชุมชนที่อยู่ในตำบลน้ำเชี่ยว อำเภอแหลมงอบ จังหวัดตราด บ้านน้ำเชี่ยวเป็นดินแดนที่เปิดกว้างและต้อนรับผู้คนทุกชนชาติ ทุกศาสนา ทุกวัฒนธรรมเข้ามาสัมผัสถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนที่มีลักษณะพหุวัฒนธรรมสองศาสนาสามวัฒนธรรม คือชาวไทยพุทธชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวไทยมุสลิม โดยมีสายน้ำที่เปรียบเสมือนสายใยแห่งความสัมพันธ์ของคนในชุมชน คือคลองน้ำเชี่ยวที่มีต้นกำเนิดมาจากเขาแดงเป็นรอยต่อระหว่างอำเภอเมืองและอำเภอแหลมงอบที่เป็นแหล่งก่อกำเนิดวิถีชีวิตของคนในชุมชน

จุดเด่นของชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว คือจะมีลักษณะที่ประกอบด้วยสองศาสนา สามวัฒนธรรมที่ผสมผสานการอยู่ร่วมกันอย่างลงตัว แต่เดิมคนที่อยู่อาศัยในชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวเป็นชาวไทยพุทธต่อมาผู้คนเชื้อสายจีนที่ไล่ล่าเผาค้าขายบ้างก็มาประกอบอาชีพเดินเรือทำการประมง มาตั้งรกรากอยู่ร่วมกับคนไทยในท้องถิ่น และชาวมุสลิมที่อพยพเข้ามาเพื่อหาที่พักพิงหนีความไม่สงบจากประเทศของตนมาพึ่งความร่มเย็นใต้พระบารมีขององค์พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสยาม ทำให้หมู่บ้านน้ำเชี่ยวเป็นที่หล่อหลอมวัฒนธรรมที่แน่นแฟ้นทั้งไทย จีนและมุสลิม

พื้นที่ของตำบลน้ำเชี่ยวส่วนใหญ่อยู่ติดกับทะเลและมีป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์มีจำนวน 4 หมู่บ้าน คือ หมู่ที่ 1 บ้านท้ายเขา หมู่ที่ 2 บ้านหนองใหญ่ หมู่ที่ 3 บ้านน้ำเชี่ยว หมู่ที่ 4 บ้านท่าประดู่ โดยมีเทศบาลตำบลน้ำเชี่ยว อำเภอแหลมงอบ จังหวัดจันทบุรีทำหน้าที่บริหารและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชากรในตำบล ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวหมู่ที่ 3 เป็นหมู่บ้านที่ใช้เป็นเส้นทางผ่านไปขึ้นเรือเพื่อไปสู่เกาะช้าง หมู่บ้านแห่งนี้ได้รับคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้าน VOC (OTOP Village Champion) จากกรมการพัฒนาชุมชน รวมถึงเป็นหมู่บ้านได้รับรางวัลอุตสาหกรรมท่องเที่ยวดีเด่นจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวนอกจากจะเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงด้านการจักสานออบที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นและขึ้นชื่อแล้ว ยังจัดเป็นชุมชนท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่นำเสนอวิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้านชายฝั่ง เพื่อให้ผู้คนทั่วไปและนักท่องเที่ยวได้สัมผัสถึงการดำรงชีพที่สงบสุขด้วย ในชุมชนมีประชากรรวมทั้งสิ้น 984 คน แบ่งเป็นเพศชาย 463 คน เพศหญิง 521 คน

มีครัวเรือนประมาณ 398 ครัวเรือน ส่วนใหญ่มีอาชีพประมงพื้นบ้าน รองลงมาเกษตรกรรม รับจ้าง และการค้าขาย มีรายได้เฉลี่ย 250,000-300,000 บาทต่อคนต่อปี (กรมการพัฒนาชุมชน, 2565)

ชื่อชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวมีพื้นฐานมาจากลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ โดยมีลักษณะอยู่ติดกับทะเล มีป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์อยู่เป็นจำนวนมาก มีคลองขนาดใหญ่ไหลผ่านกลางชุมชน เมื่อถึงหน้าน้ำในฤดูน้ำหลาก น้ำในลำคลองจะไหลแรงและเชี่ยวมากชาวบ้านจึงเรียกว่าคลองน้ำเชี่ยว กระแสน้ำในลำคลองจะไหลผ่านกลางหมู่บ้านลงสู่ทะเลอ่าวไทยทางทิศใต้ ชาวบ้านจะใช้เป็นแหล่งการทำประมงพื้นบ้านและใช้เป็นเส้นทางออกสู่ทะเล ในอดีตเมื่อกว่าสองร้อยปีมาแล้วชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในตำบลน้ำเชี่ยวจะเป็นคนไทยชาวพุทธ กาลต่อมาได้มีพ่อค้าชาวจีนได้เดินทางมาโดยเรือสำเภา เพื่อค้าขายสินค้าและเห็นว่าชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวมีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งทรัพยากรและทำเลที่ตั้งที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานจึงได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานเพื่ออยู่อาศัยและทำมาหากิน จึงทำให้คนในชุมชนน้ำเชี่ยวส่วนหนึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายจีน ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีชาวแขกจาม (มุสลิม) ที่อพยพมาจากประเทศกัมพูชาได้เข้าอยู่อาศัยตั้งถิ่นฐานบริเวณริมคลองน้ำเชี่ยวเพิ่มขึ้นจึงเกิดเป็นชุมชนชาวมุสลิมขึ้นมา ถึงแม้ว่าจะมีระบบวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน แต่ก็พบว่าระบบความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนนั้นไม่มีความแตกต่างระหว่างศาสนา คนพุทธและคนมุสลิมสามารถอยู่ร่วมกันและแต่งงานกันได้ วัฒนธรรมทั้งสองศาสนาอาศัยอยู่ร่วมกันในตำบลน้ำเชี่ยวอย่างสันติสุขด้วยความสัมพันธ์อันดีตลอดมา

“เดิมทีคนที่อยู่อาศัยเป็นชาวไทยพุทธ ต่อมาผู้คนที่เชื้อสายจีนที่ได้สำเภาค้าขายบ้างก็มาประกอบอาชีพเดินเรือทำการประมง มาตั้งรกรากอยู่ร่วมกับคนไทยในท้องถิ่น รวมทั้งชาวมุสลิมที่อพยพเข้ามาเพื่อหาที่พักพิงหนีความไม่สงบจากประเทศของตน มาพึ่งความร่มเย็นใต้พระบารมีขององค์พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสยาม ทำให้หมู่บ้านน้ำเชี่ยวเป็นที่หล่อหลอมวัฒนธรรมที่แน่นแฟ้น ทั้งชาวไทย ชาวจีนและมุสลิม อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขปรองดองเป็นพี่น้องร่วมชาติ” (ทอง ศรีนริน, สัมภาษณ์ 4 กุมภาพันธ์ 2566)

ด้านวัฒนธรรมและประเพณีในชุมชนพบว่า ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวจะมีศาสนาที่เป็นศูนย์กลางของจิตใจจำนวนสองศาสนาคือศาสนาพุทธกับศาสนาอิสลาม มีอัตราส่วนครึ่งต่อครึ่ง (50:50) และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวยังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณี 3 รูปแบบคือ ไทย จีน อิสลาม เนื่องมาจากการสืบเชื้อสายในอดีตที่มีการอพยพมาตั้งหลักแหล่งในชุมชน เมื่อกล่าวถึงประเพณีปฏิบัติของคนไทยจะมีวัดน้ำเชี่ยวเป็นศูนย์กลางทางศาสนาพุทธ มีขนบประเพณีทำบุญวันสำคัญในทางพระพุทธศาสนา วันตรุษ สงกรานต์ สารทไทย เป็นต้น ส่วนคนไทยเชื้อสายจีนจะยึดถือประเพณีการเคารพกราบไหว้เทพเจ้าและบรรพบุรุษ เช่น ตรุษจีน สารทจีน การไหว้ศาลเจ้า

พิธีเคารพสักการะเจ้าแม่กวนอิม การเทกระจาด เป็นต้น ส่วนคนไทยเชื้อสายอิสลามจะมีวัฒนธรรมของชาวมุสลิม เช่น การชะกาศ การถือศีลอดในเดือนรอมฎอน ประเพณีการออกบวชของชาวมุสลิม โดยมีมัสยิดอัลกุบรอเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวมุสลิม ส่วนประเพณีของชุมชนที่สำคัญ คือการทำบุญศาลเจ้าตำบลดงน้ำเขียว การแข่งขันเรือพายด้วยลำไม้ไผ่ การชนไก่ เป็นต้น

วิถีชีวิตของชาวบ้านจะมีลักษณะแบบพึ่งพาอาศัยกันและอยู่ร่วมกับทรัพยากรต่าง ๆ ในชุมชน ซึ่งเป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่มีความสงบสุข โดยอาชีพหลักของชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับการทำประมงแบบพื้นบ้าน การค้าขาย การรับจ้าง อาชีพรองคือการทำการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และคอยต้อนรับนักท่องเที่ยวที่มาเยือนชุมชน ข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยลักษณะของพื้นที่ในตำบลดงน้ำเขียวที่มีพรมแดนใกล้ชิดเขตติดต่อกับทะเลอ่าวไทย มีคลองน้ำเขียวไหลผ่านออกสู่ทะเล จึงทำให้มีทรัพยากรป่าไม้ชายเลนตามลำคลองและตรงปากทางออกสู่ทะเล เกิดมีทัศนียภาพที่สวยงาม มีสัตว์น้ำและสัตว์ป่าบริเวณป่าชายเลนจำนวนมาก ถือได้ว่าเป็นทุนของชุมชนที่คนในชุมชนสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้เป็นอย่างดี

ชุมชนได้มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเขียวขึ้นมาเพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมของคนในชุมชน ใช้ทรัพยากรจากป่าชายเลนเป็นเครื่องมือในการพัฒนา โดยมีการพัฒนาต่อยอดจากการประกอบอาชีพและวิถีชีวิตของชาวบ้าน ใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษมาปรับใช้และมีการพัฒนาก้าวหน้าอยู่เสมอ การทำกิจกรรมร่วมกันในชุมชนจะมีการดำเนินงานในรูปแบบของกลุ่มที่เป็นเชื่อมโยงระหว่างกัน พึ่งพาอาศัยกันเพื่อให้สามารถบริหารจัดการได้ง่ายขึ้น

สภาพทางภูมิศาสตร์ที่มีความเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ด้านทิศเหนือทิศตะวันออกและทิศตะวันตกจะมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม เหมาะสำหรับการทำเกษตรกรรม ด้านทิศใต้จะติดทะเลอ่าวไทย ใช้เป็นแหล่งการทำอาชีพประมงและทำเทียบเรือ ส่วนพื้นที่กลางชุมชนจะมีคลองน้ำเขียวไหลผ่านเพื่อเป็นเส้นทางออกสู่ทะเลอ่าวไทย จะมีป่าชายเลนที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยพรรณไม้นานาชนิดและเป็นที่อยู่อาศัยของเหยี่ยวแดง ลิงแสม นก ผีเสื้อ หิ่งห้อยและพันธุ์สัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ เช่น หอย ปูดำ ปูแสม ปลากระบอก ปลาตีน เป็นต้น ส่วนบริเวณปากอ่าวจะเป็นที่อยู่ของสัตว์น้ำขนาดเล็กชนิดต่าง ๆ เช่น กุ้ง ปลาและหอยปากเปิด ทรัพยากรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชายเลนดังกล่าวสามารถนำมาใช้ในการดำรงชีพของชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี หากจะกล่าวถึงพัฒนาการด้านการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนมีเหตุการณ์ที่สำคัญของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้

ช่วงที่ 1 ก่อนพ.ศ. 2504 ชุมชนบ้านน้ำเขียวเคยเป็นชุมชนตลาดท่าเรือที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งในจังหวัดตราด เพราะสมัยนั้นสินค้าต่าง ๆ ที่เดินทางมาจากทะเลจะต้องนำเรือมายังท่าเรือเพื่อนำสินค้ามาขึ้นบกและส่งไปยังลูกค้าที่มีความต้องการสินค้า ชุมชนบ้านน้ำเขียวจะมีท่าเรือ

ขนาดใหญ่เพื่อรองรับสินค้าชนิดต่าง ๆ เช่น ข้าวสาร แป้ง มะพร้าว อาหารทะเล เกลือ เครื่องเทศและอื่น ๆ ทำให้ผู้คนต่างถิ่นจำนวนมากมาได้เข้ามาหากินที่คลองน้ำเขียว บางคนก็เข้ามาเป็นลูกเรือประมงที่ต้องทำการประมงที่ทะเลฝั่งนอกทำให้ผู้ประกอบการอาชีพทำการประมงมีความเป็นอยู่ที่ดีมีความมั่งคั่งก็ว่าได้ ด้วยความที่ชุมชนบ้านน้ำเขียวเป็นเมืองท่าสำคัญมีกิจกรรมด้านการค้าการซื้อขายจึงทำให้กลายเป็นชุมชนย่านการค้าจำหน่ายวัตถุดิบที่ได้รับจากชาวบ้านต่างถิ่นนำมาจำหน่าย รวมทั้งมีผู้คนจากเกาะช้างที่ต้องสัญจรไปมาเพื่อทำธุระหาซื้อข้าวของในตัวเมืองตราด เมื่อหมดเวลาเดินเรือข้ามฟากก็ต้องพักพิงอาศัยบ้านเรือนของผู้คนในตำบลน้ำเขียวก่อนที่จะเดินทางข้ามไปยังเกาะช้าง การพึ่งพาอาศัยกันของผู้คนเป็นอีกส่วนหนึ่งที่คนน้ำเขียวมีจิตใจที่พร้อมเปิดรับผู้คนต่างถิ่นเข้ามาในชุมชนจึงทำให้ภาพปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนกับชุมชนภายนอกมีลักษณะที่เอื้อประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นอย่างดี

ในปีพ.ศ. 2467 ภาครัฐได้เปิดให้การสัมปทานเส้นทางรถโดยสารประจำทางขึ้นมา จึงทำให้การเดินทางระหว่างตัวเมืองตราดกับชุมชนบ้านน้ำเขียวมีความสะดวกมากขึ้น การที่มีสัมปทานเดินรถได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนขึ้นอย่างมาก จากที่เคยเป็นชุมชนย่านการค้าที่ค่อย ๆ ลดความสำคัญลงมา ผู้คนก็เดินทางด้วยรถยนต์โดยสารและขนส่งสินค้าโดยไม่ต้องผ่านการเดินทางโดยเรืออีกต่อไป จึงทำให้ระบบเศรษฐกิจในชุมชนบ้านน้ำเขียวลดบทบาทลง รวมทั้งผู้ค้าขายในตลาดก็ค่อย ๆ ลดจำนวนลงตามไปด้วย ตลาดการค้าของชุมชนบ้านน้ำเขียวก็เริ่มซบเซาลงเรื่อย ๆ แต่ยังคงมีสภาพเป็นที่อยู่อาศัยต่อเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ช่วงที่ 2 พ.ศ. 2504-2544 เป็นช่วงที่ชุมชนน้ำเขียวได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางเศรษฐกิจอย่างมาก จากการสนทนากับผู้อาวุโส พบว่า ชุมชนน้ำเขียวผ่านวิกฤติเศรษฐกิจมาแล้ว 2 ครั้ง กล่าวคือเมื่อปีพ.ศ. 2523 ประเทศไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจที่อิงอยู่กับภาคเกษตรกรรมได้เข้าสู่เศรษฐกิจที่วางอยู่บนฐานการผลิตแบบอุตสาหกรรมอย่างเข้มข้นขึ้น มีผลทำให้ชุมชนได้รับผลกระทบจากการกระจายรายได้ที่ไม่สมดุล มีความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทและช่วงวิกฤติการณ์ลดค่าเงินบาทเป็นช่วงวิกฤติเศรษฐกิจของประเทศเกิดตกต่ำในปีพ.ศ. 2540 สภาพความซบเซาด้านการค้าของชุมชนยิ่งย่ำแย่ลง ส่งผลกระทบกับรายได้ของผู้คนในชุมชนลดลงตามไปด้วย ชุมชนเริ่มประสบปัญหาเกี่ยวกับรายได้และปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน ปัญหาขยะมูลฝอยตามแหล่งน้ำลำคลอง แต่เดิมที่ทรัพยากรในชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์สร้างความมั่นคงให้กับชุมชนมาตลอด แต่เมื่อป่าชายเลนของชุมชนเริ่มร่อยหรอลดจำนวนลง ความเสื่อมโทรมจากการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลน การตัดไม้ทำลายป่าบกและป่าชายเลนเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัวเพิ่มมากขึ้น การถ่ายเทของเสียจากบ้านที่อาศัยริมคลอง ทั้งขยะมูลฝอยและเศษอาหารลงในลำคลองมากขึ้น ทำให้น้ำในคลองเน่าเสียและส่งกลิ่นเหม็นโดยเฉพาะช่วงน้ำเค็มดันขึ้นมา สัตว์น้ำบางชนิดหายไปจำนวนมาก ชุมชนได้รับผลกระทบจากมลภาวะและความเสื่อมโทรม

ของป่าชายเลนขยายออกไปจนเป็นวงกว้าง กล่าวคือเมื่อป่าไม้ชายเลนลดลง สัตว์น้ำก็ลดลงส่งผลให้ การจับสัตว์น้ำได้น้อยลง เมื่อจับสัตว์น้ำได้น้อยลงรายได้ก็ลดลง ผลกระทบต่อมาคือเงินลงทุนก็หมดไป ชาวบ้านหากินยากลำบากมากขึ้นเพราะสัตว์น้ำมีจำนวนลดลง ผู้ที่มีอาชีพทำเรือประมงก็เริ่มขาดทุน ไม่คุ้มค่ากับการนำเรือออกไปจับสัตว์น้ำ เพราะออกเรือแต่ละครั้งก็มีแต่ขาดทุน เมื่อเกิดการขาดทุน อย่างหนักชาวบ้านก็ขายเรือประมงที่เป็นเครื่องมือทำกินออกไป จนเหลือผู้ประกอบการประมง ไม่กี่ราย ผู้คนต่างถิ่นที่เคยเข้ามาเป็นลูกเรือประมงหรือรับจ้างในตลาด บริเวณท่าเรือต่างเริ่มทยอย ย้ายออกไปจากชุมชน ผู้คนในชุมชนน้ำเขียวเริ่มออกไปทำงานต่างถิ่นมากขึ้นคงเหลือแต่คนแก่ เด็ก ๆ ไวในหมู่บ้าน คนในชุมชนบ้านน้ำเขียวจากที่เคยเป็นเจ้าของเรือประมงต้องกลายเป็นลูกจ้าง รับจ้าง หรือผู้ว่างงาน ทำให้ระบบเศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของผู้คนมีคุณภาพชีวิตที่ไม่สู้ดีนัก

“เมื่อก่อนท่าเรือพาณิชย์มีอยู่ 2 ท่ามันอยู่ติดกัน ก็มีคนเรือเข้ามา มีประชากรแฝง เข้ามากับเรือ เพราะลูกเรือส่วนใหญ่จะเป็นคนต่างด้าว เค้าก็จะไม่รู้เรื่องสิ่งแวดล้อม ไม่รู้เรื่องความสะอาด พอกินเสร็จก็โยนทิ้งคลอง ชยะนี้เยอะมาก... จากการที่เราไม่มีป่า สัตว์น้ำต่าง ๆ มีผลกระทบมากมาย พื้นที่สำหรับอนุบาลสัตว์น้ำ ตัวอ่อนไม่มี ก็เลยคิด ร่วมกันว่าจะปลูกป่าขึ้นมาใหม่” (ทอง ศรีนริน, สัมภาษณ์ 4 กุมภาพันธ์ 2566)

ช่วงที่ 3 พ.ศ. 2545-ปัจจุบัน เป็นช่วงพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส ในปีพ.ศ. 2547 นายศักดิ์ชัย เอี่ยมบุญญฤทธิ์ นายกเทศมนตรีตำบลน้ำเขียวในขณะนั้น ได้ร่วมกับชาวบ้านดำเนินการพัฒนาฟื้นฟู ระบบนิเวศและทรัพยากรป่าชายเลนรอบชุมชน มีการอบรมให้ความรู้และเสริมสร้างความเข้าใจ เกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนให้แก่ชาวบ้าน ได้จัดให้มีการประชุมเพื่อปรึกษาร่วมกันเกี่ยวกับ ความสำคัญของทรัพยากรป่าชายเลน มีการร้องขอให้รื้อถอนบ้านที่สร้างในพื้นที่ป่าชายเลนและรुकูล้ำ ลำคลองน้ำเขียว พร้อมกับมีการออกกฎ ข้อห้ามเกี่ยวกับทรัพยากรในชุมชน เช่น ห้ามตัดไม้ในป่าบก และป่าชายเลน ห้ามจับสัตว์น้ำ ห้ามหาผลประโยชน์ในเขตป่าบกและป่าชายเลน สิ่งเดียวที่สามารถ ทำได้คือการปลูกป่าเพิ่มเติมและปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำเพื่อขยายพันธุ์ มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน ชื่อว่ากลุ่มรักษ์คลองน้ำเขียวขึ้นมา เพื่อทำกิจกรรมเกี่ยวกับการรักษาระบบนิเวศและสภาพแวดล้อม ป่าชายเลน เช่น การจัดกิจกรรมการปลูกป่าชายเลน กิจกรรมการณรงค์ไม่ทิ้งขยะลงในลำคลอง การร่วมกันเก็บขยะในคลองเพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและความสะอาด การคัดแยกขยะจากครัวเรือน เป็นต้น โดยกิจกรรมต่าง ๆ จะดำเนินการร่วมกันระหว่างเทศบาล ชาวบ้าน เด็กและเยาวชนในชุมชน ปัจจุบันพบว่าพื้นที่ป่าชายเลนดั้งเดิมและป่าที่ร่วมกันปลูกได้เพิ่มขยายออกไปมากกว่า 2,338 ไร่ สภาพของลำคลองน้ำเขียวสะอาดขึ้น น้ำในคลองใสไม่มีขยะมูลฝอยลอยอยู่ในคลอง มีความสะอาดตา มากขึ้นกว่าอดีตทำให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามของชุมชน

ต่อมาเทศบาลตำบลน้ำเขียวได้จัดสรรงบประมาณด้านการรักษาสีเขียวในชุมชนและดำเนินการโครงการศูนย์ศึกษารวมชาติ โดยได้ร่วมกับสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด (ส่วนทรัพยากรธรรมชาติ) เพื่อขออนุญาตดูแลพื้นที่ป่าชายเลนในชุมชนบ้านน้ำเขียวจำนวน 30 ไร่ ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ในความรับผิดชอบของหน่วยทรัพยากรชายฝั่ง มีการผลักดันให้เปิดเป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษารวมชาติและเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (จุฬารัตน์ เจือจิน, 2555 : 67-68)

กฎ กติกาหรือการให้คุณให้โทษในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของทรัพยากรร่วมของชุมชนคือการไม่จับปูในฤดูวางไข่ การกำหนดเขตหวงห้ามที่ชัดเจน (Zoning) การห้ามตัดไม้ในป่าโกงกางหรือหากจำเป็นต้องใช้ก็ต้องมีการขออนุญาตจากกลุ่มและเจ้าหน้าที่ก่อน ไม่ทิ้งขยะลงไปในลำคลอง เป็นต้น โดยมีกฎ กติกาที่กลุ่มได้ทำข้อตกลงร่วมกันในชุมชน ดังนี้

1. ห้ามตัดไม้โกงกาง
2. สามารถนำไม้ป่าชายเลนมาใช้ประโยชน์ได้ในบางชนิด เช่น ใบจาก ลูกจาก เป็นต้น
3. การไม่จับปลาในฤดูวางไข่
4. ปูแสม ปูดำ เมื่อมีไข่ให้นำไปฝากไว้ที่ธนาคารปู
5. ห้ามจับหอยภายในอาณาเขตที่กำหนด (Zoning)
6. การจับสัตว์น้ำห้ามใช้เครื่องมือประมงที่ผิดกฎหมาย เช่น อวนตาถี่ อวนรุน อูปรกรณ์ พวกนี้มีการกำหนด คือตาอวนต้องมีขนาด 4.5 เซนติเมตร แต่ถ้ามีคนที่มีฝ่าฝืนก็จะต้องมีการพูดคุยกัน
7. กำหนดเขตอนุรักษ์และเขตรักษาพืชพันธุ์ในพื้นที่ป่าชายเลนจะมีพื้นที่อยู่จำนวน 15 ไร่ ที่เป็นเขตรักษาพืชพันธุ์ บริเวณนี้จะห้ามจับสัตว์ ห้ามตัดไม้ทุกชนิด
8. กำหนดให้เขตอนุรักษ์ยังสามารถจับปลาได้เป็นบางส่วน
9. การกำหนดอาณาเขตบริเวณหน้าธนาคารสัตว์น้ำ ไม่ให้จับสัตว์น้ำเนื่องจากเป็นบริเวณที่มีการปล่อยปูที่เพิ่งอนุบาลโดยธนาคารสัตว์น้ำ
10. ป่าชายเลนนอกจากเขตกำหนดให้มีการฟื้นฟูและปลูกทดแทนขึ้นมาใหม่เพิ่มมากขึ้น
11. ทรัพยากรป่าชายเลนในตำบลน้ำเขียวจะต้องได้รับการปกป้อง รักษา ฟื้นฟูและอนุรักษ์เพื่อลูกหลานรุ่นต่อ ๆ ไป

พ.ศ. 2548 ผู้นำชุมชนเริ่มเล็งเห็นหนทางอีกหนทางหนึ่งที่จะช่วยทำให้ชุมชนบ้านน้ำเขียวสามารถสร้างรายได้เพิ่มเติมจากที่เป็นอยู่ จึงได้ร่วมกันกับเทศบาลตำบลน้ำเขียวทำโครงการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรมขึ้นมา โดยมีแนวคิดว่าการนำอัตลักษณ์ของชุมชนประกอบที่ไปด้วยผู้คน 2 ศาสนา 3 วัฒนธรรม ประกอบกับเสน่ห์ของผู้คนและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนมาดำเนินการสร้างการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นในชุมชน แนวความคิดดังกล่าวสามารถทำให้เกิดแรงผลักดันให้เกิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนได้สำเร็จ โดยทางชุมชนน้ำเขียวได้เริ่มต้อนรับคณะศึกษาดูงานที่มาเรียนรู้และศึกษาดูงานในพื้นที่เขตตำบลน้ำเขียวภายใต้นโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของรัฐบาลและมีหน่วยงาน

ที่เกี่ยวข้องร่วมกันวางแผนงานพัฒนาชุมชนและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้มีมาตรฐาน มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ในชุมชนให้อยู่และน่าประทับใจสำหรับผู้ที่มาเยี่ยมชม

“ตอนแรกเลยก็ไม่ได้ทำเรื่องการท่องเที่ยวโดยตรง แต่เริ่มต้นทำเรื่องสิ่งแวดล้อมกับการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าชายเลนก่อน เพราะเรื่องป่าชายเลนมันมีปัญหากันมานานแล้วเรื่องป่าเสื่อมโทรม” (สรลาลี ภูมิมาโนช, สัมภาษณ์ 4 กุมภาพันธ์ 2566)

ในปีพ.ศ. 2555 องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ได้เข้ามาให้คำแนะนำเกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว พร้อมกับให้แนวทางการแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณที่จะใช้ในการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงแนวทางการขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากภาครัฐในรูปแบบวิสาหกิจชุมชน ชุมชนบ้านน้ำเขียวจึงดำเนินการยื่นขอจดทะเบียนเป็นวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเขียว ณ สำนักงานเกษตรอำเภอแหลมงอบ จังหวัดตราด ชื่อว่าวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเขียว ภายใต้แนวความคิดที่ต้องการจะให้ชาวบ้านเข้ามามีบทบาทหน้าที่บริหารจัดการด้วยตนเอง ด้วยการเป็นเจ้าของร่วมกันคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบและร่วมรับผลประโยชน์

เมื่อได้ดำเนินงานพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมได้ระยะหนึ่ง ในช่วงพ.ศ. 2558 ชุมชนจึงได้จัดตั้งกลุ่มเรือประมงพื้นบ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านน้ำเขียวขึ้นมาอีกกลุ่มหนึ่ง โดยมีสมาชิกจำนวน 21 คน ซึ่งจัดว่าเป็นกลุ่มย่อยของวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเขียว โดยกลุ่มเรือประมงพื้นบ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านน้ำเขียวนี้พัฒนาต่อยอดมาจากการทำอาชีพประมงพื้นบ้านของสมาชิกในชุมชน เป็นการนำทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นผสมผสานกับภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ มาประยุกต์ใช้และมีการพัฒนาให้ก้าวหน้าอยู่เสมอ กลุ่มเรือประมงพื้นบ้านท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์บ้านน้ำเขียวจะทำหน้าที่จัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยวและคอยสอดส่องดูแลทรัพยากรป่าชายเลน

กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเขียวได้ร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผนและจัดกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวอย่างครบวงจร เป็นการพัฒนาต่อยอดจากวิถีชีวิตของชาวบ้าน การใช้ทรัพยากรร่วมของชุมชนผสมผสานกับภูมิปัญญาพัฒนาให้มีความก้าวหน้าอยู่เสมอ การทำกิจกรรมของกลุ่มจะดำเนินการในรูปแบบของการผสมผสานร่วมกันเป็นเครือข่ายเพื่อให้สามารถบริหารจัดการได้ง่ายขึ้น

นอกจากการท่องเที่ยวชมธรรมชาติแล้วทางกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเขียวยังได้ส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วยการร่วมปลูกป่าโกงกาง เพื่อสร้างพื้นที่สีเขียวให้แก่โลกเพิ่มมากขึ้น มีทั้งการปลูกเพื่อสร้างป่าผืนใหม่และปลูกทดแทนต้นที่ตายลง ขณะเดียวกันชาวบ้านยังร่วมใจปฏิญาณตนร่วมกันว่าจะไม่ตัดไม้โกงกางไม่ว่าจะประโยชน์อื่นใด

เช่น จะไม่ตัดมาทำบ้าน ไม่ตัดมาเผาถ่านหรือตัดเพื่อทำลายป่า แต่จะร่วมกันปลูกพันธุ์ไม้ป่าชายเลน ให้เพิ่มมากขึ้น ซึ่งมีกลุ่มนักท่องเที่ยวหลายกลุ่มที่เคยมาเที่ยวที่ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวแล้ว ภายหลังได้กลับมาเที่ยวซ้ำอีกเพื่อเยี่ยมชมบ้านน้ำเชี่ยวและมาชมต้นไม้ที่ตนเองปลูกไว้เป็นที่ระลึก ได้เห็นถึงความเจริญงอกงามของต้นไม้เหล่านั้น ทำให้เกิดความภาคภูมิใจที่ตนเองได้มีส่วนร่วมในการสร้างพื้นที่สีเขียวให้แก่โลกใบนี้

การดำเนินงานของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเชี่ยวได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานหลัก คือสำนักงานส่งเสริมการท่องเที่ยวจังหวัดตราด สำนักงานเจ้าท่าภูมิภาคสาขตราด สำนักงานพัฒนาชุมชน สำนักงานทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง โดยกลุ่มวิสาหกิจชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวประกอบด้วย 6 กลุ่มย่อย ดังนี้

1. กลุ่มบ้านพักโฮมสเตย์ จะเป็นกลุ่มผู้ให้บริการที่พักแก่นักท่องเที่ยวที่ต้องการพักค้างคืน สมาชิกกลุ่มจะต้องผ่านการอบรมเกี่ยวกับมาตรฐานการทำโฮมสเตย์
2. กลุ่มเรือเล็กนำเที่ยวหรือกลุ่มเรือท่องเที่ยว กลุ่มผู้ให้บริการเรือเล็กเพื่อนำนักท่องเที่ยวเยี่ยมชมป่าชายเลนและอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยว นอกจากนี้ทำหน้าที่ดูแลความสะอาดน้ำในคลองด้วยการเก็บขยะและเพิ่มจำนวนทรัพยากรในชุมชน โดยการให้นักท่องเที่ยวทำกิจกรรมบางอย่าง เช่น การปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำ การเพาะปักแม่ปู เป็นต้น
3. กลุ่มผลิตภัณฑ์ของฝาก จะเป็นกลุ่มผลิตสินค้าที่เป็นภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อจำหน่ายเป็นของฝากและของที่ระลึก เช่น งามอบ ขนมตั้งเมกรอบ อาหารทะเลแห้ง เป็นต้น
4. กลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น ดำเนินกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น สาธิตการสานออบแบบต่าง ๆ สาธิตการจับสัตว์น้ำ การงมหอยชนิดต่าง ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยว
5. กลุ่มอาหาร เป็นการรวมตัวของชาวบ้านเพื่อทำอาหารให้บริการแก่นักท่องเที่ยว
6. กลุ่มมัคคุเทศก์ จะเป็นกลุ่มเด็กและเยาวชนที่ได้รับการอบรมเกี่ยวกับข้อมูลของสถานที่ท่องเที่ยวต่าง ๆ ในชุมชนและสื่อสารกับนักท่องเที่ยวเพื่อบรรยายนำชมสถานที่และกิจกรรมต่าง ๆ

ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวได้เน้นการจัดการทรัพยากรร่วมด้วยการบริการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากร สามารถร่วมแรงร่วมใจกับชาวบ้านในชุมชน หน่วยงานราชการในพื้นที่ เช่น เทศบาลตำบลน้ำเชี่ยว สถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 4 (น้ำเชี่ยว) โรงเรียนอนุบาลวัดน้ำเชี่ยวและภาคประชาชน จัดกิจกรรมฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมหลากหลายกิจกรรม ซึ่งแต่ละกิจกรรมประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมและเป็นการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตั้งแต่เด็กปฐมวัย เยาวชนและประชาชนทั่วไปให้มีจิตสาธารณะ รักรักษาสิ่งแวดล้อมผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น กิจกรรมปลูกต้นไม้ กิจกรรมปลูกป่าชายเลน กิจกรรมเก็บขยะทั้งบนบกและในคลองน้ำเชี่ยว กิจกรรมการปล่อยพันธุ์สัตว์น้ำและกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อปรับสภาพแวดล้อมและภูมิทัศน์ให้ดูดีและยังส่งเสริมให้นักท่องเที่ยวได้ทำกิจกรรมอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอีกทางด้วย การร่วมกันสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้คงอยู่และสามารถพัฒนาไปพร้อมกับความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติ ส่งผลให้ชุมชนบ้านน้ำเขียวเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เพียบพร้อมไปด้วยแหล่งวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตดั้งเดิมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พยายามสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการถอยห่างจากวิถีคิดที่ใช้เงินเป็นตัวตั้ง ถอยห่างจากกำไรและผลประโยชน์ แต่จะเพิ่มเติมความสามารถแปลงวัฒนธรรม ภูมิปัญญาให้เป็นสินค้าและบริการที่ประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว ด้วยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อความสุขของชุมชนทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน

ความยั่งยืนด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ชุมชนบ้านน้ำเขียวมีการจัดระเบียบชุมชนโดยใช้ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนเป็นเครื่องมือในลักษณะที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองและรองรับ กับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง มีผู้นำที่มีศักยภาพ มีความสามารถ มีความชอบธรรมทั้งด้านพฤติกรรมและนิติบัญญัติในการเรียกร้องสิทธิขั้นพื้นฐาน เพื่อการฟื้นฟูทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนด้วยตนเอง มีกิจกรรมการดูแลรักษาทรัพยากรชายฝั่ง ป่าชายเลน ลำคลอง รวมทั้งการต่อสู้กับปัญหาสิ่งแวดล้อมมลพิษจากขยะมูลฝอยในชุมชน ตลาด ท่าเรือ เป็นต้น สามารถรักษาฐานทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในชุมชนได้เป็นอย่างดี โดยสะท้อนออกมาในรูปแบบของกลุ่มและองค์กร เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากร เครื่องมือป่าชายเลน เครื่องมือเด็กและเยาวชนและเครือข่ายภาคประชาสังคม ปัจจุบันชุมชนบ้านน้ำเขียวมีกิจกรรมต่อเนื่องในการสร้างความยั่งยืนด้านทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ศูนย์ศึกษาธรรมชาติป่าชายเลนบ้านน้ำเขียว เป็นศูนย์กลางสำหรับจัดการทรัพยากรและการดูแลพื้นที่ป่าชายเลนในชุมชนบ้านน้ำเขียว มีเส้นทางศึกษาธรรมชาติ อาทิ ระบบนิเวศป่าชายเลน ปูชนิดต่าง ๆ ปลายดิน ลิงและนกจำนวนมาก มีอาคารสำหรับดูนก (หอ) ที่มีความสูงเกือบ 12 เมตร สำหรับให้นักท่องเที่ยวได้ขึ้นไปชมทัศนียภาพของป่าชายเลน ชมเหยี่ยวแดง ชมสภาพบ้านเรือนของชุมชนบ้านน้ำเขียว เป็นต้น อาคารหอดูนกยังใช้เป็นสถานที่สอดส่องดูแลสภาพป่าชายเลนของชุมชนบ้านน้ำเขียวได้อีกด้วย

2. เครือข่ายป่าชายเลนหรืออาสาท้องถิ่นรักโลก (อทล.) ดำเนินงานร่วมกับภาคีป่าชายเลนในจังหวัดตราด เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน โดยชาวบ้านในตำบลทั้ง 4 หมู่บ้านร่วมกันดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมในชุมชน เช่น การปลูกป่า คัดแยกขยะ การปลูกผักอเนกนิย เป็นต้น

3. ธนาคารสัตว์น้ำ เกิดขึ้นจากการได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากสำนักงานประมงจังหวัดตราดร่วมกับมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีมาให้ความรู้ จัดตั้งโครงการธนาคารสัตว์น้ำขึ้นมาเป็นการรวมตัวของชาวบ้านในตำบลทุกหมู่บ้านมีการประชุมร่วมกันและมีข้อตกลงว่า ปูไข่จะไม่เอาไปขายแต่จะเอาไปให้ทางกลุ่มธนาคารสัตว์น้ำนำไปเพาะพันธุ์หรือขยายพันธุ์เพิ่มเติม ถ้าพบปูที่ตัวเล็ก

เกินไปก็จะไม่จับมากินหรือจับมาขาย พันธกิจของธนาคารสัตว์น้ำโดยหลัก ๆ คือการนำสัตว์น้ำชนิดต่าง ๆ ที่อยู่ในวัยอนุบาล เช่น นำลูกปูม้าขนาดเล็กมาเลี้ยงไว้จนลูกปูม้าสามารถหากินเองได้ จากนั้นจึงนำไปปล่อยลงสู่แหล่งธรรมชาติ โดยชาวประมงจะจับแม่ปูมาขายให้ทางกลุ่มธนาคารสัตว์น้ำ จากนั้นกลุ่มฯ จะนำปูที่ได้มาทำการดูแลหรือเพาะเพาะพันธุ์ไว้ เมื่อถึงวัยที่จะต้องปล่อยลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติก็จะจัดทำเป็นโครงการแม่ครึ่งร้อย พาลูกหลานคืนสู่ธรรมชาติ กับนักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมทำกิจกรรมกับชุมชน การปล่อยลูกปูม้าลงสู่ทะเลบริเวณป่าชายเลน ซึ่งกิจกรรมนี้นักท่องเที่ยวจะจ่ายค่าบริการให้ทางกลุ่มแล้วแต่กำลังทรัพย์เพื่อสำหรับไว้ใช้เป็นทุนหมุนเวียนในการดำเนินงานต่อไป ส่วนการคัดเลือกปูที่จะนำมาทำกิจกรรมจะเป็นปูตัวเมียที่มีไข่นอกกระดอง เพราะว่าจะระยะฟักตัวจะเร็วประมาณ 7-10 วันก็ฟักออกเป็นตัว ลูกปูส่วนหนึ่งจะอนุบาลไว้เพื่อให้นักท่องเที่ยวเยี่ยมชม อีกส่วนหนึ่งจะปล่อยคืนสู่ธรรมชาติ เพื่อเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำและเพิ่มผลผลิตปูม้าและปูแสม กิจกรรมและโครงการดังกล่าวจะเป็นการอนุรักษ์ที่ควบคู่ไปกับการท่องเที่ยว

4. ชั่งกอกหรือบ้านปลาหรือที่อยู่ของปลา เป็นเครื่องมือในการช่วยอนุบาลสัตว์น้ำแบบหนึ่ง ที่ชาวบ้านในชุมชนร่วมกันทำขึ้นมาและนำไปวางไว้ตามจุดที่กำหนด ได้รับการสนับสนุนการวางชั่งกอกจากหน่วยงานเจ้าท่าจังหวัดตราดและสำนักงานอนุรักษ์ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวนี้นับว่าเป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมของชุมชนให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างยาวนาน

5. การจัดการขยะ ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวได้ร่วมแรงร่วมใจจัดการปัญหาขยะเพื่อความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม ประกอบด้วย 4 กิจกรรม คือ

5.1 Eco Brick เป็นการนำขยะจากพลาสติกมาเข้าเครื่องอัดแน่นจากนั้นจึงนำไปทำวัสดุชนิดต่าง ๆ เช่น บล็อกกำแพง แก้ว เป็นต้น

5.2 การกำจัดขยะเปียกและการจัดเก็บขยะในลำคลอง ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวจะดำเนินการฝังกลบขยะเศษอาหารในชุมชน โดยใช้จุลินทรีย์ที่ผลิตขึ้นมาใช้เองเป็นเครื่องมือในการย่อยสลายและการร่วมกันเก็บขยะในลำคลองน้ำเชี่ยว เป็นต้น

5.3 การเพิ่มมูลค่าจากการคัดแยกขยะ เช่น การนำของเหลือใช้ พลาสติกมาประดิษฐ์ของตกแต่งสวยงาม การทำโมบายจากฝาชะลอน้ำ เป็นต้น

5.4 การทำเครื่องประดับจากเปลือกหอย เป็นการสร้างสรรค์เครื่องประดับที่ทำมาจากเปลือกหอยแมลงภู่มากับหอยเชลล์ เป็นโครงการแก้ไขปัญหามลภาวะจากเปลือกหอยที่เหลือทิ้งจากการบริโภคและแปรรูป ได้รับการสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณีที่เข้ามาให้บริการวิชาการและพัฒนาผลิตภัณฑ์ร่วมกันกับชาวบ้านในชุมชน ดำเนินการวิจัยและพัฒนาสีธรรมชาติด้วยการนำเปลือกหอยไปบดให้ละเอียด เปลือกหอยแมลงภู่มื่อทำออกมาแล้วจะเป็นสีออกขาว ๆ ส่วนหอยเชลล์จะได้สีออกชมพูอ่อน ๆ การนำเปลือกหอยเหลือทิ้งในชุมชนมาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์หอยคราฟต์ทำให้ชุมชนเกิดผลผลิตขึ้นมาและนำไปต่อยอดได้ ดังนี้

5.4.1 การสร้างสรรค์ดินปั้นจากเปลือกหอย ซึ่งรวมอยู่ในแพ็คเกจการท่องเที่ยวของชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว

5.4.2 ชุดกล่อง DIY ดินปั้นจากเปลือกหอยเหลือใช้

5.4.3 ของที่ระลึกจากเปลือกหอยเหลือใช้ เช่น เข็มกลัด ต่างหู แม่เหล็กติดตู้เย็น แหวน จี้ห้อยคอ พวงกุญแจ เป็นต้น

นอกจากนี้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเชี่ยวยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้นักท่องเที่ยวได้มาศึกษาดูงานและสามารถร่วมกิจกรรมบริหารจัดการพื้นที่ร่วมกับชุมชนได้ เช่น กิจกรรมปลูกป่า ปลูกหญ้า ปลูกปลา เก็บขยะ เป็นต้น

ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจของชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว การมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เพราะมีพื้นที่ส่วนที่ติดทะเลและส่วนที่เป็นที่ราบเหมาะแก่การเพาะปลูก พื้นที่กลางชุมชนมีลำคลองไหลผ่านทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีอาชีพที่หลากหลายและเป็นอาชีพหลักที่สร้างรายได้ให้กับครัวเรือนโดยไม่ต้องอพยพไปทำงานที่อื่น เช่น การทำประมงชายฝั่ง การทำการเกษตร การค้าขายและอื่น ๆ สามารถสร้างรายได้ให้แก่ผู้ประกอบการ ชาวบ้าน กลุ่มแรงงานได้อย่างมั่นคง

ระบบเศรษฐกิจในชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวได้กลับมาเป็นที่น่าสนใจอีกครั้งหลังจากที่เขาจากสถานะเศรษฐกิจตกต่ำในอดีต สามารถสร้างรายได้เสริมด้วยความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจของคนในชุมชนที่ได้เล็งเห็นถึงทุนชุมชนที่มีอยู่มาแต่เดิมและผสานเข้ากับวัฒนธรรมและภูมิปัญญา จากนั้นนำมาแปรรูปเป็นสินค้าและบริการให้แก่ลูกค้าที่เป็นนักท่องเที่ยว โดยใช้แนวคิดหลักการบริหารจัดการด้วยตนเอง ด้วยการเป็นเจ้าของร่วมกันของชุมชนที่จะต้องร่วมกันคิด ร่วมกันวางแผน ร่วมกันปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบและร่วมรับผลประโยชน์ในรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเชี่ยวเป็นเครื่องมือในการผลิตสินค้าและบริการต่าง ๆ ให้แก่นักท่องเที่ยว นับว่าเป็นการรวมตัวรวมกลุ่มเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจในชุมชนและยังสามารถอนุรักษ์พัฒนาทรัพยากรร่วมของชุมชนที่มีอยู่ได้อีกด้วย

“ที่นี่ได้รางวัลเรื่องการบริหารจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอันดับที่ 1 ของประเทศ เมื่อปี 2556 และรางวัลต่าง ๆ อีกมากมาย ซึ่งเป็นการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ โดยการทำงานจะแบ่งเป็นทั้งหมด 6 ฝ่าย แต่ละฝ่ายจะมีหัวหน้า เช่น ฝ่ายเรือนำเที่ยว ที่ดูแลในเรื่องของทรัพยากร เกี่ยวกับเรื่องของการปลูกป่า มีหน้าที่คอยดูว่าวันนี้ตรงนี้ป่ามันแห้งไปนะ เดี่ยววันนี้มีนักท่องเที่ยวมาเราจะไปทำตรงนี้ เราจะไปปลูกตรงนี้ โดยคนน้ำเชี่ยวจะเน้นใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ไม่ต้องไปหาซื้อที่ไหน

ชุมชนมีการดูแลปลูกป่าขายเลนเพื่อป่าที่อุดมสมบูรณ์ เพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว การใช้ใบจากจากกริมคลองมาสานทำออบใบจากเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การทำ

โฮมสเตย์ของชาวบ้าน มีการปลูกผักออแกนิกแล้วนำมาจำหน่ายให้คนในชุมชนได้กินผักที่ปลอดภัย พืช มันเชื่อมโยงระบบเศรษฐกิจของชุมชนทั้งหมด สามารถสร้างรายได้เสริมให้ชาวบ้านและชุมชนได้อย่างยั่งยืน” (สุรตนา ภูมิมาโนช, สัมภาษณ์ 4 กุมภาพันธ์ 2566)

ความยั่งยืนด้านสังคมและวัฒนธรรม ด้วยความที่ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวมีประวัติความเป็นมาอย่างยาวนานและยังคงดำรงรักษาไว้ได้อย่างยั่งยืนในลักษณะสังคมพหุวัฒนธรรมที่ไม่เบียดเบียนกัน การอยู่ร่วมกันระหว่างศาสนาทั้งสอง คือชาวพุทธและชาวมุสลิมได้ผสมผสานสัมพันธ์วิถีชีวิตการดำรงอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขมาช้านานและยังคงเป็นอยู่ตลอดมา โดยในส่วนของสังคมชาวพุทธจะมีวัดน้ำเชี่ยวหรือชื่ออย่างเป็นทางการว่า วัดอินทารามเป็นศูนย์รวมจิตใจของสังคมวัฒนธรรมชาวไทยพุทธ สังคมชาวจีนจะมีศาลเจ้าเซ่งจ้อยเตาซีกงศาลเจ้าประจำตำบลน้ำเชี่ยวเป็นศูนย์รวมกิจกรรมคนชาวจีน ศาสนิกชนมุสลิมหรือผู้นับถือศาสนาอิสลามจะมีมัสยิดประจำตำบลจำนวน 2 แห่ง คือมัสยิดอัลกุบรอที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมากว่า 200 ปี และมีมัสยิดยันนะตุ์ลการ์ิม เป็นสถานที่สำหรับประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งสองศาสนาได้อยู่ร่วมกันอย่างสันติและเอื้ออาทรต่อกันมายาวนาน นอกจากนี้ภายในชุมชนยังมีประเพณีที่คนในชุมชนนิยมทำกิจกรรมร่วมกัน เช่น การละเล่นสะบ้าทอย การละเล่นดนตรีนาแสบ ประเพณีการแข่งขันพายเรือด้วยลำไม้ไผ่ (ในวันออกบวชของชาวมุสลิม) ประเพณีไหว้ศาลเจ้าตำบลน้ำเชี่ยว วิถีแห่งการเลี้ยงไก่ชนเพื่อประกวดและแข่งขันและยังมีการรักษาวัฒนธรรมการเก็บหอยชนิดต่าง ๆ เช่น การเก็บหอยแครง การงมหอยปากเปิดด้วยมือเปล่า เพื่อเป็นการอนุรักษ์ไว้ได้อย่างเหนียวแน่น การเก็บหอยด้วยมือเป็นการคัดเลือกเฉพาะหอยที่มีขนาดเหมาะสมและไม่เป็นการทำลายหน้าดินนับว่าเป็นความยั่งยืนด้านนิเวศวัฒนธรรมได้อีกแนวทางหนึ่ง

การมีส่วนร่วมของชาวบ้านเป็นการยึดโยงความสัมพันธ์เข้าด้วยกันทำให้เกิดความเอื้ออาทร ความสมัครสมานสามัคคีระหว่างกันภายในชุมชน มีการปรึกษาหารือ พุดคุยกันอย่างต่อเนื่องผ่านผู้นำชุมชนและผู้นำกลุ่มต่าง ๆ นอกจากนี้หน่วยงานเทศบาลตำบลน้ำเชี่ยวยังเป็นเครื่องมือที่คอยเชื่อมโยงประสานการกระจายข้อมูลข่าวสารในชุมชน เพื่อนำมาเล่าสู่กันฟัง ร่วมกันหารือแก้ปัญหาที่มีอยู่ทุกวัน ความเป็นชุมชนของชาวบ้านน้ำเชี่ยว ทำให้เห็นภาพของความสมัครสมานสามัคคีของชุมชนที่ร่วมแรงร่วมใจกัน แม้จะต่างศาสนาต่างสาขาอาชีพ ทุกคนเข้าใจและเห็นคุณค่าของทรัพยากรร่วมในชุมชน เป็นการทำให้เป้าหมายส่วนรวมและเพื่อลูกหลานในอนาคต

ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวมีแนวทางการจัดการทรัพยากรร่วมระหว่างชาวบ้านกับหน่วยงานราชการท้องถิ่นและองค์กรสถาบันต่าง ๆ จนได้ชื่อว่าเป็นชุมชนแห่งการท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงและได้รับรางวัลระดับประเทศมากมาย เมื่อพิจารณาความสอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs17) พบว่าสอดคล้องกับเป้าหมายที่ 12 สร้างหลักประกันให้มีแบบแผนการผลิตและการบริโภคที่ยั่งยืน, เป้าหมายที่ 15 ปกป้อง ฟื้นฟูและสนับสนุนการใช้ระบบนิเวศบนบกอย่างยั่งยืน จัดการป่าไม้

อย่างยั่งยืน ต่อสู้การกลายสภาพเป็นทะเลทราย หยุดการเสื่อมโทรมของที่ดินและฟื้นสภาพกลับมาใหม่และหยุดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ เป้าหมายที่ 17 ความร่วมมือเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน อันหมายถึงการสร้างพลังแห่งการเป็นหุ้นส่วนความร่วมมือในทุกระดับต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ผลการวิเคราะห์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน โดยธิดิกานต์ เสนียวงศ์ ณ อยุธยา (สัมภาษณ์, 4 กุมภาพันธ์ 2566) กล่าวว่าทรัพยากรร่วมของชุมชน บ้านน้ำเขียว คือทรัพยากรร่วมที่อยู่ในชุมชนไม่ว่าจะเป็นพันธุ์ไม้ป่าชายเลน คลอง สัตว์น้ำ พื้นดิน อากาศ เป็นทรัพยากรที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติที่ทุกคนมีสิทธิเข้าถึงและเป็นเจ้าของร่วมกัน สามารถเรียนรู้หลักการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมที่มีอยู่อย่างจำกัดและจะต้องร่วมกันอนุรักษ์ไม่เข้าไปทำลายทรัพยากรร่วม เพื่อสิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตในชุมชนที่ดีงามและสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เข้าใจกัน ให้อภัยกัน ไม่มีการแบ่งแยกศาสนา

แนวความคิดดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นถึงปรัชญาการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในชุมชนที่เชื่อมโยงกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงรัชกาลที่ 9 โดยชุมชนบ้านน้ำเขียวได้นำมาปรับประยุกต์ใช้กับการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ดังนี้

1. ความพอประมาณ

1.1 ชุมชนมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีการดำเนินชีวิตอย่างไม่เบียดเบียนกัน พึ่งพาอาศัยกันตามหลักการดำเนินชีวิตทางศาสนาและวัฒนธรรม

1.2 ชุมชนมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันกัน เข้าใจกัน ให้อภัยกัน ไม่มีการแบ่งแยกศาสนามีเป้าหมายการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

1.3 ชาวบ้านมีแนวทางการเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายสามารถนำมาหมุนเวียนใช้ประโยชน์ร่วมกันภายในชุมชน เช่น การปลูกผักออแกนิก การทำสวนครัวเพื่อการบริโภคและแจกจ่ายในชุมชน การใช้โซล่าเซลล์ที่ธนาคารปู เป็นต้น

1.4 มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ป่าชายเลนชุมชนและการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชน เป็นการส่งเสริมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมในชุมชนและใช้ประโยชน์ร่วมกันจากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างคุ้มค่า

1.5 มีกฎ กติกาและข้อบังคับ เพื่อป้องกันมิให้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมมากเกินไป

2. ความมีเหตุผล

2.1 บูรณาการและเชื่อมโยงกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรกับกิจกรรมการท่องเที่ยวเข้าด้วยกัน อาทิ มีที่พักโฮมสเตย์ให้นักท่องเที่ยวชิมซบซิมซบธรรมชาติของชุมชน นักท่องเที่ยวได้ร่วมปล่อยปูม้า ถีบกระดานเก็บหอยแครง การปลูกป่า เป็นต้น ซึ่งเป็นการปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมให้แก่นักท่องเที่ยว

2.2 การมีกฎ กติกาและข้อบังคับของชุมชนเกี่ยวกับทรัพยากรร่วมในชุมชน ซึ่งจัดว่าเป็นการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ร่วมกันของชุมชน

2.3 มีกิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรร่วม อาทิ ปลูกป่าชายเลน ปล่อยปู การใช้ภูมิปัญญาในการหาสัตว์น้ำ เช่น การงมหอยด้วยมือ การใช้กระดานถีบเก็บหอย การทอละวะ (อุปกรณ์ใส่เคย) เป็นต้น

2.4 มีการจัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่น การคัดแยกขยะก่อนทิ้ง การกำจัดขยะเปียกในชุมชน การเก็บขยะในคลอง การปลูกผักกอกแฉึก เป็นต้น

2.5 ชุมชนมีการปรับปรุงภูมิทัศน์ริมคลองตามโครงการบ้านริมน้ำ หมู่บ้านพอเพียง ด้วยการติดตั้งถังดักของเสียให้ถูกสุขลักษณะ การซ่อมแซมบ้านที่ปลูกอาศัยริมคลองให้อยู่ในสภาพดี

2.6 มีการนำทรัพยากรร่วมมาใช้ประโยชน์เพื่อสร้างอาชีพได้อย่างมีคุณค่า เช่น การนำใบจากมาจักสานเป็นนอบ การแปรรูปเปลือกหอย การทำขนมตั้งเมกรอบ เป็นต้น

3. การมีภูมิคุ้มกันในตัว

3.1 มีการขยายพื้นที่ป่าชายเลนและกำหนดเขตหวงห้ามจับสัตว์น้ำและตัดไม้ป่าชายเลน

3.2 มีกลุ่มเรือเล็กนำเที่ยวคอยสอดส่องดูแลป่าไม้ชายเลน เป็นการเฝ้าระวังและดูแลป่าชายเลน

3.3 มีการจัดทำโครงการธนาคารปู เพื่อการอนุบาลหรือเพาะเลี้ยงแล้วปล่อยคืนสู่ทะเลเพื่อความมั่นคงทางอาหารและอาชีพของชุมชน

3.4 ชุมชนมีการปรับตัวเพื่อแก้ไขสถานการณ์ได้อย่างเหมาะสม สามารถนำทุนทางสังคมของชุมชนมาใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศวัฒนธรรม

3.5 ชุมชนมีเครือข่ายการทำงานที่คอยให้การสนับสนุนและช่วยเหลือในด้านต่าง ๆ ทั้งด้านกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับ ด้านวิชาการและอื่น ๆ เช่น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดตราด เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน เครือข่ายป่าชายเลน เป็นต้น

4. ความรู้

4.1 ชุมชนสามารถจัดการกับวิกฤติการณ์ปัญหาด้วยความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนได้อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์

4.2 มีการแสวงหาความรู้จากภายนอก เช่น การอบรมทางวิชาการด้านการท่องเที่ยว การร่วมบรรยายสถานการณ์สิ่งแวดล้อมกับเครือข่ายป่าชายเลนหรือหน่วยงานอื่น ๆ ที่รับเชิญ แล้วนำมาประชาสัมพันธ์ให้กับชุมชนได้รับรู้อย่างทั่วถึงโดยทีมงานฝ่ายประชาสัมพันธ์จะเป็นฝ่ายแจ้งข้อมูลข่าวสารผ่านสื่อโซเชียลมีเดีย เฟสบุ๊ก ไลน์ ให้กับชุมชน

4.3 มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมให้แก่เด็กนักเรียนและเยาวชนในชุมชน เช่น การอบรมเด็กและเยาวชนเพื่อเป็นนักประชาสัมพันธ์ การให้ความรู้เกี่ยวกับการท่องเที่ยวควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ในโรงเรียน เป็นต้น

5. คุณธรรม

5.1 ชาวบ้านในชุมชนมีความอดทน ขยัน ซื่อสัตย์สุจริต

5.2 ชุมชนมีคุณธรรมตามหลักศาสนาที่ปฏิบัติและยึดมั่นมาช้านาน

5.3 ชุมชนมีเป้าหมายการอยู่ร่วมกันโดยไม่เบียดเบียนกัน มีความเสมอภาคกัน เคารพกติกากของการอยู่ร่วมกัน

5.4 ผู้นำมีความรับผิดชอบ มีจิตอาสา รับฟังคนอื่น มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและมีองค์ความรู้ครอบคลุมปัญหาต่าง ๆ

5.5 ชุมชนมีการบริหารแบบธรรมาภิบาล

ผลการวิเคราะห์ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสโตรอมของชุมชนบ้านน้ำเขียว ประกอบด้วยดังนี้

1. กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ

1.1 ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์

1.1.1 มีการกำหนดเขตหวงห้ามที่ชัดเจน (Zoning) คือเขตอนุรักษ์และเขตรักษาพืชพันธุ์ในพื้นที่ป่าชายเลน

1.1.2 มีกฎ กติกา การให้คนให้โทษในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของทรัพยากรร่วมของชุมชน เช่น ห้ามตัดไม้ในป่าโกงกางหรือหากจำเป็นต้องใช้ก็ต้องการขออนุญาตจากกลุ่มและเจ้าหน้าที่ก่อน การไม่จับปลาในฤดูวางไข่ การไม่ทิ้งขยะลงในคลอง

1.2 ขอบเขตของทรัพยากรร่วม

1.2.1 มีการกำหนดพื้นที่ป่าชายเลนตำบลน้ำเขียวอย่างชัดเจน โดยเทศบาลตำบลน้ำเขียรร่วมกับกรมเจ้าท่าและกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

1.2.2 มีการกำหนดเขตการรักษาป่าชายเลนโดยเฉพาะของชุมชน เพื่อการอนุรักษ์ร่วมกับสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด (ส่วนทรัพยากรธรรมชาติ)

2. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ จำแนกเป็น 2 ด้าน คือ

2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น

2.1.1 มีการกำหนดกฎ กติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชน

2.1.2 เทศบาลตำบลน้ำเขียวให้การสนับสนุนการบังคับใช้กฎ กติกาการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมและส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาที่มีความสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน

2.1.3 มีการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนคือกลุ่มรักษ์คลองน้ำเขียว ภายหลังได้เปลี่ยนชื่อเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเขียว

2.1.4 มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

2.1.5 การยึดหลักปฏิบัติทางศาสนาในการดำเนินชีวิต

2.1.6 การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ

2.1.7 ได้รับการเพิ่มเติมความรู้จากภายนอก

2.1.8 การมีนิเวศวิทยาทางจิต

2.1.9 การมีผู้นำที่ดีและมีภาวะผู้นำ

2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์และการบำรุงรักษา

2.2.1 การตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านน้ำเขียว เพื่อทำกิจกรรมเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

2.2.2 มีการจัดตั้งธนาคารสัตว์น้ำ ซึ่งเป็นกรรวมตัวของชาวบ้านในตำบลน้ำเขียวทุกหมู่ โดยจะมีข้อตกลงว่าปูไข่จะไม่เอาไปขาย แต่เอาให้ทางกลุ่มไปเพาะพันธุ์หรือขยายพันธุ์เพิ่มเติม

2.2.3 มีแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในรูปแบบการท่องเที่ยวแนวนิเวศวัฒนธรรม

2.2.4 การเพิ่มรายได้ ลดรายจ่ายในครัวเรือน ชุมชน

2.2.5 การปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรให้แก่นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน

2.2.6 มีการถ่ายทอดความรู้ให้กับเด็ก เยาวชนและนักท่องเที่ยว

2.2.7 ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรภายนอก

2.2.8 มีการจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากร

3. การจัดให้สมาชิกมีส่วนในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน ประกอบด้วย

3.1 ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจ เพื่อจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลงร่วมกันเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนและพันธุ์สัตว์น้ำขนาดเล็ก

3.2 มีการยึดหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน

4. การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล ประกอบด้วย 2 ด้าน คือ

4.1 การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์

4.1.1 จัดให้มีการเฝ้าระวังโดยกลุ่มชาวบ้านและผู้นำชุมชน

4.1.2 การจัดกิจกรรมร่วมกัน เช่น เก็บขยะในคลอง แปรรูปขยะจากเปลือกหอย

4.2 การสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร

4.2.1 มีการสอดส่องดูแลสภาพป่าชายเลน โดยกลุ่มเรือน้ำเขียว

4.2.2 ชุมชนมีการสำรวจบริเวณป่าชายเลนพร้อม ๆ กับการพำนักท่องเที่ยวชมป่าชายเลน

4.2.3 จัดให้มีอาคารสำรวจป่าชายเลนหรือหอดูนก เพื่อเป็นการชมทัศนียภาพและสอดส่องสภาพป่าชายเลนและทรัพยากรป่าชายเลน

4.2.4 การจัดตั้งธนาคารสัตว์น้ำเพื่อการเพาะพันธุ์และบริหารสัตว์น้ำ

5. การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ

5.1 ใช้มาตรการทางกฎหมาย

6. ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ

6.1 ผู้นำท้องถิ่นและผู้นำชุมชนรวมถึงคณะกรรมการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวบ้านน้ำเชี่ยวจะจัดให้มีการประชุมร่วมกันเพื่อจัดการความขัดแย้ง

6.2 การใช้หลักธรรมาภิบาลบริหารจัดการความขัดแย้ง

6.3 ยึดหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

7. สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ

7.1 ได้รับการยอมรับจากภาครัฐในการบริหารจัดการป่าชายเลน เพราะเชื่อมั่นว่าชุมชนสามารถรักษา ดูแลป่าชายเลนได้

7.2 มีการจัดการป่าชายเลนอย่างเป็นระบบในรูปแบบการจัดการท่องเที่ยวแนวนิเวศวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน

8. การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย

8.1 การมีเครือข่ายป่าชายเลนระดับชุมชนและระดับจังหวัด

8.2 ชาวบ้านชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวเข้าร่วมเป็นสมาชิกอาสาท้องถิ่นรักโลก (อทล.) เป็นการทำงานร่วมกับภาคีเครือข่ายป่าชายเลนในจังหวัดตราด เพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลน

8.3 มีภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เชื่อมโยงทรัพยากรร่วมในระดับจังหวัดและระดับประเทศ

4.2 การวิเคราะห์ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสตรอม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสตรอม จากทั้งสามชุมชน คือชุมชนบ้านเป็ดใน ชุมชนบ้านท่าระแนงและชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว มีดังนี้

ตารางที่ 4.1 แสดงลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (CPR) ของเอลินอร์ ออสโตรอม

แนวคิดการจัดการ ทรัพยากรร่วมของ เอลินอร์ ออสโตรอม	ลักษณะการจัดการป่าชายเลนของชุมชน		
	ชุมชนบ้านเป็ดใน (P)	ชุมชนบ้านท่าระแนะ (T)	ชุมชนบ้านน้ำเขียว (N)
1. กำหนดขอบเขตให้ ชัดเจน 1.1 ขอบเขตของ ผู้ใช้ประโยชน์	1. การไม่อนุญาตให้ บุคคลภายนอกชุมชนเข้า มาเก็บประโยชน์จากป่า ชายเลนของชุมชน (P-1)	1. มีการออกกฎ ทำ ข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับ การใช้ประโยชน์จากป่า ชายเลนของคนในชุมชน และนอกชุมชน (T-1)	1. การกำหนดเขตหวงห้าม ที่ชัดเจน (Zoning) คือ เขตอนุรักษ์และเขตรักษา พืชพันธุ์ในพื้นที่ป่าชายเลน (N-1)
	2. มีการกำหนด กฎ กติกา เกี่ยวกับการใช้ ประโยชน์จากป่าชายเลน ของชุมชน (P-2)	2. มีบทลงโทษผู้ฝ่าฝืน หรือทำผิดกฎข้อตกลง เมื่อมีการจับได้หรือมี การสืบหาผู้กระทำผิดได้ จำแนกได้เป็น 2 แบบ คือชาวบ้านในชุมชนกับ คนต่างถิ่น (T-2)	2. มีข้อกำหนดกฎ กติกา หรือการให้คุณให้โทษใน กรณีที่เกี่ยวข้องกับการมี อยู่ของทรัพยากรร่วมของ ชุมชน เช่น ห้ามตัดไม้ใน ป่าโกงกางหรือหาก จำเป็นต้องใช้ก็ต้องมีการ ขออนุญาตจากกลุ่มและ เจ้าหน้าที่ก่อน การไม่จับ ปลาในฤดูวางไข่การไม่ทิ้ง ขยะลงในคลอง (N-2)
1.2 ขอบเขตของ ทรัพยากรร่วม	1. มีการกำหนดเขตป่า ชายเลนร่วมกันระหว่าง ชาวบ้านและหน่วยงานรัฐ อาทิ กรมเจ้าท่า กรม ทรัพยากรทางทะเลและ ชายฝั่ง อบต.ห้วยน้ำขาว (P-3)	1. มีการกำหนดขอบเขต ป่าชายเลนชุมชน ระหว่างผู้นำชุมชน หน่วยงานรัฐ เช่น กรม ป่าไม้ กรมเจ้าท่า อบต. หนองคันทรัง เป็นต้น (T-3)	1. มีการกำหนดพื้นที่ป่า ชายเลนตำบลน้ำเขียวโดย เทศบาลตำบลน้ำเขียว กรมทรัพยากรทางทะเล และชายฝั่ง กรมเจ้าท่า (N-3)
	2. มีการทำเส้นทางเดิน รอบป่าชายเลน การติด ป้ายป่าชายเลนของชุมชน (P-4)	2. มีเส้นทางเดินรอบป่า ชายเลน การติดป้ายป่า ชายเลนของชุมชน (T-4)	2. กำหนดเขตเพื่อการดูแล รักษาป่าชายเลนของ ชุมชนสำหรับการอนุรักษ์ ร่วมกับ สนง.ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตราด (N-4)

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

แนวคิดการจัดการ ทรัพยากรร่วมของ เอลินอร์ ออสโตรม	ลักษณะการจัดการป่าชายเลนของชุมชน		
	ชุมชนบ้านเป็ดใน (P)	ชุมชนบ้านท่าระแนะ (T)	ชุมชนบ้านน้ำเขียว (N)
2. ความสอดคล้องของ กฎ ระเบียบต่าง ๆ 2.1 สอดคล้องกับ เงื่อนไขของท้องถิ่น	1. การมีกฎ กติกาห้ามตัด ไม้และจับสัตว์น้ำในฤดู วางไข่ (P-5)	1. ชุมชนกำหนดกฎ กติกา ระเบียบเกี่ยวกับ ทรัพยากรร่วมของชุมชน 1) ด้านการอนุรักษ์ป่า ชายเลน 2) ด้านการ อนุรักษ์สัตว์น้ำ 3) ด้าน การอนุรักษ์สัตว์ป่า (T-5)	1. มีการกำหนดกฎ กติกา การใช้ประโยชน์ร่วมกันใน ชุมชน (N-5)
	2. มีการจัดตั้งกลุ่มหรือ ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อการอนุรักษ์อย่าง ถูกต้องและเป็นทางการ (P-6)	2. มีการจัดตั้งกลุ่ม วิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยว ชุมชนบ้านท่าระแนะที่มี ความเชื่อมโยงกับป่า ชายเลน (T-6)	2. มีการจัดตั้งกลุ่มหรือ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน (N-6)
	3. มีการพัฒนาทรัพยากร ร่วมที่เหมาะสมกับสั ยภาพของท้องถิ่น (P-7)	3. มีกิจกรรมการอนุรักษ์ และพัฒนาทรัพยากร ร่วมในชุมชน (T-7)	3. มีความหลากหลายทาง วัฒนธรรม (N-7)
	4. การดำเนินงานมีความ โปร่งใส สามารถ ตรวจสอบได้ (P-8)	4. มีการพัฒนาเด็กและ เยาวชนในชุมชนให้มี ความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับทรัพยากรป่า ชายเลนในชุมชน (T-8)	4. การยึดหลักปฏิบัติทาง ศาสนาในการดำเนินชีวิต (N-8)
	5. มีการจัดระบบการออม เงิน (P-9)	5. ชุมชนมีการติดตาม และปรับตัวให้เข้ากับ สถานการณ์ของการ เปลี่ยนแปลง (T-9)	5. การนำภูมิปัญญา ท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ให้ เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ (N-9)
	6. มีการถ่ายทอดและสืบ ทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับ การจัดการทรัพยากรใน ชุมชน (P-10)	6. การใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นในการบริหาร จัดการทรัพยากรร่วม (T-10)	6. การใช้ภูมิปัญญา ท้องถิ่นในการบริหาร จัดการทรัพยากรร่วม (N-10)

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

แนวคิดการจัดการ ทรัพยากรร่วมของ เอลินอร์ ออสโตรอม	ลักษณะการจัดการป่าชายเลนของชุมชน		
	ชุมชนบ้านเป็ดใน (P)	ชุมชนบ้านท่าระแนะ (T)	ชุมชนบ้านน้ำเขียว (N)
	7. การมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำ (P-11)		7. การยึดหลักศาสนา (N-11)
	8. การมีนิเวศวิทยาทาง จิต (P-12)		
2.2 สอดคล้องในการ ใช้ประโยชน์	1. มีกองทุนเพื่อการ จัดการป่าชายเลนของ ชุมชน โดยเป็นเงินทุนใน การบริหารจัดการป่าชาย เลนและการทำกิจกรรม อื่น ๆ (P-13)	1. มีการจัดตั้งกลุ่ม องค์กร ศูนย์การเรียนรู้ที่ มีความเชื่อมโยงกับการ อนุรักษ์และการใช้ ประโยชน์จากป่าชาย เลน (T-11)	1. มีการเชื่อมโยงบูรณา การอนุรักษ์และการใช้ ประโยชน์จากป่าชายเลน (N-12)
	2. มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อทำ กิจกรรมการอนุรักษ์และ พัฒนาป่าชายเลน เพื่อ ประโยชน์ในดูแลรักษา ทรัพยากร (P-14)	2. มีแนวทางการใช้ ประโยชน์จากป่าชาย เลนในรูปแบบการ ท่องเที่ยวแนวนิเวศ พิพิธภัณฑน์ หรือ Eco Museum (T-12)	2. มีการจัดตั้งธนาคารสัตว์ น้ำในตำบลน้ำเขียวทุกหมู่ โดยจะมีข้อตกลงว่าปูไข่จะ ไม่เอาไปขายแต่เอาให้ทาง กลุ่มไปเพาะพันธุ์หรือ ขยายพันธุ์เพิ่มเติม (N-13)
	3. มีการจำกัดการใช้ ประโยชน์จากทรัพยากร ร่วมไม่ให้มีการใช้มาก เกินไป (P-15)	3. การมีแนวทางลด รายจ่าย เพิ่มรายได้ของ ชุมชน (T-13)	3. มีแนวทางการใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรป่า ชายเลนในรูปแบบการ ท่องเที่ยวแนวนิเวศ วัฒนธรรม (N-14)
	4. สนับสนุน ส่งเสริม กระบวนการเรียนรู้ ร่วมกันของชุมชน (P-16)	4. การมีจิตสำนึกที่ดีต่อ ประโยชน์ส่วนรวมใน การอนุรักษ์และพัฒนา ทรัพยากรร่วม (T-14)	4. เป็นการเพิ่มรายได้ ลด รายจ่ายในครัวเรือน ชุมชน (N-15)
	5. การมีจิตสำนึกร่วมกัน ในการอนุรักษ์และพัฒนา ทรัพยากร (P-17)	5. มีการจัดการ ทรัพยากรร่วมในด้าน หลักประกันความมั่นคง ทางอาหาร (T-15)	5. การปลูกจิตสำนึกการ อนุรักษ์ทรัพยากรให้แก่ นักท่องเที่ยวที่เข้ามา ท่องเที่ยวในชุมชน (N-16)

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

แนวคิดการจัดการ ทรัพยากรร่วมของ เอลินอร์ ออสตรอม	ลักษณะการจัดการป่าชายเลนของชุมชน		
	ชุมชนบ้านเป็ดใน (P)	ชุมชนบ้านท่าระแนะ (T)	ชุมชนบ้านน้ำเขียว (N)
	6. การจัดทำแผนแม่บท ชุมชนด้านทรัพยากร (P-18)	6. การนำทรัพยากร ชุมชนมาใช้อย่าง เหมาะสม และเกิด ประโยชน์สูงสุด (T-16)	6. มีการถ่ายทอดความรู้ ให้กับเด็ก เยาวชนและ นักท่องเที่ยว (N-17)
	7. มีการทำวิจัยท้องถิ่น (P-19)		7. ได้รับการสนับสนุนจาก หน่วยงานและองค์กร ภายนอก (N-18)
	8. มีการถ่ายทอดองค์ ความรู้ภายในชุมชนและ นอกชุมชน (P-20)		8. มีการจัดกิจกรรมและ กระบวนการเรียนรู้เพื่อ การอนุรักษ์และฟื้นฟู ทรัพยากร (N-19)
	9. มีความยุติธรรมในการ ใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากร (P-21)		
3. การจัดให้สมาชิกมี ส่วนในการตัดสินใจ เลือกร่วมกัน	1. ชาวบ้านชุมชนบ้าน เป็ดในมีส่วนร่วมในการ กำหนดระเบียบการดูแล ป่าชายเลน (P-22)	1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมใน การคิดและตัดสินใจ จัดทำกฎ กติกาและ ข้อตกลงร่วมกัน (T-17)	1. ชาวบ้านมีส่วนร่วมใน การคิดและตัดสินใจ เพื่อ จัดทำกฎ กติกาและ ข้อตกลงร่วมกัน (N-20)
	2. ชาวบ้านมีส่วนร่วมใน การจัดทำกติกาและ ข้อตกลงร่วมกันในการ กำหนดบทลงโทษ (P-23)		2. มีการยึดหลักการอยู่ ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน (N-21)
	3. การจัดประชาคม ร่วมกันของชุมชน (P-24)		
	4. การมีระบบการบริหาร จัดการทรัพยากรแบบมี ส่วนร่วม (P-25)		
4. การกำกับติดตาม และสอดส่องดูแล 4.1 การกำกับ ติดตามผู้ใช้ประโยชน์	1. มีการจัดกิจกรรมใน การเฝ้าระวังและดูแล รักษาป่าชายเลนโดย สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์และ พัฒนาป่าชายเลน (P-26)	1. มีการเฝ้าระวังโดย กลุ่มชาวบ้านและผู้นำ ชุมชน (T-18)	1. มีการเฝ้าระวังโดยกลุ่ม ชาวบ้านและผู้นำชุมชน (N-22)

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

แนวคิดการจัดการ ทรัพยากรร่วมของ เอลินอร์ ออสโตรม	ลักษณะการจัดการป่าชายเลนของชุมชน		
	ชุมชนบ้านเป็ดใน (P)	ชุมชนบ้านท่าระแนะ (T)	ชุมชนบ้านน้ำเขียว (N)
	2. มีการลาดตระเวนและ ตรวจตราดูแลป่าตาม หน้าที่รับผิดชอบตาม คลองที่อยู่ในพื้นที่บ้าน เป็ดในตั้งแต่คลอง 1-12 (P-27)		2. มีการจัดกิจกรรม ร่วมกันของชุมชน เพื่อการ อนุรักษ์และพัฒนา (N-23)
4.2 การสอดส่อง ดูแลสภาพของ ทรัพยากร	1. มีทีมตรวจการณ์ของ ชาวบ้านเฝ้าระวังและ ลาดตระเวนตามลำคลอง ในป่าชายเลน (P-28)	1. มีการสอดส่องดูแล สภาพป่าชายเลน โดย กลุ่มเรือเรือรับจ้างและ กลุ่มจักสาน (T-19)	1. มีการสอดส่องดูแล สภาพป่าชายเลน โดยกลุ่ม เรือท่องเที่ยว (N-24)
	2. มีการสำรวจระบบ นิเวศพร้อม ๆ กับการ ลาดตระเวนในบริเวณป่า ชายเลน (P-29)	2. มีการสำรวจป่าชาย เลนพร้อม ๆ กับการพา นักท่องเที่ยวเยี่ยมชมป่า ชายเลน (T-20)	2. มีการสำรวจป่าชายเลน พร้อม ๆ กับการพา นักท่องเที่ยวเยี่ยมชมป่า ชายเลน (N-25)
			3. มีอาคารสำรวจป่าชาย เลนหรือหอดูนก เพื่อการ สอดส่องสภาพป่าชายเลน (N-26)
			4. การจัดตั้งธนาคารสัตว์ น้ำเพื่อการเพาะพันธุ์และ บริหารสัตว์น้ำ (N-27)
5. การลงโทษผู้ละเมิด กฎระเบียบ	1. ผู้กระทำผิดระเบียบจะ ดลิตินผู้ขึ้นในการกักขัง เงินจากกลุ่มออมทรัพย์ เป็นเวลา 3 ปี (P-30)	1. ถ้าเป็นคนในชุมชนทำ ผิดครั้งแรกจะตักเตือน และกล่าวโทษ โดยให้ ฝ่ายปกครอง พิจารณา ตามกฎหมาย (T-21)	1. ตามกฎหมายกำหนด (N-28)

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

แนวคิดการจัดการ ทรัพยากรร่วมของ เอลินอร์ ออสตรอม	ลักษณะการจัดการป่าชายเลนของชุมชน		
	ชุมชนบ้านเป็ดใน (P)	ชุมชนบ้านท่าระแนะ (T)	ชุมชนบ้านน้ำเขียว (N)
	2. การตัดไม้ป่าชายเลน จะใช้วิธีว่ากล่าวตักเตือน หากไม่เชื่อฟังจะนำ เจ้าหน้าที่ไปจับกุมและ ดำเนินคดีตามกฎหมาย (P-31)	2. ถ้าเป็นคนต่างถิ่นจะมี การพูดคุยหรือตักเตือน ทำบันทึกความผิดถ้าทำ ผิดครั้งต่อไปจะทำยึด ของกลางและปรับไม่ เกิน 1,000 บาท ถ้าเป็น ความผิดมีมูลค่ามากจะ นำตัวส่งเจ้าหน้าที่ ตำรวจ (T-22)	
6. ชุมชนจะต้องมีกลไก การจัดการความขัดแย้ง ที่มีประสิทธิภาพ	1. การพูดคุยเจรจา ปรับ ความเข้าใจระหว่างคู่ ขัดแย้ง (P-32)	1. ผู้นำชุมชนและ คณะกรรมการกลุ่มๆ จะ ประชุมร่วมกันเพื่อ จัดการความขัดแย้ง (T-23)	1. ผู้นำท้องถิ่นและผู้นำ ชุมชน คณะกรรมการกลุ่ม ประชุมร่วมกันเพื่อจัดการ ความขัดแย้ง (N-29)
	2. การให้ผู้นำ ปราชญ์ ชาวบ้านไกล่เกลี่ย (P-33) 3. การบังคับใช้กฎหมาย (P-34)	2. ใช้หลักการ ประนีประนอมเป็นกลไก ในการจัดการจัดการ ความขัดแย้ง (T-24)	2. ใช้หลักธรรมาภิบาลใน การบริหารจัดการความ ขัดแย้ง (N-30) 3. ยึดหลักการอยู่ร่วมกัน อย่างสันติ (N-31)
7. สิทธิในการจัดการ ทรัพยากรร่วมของ	1. ได้รับการยอมรับจาก ภาครัฐในการบริหาร จัดการป่าชายเลน (P-35)	1. ได้รับการยอมรับจาก ภาครัฐให้การสนับสนุน และส่งเสริมการทำ กิจกรรมอนุรักษ์ (T-25)	1. ได้รับการยอมรับจาก ภาครัฐในการบริหาร จัดการป่าชายเลน (N-32)
	2. มีกลไกบริหารจัดการ ป่าชายเลนอย่างเป็น ระบบสามารถเชื่อมโยง เครือข่ายทั้งภายในและ ภายนอกชุมชนได้ (P-36)		2. มีการจัดการป่าชายเลน อย่างเป็นระบบในรูปแบบ การจัดการท่องเที่ยวแนว นิเวศวัฒนธรรมที่เชื่อมโยง เครือข่ายทั้งภายในและ ภายนอกชุมชน (N-33)

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

แนวคิดการจัดการ ทรัพยากรร่วมของ เอลินอร์ ออสตรอม	ลักษณะการจัดการป่าชายเลนของชุมชน		
	ชุมชนบ้านเป็ดใน (P)	ชุมชนบ้านท่าระแนะ (T)	ชุมชนบ้านน้ำเขียว (N)
8. การเชื่อมโยง ทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ ใหญ่กว่าด้วยการ จัดการภาคีเครือข่าย	1. การมีเครือข่ายป่าชาย เลนตั้งแต่ระดับชุมชนไป จนถึงระดับประเทศ (P-37)	1. การมีเครือข่ายป่า ชายเลนระดับชุมชนและ ระดับจังหวัด (T-26)	1. การมีเครือข่ายป่าชาย เลนระดับชุมชนและระดับ จังหวัด (N-34)
	2. มีภาคีเครือข่ายการ ทำงานทั้งภาครัฐและ เจ้าหน้าที่รัฐในการดำเนิน กิจกรรมเกี่ยวกับชายฝั่ง ทะเลตั้งแต่ระดับท้องถิ่น จังหวัดและประเทศ (P-38)	2. เข้าร่วมกิจกรรมภาคี เครือข่ายการทำงานใน ระดับท้องถิ่นและระดับ จังหวัด (T-27)	2. ชุมชนบ้านน้ำเขียวเข้า ร่วมเป็นอาสาท้องถิ่นรัก โลก (อทล.) เพื่อการ อนุรักษ์ทรัพยากรป่า ชายเลน (N-35)
	3. มีเครือข่ายวิชาการ อาทิ มหาวิทยาลัย หน่วย งานวิจัยต่าง ๆ (P-39)	3. มีภาคีเครือข่ายการ ท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ เชื่อมโยงทรัพยากรร่วม ในระดับจังหวัด (T-28)	3. มีภาคีเครือข่ายการ ท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ เชื่อมโยงทรัพยากรร่วมใน ระดับจังหวัดและ ระดับประเทศ (N-36)

ผลการวิเคราะห์ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
กับลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสตรอม ตามตารางที่ 4.2

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ตารางที่ 4.2 แสดงลักษณะร่วมของแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) กับแนวคิด
การจัดการทรัพยากรร่วม (CPR) ของเอลินอร์ ออสโตรอม ของชุมชนในจังหวัดตราด

A	B										
	B-1		B-2		B-3	B-4		B-5	B-6	B-7	B-8
	B-1.1	B-1.2	B-2.1	B-2.2		B-4.1	B-4.2				
A-1	P-1 P-2 P-13 T-1 N-2 N-4	P-3 P-4 T-4	P-5 P-15 P-22 T-5 T-13 N-5 N-6 N-7 T-17 N-3 N-13 N-14	P-6 P-7 P-8 P-13 T-11 T-14 T-15 T-16 T-17 N-3 N-13 N-14	T-6		T-16		P-14 N-22		
A-2	N-1	P-3 T-3 N-3	P-26 T-7 T-8 T-11 N-14 N-21	P-16 P-17 T-16 N-15 N-14 N-21	P-22 P-23 P-24 P-25 T-17 N-20	T-17	P-29 N-22 N-24	P-30 P-31 T-21 T-22 N-6	P-32 P-33 P-34 T-23 N-30		P-37 T-26 T-27 T-28 N-35 N-36
A-3		N-1	P-6 P-8 T-11 N-22 N-24	P-14 P-15 P-18 T-12 T-15 N-23		P-26 P-27 T-18 N-22	P-28 P-29 T-19 T-20 N-24 N-25 N-26	P-30 P-31 T-21 T-22		P-35 T-25 N-32	P-37 P-38 P-39 T-26 T-28 N-34 N-36

ตารางที่ 4.2 (ต่อ)

A	B										
	B-1		B-2		B-3	B-4		B-5	B-6	B-7	B-8
	B-1.1	B-1.2	B-2.1	B-2.2		B-4.1	B-4.2				
A-4			P-10 P-11 T-9 T-10 N-9 N-10	P-19 P-20 T-8 T-21 N-12				P-11 P-24			
A-5			P-12 P-17 P-21 T-14 T-16 N-11	P-21 T-16				P-32 P-33 P-34 T-24 N-30 N-31			

ข้อมูลจากตารางที่ 4.2 สามารถอธิบายได้ว่าการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราดตามแนวคิดหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง สามห่วง สองเงื่อนไข พบว่า

อันดับที่ 1 ด้านความมีเหตุผล มีจำนวน 39 ข้อ

อันดับที่ 2 ด้านการมีภูมิคุ้มกัน มีจำนวน 37 ข้อ

อันดับที่ 3 ด้านความพอประมาณ มีจำนวน 31 ข้อ

อันดับที่ 4 ด้านคุณธรรม มีจำนวน 15 ข้อ

อันดับที่ 5 ด้านความรู้ มีจำนวน 14 ข้อ

ส่วนการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราดตามแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (CPR) ของเอลินอร์ ออสโตรอม จำนวน 8 ประเด็นพบว่า

อันดับที่ 1 คือประเด็นความสอดคล้องของกฎ ระเบียบต่าง ๆ จำนวน 62 ข้อ แบ่งเป็นความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น จำนวน 32 ข้อ และความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ จำนวน 30 ข้อ

อันดับที่ 2 มี 2 ประเด็น คือ ประเด็นการกำกับติดตามและสอดส่องดูแล กับประเด็นชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ มีจำนวนเท่ากัน คือ 15 ข้อ เมื่อจำแนกข้อ

ย่อยประเด็นการกำกับติดตามและสอดส่องดูแล พบว่า ด้านการติดตามผู้ใช้ประโยชน์มีจำนวน 5 ข้อ ด้านการสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร มีจำนวน 10 ข้อ

อันดับที่ 3 มี 2 ประเด็น คือกำหนดขอบเขตให้ชัดเจน กับ การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย มีจำนวน 13 ข้อ เมื่อจำข้อย่อยประเด็นกำหนดขอบเขตให้ชัดเจน พบว่า ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์ มีจำนวน 6 ข้อ กับขอบเขตของทรัพยากรร่วม มีจำนวน 7 ข้อ

อันดับที่ 4 การลงโทษผู้ละเมิดกฎ ระเบียบ จำนวน 9 ข้อ

อันดับที่ 5 การจัดให้สมาชิกมีส่วนในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน จำนวน 6 ข้อ

อันดับที่ 6 สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ จำนวน 3 ข้อ

4.3 ปัจจัย เงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ข้อค้นพบปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เกิดการจัดการทรัพยากรร่วมได้ดีในแต่ละชุมชน มีดังนี้

4.3.1 ชุมชนบ้านเปร็ดใน

1. ปัจจัยเชิงบวก

1.1. ความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน เพื่อจัดการกับปัญหาทรัพยากรร่วมของชุมชน

1.2 มีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของระบบนิเวศ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง สามารถสร้างการเรียนรู้ซึ่งกันและกันในชุมชนได้อย่างเหนียวแน่น

1.3 การรวมตัวของชาวบ้านเป็นกลุ่ม/องค์กรชุมชน กลุ่มกิจกรรมชุมชนบ้านเปร็ดในเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของคนในชุมชนทั้งเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรร่วม กลุ่มการพัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ กลุ่มทางด้านเศรษฐกิจ กลุ่มด้านสังคม เป็นต้น

1.4 มีการจัดโครงสร้างการทำงาน การกำหนดกฎ ระเบียบและจัดแบ่งหน้าที่ตามความสามารถ การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนจำเป็นที่จะต้องดำเนินงานเป็นระยะเวลายาวนาน จึงต้องมีการกำหนดกฎ ระเบียบ กติการ่วมกันและกำหนดบทบาทหน้าที่ตามความรับผิดชอบของกลุ่มตามความเหมาะสมของแต่ละคน เช่น การมีกฎระเบียบการใช้ทรัพยากรป่าชายเลน การแต่งตั้งคณะกรรมการ การกำหนดหน้าที่อย่างชัดเจน เป็นต้น

1.5 การมีภาวะการนำของผู้นำ ผู้นำทั้งในอดีตและปัจจุบันล้วนมีความสามารถในการโน้มน้าวจิตใจชาวบ้านให้มารวมตัวเป็นกลุ่มและร่วมกันทำงานด้วยใจที่มุ่งมั่นให้เกิดความสำเร็จ นอกจากนี้ผู้นำของชุมชนบ้านเปร็ดในมีคุณลักษณะเด่นชัด คือมีมนุษยสัมพันธ์ กล้าคิด กล้าตัดสินใจ

ยอมรับฟังความคิดเห็นของชาวบ้าน สามารถการพัฒนาตนเองเพื่อการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและยังมีการกระจายอำนาจไปยังกลุ่มต่าง ๆ ด้วย

1.6 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือการถกแถลงร่วมกัน เพื่อการเรียนรู้ ชาวบ้านเปร็ดในมักมีการประชุมร่วมกันเพื่อพูดคุย ถกแถลง เพื่อร่วมกันหาแนวทางในการพัฒนาอยู่เสมอ สมาชิกทุกคนสามารถแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระ บรรยากาศการประชุมก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันมากกว่าการมีความสัมพันธ์เชิงอำนาจ นอกจากนี้ยังไม่มีการผูกขาดความคิดและความเป็นเจ้าของชุมชน

1.7 การมีจิตสำนึกร่วมของชุมชน เป็นจิตสำนึกที่ทำให้เกิดการรวมกลุ่มขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว ทำให้ชุมชนบ้านเปร็ดในเป็นตัวอย่างที่ดีในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

1.8 การตระหนักถึงคุณค่าและภูมิปัญญา การเล็งเห็นถึงคุณค่าของภูมิปัญญาแห่งบรรพบุรุษและนำมาปรับใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน และมีการถ่ายทอดให้แก่ลูกหลานด้วยการสร้างป่าให้เป็นห้องเรียนธรรมชาติ มากกว่าสร้างรายได้จากการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันชาวบ้านเปร็ดในยังเปิดโลกทัศน์ของตนเองให้กว้างไกลด้วยการศึกษาวิจัยชุมชน การศึกษาดูงานและประสานความร่วมมือกับชุมชนอื่นที่มีปัญหาคล้ายคลึงกันเป็นเครือข่ายในระดับภูมิภาค

1.9 การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก บทบาทของหน่วยงานภายนอกชุมชน เช่น ภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น องค์กรมหาชน สถาบันการศึกษา องค์กรพัฒนาเอกชนและเครือข่ายชุมชน มีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนกลไกการทำงานของชุมชนอย่างยิ่ง เช่น การสนับสนุนงบประมาณ การส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม การไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง การถ่ายทอดความรู้และการวิจัย โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลห้วงน้ำขาวที่มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้การดำเนินงานของชุมชนมีศักยภาพมากขึ้น เกิดการผลักดันนโยบายและงบประมาณและร่วมสร้างประชาคมให้เกิดขึ้นในชุมชน

2. ปัจจัยเชิงลบ

2.1 วิกฤติการณ์ด้านทรัพยากรร่วมของชุมชน โดยเฉพาะป่าชายเลนที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาและภัยที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนจึงได้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มตัวแทนเพื่อร่วมคิด วางแผนและร่วมปฏิบัติ จนกระทั่งเกิดเป็นกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชนร่วมกัน

2.2 อิทธิพลของนายทุนและอิทธิพลมืด ทำให้ชุมชนเกิดการลุกขึ้นต่อสู้กับอิทธิพลเพื่อปกป้องสิทธิชุมชนและทรัพยากรร่วมกัน เป็นการต่อสู้กับนายทุนที่เข้ามา รุกคืบป่าชายเลนและสร้างความขัดแย้งในชุมชนรวมถึงปัญหาต่าง ๆ อย่างยาวนานโดยไม่ย่อท้อ ซึ่งกลุ่มแกนนำหรือผู้นำ

จะต้องมีความกล้าหาญ เสียสละทั้งกำลังกาย กำลังความคิดและกำลังทรัพย์อย่างต่อเนื่อง โดยไม่ต้องรอคอยร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐเพียงฝ่ายเดียว

2.3 ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงไป จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านเป็ดเกิดเกิดความตระหนักถึงทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชนที่จะต้องดำรงรักษาเอาไว้ให้พวกเขาและลูกหลานในอนาคตได้อาศัยยังชีพต่อไป

4.3.2 ชุมชนบ้านท่าระแนะ

1. ปัจจัยเชิงบวก

1.1 การมีจิตสำนึกร่วมเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน เป็นสำนึกแห่งความร่วมมือระหว่างกันของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรป่าชายเลน การที่ชุมชนจะประสบความสำเร็จได้นั้นไม่ได้เกิดจากผู้นำชุมชนทำงานเพียงฝ่ายเดียว แต่ต้องขึ้นอยู่กับความร่วมมือร่วมใจกันของชาวบ้านในชุมชนด้วยจึงจะประสบความสำเร็จ

1.2 ชุมชนมีการดำรงชีพที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่และอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและคำนึงถึงประโยชน์สูงสุด วิถีคิดของชาวบ้านที่มองไปสู่ความยั่งยืนในอนาคต ชาวบ้านจะมองจากภายในชุมชนเป็นหลักก่อน คือมองถึงทรัพยากร ทุนชุมชน ศักยภาพ ความรู้และภูมิปัญญา ทำให้เกิดการบูรณาการงานพัฒนาที่เริ่มจากทรัพยากรร่วมกันในด้านต่าง ๆ สามารถดำรงชีพร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างสมดุล

1.3 ฐานทรัพยากรและเศรษฐกิจ ชุมชนบ้านท่าระแนะอยู่ห่างจากตัวจังหวัดไม่มากนัก และมีทรัพยากรป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์มาอย่างยาวนาน ทำให้คนในชุมชนมีอาชีพหลากหลายและเป็นอาชีพที่สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชนโดยไม่ต้องอพยพเคลื่อนย้ายไปที่อื่น เช่น การทำนา การทำประมงออกหาสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งป่าชายเลน การทำสวนผลไม้ เป็นต้น นอกจากนี้การจัดให้มีการท่องเที่ยวในรูปแบบนิเวศพิพิธภัณฑ หรือ Eco Museum ยังช่วยส่งเสริมให้คนในชุมชนมีรายได้เสริมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ฐานทรัพยากรของชุมชนได้อีกทางหนึ่งด้วย

1.4 การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบภายในกลุ่ม ชุมชนบ้านท่าระแนะมีการบริหารจัดการเกี่ยวกับการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์ทรัพยากรในรูปแบบของวิสาหกิจชุมชน ที่ร่วมกันผลิตภายใต้ทรัพยากรร่วมกัน ทำให้มีโครงสร้างการทำงานที่ชัดเจน มีการแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบในแต่ละด้านอย่างเหมาะสมตามความถนัดของสมาชิกกลุ่ม

1.5 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง นอกจากการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวและกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนแล้ว สมาชิกในกลุ่มยังทำกิจกรรมการพัฒนาในลักษณะการร่วมแรงร่วมใจกันจนเกิดเป็นผลงานที่พึงพอใจของคนในหมู่บ้านอย่างชัดเจนกว่าหมู่บ้านอื่น เช่น การจัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ระบบนิเวศพิพิธภัณฑบ้านท่าระแนะ แหล่งเรียนรู้ด้านอาชีพในชุมชน เป็นต้น

1.6 ภูมิปัญญาท้องถิ่น การค้นพบรากเหง้าตัวเองของชุมชนบ้านท่าระแนะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างคนในชุมชน สามารถดึงศักยภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการสร้างอาชีพ ตลอดจนการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อนำไปบริหารจัดการทรัพยากรที่เป็นปัจจัยต่อการดำรงชีวิต

1.7 การมีเครือข่ายและการเข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่าย มีการศึกษาดูงานและร่วมมือกันทำกิจกรรมระหว่างเครือข่าย เช่น เป็นเครือข่ายชุมชนชายฝั่งเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดตราดและภูมิภาคตะวันออก เป็นต้น

1.8 การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐ เอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ด้านการสนับสนุนงบประมาณจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน ด้านการส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม

2. ปัจจัยเชิงลบ

2.1 วิกฤติการณ์ด้านทรัพยากรป่าชายเลนและวิกฤติการณ์ด้านเศรษฐกิจ ที่นำไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ทำให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาและภัยที่จะเกิดขึ้นกับชุมชน จึงได้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มตัวแทนเพื่อร่วมคิด วางแผนและร่วมปฏิบัติ จนกระทั่งเกิดเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านท่าระแนะ

2.2 ปรากฏการณ์ด้านการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีการปรับตัวให้เข้ากับค่านิยมของนักท่องเที่ยว ด้วยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์ใช้ จึงสามารถพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาสได้

4.3.3 ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว

1. ปัจจัยเชิงบวก

1.1 การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจะต้องคำนึงถึงอนาคต เป็นการเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลนในฐานะห่วงโซ่ของชีวิต คุณค่าของทรัพยากรจะต้องอยู่ร่วมกัน เป็นผลประโยชน์ร่วมกันทุกคนจึงมีความสำเร็จร่วมกัน

1.2 การมีทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม ชุมชนมีความรัก ความสามัคคีและความเอื้ออาทรต่อกันของคนในชุมชน การมีจิตอาสาและเสียสละ การไม่แบ่งแยกศาสนาและวัฒนธรรม รวมถึงวัฒนธรรมที่เป็นแบบแผนการประพฤติปฏิบัติของชุมชนที่ดี

1.3 ความมุ่งมั่นและความเข้มแข็งของผู้นำ ชุมชนบ้านน้ำเชี่ยวมีการดำเนินการพัฒนาที่เกิดจากความมุ่งมั่นของผู้นำท้องถิ่น ผ่านนโยบายการบริหารและการกำหนดนโยบายการพัฒนาให้เป็นไปในทิศทางที่เหมาะสมตามศักยภาพของชุมชน เช่น การฟื้นฟูดูแลรักษาป่าไม้ชายเลน ทำให้เกิดแหล่งอาหาร แหล่งรายได้และแหล่งการศึกษาธรรมชาติและวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและนอกชุมชน

1.4 ความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว การนำความคิดสร้างสรรค์มาเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว ด้วยการนำเสนอทุนทางสังคมและทุนด้านวัฒนธรรมผ่านเรื่องราวและวิถีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่มีความหลากหลายเป็นสิ่งที่ทำให้มีความน่าสนใจและสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้มาท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

1.5 การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมของชุมชน ที่มีอยู่ เช่น ป่าชายเลน ลำคลอง โบราณสถาน วัด โบสถ์ มัสยิด ศาลเจ้า ทั้งยังเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผลประโยชน์ เป็นต้น

1.6 การกำหนดขอบเขตทรัพยากรที่ชัดเจน เช่น เขตรักษาพืชพันธุ์ เขตอนุรักษ์ และเขตหวงห้าม เช่น พื้นที่ที่จับปลาได้บางส่วน ตัดไม้ได้บางส่วน พื้นที่ที่ห้ามจับปลาหรือตัดไม้อย่างเด็ดขาด

1.7 การประสานงานที่ดีระหว่างชุมชน องค์กรและเครือข่ายรวมถึงการเข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่าย มีการศึกษาดูงานและร่วมมือกันทำกิจกรรมระหว่างเครือข่าย เช่น เป็นเครือข่ายชุมชนชายฝั่งเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลน เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในจังหวัดตราดและภูมิภาคตะวันออก

1.8 ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้เกิดการสนับสนุนในด้านงบประมาณ ด้านองค์ความรู้ ด้านกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งเป็นการส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

2. ปัจจัยเชิงลบ

2.1 สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือปัญหาร่วม เป็นปัญหาที่ทุกคนในชุมชนได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งปัญหาร่วมนี้ไปสู่การมีส่วนร่วมของชุมชนในการแก้ไขปัญหา จึงได้มีการรวมตัวเป็นกลุ่มตัวแทนเพื่อร่วมคิด วางแผนและร่วมปฏิบัติ จนกระทั่งเกิดเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวชุมชนบ้านน้ำเชี่ยว

2.2 ปรากฏการณ์ความนิยมการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีการปรับตัวให้เข้ากับค่านิยมของนักท่องเที่ยว ด้วยการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์ใช้จึงสามารถพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาสได้

ข้อค้นพบเงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด มีดังนี้

1. การเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลนในฐานะห่วงโซ่ของชีวิต วัฒนธรรมและความเป็นอยู่ที่มีความหลากหลายแต่ถ้าเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลนร่วมกัน เป็นผลประโยชน์ร่วมกันทุกคนจึงมีความสำเร็จร่วมกัน

2. มีทรัพยากรที่มีความอุดมสมบูรณ์ ป่าไม้ชายเลน ลำคลอง สัตว์น้ำ สัตว์ป่า คนในชุมชน สามารถปลูกพืชเศรษฐกิจได้ดีและมีความมั่นคง เช่น สวนผลไม้ ยางพารา มะพร้าว เป็นต้น
3. การมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน โดยเฉพาะป่าชายเลน ที่ต้องเกื้อกูลระหว่างกัน ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงการใช้ทรัพยากรอย่างมีคุณค่าและคำนึงถึงประโยชน์ระยะยาว ซึ่งเป็นสิ่งที่คนในชุมชนรักและหวงแหน
4. การมีจิตสำนึกที่ดีต่อป่า รักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน
5. การมีอุดมการณ์ในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชน ในการพึ่งพาตนเองช่วยเหลือตนเองมากกว่าจะไปร้องขอให้คนอื่นมาช่วย
6. การมีข้อกำหนด กฎ กติกาหรือการให้คุณให้โทษในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของทรัพยากร
7. การทำงานต้องมีความยืดหยุ่น คือทุกคนต้องมองเห็นเป้าหมายร่วมกันก่อน จากนั้นจึงตอบสนองความต้องการของคนในชุมชน
8. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจะต้องคำนึงถึงอนาคต คือการไม่จับปูในฤดูวางไข่ การอนุบาลลูกปูเมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมก็จะปล่อยลงสู่ทะเล เพื่อเป็นการอนุรักษ์และทดแทนทรัพยากรทางธรรมชาติที่สูญเสียไป
9. มีการกำหนดอาณาเขตอย่างชัดเจนว่าครอบคลุมพื้นที่เท่าไรและตรงไหนบ้างที่เรียกว่าป่าสาธารณะของชุมชนที่ร่วมกันเป็นเจ้าของ
10. มีการกำหนดขอบเขตการอนุรักษ์ เช่น เขตรักษาพืชพันธุ์พันธุ์สัตว์ บริเวณนี้จะห้ามจับ ห้ามตัดใด ๆ เลย และเขตอนุรักษ์ ซึ่งยังจับปลาได้บางส่วน ตัดไม้ได้บางส่วน เป็นต้น
11. การบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการรุกรานที่ดินในทะเลและการใช้ผลประโยชน์ทางทะเล
12. สมาชิกในชุมชนทุกคนต้องร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรรวมทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น
13. ความสามัคคี จิตอาสา เสียสละและก็จะต้องมี 5 ร่วม (ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลประโยชน์)
14. การมีผู้นำที่ดี ผู้นำคือคนที่ลงมือทำเอง เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับคนในกลุ่มและคนในชุมชนได้เห็นและทำตามได้ ถ้ามีผู้นำที่ดูแลเอาใจใส่ทุกประการคนในกลุ่มหรือชุมชนก็จะทำตามแบบอย่างได้ดี มีความมุ่งมั่น มีคุณธรรม เป็นที่ยอมรับของคนในกลุ่มและชุมชนหรือมีความสัมพันธ์ที่ดี มีความเสียสละและอดทนสูง สามารถสร้างความประทับใจให้แก่ผู้พบเห็น
15. การมีส่วนร่วมของชุมชน คนในชุมชนต้องมีการร่วมกันพิจารณาหรือมีข้อสรุปร่วมกันได้ในกลุ่ม หากมีปัญหาต้องมีการเคลียกันในที่ประชุมเพื่อลดความขัดแย้งและการเข้าใจกัน ที่สำคัญผลประโยชน์ของกลุ่มต้องชัดเจน

16. ต้องคำนึงถึงความรู้สึกของคนในทีมและคนในชุมชน เปิดโอกาสรับฟังข้อเสนอและความคิดเห็น
17. การมีเครือข่ายทั้งภายในและภายนอก
18. การให้ความสำคัญกับการศึกษาและการอนุรักษ์ การมีศูนย์ศึกษาทรัพยากรป่าชายเลน การมีแหล่งเรียนรู้ทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชน เป็นต้น
19. มีการบริหารจัดการที่ดี ความไว้วางใจหรือการมีธรรมาภิบาลจะเป็นตัวกำหนดการดำเนินงานของชุมชน
20. การดำเนินงานรูปแบบของกลุ่มหรือองค์กร เพื่อจะได้สามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันและแก้ไขปัญหาความขัดแย้งได้
21. ต้องมีการแบ่งหน้าที่กันและกระจายอำนาจออกไป การดูแลทรัพยากรป่าชายเลนจะต้องดำเนินการเป็นระยะเวลานาน จึงต้องมีการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบตามความถนัดของแต่ละคน คือต้องมีการแต่งตั้งคณะทำงานขึ้นมาแล้วก็ผลัดเปลี่ยนกันไปในทุกปีสองปีหรือแล้วแต่จะตกลงกัน
22. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการที่รับผิดชอบโดยตรง จะต้องให้การสนับสนุนส่งเสริมและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านหรือชุมชนได้เข้ามามีส่วนในการบริหารจัดการอย่างเต็มที่
23. ต้องมีการประสานงานที่ดีระหว่างชุมชน องค์กรท้องถิ่น หน่วยงานของรัฐและหน่วยงานพัฒนาอื่น ๆ ที่สำคัญต้องมีการประนีประนอมระหว่างกัน
24. การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานภายนอก เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด หน่วยงานรัฐระดับจังหวัด ป่าไม้จังหวัด กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงการท่องเที่ยว องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัย องค์กรพัฒนาและอื่น ๆ

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด ผู้วิจัยนำเสนอสรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะตามหัวข้อต่อไปนี้

- 5.1 สรุปผลการวิจัย
- 5.2 อภิปรายผลการวิจัย
- 5.3 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

5.1 สรุปผลการวิจัย

เพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัยข้อที่ 1 ศึกษาลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ ดังนี้

5.1.1 ข้อค้นพบลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด

1. ชุมชนบ้านเป็ดโน มีลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงสถาบันที่มีแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบธรรมชาติกับระบบสังคมในชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ โดยมีจิตสำนึกทางวัฒนธรรมของชุมชนคอยทำหน้าที่เป็นกลไกกำหนดความสัมพันธ์ของชุมชน เมื่อพิจารณาหลักการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน พบว่ามาจากแรงกดดันของนายทุน ปัญหาทรัพยากรเสื่อมโทรม ปัญหามลพิษจากการทำนาเกลือ จึงทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีความตื่นตัวที่จะสร้างฟื้นฟู อนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนร่วมกันให้มีความอุดมสมบูรณ์ดั้งเดิม ผ่านกระบวนการกลุ่มและองค์กรที่เป็นลักษณะเครือข่ายที่ไม่เป็นทางการยกระดับไปสู่ความเป็นทางการ มีการจัดตั้งทีมงานแต่ละฝ่ายขึ้นในชุมชน ชุมชนมีการออกกฎ ระเบียบ เพื่อบังคับใช้ป้องกันไม่ให้เกิดการใช้ทรัพยากรของชุมชนมากเกินไป รวมถึงการใช้อำนาจขององค์การบริหารส่วนตำบลในการแต่งตั้งคณะทำงานในมิติต่าง ๆ เพื่อการประสานงานเชื่อมโยงกลไกการดำเนินงานด้านทรัพยากรป่าชายเลนในระดับจังหวัด ชุมชนมีการสร้างความร่วมมือกับองค์กรภาคีเครือข่ายต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมที่อยู่นอกชุมชนให้เข้ามาสนับสนุนและพัฒนาชุมชน เพื่อที่จะยกระดับการสร้างความร่วมมือและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนในระยะยาว

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ลักษณะร่วมของการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ในเชิงสถาบันสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. ด้านความพอประมาณ มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ดังนี้

1.1 กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน

1.1.1 ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) มีการกำหนด กฎ ระเบียบ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน 2) ไม่อนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้ามาเก็บประโยชน์ จากป่าชายเลนของชุมชน 3) มีกองทุนเพื่อการจัดการป่าชายเลนของชุมชน เป็นเงินทุนในการบริหารจัดการ การป่าชายเลนและการทำงานกิจกรรมอื่น ๆ

1.1.2 ขอบเขตของทรัพยากรร่วม ประกอบด้วย 1) มีการกำหนดเขตป่าชายเลน ร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐ อาทิ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กรมเจ้าท่า กรมทรัพยากร ทางทะเลและชายฝั่ง 2) มีการทำเส้นทางเดินรอบป่าชายเลน มีการติดป้ายบอกทาง การติดป้าย ลักษณะและชนิดของพรรณไม้ป่าชายเลนของชุมชน

1.2 ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

1.2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) มีกฎ กติกา ห้ามตัด ไม้และจับสัตว์น้ำในฤดูวางไข่ 2) มีการจำกัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมไม่ให้มีการใช้ มากจนเกินไป ห้ามจับสัตว์น้ำในป่าชายเลนในช่วงขยายพันธุ์ ห้ามตัดไม้อายุน้อยและขยายพันธุ์ยาก หากต้องการตัดจะต้องขออนุญาตจากคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลนบ้านเป็ดใน เสียก่อน 3) ชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบการดูแลป่าชายเลน

1.2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) มีการจัดตั้งกลุ่มหรือ ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน เพื่อการอนุรักษ์อย่างถูกต้องและเป็นทางการ 2) มีการพัฒนาทรัพยากรร่วม ที่เหมาะสมกับศักยภาพของท้องถิ่น 3) การดำเนินงานมีความโปร่งใสสามารถตรวจสอบได้

1.3 ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ คือชุมชนมีการจัดตั้ง กลุ่มเพื่อทำกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน

2. ด้านความมีเหตุผล มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ดังนี้

2.1 กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน ด้านขอบเขตของทรัพยากรร่วม คือชุมชนมีการกำหนด เขตป่าชายเลนร่วมกันระหว่างชาวบ้านและหน่วยงานรัฐ อาทิ องค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว กรมเจ้าท่า กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง

2.2 ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

2.2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น คือในชุมชนมีการจัดกิจกรรมการเฝ้า ระวังและดูแลรักษาป่าชายเลนโดยสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน

2.2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) มีการสนับสนุนและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชน 2) การมีจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากร

2.3 การจัดให้สมาชิกมีส่วนในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน ประกอบด้วย 1) ชาวบ้านชุมชนบ้านเปิร์ตในมีส่วนร่วมในการกำหนดระเบียบการดูแลป่าชายเลน 2) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลงร่วมกันในการกำหนดบทลงโทษผู้ละเมิด 3) การจัดประชาคมร่วมกันของชุมชน 4) การมีระบบการบริหารจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม

2.4 การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล ด้านการสอดส่องดูแลสภาพทรัพยากร คือ ชุมชนมีการสำรวจระบบนิเวศพร้อม ๆ กับการลาดตระเวนในบริเวณป่าชายเลน

2.5 การลงโทษผู้ละเมิดกฎ ระเบียบ ประกอบด้วย 1) ผู้ที่กระทำผิดกฎ ระเบียบจะงดสิทธิผู้นั้นในการกู้ยืมเงินจากกลุ่มออมทรัพย์เป็นเวลา 3 ปี 2) การตัดไม้ป่าชายเลนจะใช้วิธีว่ากล่าวตักเตือน หากไม่เชื่อฟังจะนำเจ้าหน้าที่ไปจับกุมและดำเนินคดีตามกฎหมาย

2.6 ชุมชนต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ คือ 1) การพูดคุยเจรจาปรับความเข้าใจระหว่างคู่ขัดแย้ง 2) การให้ผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้านไกล่เกลี่ย

2.7 การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย คือ ชุมชนมีภาคีเครือข่ายการทำงานทั้งภาครัฐและเจ้าหน้าที่รัฐในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับชายฝั่งทะเล ตั้งแต่ระดับท้องถิ่น จังหวัดและประเทศ

3. ด้านการมีภูมิคุ้มกัน มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอม ดังนี้

3.1. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

3.1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) มีการจัดตั้งกลุ่มหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อการอนุรักษ์อย่างถูกต้องและเป็นทางการ 2) มีการจัดระบบการออมเงิน เช่น กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้างเปิร์ตใน

3.1.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน เพื่อประโยชน์ในดูแลรักษาทรัพยากร 2) มีการจำกัดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมไม่ให้มีการใช้มากเกินไป 3) กลุ่มมีการจัดทำแผนแม่บทชุมชนด้านทรัพยากร

3.2 การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล

3.2.1 การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) มีการจัดกิจกรรมในการเฝ้าระวังและดูแลรักษาป่าชายเลนโดยสมาชิกกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลน 2) มีการลาดตระเวนและตรวจตราดูแลป่าตามหน้าที่รับผิดชอบตามคลองที่อยู่ในพื้นที่

3.2.2 การสอดส่องดูแลสภาพทรัพยากร ประกอบด้วย 1) มีทีมตรวจการณของชาวบ้านเฝ้าระวังและลาดตระเวนตามลำคลองในป่าชายเลน 2) มีการสำรวจระบบนิเวศพร้อม ๆ กับการลาดตระเวนในบริเวณป่าชายเลน

3.3 การลงโทษผู้ละเมิดกฎ ระเบียบ ประกอบด้วย 1) ผู้ที่กระทำผิดกฎ ระเบียบจะงดสิทธิผู้นั้นในการกู้ยืมเงินจากกลุ่มออมทรัพย์เป็นเวลา 3 ปี 2) การตัดไม้ป่าชายเลนจะใช้วิธีว่ากล่าวตักเตือน หากไม่เชื่อฟังจะนำเจ้าหน้าที่ไปจับกุมและดำเนินคดีตามกฎหมาย

3.4 สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ คือชุมชนได้รับการยอมรับจากภาครัฐในการบริหารจัดการป่าชายเลน

3.5 การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย 1) การมีเครือข่ายป่าชายเลนตั้งแต่ระดับชุมชน จังหวัดไปจนถึงระดับประเทศ 2) มีภาคีเครือข่ายการทำงานทั้งภาครัฐและเจ้าหน้าที่รัฐในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับชายฝั่งทะเลตั้งแต่ระดับท้องถิ่น จังหวัดและประเทศ 3) มีเครือข่ายวิชาการ อาทิ มหาวิทยาลัย สำนักงานสนับสนุนการวิจัยหน่วยงานด้านการวิจัยต่าง ๆ เป็นต้น

4. ด้านความรู้ มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ดังนี้

4.1. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

4.1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) มีการถ่ายทอดและสืบทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรในชุมชน 2) การมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำ

4.1.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) ชุมชนมีการทำวิจัยท้องถิ่น 2) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในชุมชนและนอกชุมชน

4.2 ชุมชนต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ คือ 1) การมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำ 2) การจัดประชาคมร่วมกันของชุมชน

5. ด้านคุณธรรม สัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ดังนี้

5.1. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

5.1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น คือ 1) การมีนิเวศวิทยาทางจิต 2) การมีจิตสำนึกร่วมกันในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากร

5.1.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ คือ มีความยุติธรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

5.2 ชุมชนต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ คือ 1) การพูดคุยเจรจาปรับความเข้าใจระหว่างคู่ขัดแย้งให้เข้าใจกัน 2) การให้ผู้นำ ปราชญ์ชาวบ้านไกล่เกลี่ย 3) การบังคับใช้กฎหมาย

2. ชุมชนบ้านท่าระแนะมีการจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงอรรถประโยชน์ คือการจัดการจะตั้งอยู่บนฐานคิดเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ที่สามารถสร้างประโยชน์ภายในตัวของทรัพยากรเอง เป็นการแยกทรัพยากรออกจากคน เน้นความเข้าใจระบบนิเวศธรรมชาติระหว่างคนกับป่าด้วยการพึ่งพิงพึ่งพาอาศัยกัน เกื้อหนุนกัน โดยไม่เบียดเบียนทรัพยากรในชุมชนมากนัก ต้องการดำรงคงไว้ซึ่งทรัพยากรร่วมของชุมชน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วม ได้ปรับแนวความคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรร่วมให้เป็นนิเวศพิพิธภณณ์ โดยอาศัยทุนชุมชนที่มีอยู่เดิม เช่น ทุนด้านทรัพยากร ทุนด้านภูมิปัญญา ทุนทางวัฒนธรรมอาชีพและประเพณี นำมาจัดการสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน โดยมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนท่องเที่ยวบ้านท่าระแนะทำหน้าที่ขับเคลื่อนการดำเนินงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน และกลุ่มองค์กรการเงินที่จัดสรรผลประโยชน์ด้านสวัสดิการชุมชนให้แก่คนในชุมชน มีการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมในชุมชนด้วยหลักความเป็นธรรมต่อทรัพยากรร่วม สามารถส่งเสริมอาชีพและระบบเศรษฐกิจได้ดีในชุมชน

การวิเคราะห์ลักษณะร่วมของการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวความคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ในเชิงอรรถประโยชน์สามารถสรุปได้ ดังนี้

1. ด้านความพอประมาณ มีความสัมพันธ์กับแนวความคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ดังนี้

1.1 กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน

1.1.1 ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์ คือมีการออกกฎ กติกา ข้อตกลงร่วมกันเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนของคนในชุมชนและนอกชุมชน

1.1.2 ขอบเขตของทรัพยากรร่วม คือ มีเส้นทางเดินรอบป่าชายเลน การติดป้ายป่าชายเลนของชุมชน

1.2 ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

1.2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) ชุมชนกำหนดกฎระเบียบเกี่ยวกับทรัพยากรร่วมของชุมชนด้านการอนุรักษ์ป่าชายเลน ด้านการอนุรักษ์สัตว์น้ำ และการอนุรักษ์สัตว์ป่า 2) การมีแนวทางลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ของชุมชน

1.2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) มีการจัดตั้งกลุ่ม องค์กรศูนย์การเรียนรู้ที่มีความเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน 2) การมีจิตสำนึกที่ดีต่อประโยชน์ส่วนรวมในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรร่วม 3) มีการจัดการทรัพยากรด้านหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร 4) การนำทรัพยากรชุมชนมาใช้อย่างเหมาะสม ถูกต้องและสุจริต 5) ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลงร่วมกัน

1.3 การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล ด้านการสอดส่องดูแลสภาพทรัพยากร คือ ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลงร่วมกัน

2. ด้านความมีเหตุผล มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอม ดังนี้

2.1 กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน ด้านขอบเขตของทรัพยากรร่วม คือมีการกำหนดขอบเขต ป่าชายเลนชุมชนระหว่างผู้นำชุมชน หน่วยงานรัฐ เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรอง กรมป่าไม้ กรมเจ้าท่า

2.2 ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

2.2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) มีกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรร่วมในชุมชน 2) มีการพัฒนาเด็กและเยาวชนในชุมชนให้มีความรู้ และความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชน 3) มีการจัดตั้งกลุ่ม องค์กร ศูนย์การเรียนรู้ ที่มีความเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

2.2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ คือการนำทรัพยากรของชุมชนมาใช้ อย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด

2.3 การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกพร้อมกัน คือชาวบ้านในชุมชนมีส่วนร่วม ในการคิดและตัดสินใจจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลงร่วมกัน

2.4 การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล ด้านการกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์ คือ ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลงร่วมกัน

2.5 การลงโทษผู้ละเมิดกฎ ระเบียบ ประกอบด้วย 1) ถ้าเป็นคนในชุมชนทำผิดครั้งแรก จะตักเตือนและกล่าวโทษ โดยให้ฝ่ายปกครองพิจารณาตามกฎหมาย 2) ถ้าเป็นคนต่างถิ่นจะมีการ พุดคุยหรือตักเตือนทำบันทึกความผิด ถ้าทำผิดครั้งต่อไปจะทำยึดของกลางและปรับไม่เกิน 1,000 บาท ถ้าเป็นความผิดมีมูลค่ามากจะนำตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจ

2.6 ชุมชนต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ คือผู้นำชุมชนและ คณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ จะประชุมร่วมกันเพื่อจัดการความขัดแย้ง

2.7 การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย 1) การมีเครือข่ายป่าชายเลนระดับชุมชนและระดับจังหวัด 2) เข้าร่วมกิจกรรมภาคี เครือข่ายการทำงานในระดับท้องถิ่นและระดับจังหวัด 3) การมีภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่เชื่อมโยงทรัพยากรร่วมในระดับจังหวัด

3. ด้านการมีภูมิคุ้มกัน มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอม ดังนี้

3.1. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

3.1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น คือชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่ม องค์กร ศูนย์การเรียนรู้ที่มีความเชื่อมโยงกับการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

3.1.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ คือ 1) มีแนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนในรูปแบบการท่องเที่ยวแนวนิเวศพิพิธภัณฑ 2) มีการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในด้านหลักประกันความมั่นคงทางอาหาร

3.2 การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล

3.2.1 การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์ คือ มีการเฝ้าระวังโดยกลุ่มชาวบ้านและผู้นำชุมชน

3.2.2 การสอดส่องดูแลสภาพทรัพยากร คือ 1) มีการสอดส่องดูแลสภาพป่าชายเลนโดยกลุ่มเรือเรือรับจ้างและกลุ่มจักสาน 2) มีการสำรวจป่าชายเลนพร้อม ๆ กับการพานักท่องเที่ยวเยี่ยมชมป่าชายเลน

3.3 การลงโทษผู้ละเมิดกฎ ระเบียบ ประกอบด้วย 1) ถ้าเป็นคนในชุมชนทำผิดครั้งแรกจะตักเตือนและกล่าวโทษ โดยให้ฝ่ายปกครองพิจารณาตามกฎหมาย 2) ถ้าเป็นคนต่างถิ่นจะมีการพูดคุยหรือตักเตือนทำบันทึกความผิดถ้าทำผิดครั้งต่อไปจะทำยึดของกลางและปรับไม่เกิน 1,000 บาท ถ้าเป็นความผิดมีมูลค่ามากจะนำตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจ

3.4 สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ คือ ได้รับการยอมรับจากภาครัฐให้การสนับสนุนและส่งเสริมการทำกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรร่วม

3.5 การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย คือ 1) การมีเครือข่ายป่าชายเลนระดับชุมชนและระดับจังหวัด 2) มีภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เชื่อมโยงทรัพยากรร่วมในระดับจังหวัด

4. ด้านความรู้ มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ดังนี้

4.1. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

4.1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) ชุมชนมีการติดตามและปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของการเปลี่ยนแปลง 2) ชุมชนใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม

4.1.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) มีการพัฒนาเด็กและเยาวชนในชุมชนให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชน 2) มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ภายในชุมชนและนอกชุมชน

5. ด้านคุณธรรม

5.1. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

5.1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) การมีจิตสำนึกที่ดีต่อประโยชน์ส่วนรวมในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรร่วม 2) การนำทรัพยากรชุมชนมาใช้อย่างเหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุด

5.1.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ คือมีความยุติธรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร

5.2 ชุมชนต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ คือชุมชนจะใช้หลักการประนีประนอมเป็นกลไกในการจัดการจัดการความขัดแย้ง

3. ชุมชนบ้านน้ำเขียว มีลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงนิเวศวัฒนธรรม โดยมีแนวคิดแบบบูรณาการอย่างเป็นองค์รวมที่เข้าใจสภาพแห่งความเป็นจริงของการอยู่ร่วมกันของระบบทั้งระบบสังคมและระบบนิเวศทางธรรมชาติที่ถือว่ามิปฏิสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนภายใต้เงื่อนไขในพื้นที่ โดยมีจิตสำนึกทางวัฒนธรรมและความมีเหตุผลคอยทำหน้าที่เสมือนกลไกในการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสภาพสิ่งแวดล้อม เป็นการรักษาคุณภาพและความมั่นคงของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน มีการนำปัญหาที่มีอยู่ในชุมชนมาพูดคุยร่วมกันเพื่อหาแนวทางแก้ไข ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ จัดทำกิจกรรมการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ร่วมกันในชุมชน โดยมีเทศบาลตำบลน้ำเขียวและภาคีที่เกี่ยวข้องคอยให้การสนับสนุน มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวเชิงพหุวัฒนธรรมขึ้นในชุมชน โดยใช้ทรัพยากรร่วมในชุมชน เช่น ป่าชายเลน คลองน้ำเขียว มัสยิด วัดและทัศนียภาพที่สวยงามรวมถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชน ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ชุมชนมาเป็นเครื่องมือส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน ชุมชนมีการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมอย่างเป็นธรรมและใช้หลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นเครื่องมือในการจัดการความขัดแย้ง ชุมชนมีการส่งเสริมให้ปรับปรุงพื้นที่สาธารณะการจัดกิจกรรมเพื่ออนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน มีการสร้างความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนและชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมกับภาคีเครือข่ายป่าชายเลนและเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนในระดับจังหวัด

ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ลักษณะร่วมการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรม ในเชิงนิเวศวัฒนธรรมสามารถสรุปได้ ดังนี้

1. ด้านความพอประมาณ มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรม ดังนี้

1.1 กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน ด้านขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์ คือ 1) ชุมชนมีข้อกำหนดกฎกติกา การให้คุณให้โทษในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของทรัพยากรร่วมของชุมชน เช่น ห้ามตัดไม้ในป่าโกงกางหรือหากจำเป็นต้องใช้ก็ต้องมีการขออนุญาตจากกลุ่มและเจ้าหน้าที่ก่อน การไม่จับปลา

ในฤดูวางไข่การไม่ทิ้งไข่ลงในคลอง 2) กำหนดเขตเพื่อการดูแลรักษาป่าชายเลนของชุมชนสำหรับการอนุรักษ์ร่วมกับสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดตราด

1.2 ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

1.2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น คือ 1) มีการกำหนดกฎ กติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกันในชุมชน 2) มีการจัดตั้งกลุ่มหรือศูนย์การเรียนรู้ชุมชน 3) การมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

1.2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ คือ 1) มีการกำหนดพื้นที่ป่าชายเลนร่วมกันกับตำบลน้ำเชี่ยวโดยเทศบาลตำบลน้ำเชี่ยว กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมเจ้าท่า 2) มีการจัดตั้งธนาคารสัตว์น้ำในตำบลน้ำเชี่ยวทุกหมู่บ้าน โดยจะมีข้อตกลงว่าปูไข่จะไม่เอาไปขายแต่เอาให้ทางกลุ่มไปเพาะพันธุ์หรือขยายพันธุ์เพิ่มเติม 4) มีแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในรูปแบบการท่องเที่ยวแนวนิเวศวัฒนธรรม

1.3 ชุมชนต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ คือมีการยึดหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน

2. ด้านความมีเหตุผล มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอม ดังนี้

2.1 กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน

2.1.1 ขอบเขตของผู้ใช้ประโยชน์ คือ การกำหนดเขตหวงห้ามที่ชัดเจน (Zoning) คือ เขตอนุรักษ์และเขตรักษาพืชพันธุ์ในพื้นที่ป่าชายเลน

2.1.2 ขอบเขตของทรัพยากรร่วม คือ มีการกำหนดพื้นที่ป่าชายเลนตำบลน้ำเชี่ยว โดยเทศบาลตำบลน้ำเชี่ยว กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กรมเจ้าท่า

2.2 ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

2.2.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) มีแนวทางการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าชายเลนในรูปแบบการท่องเที่ยวแนวนิเวศวัฒนธรรม 2) มีการยึดหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในชุมชน

2.2.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ คือชุมชนมีการเพิ่มรายได้และลดรายจ่ายในครัวเรือน ชุมชน

2.3 การจัดให้สมาชิกมีส่วนในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน คือชาวบ้านมีส่วนร่วมในการคิดและตัดสินใจจัดทำกฎ กติกาและข้อตกลงร่วมกัน

2.4 การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล

2.4.1 การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์ คือ มีการเฝ้าระวังโดยกลุ่มชาวบ้านและผู้นำชุมชน

2.4.2 การสอดส่องดูแลสภาพของทรัพยากร คือชุมชนมีการสอดส่องดูแลสภาพป่าชายเลนโดยกลุ่มเรือท่องเที่ยว

2.5 การลงโทษผู้ละเมิดกฎ ระเบียบ คือ ลงโทษตามกฎหมายกำหนด

2.6 ชุมชนต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ คือใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการความขัดแย้ง

2.7 การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย ประกอบด้วย 1) ชุมชนบ้านน้ำเขียวเข้าร่วมเป็นอาสาท้องถิ่นรักโลก (อทล.) เพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน 2) มีภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เชื่อมโยงในระดับจังหวัดและระดับประเทศ

3. ด้านการมีภูมิคุ้มกัน มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ดังนี้

3.1. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

3.1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น ประกอบด้วย 1) มีการเฝ้าระวังโดยกลุ่มชาวบ้านและผู้นำชุมชน 2) มีการสอดส่องดูแลสภาพป่าชายเลน โดยกลุ่มเรือท่องเที่ยว

3.1.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ ประกอบด้วย 1) มีการจัดกิจกรรมร่วมกันของชุมชนเพื่อการอนุรักษ์และพัฒนา

3.2 การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล

3.2.1 การกำกับติดตามผู้ใช้ประโยชน์ คือมีการเฝ้าระวังโดยกลุ่มชาวบ้านและผู้นำชุมชน

3.2.2 การสอดส่องดูแลสภาพทรัพยากร คือ 1) มีการสอดส่องดูแลสภาพป่าชายเลน โดยกลุ่มเรือท่องเที่ยว 2) มีการสำรวจป่าชายเลนพร้อม ๆ กับการพานักท่องเที่ยวเยี่ยมชมป่าชายเลน 3) มีอาคารสำรวจป่าชายเลนหรือหอดูนกเพื่อการสอดส่องสภาพป่าชายเลน

3.3 สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ คือได้รับการยอมรับจากภาครัฐในการบริหารจัดการป่าชายเลน

3.5 การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย คือ 1) การมีเครือข่ายป่าชายเลนระดับชุมชนและระดับจังหวัด 2) มีภาคีเครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เชื่อมโยงทรัพยากรร่วมในระดับจังหวัดและระดับประเทศ

4. ด้านความรู้ สัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ดังนี้

4.1. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

4.1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น คือ 1) การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจ 2) ชุมชนมีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วม

4.1.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ คือ มีการเชื่อมโยงบูรณาการอนุรักษ์และ
การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลน

5. ด้านคุณธรรม

5.1. ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ

5.1.1 ความสอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น คือชุมชนการยึดถือหลักศาสนา

5.1.2 ความสอดคล้องในการใช้ประโยชน์ คือมีความยุติธรรมในการใช้ประโยชน์
จากทรัพยากร

5.2 ชุมชนต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย 1) การใช้
หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการความขัดแย้ง 2) ยึดหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

5.1.2 ข้อค้นพบเงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด

จากการวิเคราะห์ลักษณะการจัดการร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง
ของชุมชนในจังหวัดตราด พบว่าแต่ละลักษณะมีเงื่อนไขและปัจจัยสำคัญ ดังนี้

1. ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงสถาบัน มีเงื่อนไขสำคัญ คือ 1) การมีจิตสำนึก
ที่ดีต่อทรัพยากรร่วม 2) การพึ่งพาตนเองด้วยการเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ 3) มีการกำหนดขอบเขต
พื้นที่และของเขตการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วม 4) การมีข้อกำหนด กฎกติกาและบทลงโทษกรณี
ทำความผิด 5) ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ 6) การมีกลุ่ม องค์กรและโครงสร้างที่ชัดเจน 7) การมีส่วนร่วมใน
กิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากร 8) การรวมตัวเป็นเครือข่ายทั้งภายในและภายนอกชุมชน
9) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก โดยมีปัจจัยเชิงบวกที่สามารถทำให้การจัดการ
ทรัพยากรร่วมได้ดี คือ 1) ในการพึ่งพาตนเองของชุมชน 2) มีความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของระบบ
นิเวศ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง 3) การรวมตัวของชาวบ้านเป็นกลุ่ม/องค์กรชุมชน
4) มีการจัดโครงสร้างการทำงาน การกำหนดกฎ ระเบียบและจัดแบ่งหน้าที่ตามความสามารถ
5) การมีภาวะการนำของผู้นำ 6) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาหรือการถกแถลงร่วมกันเพื่อการเรียนรู้
7) การมีจิตสำนึกร่วมของชุมชน 8) การตระหนักถึงคุณค่าและภูมิปัญญาท้องถิ่น 9) ได้รับการ
สนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ปัจจัยเชิงลบ คือ 1) วิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน
2) อิทธิพลมืดของนายทุนและความขัดแย้งที่เกิดจากบุคคลภายนอกชุมชน

2. ลักษณะการจัดการทรัพยากรในเชิงอรรถประโยชน์ มีเงื่อนไขสำคัญ คือ 1) การมี
ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ 2) การมองเห็นคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลนในฐานะห่วงโซ่ของ
ชีวิต 3) การมีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกลมกลืนกับทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน 4) การใช้ประโยชน์จาก
ทรัพยากรร่วมอย่างยุติธรรม 5) การมีกฎ กติกาที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน
6) การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน 7) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

8) การจัดโครงการและกิจกรรมที่มีความเชื่อมโยงและบูรณาการ 9) การดำเนินงานรูปแบบของกลุ่มหรือองค์กร 10) ต้องมีการแบ่งหน้าที่กระจายงานกันออกไป 11) การประสานงานที่ดีระหว่างชุมชนองค์กรปกครองท้องถิ่นและหน่วยงานรัฐ โดยมีปัจจัยเชิงบวกที่สามารถทำให้การจัดการทรัพยากรร่วมได้ดี คือ 1) การมีจิตสำนึกร่วมเพื่อบริหารจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน 2) ชุมชนมีการดำรงชีพที่สอดคล้องกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่และอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูลกัน ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่าและคำนึงถึงประโยชน์สูงสุด 3) การมีฐานทรัพยากรและเศรษฐกิจที่ช่วยส่งเสริมให้คนในชุมชนมีรายได้เสริมควบคู่ไปกับการอนุรักษ์ฐานทรัพยากรของชุมชน 4) การแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบภายในกลุ่ม 5) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง 6) มีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น 7) ทุนของชุมชน 8) การมีเครือข่ายและการเข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่าย 9) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐ เอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ปัจจัยเชิงลบ คือ 1) วิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป 2) การมีหนี้สิน 3) การขาดการมีส่วนร่วมของผู้นำท้องถิ่น 4) การขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก ทั้งภาครัฐ เอกชนและองค์กรพัฒนาเอกชน ปัจจัยเชิงลบ คือ 1) วิถีการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีการปรับตัวให้เข้ากับค่านิยมของนักท่องเที่ยว

3. ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงนิเวศวัฒนธรรม มีเงื่อนไขสำคัญ คือ 1) การเห็นคุณค่าของทรัพยากรร่วม 2) การกำหนดอาณาเขตของทรัพยากรร่วม เช่น เขตอนุรักษ์ เขตหวงห้าม เขตรักษาพืชพันธุ์ 3) การมีข้อกำหนด กฎ กติกาหรือการให้คุณให้โทษในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของทรัพยากรร่วม 4) การร่วมกันดูแลรักษาทรัพยากรร่วมทั้งที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรที่มนุษย์สร้างขึ้น 5) การบังคับใช้กฎหมายเพื่อดำเนินการแก่ผู้ละเมิดกฎ กติกา 6) การมีผู้นำที่ดีสามารถเป็นแบบอย่างได้ 7) การบริหารจัดการต้องมีธรรมาภิบาล คำนึงถึงความรู้สึกร่วมกันและคนในชุมชน 8) การมีจิตอาสา สามัคคี เสียสละและต้องมี 5 ร่วม (ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ร่วมรับผลประโยชน์) 9) การทำงานร่วมกันต้องมีความยืดหยุ่น มองเห็นเป้าหมายร่วมกันก่อนจากนั้นจึงตอบสนองความต้องการของชุมชน 10) ให้ความสำคัญกับการศึกษาเรียนรู้และการอนุรักษ์ 11) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการต้องให้การส่งเสริมและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้เข้าร่วมบริหารจัดการอย่างเต็มที่ 12) การได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและหน่วยงานภายนอก โดยมีปัจจัยเชิงบวกที่สามารถทำให้การจัดการทรัพยากรร่วมได้ดี คือ 1) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่จะต้องคำนึงถึงอนาคต 2) การมีทุนทางสังคมและทุนทางวัฒนธรรม 3) ความมุ่งมั่นและความเข้มแข็งของผู้นำ 4) ความคิดสร้างสรรค์ในการสร้างจุดดึงดูดนักท่องเที่ยว 5) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการดูแลรักษาทรัพยากรร่วมของชุมชน เช่น ป่าชายเลน ลำคลอง โบราณสถาน วัด โบสถ์ มัสยิด ศาลเจ้า 6) การประสานงานที่ดีระหว่างชุมชน องค์กรและเครือข่ายรวมถึงการเข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่าย 7) ความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ ทำให้เกิดการสนับสนุนด้านงบประมาณและองค์ความรู้ รวมถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ปัจจัยเชิงลบ คือ 1) สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชนหรือปัญหาที่ทุกคนในชุมชนได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม

2) ปรากฏการณ์ด้านการท่องเที่ยวที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้ชาวบ้านในชุมชนมีการปรับตัวให้เข้ากับ ความนิยมของนักท่องเที่ยวด้วยการใช้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์ใช้ จึงสามารถพลิกวิกฤติ ให้เป็นโอกาสได้

5.1.3 รูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของ ชุมชนในจังหวัดตราด

ข้อค้นพบที่ได้จากสังเคราะห์ลักษณะ เงื่อนไขและปัจจัยการจัดการทรัพยากรร่วมของ ชุมชนตามแนวทางสหวิทยาการแบบสหสาขา (Interdisciplinary) เป็นการประยุกต์แนวคิด ทฤษฎี เพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่เหมาะสมกับชุมชน ได้นำมาสู่การตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อ 3 คือ การนำเสนอรูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของ ชุมชนในจังหวัดตราด ผู้วิจัยได้ค้นพบรูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของ เศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดตราดที่สำคัญ ดังนี้

การจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงสถาบัน ประกอบด้วย 1) การมีข้อกำหนด กฎ กติการ่วมกัน ในชุมชน 2) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน 3) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างคุ้มค่า 4) การมีจิตสำนึกร่วม 5) ผู้นำชุมชนที่มีคุณธรรมและเสียสละ 6) การมีนิเวศวิทยาทางจิต 7) การมี ส่วนร่วมของชุมชน 8) การทำงานร่วมกันเป็นภาคีเครือข่าย 9) การเชื่อมโยงกิจกรรมอนุรักษ์และ พัฒนาอย่างเป็นองค์รวม

การจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงอรรถประโยชน์ ประกอบด้วย 1) การใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรร่วมอย่างยุติธรรม 2) การมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม 3) การมีส่วนร่วมของชุมชน 4) การทำงานร่วมกันเป็นเครือข่าย 5) การเชื่อมโยงกิจกรรมอนุรักษ์และพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม 6) การประสานงานที่ดี 7) การมีกลุ่มและองค์กรที่มีโครงสร้างชัดเจน 8) การใช้หลักธรรมาภิบาล ในการบริหารจัดการ 9) การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

การจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ประกอบด้วย 1) การกำหนดขอบเขตพื้นที่ และขอบเขตทรัพยากรร่วม 2) การมีนิเวศวิทยาทางจิต 3) การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ 4) ผู้นำชุมชนที่มี คุณธรรมและเสียสละ 5) การมีส่วนร่วมของชุมชน 6) การเชื่อมโยงกิจกรรมอนุรักษ์และพัฒนาอย่าง องค์รวม 7) การประสานงานที่ดี 8) การทำงานร่วมกันเป็นภาคีเครือข่าย 9) การสนับสนุนจาก หน่วยงานภายนอก

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

สำหรับการวิเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยในชุมชนนี้ ผู้วิจัยจะอภิปรายตาม วัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

5.2.1 ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด

ลักษณะการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนในจังหวัดตราด พบว่ามี 3 ลักษณะ คือ

- 1) การจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงสถาบัน ที่มีแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างระบบธรรมชาติกับระบบสังคมในชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ โดยมีจิตสำนึกทางวัฒนธรรมของชุมชนทำหน้าที่เป็นกลไกกำหนดความสัมพันธ์ของชุมชน 2) การจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงอรรถประโยชน์ โดยมีแนวคิดเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ที่สามารถสร้างประโยชน์ภายในตัวของทรัพยากรเองเป็นการแยกทรัพยากรออกจากคน เน้นความเข้าใจระบบนิเวศธรรมชาติระหว่างคนกับป่าด้วยการพึ่งพิงพึ่งพาอาศัยกันและกัน เกื้อหนุนกัน โดยไม่เบียดเบียนทรัพยากรในชุมชนมากนัก ต้องการดำรงคงไว้ซึ่งทรัพยากรร่วมของชุมชน 3) การจัดการทรัพยากรร่วมในเชิงนิเวศวัฒนธรรม ที่มีแนวคิดแบบบูรณาการอย่างเป็นองค์รวม มีความเข้าใจสภาพความเป็นจริงในการอยู่ร่วมกันของระบบ ทั้งระบบสังคมและระบบนิเวศทางธรรมชาติ ซึ่งถือว่าปฏิบัติสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนภายใต้เงื่อนไขในพื้นที่ โดยมีจิตสำนึกทางวัฒนธรรมและความมีเหตุผลของชุมชนคอยทำหน้าที่เสมือนกลไกการปรับตัวของมนุษย์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เพื่อรักษาคุณภาพและความมั่นคงของการดำรงชีวิตอยู่ร่วมกัน สอดคล้องกับอำนาจ กายจนพันธุ์ (2543 : 5-24) ที่เสนอการศึกษาการจัดการทรัพยากรชุมชนไว้ 4 แนวทาง คือ 1) การจัดการทรัพยากรในเชิงอรรถประโยชน์ แนวทางการศึกษาตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดหลักเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เน้นความเข้าใจระบบนิเวศธรรมชาติจากมุมมองด้านวิทยาศาสตร์เป็นสำคัญ ซึ่งมักจะแยกศึกษาธรรมชาติเฉพาะด้านที่เป็นรูปธรรมของความสัมพัทธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสภาพแวดล้อมกายภาพเท่านั้น ซึ่งจะมองข้ามความหมายของธรรมชาติในลักษณะแยกส่วน 2) การจัดการทรัพยากรในเชิงนิเวศวัฒนธรรมหรืออาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการจัดการทรัพยากรในเชิงจิตสำนึก เป็นการทำความเข้าใจถึงสภาพความเป็นจริงในการอยู่ร่วมกันทั้งระบบสังคมและระบบนิเวศทางธรรมชาติที่มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสลับซับซ้อนและหลากหลายของระบบนิเวศเพื่อการดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง 3) การจัดการทรัพยากรในเชิงสถาบัน แนวการศึกษาจะมีแนวความคิดที่ตั้งอยู่บนความสัมพันธ์ระหว่างระบบธรรมชาติกับระบบสังคมในชุมชนที่สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้ แต่ในเงื่อนไขที่กำหนดความสัมพันธ์นั้นจะมีมุมมองขยายเพิ่มเติมออกไป นอกเหนือจากเงื่อนไขเชิงจิตสำนึกทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ทำหน้าที่เป็นเสมือนกลไกกำหนดความสัมพันธ์ตามความคิดของการศึกษาและให้ความสำคัญกับเงื่อนไขเชิงสถาบันที่ไม่ได้ผูกติดอยู่กับชุมชนหรือมีอยู่แล้วในหน่วยของชุมชน 4) การจัดการทรัพยากรในเชิงความสัมพันธ์ของอำนาจ แนวทางการศึกษานี้ตั้งอยู่บนฐานคิดที่เน้นการมองประเด็นปัญหาทั้งสองด้าน ในด้านหนึ่งจะมีความเข้าใจเช่นเดียวกับแนวทางการศึกษาทั้งสองก่อนหน้านั้นที่มีฐานคิดที่ว่าระบบนิเวศทางธรรมชาติและระบบสังคมของมนุษย์นั้นสามารถอยู่ร่วมกันได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งก็จะตั้งคำถามอีกด้วยว่า

เพราะสาเหตุที่ทำให้สังคมมนุษย์ยังคงทำลายสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ โดยที่มุมมองทั้งสองด้าน มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน

การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัด ตราดตามกรอบแนวความคิดสามห่วง สองเงื่อนไข เป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีการเปลี่ยนแปลง อยู่ตลอดเวลาและมุ่งเน้นการรอดพ้นจากภัยและวิกฤติเพื่อความมั่นคงและยั่งยืน มีความสอดคล้องกับ แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ตามหลักการออกแบบกติกา 8 ประการ คือ 1) กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน 2) ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ 3) การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน 4) การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล 5) การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ 6) ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ 7) สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วม ของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ 8) การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการ จัดการภาคีเครือข่าย ซึ่งมีลักษณะที่สัมพันธ์กัน ดังนี้

1. ความพอประมาณ เป็นความพอดีที่ไม่น้อยและไม่มากเกินไป ไม่เบียดเบียนตนเองและ ผู้อื่นรวมถึงการไม่เบียดเบียนทรัพยากรร่วมในชุมชนด้วย ในด้านเศรษฐศาสตร์ความพอประมาณ เป็นเครื่องกำหนดการใช้ทรัพยากรร่วมของชุมชนให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดและสามารถส่งต่อไปยัง คนรุ่นอื่น ๆ ในภายหลังด้วย ดังนั้นชุมชนในจังหวัดตราดจึงใช้หลักความพอประมาณ เพื่อกำหนด กฎ ระเบียบและกติกาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมกัน รวมถึงมีการกำหนดอาณาเขต ของทรัพยากร เช่น การจัดทำเส้นทางเดิน การตัดป่าความรู้ ประชาสัมพันธ์และส่งเสริมการบังคับใช้ กฎ ระเบียบ กติกาของหน่วยงานในพื้นที่ ในประเด็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรร่วมของชุมชน เพื่อดูแลทรัพยากร ชุมชนจะมีการส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มองค์กรและเครือข่าย โดยคำนึงถึง ความหลากหลายทางวัฒนธรรม หลักปฏิบัติทางศาสนา หลักการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ มีการดำเนิน กิจกรรมที่หลากหลายทางวัฒนธรรม บนพื้นฐานของความพอประมาณ เช่น การเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย มีการจัดการทรัพยากรที่มีความเหมาะสมกับชุมชนและให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม มีการนำ ทรัพยากรมาใช้อย่างถูกต้องและสุจริตโดยมีจิตสำนึกต่อทรัพยากร ซึ่งชุมชนในจังหวัดตราดมีลักษณะ การจัดการทรัพยากรร่วมที่มีความสัมพันธ์กับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสตรอม ในหลักการที่เห็นได้ชัดเจน คือกำหนดขอบเขตให้ชัดเจน ทั้งขอบเขตผู้ใช้ประโยชน์และขอบเขตของ ทรัพยากรร่วม รวมถึงความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ สอดคล้องกับเงื่อนไขของท้องถิ่น สอดคล้องในการใช้ประโยชน์ ดังนั้นหลักการเหล่านี้จึงเป็นหลักการที่ชุมชนคำนึงถึงเพราะจะทำให้ ไม่เบียดเบียนการใช้ทรัพยากรมากเกินไป

2. ความมีเหตุผล เป็นการตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงที่จะต้องเป็นไป อย่างมีเหตุและผล โดยการพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนการคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะ เกิดขึ้นในอนาคตจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ ชุมชนในจังหวัดตราดใช้หลักความมีเหตุผล

เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกันในการจัดการทรัพยากรร่วม เหตุผลการกำหนดขอบเขตของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร เช่น เขตหวงห้าม เขตอนุรักษ์ รวมถึงการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และปลูกจิตสำนึกทั้งคนในชุมชนและนอกชุมชน การใช้หลักความมีเหตุผลในการบูรณาการงาน คนและกิจกรรม เช่น การปลูกป่าเพิ่มเติม อบรมมัคคุเทศก์น้อย การส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน นอกจากนี้ยังมีการสร้างระบบการบริหารจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วม เช่น การจัดเวทีประชาคม การร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมกันออกกฎระเบียบ กติกา ข้อตกลงและกำหนดบทบาทต่อผู้กระทำผิด มีการใช้หลักความมีเหตุผลเชื่อมประสานหน่วยงานในท้องถิ่นบังคับใช้กฎ กติกาในการกระทำผิด หรือเมื่อมีผู้ละเมิดกฎ ระเบียบก็จะใช้หลักความมีเหตุผลในการประชุมร่วมกันของผู้นำและคณะกรรมการกลุ่มต่าง ๆ เพื่อหาข้อยุติและจัดการความขัดแย้ง โดยใช้การเจรจาไกล่เกลี่ย ปรับความเข้าใจระหว่างคู่ขัดแย้ง การคำนึงถึงผลลัพธ์และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นจากการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน ดังนั้นการกระทำ วิธีการและการเลือกปฏิบัติในสิ่งๆ ที่ดำเนินการนั้น ต้องเน้นการใช้ข้อมูล ร่วมกันคิด ตัดสินใจ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อทุกคนบนพื้นฐานความถูกต้อง

3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดี เป็นการเตรียมตัวเตรียมใจให้พร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล โดยชุมชนในจังหวัดตราดได้มีการเตรียมความพร้อมด้วยการมีแผนแม่บทของชุมชน แผนงานส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีความโปร่งใสในการดำเนินงาน สามารถประยุกต์ใช้ทุนชุมชนให้เข้ากับสถานการณ์ มีการจัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์และการออมเงินของชุมชน เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงทางอาหารและอาชีพ มีการจัดตั้งทีมงานเฝ้าดูแลและสำรวจทรัพยากรของชุมชนเพื่อปกป้องทรัพยากรร่วมของชุมชน มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนและนอกชุมชนได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ จัดให้มีพื้นที่เพื่อรองรับการดำเนินกิจกรรมและบูรณาการการทำงาน การได้รับการสนับสนุนกับหน่วยงานภายนอกเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมและการจัดการทรัพยากรร่วมกันของชุมชน ส่งผลให้เกิดการยอมรับจากภาครัฐ โดยมีภาคีเครือข่ายการทำงานร่วมกัน

4. ความรู้ เป็นความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ อย่างรอบด้าน เพื่อประโยชน์การนำไปปฏิบัติโดยมีความรอบคอบและความระมัดระวังเป็นพื้นฐาน ชุมชนในจังหวัดตราดเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรให้เกิดคุณค่าและมูลค่าสามารถรองรับความรู้เพิ่มเติมความรู้จากการติดตามสถานการณ์ต่าง ๆ ผ่านข้อมูลข่าวสาร สื่อโซเชียล และจากหน่วยงานภายนอก จึงทำให้สามารถส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในชุมชนได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ยังมีการทำวิจัยชุมชนด้วยศักยภาพของชุมชนตนเองเพื่อพึ่งพาผู้อื่นให้น้อยที่สุด

5. คุณธรรม เป็นการปฏิบัติตนด้วยการใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต เช่น ความสุจริต ความขยันหมั่นเพียร อุดมคติ เสียสละ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่จะต้องเสริมสร้างให้เกิดขึ้นในชุมชน

จังหวัดตราดเป็นชุมชนที่มีคุณธรรมทั้งในด้านคุณธรรมที่สังคมกำหนด ซึ่งเป็นคุณธรรมที่นำไปใช้ในชีวิตรประจำวันและคุณธรรมของปัจเจกชนที่นำมาใช้กับตัวเอง โดยมีฉากทัศน์ในลักษณะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติและการยึดถือปฏิบัติตามหลักศาสนาเป็นเครื่องกำหนด ในส่วนคุณธรรมของผู้นำชุมชนที่มีภาวะผู้นำก็จะทำให้เกิดความไว้วางใจเชื่อใจของคนในชุมชน ส่งผลต่อนิเวศวิทยาทางจิตภายในชุมชน การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนทั้งสามแห่งจะยึดโยงประเด็นความยุติธรรมในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ส่วนหลักคุณธรรมในการอยู่ร่วมกันในชุมชน คนในชุมชนยึดหลักการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข สำหรับการจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในชุมชนส่วนใหญ่จะใช้หลักความเป็นเครือญาติและความเป็นชุมชน รวมถึงการใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการชุมชน

ข้อสรุปรวบยอดเพื่อการอภิปรายผลการวิจัยตามข้างต้นมีความสอดคล้องกับงานวิจัยของจักรกฤษณ์ จันทรแลล้ม (2558) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่องกระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านเป็ดใน ตำบลห้วงน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวปฏิบัติที่เป็นเลิศและปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลในด้านการดำเนินการฟื้นฟูพื้นที่ธรรมชาติป่าชายเลนของชุมชนต้นแบบ งานวิจัยดังกล่าวพบว่า แนวปฏิบัติที่เป็นเลิศของชุมชนต้นแบบคือการน้อมนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับประยุกต์ใช้ในชุมชน ชาวบ้านในชุมชนมีการดำเนินชีวิตตามแนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยใช้หลักคิดแบบ 3 ห่วง คือ ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว และ 2 เงื่อนไข คือ เงื่อนไขความรู้ เงื่อนไขคุณธรรมเป็นแนวคิดหลักในการกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหาในชุมชน ทั้งด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน ส่งผลทำให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้และเกิดเป็นชุมชนที่เข้มแข็งสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นจึงเป็นชุมชนต้นแบบที่สำคัญในการกระจายผลการปฏิบัติตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไปยังชุมชนอื่น ๆ ได้เป็นอย่างดี ส่วนพระพลากร สุ่มังคโล (อนุพันธ์) (2563 : 142-146) ศึกษาเรื่องการจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีวัตถุประสงค์การศึกษา เพื่อศึกษาการจัดการป่าชุมชนท้องถิ่น ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในประเด็นแนวคิดและหลักการจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นและรูปแบบการจัดการป่าชุมชนท้องถิ่น ผลการศึกษาพบว่า มีการนำหลักความสามัคคีมาใช้ในการจัดการป่าชุมชน โดยได้ดำเนินการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ในการรักษาป่าให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ และได้มีการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาดำเนินการเพื่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน เช่น การปลูกป่าเสริม การเพาะพันธุ์กล้าไม้สมุนไพรรักษาป่าชุมชนมีแนวคิดที่จะพัฒนาศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงขึ้นมา เพื่อใช้เป็นสถานที่ในการดำเนินกิจกรรมการทอผ้าย้อมสีธรรมชาติ การปลูกสมุนไพร นอกจากเป็นศูนย์ฝึกอาชีพแล้วยังมีการเพาะปลูกพืช เช่น พืชผลไม้ หน่อไม้ หวาย ผักหวานป่า ฟ้าทะลายโจร ซึ่งผลิตภัณฑ์ที่ได้จากศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงจะออกจำหน่ายเป็นแหล่งรายได้ของครอบครัวแทนการตัดไม้ทำลายป่า

ส่วนรูปแบบการจัดการป่าชุมชนท้องถิ่น ประกอบด้วย รูปแบบการสร้างเครือข่ายการจัดการป่าชุมชน ด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชนและรูปแบบการเชื่อมโยงเครือข่ายกับภาครัฐในการจัดการป่าชุมชน นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับการวิจัยของสมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2560) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดชัยภูมิ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการจัดการป่าชุมชนในจังหวัดชัยภูมิ ศึกษาความสอดคล้องกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (SEP) และแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วม (CPR) ของเอลินอร์ ออสโตรม โดยทำการศึกษาจากป่าชุมชนจำนวน 2 แห่ง ผลการศึกษาพบว่า การจัดการป่าชุมชนเป็นไปตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าและการเสียสละเพื่อส่วนรวมของผู้นำ นอกจากนี้การจัดการป่าชุมชนยังสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรมเกี่ยวกับการกำหนดขอบเขตของป่าชุมชน การตรวจสอบป่า ตรวจสอบการใช้ประโยชน์ของสมาชิก การลงโทษผู้กระทำผิดจากเบาไปหาหนัก การจัดการความขัดแย้งอย่างมีประสิทธิภาพ การยอมรับสิทธิชุมชนในการรักษาป่าของเจ้าหน้าที่รัฐและการเชื่อมโยงกับเครือข่ายภายนอก

5.2.2 เงื่อนไขสำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด

เงื่อนไขสำคัญการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดตราด ประกอบด้วย 1) การมีจิตสำนึกที่ดีต่อทรัพยากรร่วมของชุมชน 2) ทุนของชุมชน 3) การสร้างการมีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพ 4) การมีข้อกำหนด กฎ กติกาและข้อตกลงในการจัดการ 5) กลุ่ม องค์กรและเครือข่าย 6) การจัดทำแผน โครงการและกิจกรรม 7) ภูมิปัญญาท้องถิ่นและการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ 8) การยึดหลักธรรมาภิบาลและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ 9) ผู้นำที่มีความรับผิดชอบ 10) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานและองค์กรภายนอก โดยมีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรม (Ostrom, 2010 : 653) ตามหลักการออกแบบกติกา 8 ประการ คือ 1) กำหนดขอบเขตให้ชัดเจน 2) ความสอดคล้องของกฎระเบียบต่าง ๆ 3) การจัดให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเลือกร่วมกัน 4) การกำกับติดตามและสอดส่องดูแล 5) การลงโทษผู้ละเมิดกฎระเบียบ 6) ชุมชนจะต้องมีกลไกการจัดการความขัดแย้งที่มีประสิทธิภาพ 7) สิทธิในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนนั้นจะต้องได้รับการยอมรับจากรัฐ 8) การเชื่อมโยงทรัพยากรร่วมสู่ระบบที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดการภาคีเครือข่าย ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับวิจอร์ย เลียนจำรุณ และคณะ (2548 : 8-9) ที่ได้กล่าวว่าการดำรงรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรชุมชนนั้น ชุมชนสามารถดำรงรักษาความสมบูรณ์ของทรัพยากรชุมชนให้ยั่งยืนได้จะต้องมีปัจจัยต่าง ๆ คือ 1) ชุมชนสามารถเข้าถึงการใช้ประโยชน์ จัดการ ดูแลรักษา ตัดสินใจและสามารถปกป้องการทำลายทรัพยากรได้ดีกว่ารัฐ 2) ชุมชนสามารถวางแผน ออกกฎ ระเบียบในการใช้ประโยชน์ การจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรของชุมชนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ภูมิปัญญา ความเชื่อและวัฒนธรรมของชุมชน

3) ชุมชนสามารถกำหนดทางเลือกและตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่เข้ามาภายในชุมชน สอดคล้องกับศรีสุรางค์ มาศศิริกุล (2557) ที่อธิบายสรุปในเอกสารผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียวครั้งที่ 16 ไว้ว่า ในแต่ละชุมชนจะมีเงื่อนไขสำคัญที่แตกต่างกันไปตามบริบท แต่สิ่งหนึ่งที่สำคัญยิ่งคือ จิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ทรัพยากรคงอยู่กับโลกให้ยาวนานที่สุด เงื่อนไขสำคัญนั้นประกอบไปด้วย 1) กิจกรรมจะมีส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนงานในชุมชน 2) การมีระบบนิเวศที่อุดมสมบูรณ์ 3) มีการบริหารจัดการที่อยู่ภายใต้คณะกรรมการรูปแบบต่าง ๆ 4) สังคม ชุมชน วัฒนธรรมที่เอื้อประโยชน์ต่อกันภายในชุมชน

ส่วนปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้ชุมชนในจังหวัดตราดสามารถจัดการทรัพยากรร่วมได้ดีนั้น ประกอบด้วย 2 ประการ คือ

ปัจจัยเชิงบวก ประกอบด้วย 1) การมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ 2) การตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรป่าชายเลน 3) การมีแนวความคิดที่เน้นการดำรงชีวิตด้วยการอยู่ร่วมกันกับสิ่งแวดล้อม 4) เน้นหลักการพึ่งตนเองและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ 5) การมีโครงสร้างกลุ่มที่ชัดเจน 6) การมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของตนเอง 7) การมีผู้นำที่ดี มีความรู้ความสามารถ มีความคิดสร้างสรรค์และมีวิสัยทัศน์ 8) จะต้องมีการประสานงานที่ดีและมีประสิทธิภาพ 9) มีการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น 10) การได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก

ปัจจัยเชิงลบ ประกอบด้วย 1) วิถีการดำเนินทรัพยากรร่วมที่เสื่อมโทรมและทรัพยากรมีจำนวนลดน้อยลง 2) อิทธิพลของนายทุนที่เข้ามารุกคืบป่าชายเลนและสร้างความขัดแย้งในชุมชน และ 3) ปรากฏการณ์ด้านการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวนิยมการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพิ่มมากขึ้นทำให้ชุมชนมีการปรับตัวให้เข้ากับค่านิยมของนักท่องเที่ยว ปัจจัยดังกล่าวสอดคล้องกับโกวิท พวงงาม (2553 : 528-533) ที่ได้กล่าวถึงปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง ประกอบด้วย 1) การต่อสู้กับอิทธิพลภายนอกพร้อมกัน 2) การแบ่งหน้าที่ตามความสามารถของสมาชิก 3) การทำงานอย่างต่อเนื่อง 4) การเสียสละ ทุ่เมและโปร่งใส 5) ความเป็นผู้นำอารยะ 6) การมีส่วนร่วม อิสระในการคิด ใฝ่การเรียนรู้ 8) เปิดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และยังมีความสอดคล้องกับการศึกษาของประเมิน กภาพักดี (2564 : 17-21) ที่ได้ทำการศึกษาเรื่อง แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ในเขตพื้นที่ภาคตะวันออก เมื่อวิเคราะห์ปัจจัยความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนบ้านคลองอารางพบว่า มีปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน 5 ประการ คือ 1) ทุนมนุษย์ของชุมชน 2) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน 3) การสร้างข้อตกลงและกำหนดกฎระเบียบ 4) การแบ่งปันผลประโยชน์จากป่าอย่างเป็นธรรม 5) การสร้างเครือข่าย

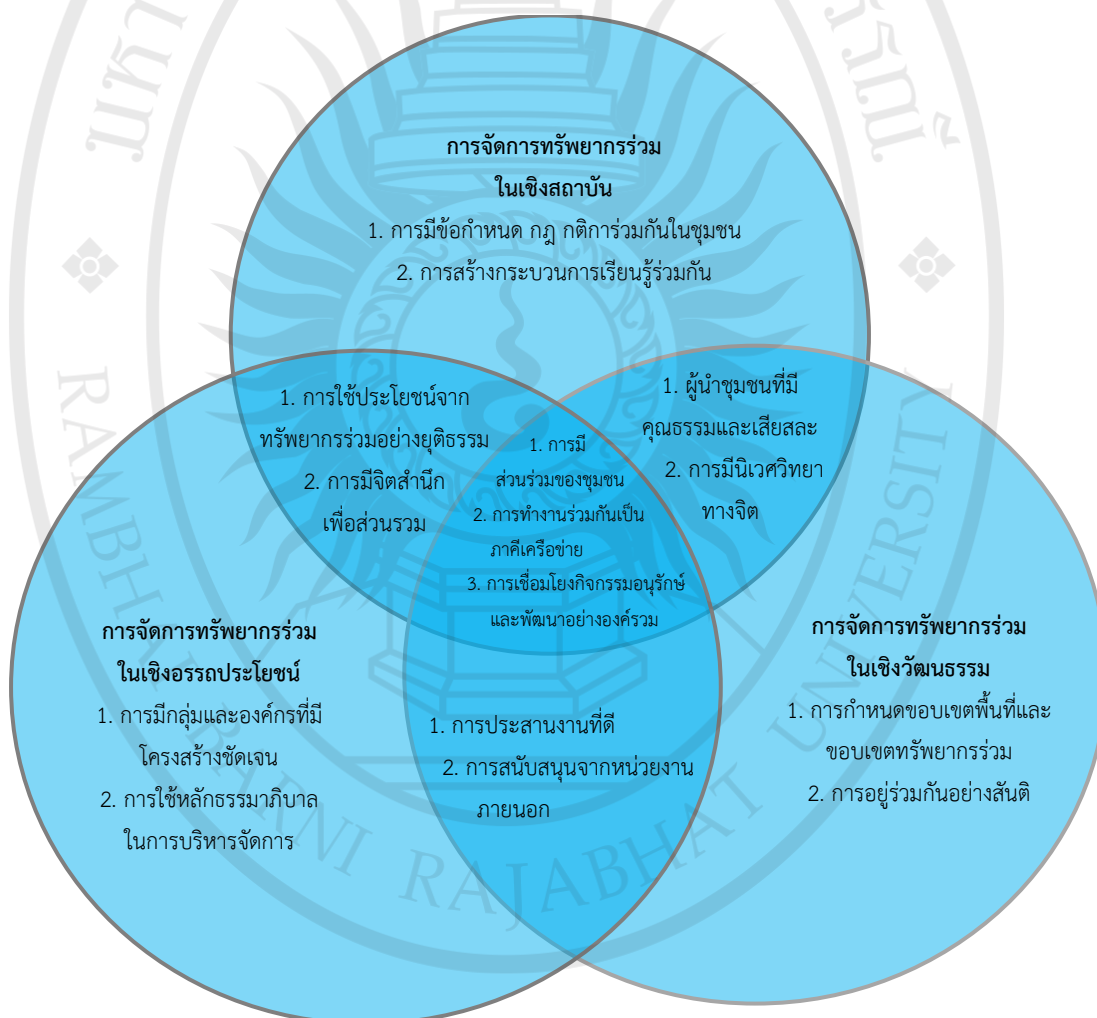
5.2.3 รูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด

รูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนในจังหวัดตราด ได้แก่ 1) การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างยุติธรรม 2) การกำหนดขอบเขตพื้นที่และขอบเขตทรัพยากรร่วม 3) การมีข้อกำหนด กฎ กติการ่วมกันในชุมชน 4) การมีจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม 5) การมีนิเวศวิทยาทางจิต 6) การมีส่วนร่วมของชุมชน 7) การมีกลุ่มและองค์กรที่มีโครงสร้างชัดเจน 8) การเชื่อมโยงกิจกรรมอนุรักษ์และพัฒนาอย่างองค์รวม 9) ผู้นำชุมชนที่มีคุณธรรมและเสียสละ 10) การสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน 11) การประสานงานที่ดี 12) การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ 13) การใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารจัดการ 14) การทำงานร่วมกันเป็นภาคีเครือข่าย 15) การสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก สอดคล้องกับการศึกษาของสมศักดิ์ สามัคคีธรรม (2559) ที่ได้ทำการศึกษาการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคตะวันออก โดยได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชนในภาคตะวันออกที่ประสบความสำเร็จว่ามีความสอดคล้องกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอมและแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาน้อยเพียงใด เป็นการนำตัวแบบที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเปรียบเทียบกับแนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมของเอลินอร์ ออสโตรอม ผลการศึกษาพบว่า ทั้งสองแนวคิดนี้มีลักษณะคล้ายคลึงกันอย่างมากในแง่ที่ว่าต่างยอมรับให้ชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนได้ ภายใต้เงื่อนไขที่จะต้องมีการกำกับดูแลให้มีการใช้ประโยชน์มากเกินไปและจะต้องมีระบบการอนุรักษ์และฟื้นฟู สนับสนุนการจัดการตนเองของชาวบ้าน การทำงานเป็นภาคีเครือข่ายและเล็งเห็นความสำคัญของกลไกรัฐในการเข้ามากำกับติดตามทางอ้อมและให้การสนับสนุนในการจัดทำโครงการป่าชุมชน สอดคล้องกันกับอุดมพงษ์ เกศศรีพงษ์ศา (2563) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การหาแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลศรีณรงค์ อำเภอชุมพลบุรี จังหวัดสุรินทร์ ผลการศึกษาพบว่า แนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรป่าของชุมชน ใช้รูปแบบการจัดเป็นกลุ่มและแต่งตั้งคณะกรรมการดูแลป่าชุมชนทำให้เกิดกลุ่มและคณะทำงานเพื่อการจัดการป่าชุมชน เป็นกลุ่มในการขับเคลื่อน ส่งเสริมและกระตุ้นให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกในการจัดการป่าชุมชน มีการสำรวจทรัพยากรในป่า เน้นการดูแลและใช้ประโยชน์จากป่าทำให้เกิดองค์ความรู้การบริหารจัดการป่าในชุมชนและมีข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จากป่าโดยคนในชุมชน ผ่านการตั้งกฎ ระเบียบเป็นข้อปฏิบัติในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน สร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนโดยเน้นผู้นำและผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่า ผู้ที่เคยบุกรุกมาก่อนเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มหรือกรรมการกลุ่มเพื่อให้กลุ่มคนเหล่านี้ช่วยดูแลป่า มีการดำเนินกิจกรรมในการดูแลรักษาป่า เช่น ทำรั้วแนวเขตเสารอบป่าป้องกันการบุกรุก การปลูกป่าในวันสำคัญ

ทำพิธีบวงสรวงป่า ในส่วนการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ป่าชุมชน ใช้รูปแบบการมีส่วนร่วมจัดการป่าร่วมกันของพื้นที่ มีข้อตกลงออกกฎการใช้ป่าร่วมกัน มีบทลงโทษผู้บุกรุกป่า

รูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่ผู้วิจัยทำการสังเคราะห์จากการวิจัยครั้งนี้เป็นองค์ความรู้ใหม่ตามแนวทางสหวิทยาการ สามารถแสดงรูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ตามภาพที่ 5.1

รูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตาม หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาพที่ 5.1 แสดงรูปแบบการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

5.3 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากข้อสรุปผลการวิจัยเรื่อง การจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง : ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด ผู้วิจัยเห็นว่าควรมีการดำเนินงานและวิจัยหลังจากนี้คือ

1. หน่วยงานภาครัฐทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาคที่ดำเนินงานเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมควรมีการทำงานร่วมกันกับชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
2. จังหวัดตราดควรมีการประชุมสัมพันธ เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจแก่ชุมชนที่อยู่รอบ ๆ ป่าให้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสิทธิกฎหมายที่เกี่ยวข้องในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนของชุมชน เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนตามแนวทางของพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562
3. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบกลไกความสัมพันธ์ระหว่างภาคีต่าง ๆ ในการจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวคิดของเอลินอร์ ออสโตรอมกับพื้นที่อื่นในภาคตะวันออก เช่น จังหวัดจันทบุรี จังหวัดระยอง ชลบุรี

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

บรรณานุกรม

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2565). **ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐาน จปฐ.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : [www.http://ebmn.cdd.go.th](http://ebmn.cdd.go.th). 10 กันยายน 2565.
- กาญจนา คุ่มทรัพย์. (2558). **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชน: กรณีศึกษาป่าชุมชนในจังหวัดอุบลราชธานี.** วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนบูรณาการศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- กิติพร นิมิตรบรรณสาร และรติรัตน์ นิมิตรบรรณสาร. (2564). **สืบสานสู่ปฏิบัติ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของประเทศไทย.** ปรียานุช ธรรมปิยา และผาณิต เกิดโชคชัย (บรรณาธิการ). ศูนย์ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนและเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- เกษม จันทร์แก้ว. (2545). **การจัดการสิ่งแวดล้อมแบบผสมผสาน.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- โกวิทย์ พวงงาม. (2553). **การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ : บพิธการพิมพ์.
- คลังความรู้ทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2565). **ข้อมูลทรัพยากรป่าชายเลน.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://km.dmcr.go.th/>. 10 กันยายน 2565.
- จตุรงค์ คงแก้ว. (2559). **กระบวนการพัฒนาพื้นที่การจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งโดยการมีส่วนร่วมของเครือข่ายชุมชนชายฝั่งอ่าวพังงา.** วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรทะเลและชายฝั่ง มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- จรรยา เขียวขจี. (11 พฤษภาคม 2563). **ปราชญ์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์.**
- จักรกฤษณ์ จันทร์แฉล้ม. (2558). **กระบวนการฟื้นฟูพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน : กรณีศึกษาชุมชนต้นแบบบ้านเป็ดใน.** วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา และปรียานุช ธรรมปิยา. (2562). **ตามรอยพ่อ ชีวิตพอเพียง...สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน.** พิมพ์ครั้งที่ 16. กรุงเทพฯ : ออลปรีนท์ เซ็นเตอร์.
- จุฑารัตน์ เจือจิ้น. (2555). **แนวทางการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม บ้านน้ำเขียว จังหวัดตราด.** วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จำลอง แสนเสนาะ และขวัญศิริ เจริญทรัพย์. (2561). **ยุทธศาสตร์การบูรณาการท่องเที่ยวชุมชนเพื่อสร้างความเป็นธรรมในการกระจายรายได้ของจังหวัดตราด. วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา. 6(2), 129.**

- ชล บุณนาค. (2552). **แนวคิดว่าด้วยการจัดการทรัพยากรร่วม ประสบการณ์จากต่างประเทศและแนวคิดในประเทศไทย.** นนทบุรี : สำนักงานปฏิรูป.
- ชลธิรา สัตยาวัฒนา และคณะ. (2546). **สิทธิของชุมชนท้องถิ่นพื้นเมืองดั้งเดิมล้านนา กรณีศึกษาชุมชน ลัวะ ยวน ลี ปกาเกอญอ (กะเหรี่ยง) ในจังหวัดน่าน เชียงรายและเชียงใหม่.** กรุงเทพฯ : แชนโพลี พรินท์ติ้ง.
- ชัยยนต์ ประดิษฐ์ศิลป์. (2559). **วิธีวิทยาการวิจัยทางสังคม. หลักสูตรปรัชญาดุสิต** สาขาวิชาสหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2542). **ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด ในเอกสารประกอบการสัมมนาโครงการปราชญ์เพื่อแผ่นดิน : ทฤษฎีใหม่ตามแนวทางพระราชดำริ.** นนทบุรี : สถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน.
- ทอง ศรีนรินทร์. (4 กุมภาพันธ์ 2566). **ปราชญ์ชาวบ้าน. สัมภาษณ์.**
- ธงชัย ภูวนาถวิจิตร. (2558). **แนวคิดสวัสดิการชุมชนบนฐานทรัพยากรชุมชน: ทางเลือกเพื่อการพึ่งตนเองของชุมชนอย่างยั่งยืน. MFU Connexion: Journal of Humanities and Social Sciences, 4(2), 71-75.**
- ธันภัทร โคตรสิงห์. (2559). **ความเหลื่อมล้ำในที่ดินทำกิน: ปัญหาและทางออก. วารสารพัฒนาศังคม, 18 ฉบับพิเศษ (พฤษภาคม 2559), 73.**
- ธันวา จิตต์สงวน. (2560). **การพัฒนาที่ยั่งยืนและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. (เอกสารประกอบการสอน) กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.**
- ธิติกานต์ เสนีย์วงศ์ ณ อยุธยา. (4 กุมภาพันธ์ 2566). **ประชาสัมพันธ์ชุมชน. สัมภาษณ์.**
- บุญยิ่ง สิงห์พันธ์. (12 พฤศจิกายน 2564). **รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว. สัมภาษณ์.**
- บุญยิ่ง สิงห์พันธ์. (8 มีนาคม 2566). **รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลห้วยน้ำขาว. สัมภาษณ์.**
- ประเมิน กาฬภักดี. (2564). **แนวทางการจัดการทรัพยากรป่าชุมชนอย่างยั่งยืนในเขตพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. วารสารนิเทศศาสตร์และสังคมท้องถิ่น, 5(1), 17-21.**
- ประภาส ปันตบแต่ง. (2549). **สถานการณ์ด้านสิทธิชุมชนกับฐานทรัพยากรในสถานการณ์สากล ปีพ.ศ.2547-2548.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- ประเวศ วะสี. (2542). **สังคมดี ไม่มีชาย อยากรู้ต้องร่วมสร้าง.** กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.
- ประไพ บ่อทอง. (10 พฤษภาคม 2563). **ประธานกลุ่มจักสาน. สัมภาษณ์.**
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์. (2549). **วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิธีวิทยาการศึกษาสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 4, กรุงเทพฯ : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.**

- พรทิพย์ หาผล. (2544). **ความสามารถของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน: ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านเป็ดรีโน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพัฒนาชุมชน คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรชัย ตระกูลวรานนท์. (2552). **ทุนทางสังคมและประชาสังคม จากทฤษฎีสู่วิถีวิทยา**. กรุงเทพฯ : สถาบันสัญญา ธรรมศักดิ์ เพื่อประชาธิปไตย.
- พระระวี สีเหลืองสวัสดิ์. (2542). **ทุนทางสังคมในมุมมองแบบไทย**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระพลากร สุ่มังโคล (อนุพันธ์). (2563). การจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. **วารสารสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยาเชิงพุทธ**. 5(10), 142-146.
- พัชรินทร์ โชคศิริ. (2560). **การจัดการทรัพยากรร่วม : กรณีศึกษาป่าชุมชนในอำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม) คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ไพรัตน์ สุเนตร. (16 พฤษภาคม 2563). ประธานกองทุนหมู่บ้าน. สัมภาษณ์.
- มติชนออนไลน์. (2561). **ชุมชนต้นแบบ 'บ้านเป็ดรีโน' บริหาร 4 น้ำ-หนึ่งนอกระบบ**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : https://www.matichon.co.th/politics/politics-in-depth/news_834765 10 กันยายน 2564.
- มานะ สงวนหงส์ (11 พฤษภาคม 2563). ประธานชมรมเรือประมงท่องเที่ยว. สัมภาษณ์.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2558). **ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://www.chaipat.or.th/publication/journal/cpf-journal-1/8537-2558> 10 กันยายน 2564
- ยศ สันตสมบัติ. (2542). **ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนในภาคเหนือตอนบน**. เชียงใหม่ : นนทบุรีการพิมพ์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2547). **นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ ทรัพยากรและสิทธิชุมชน**. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย, เชียงใหม่ : วิทอิน ดีไซน์.
- รัชณี สังข์ทิน. (9 กรกฎาคม 2565). ผู้มีส่วนได้เสีย. สัมภาษณ์.
- รัชณี สังข์ทิน. (22 สิงหาคม 2565). ผู้มีส่วนได้เสีย. สัมภาษณ์.
- รัตน์กวี บุญเมฆ. (2564). **การเชื่อมโยงการจัดการป่าชายเลนสู่ความมั่นคงทางอาชีพท่ามกลางภาวะอากาศเปลี่ยนแปลง**. กรณีศึกษา บ้านเป็ดรีโน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด. ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน-ประเทศไทย (RECOFTC-Thailand), กรุงเทพฯ : มูลนิธิรักษไทย.

- รายงานการประชุมคณะกรรมการชุมชน. (2542). **การประชุมคณะกรรมการร่างระเบียบการดูแลป่าชายเลนบ้านเป็ดใน.** (เอกสารอัดสำเนา) มปป.
- ละมุน เห่งจินดา. (11 พฤษภาคม 2563) สัมภาษณ์.
- วงศ์ตระกูล มาเกต. (2558). **การสร้างการประกันความมั่นคงทางอาหารในระดับชุมชน : กรณีศึกษา ชุมชนป่าตรง จังหวัดปราจีนบุรี.** วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการพัฒนาสังคม) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วรวิมล โรมรัตน์. (2548). **ทุนทางสังคม.** กรุงเทพฯ : โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.).
- วรวิมล โรมรัตน์. (2548). **โครงการศึกษาทุนทางสังคมในฐานะที่เป็นปัจจัยการผลิตของเศรษฐกิจชุมชน.** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิเชียร อันประเสริฐ. (2547). **กะเหรี่ยงกับการจัดการทรัพยากรและความเจ็บป่วย.** ในยศ สันตสมบัติ, โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย, เชียงใหม่ : วิทอิน ดีไซน์ด์.
- วิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ และคณะ. (2548). **สิทธิชุมชนในทรัพยากรชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งชาติ.
- วิไลวรรณ ถือสัตย์. (22 สิงหาคม 2565). ผู้มีส่วนได้เสีย. สัมภาษณ์.
- ศิระ พงษ์สุวรรณ. (2557). **การจัดการภาคีสาธารณะกับประสิทธิผลของคณะกรรมการร่วมภาครัฐและเอกชนเพื่อแก้ไขปัญหาทางเศรษฐกิจจังหวัด.** วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกริก.
- ศรีสุรางค์ มาศศิริกุล. (2557). **รวมผลงานรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 16 ประจำปี 2557.** (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : ธรรมชาติการพิมพ์.
- สมร เสงี่ยมสุข. (9 กรกฎาคม 2565). ผู้อาวุโส. สัมภาษณ์.
- สราลี ภูมิมาโนช. (4 กุมภาพันธ์ 2566). กลุ่มเยาวชน. สัมภาษณ์.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2538). **ความเป็นไปได้ในการนำเอ็นจีโอรุ่งมาปฏิบัติและผลกระทบต่อแรงงานไทยในแรงงานกับสังคมไทย : บนเส้นทางแห่งการพัฒนา.** กรุงเทพฯ : มูลนิธิอารมณ พงศ์พจน์.
- สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2559). **การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง: กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคตะวันออก.** รายงานการวิจัยเสนอต่อคณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2560). **การจัดการทรัพยากรร่วมตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง:**

กรณีศึกษาป่าชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. รายงานการวิจัยเสนอต่อคณะพัฒนา
สังคมและสิ่งแวดล้อม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สมศักดิ์ สามัคคีธรรม. (2561). Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to an
Unsustainable World. วารสารการพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
2(2), 174-178.

สายชล สุนทร. (10 พฤษภาคม 2563). ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 บ้านท่าระแนะ. สัมภาษณ์.

สิน ชูใจหาญ. (11 พฤษภาคม 2563). ผู้อาวุโส. สัมภาษณ์.

สุภัทรา สิงห์พันธ์. (22 สิงหาคม 2565). ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2 บ้านปรืดใน. สัมภาษณ์.

สุรันทา ภูมิมาโนช. (4 กุมภาพันธ์ 2566). ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนโฮมเสตย์. สัมภาษณ์.

เสน่ห์ จามริก. (2542). **สังคมไทยกับการพัฒนาที่ก่อปัญหา.** กรุงเทพฯ : คบไฟ.

เสน่ห์ จามริก และคณะ. (2536). **ป่าชุมชนในประเทศไทย: แนวทางการพัฒนา เล่มที่ 1 ป่าฝนเขตร้อนกับภาพรวมของป่าชุมชนในประเทศไทย.** กรุงเทพฯ : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

เสรี พงศ์พิศ. (2547). **แผนชีวิตเศรษฐกิจชุมชน.** กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญาไทย.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2556). **สังขรณ์แห่งแนวพระราชดำริสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน.** กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). **เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง.** พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2564). **ยุทธศาสตร์ชาติกับ SDG.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://sdgs.nesdc.go.th>. 10 กันยายน 2564.

สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. (2563). **รายงานการพิจารณาศึกษา เรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง สู่เป้าหมายยุทธศาสตร์ชาติ กรณีศึกษาทรัพยากรป่าชายเลน.** กรุงเทพฯ : สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.

สำนักอนุรักษ์ทรัพยากรป่าชายเลน, กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง. (2565). **สาเหตุของปัญหาป่าเสื่อมโทรมและลดลง.** (ออนไลน์). แหล่งที่มา : <https://km.dmcr.go.th/>. 10 กันยายน 2565.

สำนักราชเลขาธิการ. (2541). **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ประจำปีพุทธศักราช 2540.** กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินท์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

สำนักราชเลขาธิการ. (2542). **ประมวลพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่พระราชทานในโอกาสต่าง ๆ ประจำปีพุทธศักราช 2541.** กรุงเทพฯ : อัมรินทร์พรินท์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.

- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ. (2564). **ประเทศไทยกับการพัฒนาที่ยั่งยืน**. (ออนไลน์). แหล่งที่มา : www.https://sdgs.nesdc.go.th/. 1 ธันวาคม 2564.
- สุเมธ ตันติเวชกุล. (2544). **เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ ได้เบื้องพระยุคลบาท**. กรุงเทพฯ : มติชน.
- องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรง. (2566). **แผนพัฒนาท้องถิ่น (2566-2570)**. จันทบุรี : องค์การบริหารส่วนตำบลหนองคันทรง.
- อนุชา โคตรศรีวงษ์ และกฤษฎวรรณ โล่ห์วัชรินทร์. (2562). การจัดการทรัพยากรร่วมของท้องถิ่น: กรณีศึกษาบึงกระชา อำเภอลำสูง จังหวัดขอนแก่น. **วารสารวิชาการธรรมทัศน์**, 19(3), 126-129.
- อภิษฎา คุณาพรธรรม. (2551). **การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเครือข่ายองค์กรชุมชน : กรณีศึกษา กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สหสาขาวิชา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิชัย พันธเสน. (2549). **สังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อัคนัย ขวัญอยู่. (2560). **ทุนทางสังคม: ปัจจัยที่เอื้อให้เกิดการกู่ยืมนอกระบบที่เป็นธรรม กรณีศึกษาครัวเรือนเกษตรกรในพื้นที่ลุ่มน้ำกระเสียว จังหวัดสุพรรณบุรี**. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต สาขาการวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- อำพร แพทย์ศาสตร์. (12 พฤศจิกายน 2564). **ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านเป็ดใน สัมภาษณ์**.
- อำพร แพทย์ศาสตร์. (8 มีนาคม 2566). **ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านเป็ดใน**. สัมภาษณ์.
- อำไพ บ่อทอง. (11 พฤษภาคม 2563). **ประธานกลุ่มอาชีพ**. สัมภาษณ์.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2543). **พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากร : กระบวนทัศน์และนโยบาย**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อารีรัตน์ ถัดหลาย. (16 พฤษภาคม 2563). **ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์**. สัมภาษณ์.
- อุดมพงษ์ เกศศรีพงษ์ศา. (2563). **การทำแนวปฏิบัติที่เหมาะสมในการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลศรีณรงค์ อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดสุรินทร์**. **วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์**, 15(2), 127.
- อุดมศักดิ์ สินธิพงษ์. (2557). **มาตรการทางกฎหมายสำหรับการจัดการร่วมในทรัพยากรธรรมชาติ : ศึกษาการประมงทะเลพื้นบ้าน**. วิทยานิพนธ์นิติศาสตร์ดุสิตบัณฑิต คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- Alex, P. (1998). **Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology**. Annual Review of Sociology, Vol.24.
- Avery, G C. & H. Bergsteiner. (2016). **Practices for Enhancing Resilience and Performance**. In G. C. Avery & H. Bergsteiner. (eds.). Sufficiency Thinking Thailand's Gift to an Unsustainable World. Pp.32-53. Sydney : Allen & Unwin.
- Bergsteiner, H. & Dharmapiya, P. (2016). **The Sufficiency Economy Philosophy Process**. In Sufficiency Thinking: Thailand's Gift to on Unsustainable World, Avery & Bergsteiner (eds.), Sysney: Allen & Unwin.
- Bourdieu, P. (1977). **Outline of a Theory of Practice**. Cambridge : University Press.
- Bourdieu, P. (1985). "The Forms of Capital", in J. Richardson (ed.) **Hand Book of Theory and Research for the Sociology of Education**. New York : Greenwood.
- Coleman, J. (1988). Social Capital in the Creation of Human Capital. **American Journal of Sociology**. 94, (Supplement): S95-S120.
- Cox and Caldwell. (2000). **Social Capital and Public Policy**. Retrieved February 16, 2021, From : https://www.westerncape.gov.za/other/2006/7/social_capital_and_public_policy_design.pdf
- Fukuyama, F. (1995). **Trust: The Social Value and the Creation of Prosperity**. New York : Free Press.
- Hanifan, L. (1920). Cited in Woodcock, M. and Narayan, D. **Social Capital: Implications for Development Theory, Research, and Policy**. World Bank Researcher Obserer. 15(2) : 225-249, 2000.
- OECD. (2001). **The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital**. Paris : Organization for Economic Cooperation and Development.
- Ostrom, E. (1990). **Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action**. Cambridge : Cambridge University.
- Ostrom, E. (1997). **Common-pool Resources and Institutions: Toward a revised Theory**. Indiana : Indiana University Press.
- Ostrom, E. (2010). Beyond Markets and States: Polycentric Governance of Complex Economic Systems, *American Economic Review*, Vol. 100, June.

- Putnam, R. (1993). **Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy.** (Graduate's Thesis). Princeton University.
- Putnam, R. (2000). **Bowing Alone: The Collapse and Revival of American Community.** New York : Simon & Schuster.
- Sarker, Ashutosh; Toru Ikeda; Takaki Abe & Ken Inoue. (2015). **Design principles for managing coastal fisheries commons in present-day Japan.** Retrieved February 16, 2021, From : <https://ideas.repec.org/a/eee/ecolect/v117>.
- Thongpakde, N. (2007). **Sufficiency Economy Philosophy: Chronicle and Meanings.** NIDA Development Journal, Vol. 47.
- World Bank. (1998). Project Appraisal Document on a proposed Learning and Innovation Credit in the Amount of SDR 3.6 Million Equivalent to the Kingdom of Cambodia for a Northeast Village. Retrieved February 16, 2021, From : <https://documents1.worldbank.org/curated/pt/467751468769854636/pdf/multi-page.pdf>.
- World commission on environment and development. (1983). **Our common future.** Oxford, Great Britain : Oxford University Press.

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ภาคผนวก
แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก

การจัดการทรัพยากรร่วมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง :

ศึกษาชุมชนในจังหวัดตราด

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

- 1.1 ชื่อ – สกุล / อายุ / การศึกษา / ตำแหน่งปัจจุบัน / พื้นเพดั้งเดิม
- 1.2 ระยะเวลาการอาศัยอยู่ในชุมชน / ระยะเวลาในการปฏิบัติงาน / ลักษณะของงานที่ทำ
- 1.3 ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตของคนในชุมชน มีพัฒนาการเป็นมาอย่างไร
- 1.4 ในชุมชนมีกลุ่ม/องค์กรอะไรที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรร่วมของชุมชน มีประวัติการก่อตั้งอย่างไร
- 1.5 ปัญหาของกลุ่มในอดีตที่ฝ่าฟันหรือต่อสู้กับความยากลำบากจนมาถึงปัจจุบัน

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการจัดการทรัพยากรร่วมตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

- 2.1 ท่านคิดว่าทรัพยากรในชุมชนคืออะไร ในชุมชนที่ท่านอาศัยอยู่มีทรัพยากรอะไรบ้าง มีใครเป็นเจ้าของหรือไม่ และในมุมมองของท่าน คำว่าทรัพยากรร่วม คืออะไร นำมาใช้ประโยชน์กันอย่างไรบ้าง
- 2.2 วิถีชีวิตชาวบ้านโดยทั่วไปในชุมชนมีความสอดคล้องกับหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง 3 ห่วง (พอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี) และ 2 เงื่อนไข (ความรู้ คุณธรรม) มีการปฏิบัติตนกันอย่างไร
- 2.3 ถ้าพูดถึงการบริหารจัดการกลุ่ม/องค์กรที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรในชุมชน มีการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการจัดการกับทรัพยากรในชุมชนอย่างไร มีปรากฏการณ์อะไรบ้างที่บ่งชี้ว่ามีการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเข้ามาบริหารจัดการ
- 2.4 มีหน่วยงานใดบ้างที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (มีส่วนเกี่ยวข้อง) กับทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน และได้ให้ความช่วยเหลือชุมชนอย่างไร อาทิ การทำข้อตกลง การอนุญาต การให้ข้อมูลความรู้ การให้การช่วยเหลืออำนวยความสะดวก เป็นต้น
- 2.5 ทรัพยากรป่าชายเลนในชุมชนมีการบริหารจัดการอย่างไร มีการกำหนดเขตทรัพยากรหรือไม่ มีการออกกฎ ข้อห้ามอะไรบ้าง มีบทลงโทษอะไรบ้าง
- 2.6 ได้เข้าร่วมเป็นภาคีเครือข่ายการจัดการทรัพยากรในชุมชนหรือไม่ ทำกิจกรรมอะไรบ้าง มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันอย่างไรในภาคีเครือข่าย

ส่วนที่ 3 เงื่อนไขหรือปัจจัยที่สำคัญในการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง

3.1 กลุ่ม/องค์กรหรือชุมชนของท่านมีข้อกำหนด กฎ กติกา หรือการให้คุณให้โทษในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของทรัพยากร เช่น อาณาเขต การใช้ประโยชน์ การดูแลร่วมกัน การมีส่วนร่วม อะไรบ้าง

3.2 กิจกรรมของกลุ่ม/องค์กรหรือชุมชนที่ดำเนินการประสบความสำเร็จระดับใด อะไรเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน

3.3 เงื่อนไขอะไรที่ทำให้ชาวบ้าน สมาชิกในชุมชน หน่วยงาน/องค์กร สามารถบริหารจัดการทรัพยากรร่วมได้เป็นอย่างดี

3.4 คุณลักษณะของผู้นำที่จะเข้ามารับผิดชอบด้านการจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชนควรเป็นอย่างไร

3.5 ข้อควรคำนึงหรือสิ่งที่พึงระมัดระวังในการบริหารจัดการทรัพยากรร่วมของชุมชน

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ - นามสกุล	นายณัฐวุฒิ ทรัพย์อุปลัมภ์
สถานที่เกิด	จังหวัดกรุงเทพมหานคร
ที่อยู่ปัจจุบัน	151/26 หมู่ 2 ตำบลท่าช้าง อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดจันทบุรี
สถานที่ทำงาน	สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี
ตำแหน่งหน้าที่การงาน	ประธานหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน
ตำแหน่งทางวิชาการ	ผู้ช่วยศาสตราจารย์
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2546	ศศ.บ. ศิลปศาสตรบัณฑิต (การพัฒนาชุมชน) สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา
พ.ศ. 2549	พช.ม. (พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
พ.ศ. 2566	ปร.ด. ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สหวิทยาการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน) มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี